

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΠΟΛΕΩΝ

Πολιτικές στέγασης στον αναπτυσσόμενο κόσμο

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2020-2021

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΠΟΛΕΩΝ

Πολιτικές στέγασης στον αναπτυσσόμενο κόσμο

ΚΑΝΑΚΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΔΙΜΕΛΛΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ
ΧΑΝΙΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2020

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η

Η παρούσα ερευνητική εργασία επιχειρεί να μελετήσει το φαινόμενο των παραγκουπόλεων με κύριο άξονα τις πολιτικές στέγασης που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα για την αντιμετώπιση του. Η εργασία διαρθρώνεται σε τρία βασικά μέρη.

Αρχικά, η μελέτη εστιάζει στον προσδιορισμό του φαινομένου των παραγκουπόλεων μέσα από μια αναδρομή στην ιστορική τους εξέλιξη και μέσω της ανάλυσης των βασικών τους χαρακτηριστικών, των προϋποθέσεων που συντελούν στην εμφάνιση τους και των κατηγοριών στις οποίες κατατάσσονται. Ακόμα, μελετώνται οι βασικές πολιτικές στέγασης που έχουν υιοθετηθεί μέχρι σήμερα, ώστε να γίνει κατανοητή η σχέση του κοινωνικού αυτού φαινομένου με τη πόλη.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο μέρος της εργασίας παρουσιάζονται 6 παραδείγματα τρόπων αντιμετώπισης των παραγκουπόλεων από διαφορετικές περιοχές του κόσμου, κατανεμημένα σε τρεις κατηγορίες επεμβάσεων, την εκκαθάριση, την μετεγκατάσταση και την αναβάθμιση. Η περιγραφή του κάθε παραδείγματος περιλαμβάνει ένα σύντομο πολιτικοοικονομικό πλαίσιο της εκάστοτε χώρας, την ανάλυση της επέμβασης και τα αποτελέσματα της στην κοινωνία και την πόλη.

Τέλος, μέσα από την εξέταση και τη σύγκριση των παραδειγμάτων αυτών, επιδιώκεται η εξαγωγή συμπερασμάτων για την αξιολόγηση των πολιτικών στέγασης όσον αφορά την αποτελεσματικότητα τους στην αντιμετώπιση του φαινομένου των παραγκουπόλεων.

ABSTRACT

The main goal of this report is to study the slum phenomenon focusing on the sheltering policies that have been set in place to combat it. The research is comprised of three main parts.

In the first part, it attempts to define the meaning of slums through their historical development and the analysis of their main characteristics, the conditions that contribute to their appearance and the categories into which they can be divided. Furthermore, it examines the main sheltering policies that have been adopted, till present, in order to analyse the relationship between this social phenomenon and the city.

Continuing with the second part of the research, six examples will be presented as possible solutions to the slum issue in different parts of the world. These examples will be divided into three intervention categories; the clean-up, the relocation and the upgrade. The description of each example will include a summary of the political-economic environment of each country, the breakdown of the intervention and its effects on the societies and the cities.

Last but not least, each of the presented solutions will be evaluated by examining and comparing the above-mentioned examples, in order to determine how the slum phenomenon can be dealt with effectively.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Εισαγωγή	5
----------	---

1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΠΟΛΕΩΝ	7
------------------------------------	---

1.1 Ορισμός και ιστορική εξέλιξη	8
1.2 Βασικά χαρακτηριστικά	9
1.2.1 Δικαιώματα ιδιοκτησίας	9
1.2.2 Ανεπαρκείς υποδομές και υπηρεσίες	10
1.2.3 Υπερπληθυσμός	11
1.2.4 Ακατάλληλη θέση εγκατάστασης	11
1.2.5 Κακή ποιότητα κατασκευής	12
1.2.6 Φτώχεια και μειωμένες ευκαιρίες απασχόλησης	12
1.3 Αίτια δημιουργίας των παραγκουπόλεων	13
1.4 Κατηγοριοποίηση των παραγκουπόλεων	15
1.4.1 Προέλευση και ηλικία (Origins and age)	15
1.4.1.1 Slums στο ιστορικό κέντρο της πόλης (Historic city center slums)	15
1.4.1.2 Συγκροτήματα κατοικιών (slum estates)	16
1.4.1.3 Ανεπίσημα παγιωμένα slums (Consolidating informal settlements)	17
1.4.1.4 Πρόσφατα slums (Recent slums)	17
1.4.2. Τοποθεσία (Location)	18
1.4.2.1. Κεντρικά slums (central)	18
1.4.2.2. Διάσπαρτες περιοχές slum (scattered slum islands)	19
1.4.2.3. Περιφερειακά slum (peripheral)	19
1.4.3. Μέγεθος και κλίμακα (Size and scale)	20
1.4.3.1. Slums μεγάλου μεγέθους (large slum settlements)	20
1.4.3.2. Slums μεσαίου μεγέθους (Medium-sized slum estates)	21
1.4.3.3. Slums μικρού μεγέθους (Small slums)	21
1.4.4. Νομικό καθεστώς (Legality)	22
1.4.4.1. Παράνομα slums (Illegal)	22
1.4.4.2. Άτυπα – αυθαίρετα slums (informal)	23
1.5. Οι παραγκουπόλεις σήμερα	24

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

2. ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΠΟΛΕΩΝ	25
--	----

2.1 Εκκαθάριση των παραγκουπόλεων	27
2.2 Μετεγκατάσταση των παραγκουπόλεων	29
2.3 Αναβάθμιση των παραγκουπόλεων	31
2.4 Κριτήρια επιλογής μελετών περίπτωσης	34

3. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗΣ	35
-----------------------------------	----

3.1 Harare, Zimbabwe	36
3.1.1 Το πλαίσιο πριν την εκκαθάριση	37
3.1.2 Η εκκαθάριση	39
3.1.2.1 Porta Farm	41
3.1.2.2 Mbare	43
3.1.2.3 Hatcliffe	45
3.1.2.4 Chitungwiza	46
3.1.2.5 Glen Norah	47
3.1.3 Αξιολόγηση της εκκαθάρισης	48
3.2. Rio de Janeiro, Brazil	49
3.2.1 Το πλαίσιο πριν την εκκαθάριση	50
3.2.2 Η εκκαθάριση	53
3.2.2.1 Vila Autódromo	56
3.2.2.2 Vila das Torres	58
3.2.2.3 Metro Mangueira	59
3.2.2.4 Manguinhos	60

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

3.2.2.5 Juliano Moreira Colony	61
3.2.3 Αξιολόγηση της εκκαθάρισης	62
4. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ	63
4.1 Ahmedabad, India	64
4.1.1 Το πλαίσιο πριν την μετεγκατάσταση	65
4.1.2 Η μετεγκατάσταση	67
4.1.2.1 Vatwa BSUP sites	69
4.1.2.2 Ganesh Nagar	71
4.1.2.3 Ajit Mill	73
4.1.2.4 Raipur Mill και Vivekanand Mill	74
4.1.3 Αξιολόγηση της μετεγκατάστασης	75
4.2 Manila, Philippines	77
4.2.1 Το πλαίσιο πριν την μετεγκατάσταση	78
4.2.2 Η μετεγκατάσταση	80
4.2.2.1 Camarin Residences I	81
4.2.2.2 Golden Horizon Homes	83
4.2.2.3 Southville 10	84
4.2.2.4 Balagtas Heights	86
4.2.2.5 Navotas 1	87
4.2.3 Αξιολόγηση της μετεγκατάστασης	88
5. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ	89
5.1 Nairobi, Kenya	90
5.1.1 Το πλαίσιο πριν την αναβάθμιση	91
5.1.2 Η αναβάθμιση	93
5.1.2.1 Kibera Slum Upgrading Initiative	95
5.1.2.2 KENSUP Transportation plan	99
5.1.2.3 Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management Project	100
5.1.2.4 Youth Empowerment Programme	102
5.1.3 Αξιολόγηση της αναβάθμισης	103
5.2 Bangkok, Thailand	105
5.2.1 Το πλαίσιο πριν την αναβάθμιση	106
5.2.2 Η αναβάθμιση	108
5.2.2.1 Battana Bonkai Community: ανοικοδόμηση	110
5.2.2.2 Klong Toey 7-12 Community: μετεγκατάσταση	112
5.2.2.3 Klong Lumnoon community: κοινή χρήση γης	114
5.2.2.4 Charoenchai Nimitmai: προσαρμογή	116
5.2.2.5 Ruam Samakkee: επί τόπου αναβάθμιση και κοινή χρήση γης	118
5.2.3 Αξιολόγηση της αναβάθμισης	120
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	121
6.1 Ο ρόλος του πολιτικού καθεστώτος και του οικονομικού περιβάλλοντος στη συντήρηση του φαινομένου των παραγκουπόλεων	122
6.2 Η θέση ως παράμετρος για την αντιμετώπιση των παραγκουπόλεων	122
6.3 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης στις παραγκουπόλεις	122
6.3.1 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τον σκοπό για τον οποίο επιλέχτηκαν	122
6.3.2 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τον βαθμό οργάνωσης τους	123
6.3.3 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τις συνέπειες τους στους κατοίκους των παραγκουπόλεων	124
6.3.4 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τις συνέπειες τους στην πόλη	124
6.3.5 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τη σχέση τους με την κοινωνία	125
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	128
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	135

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι γεγονός ότι τον τελευταίο αιώνα ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός αυξήθηκε εκθετικά, με αποτέλεσμα σήμερα πάνω από 4 δισεκατομμύρια άνθρωποι να ζουν στις πόλεις. Ωστόσο, η απότομη δημογραφική και χωρική ανάπτυξη δεν πραγματοποιήθηκε ομοιόμορφα, καθώς οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες αντιμετώπισαν υψηλότερα ποσοστά αστικοποίησης σε σύγκριση με τις πιο ανεπτυγμένες. Ο ραγδαίος αυτός ρυθμός αστικοποίησης στις αναπτυσσόμενες χώρες, σε συνδυασμό με την αδυναμία τους να παρέχουν κατάλληλες υποδομές και βασικές υπηρεσίες στον διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό, οδήγησε σε επιδείνωση των φυσικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών διαβίωσης για ένα μεγάλο τμήμα του αστικού κόσμου. Αποτέλεσμα αυτού είναι η δημιουργία άτυπων οικισμών εντός και γύρω από τα αστικά κέντρα των λιγότερο αναπτυγμένων χώρων, γνωστοί και ως <<παραγκουπόλεις>>.

Οι παραγκουπόλεις αποτελούν αυθαίρετους οικισμούς χαμηλής ποιότητας και μεγάλης πληθυσμιακής συγκέντρωσης, όπου οι κάτοικοι ζουν κάτω από ανεπαρκείς συνθήκες. Η ανάπτυξη τους έχει παγκόσμιες επιπτώσεις, καθώς επηρεάζει τομείς όπως την εκπαίδευση, την υγεία, την παιδική θνησιμότητα και τον κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ επιδρούν και στην ευρύτερη κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα των πόλεων. Σήμερα, πάνω από 1 δισεκατομμύριο άνθρωποι ζουν σε παραγκουπόλεις, με τον αριθμό αυτόν να αναμένεται να αυξηθεί μέσα στα επόμενα χρόνια. Η ανησυχία για την ανάπτυξη του φαινομένου κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών έχει οδηγήσει πολλές κυβερνήσεις αναπτυσσόμενων χωρών να εφαρμόσουν διάφορες πολιτικές στέγασης, προκειμένου να αντιμετωπίσουν την εξάπλωση του.

Σκοπός της έρευνας

Η έρευνα αυτή επιδιώκει να αναλύσει την ανάπτυξη και την εξέλιξη των παραγκουπόλεων, καθώς και τη σημασία τους μέσα στη σημερινή κοινωνία. Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσει τις πολιτικές στέγασης στον αναπτυσσόμενο κόσμο και να εξετάσει την αποτελεσματικότητα τους στην αντιμετώπιση του φαινομένου των παραγκουπόλεων.

Αντικείμενο της έρευνας

Αντικείμενο της έρευνας είναι η μελέτη των τριών κυριότερων κατηγοριών επεμβάσεων στις παραγκουπόλεις που ξεκίνησαν να εμφανίζονται από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα: της εκκαθάρισης, της μετεγκατάστασης και της αναβάθμισης. Για το λόγο αυτό, η έρευνα επικεντρώθηκε στην ανάλυση 6 παραδειγμάτων ανάλογων προσεγγίσεων, τα οποία διερευνώνται από τις συνθήκες που προκάλεσαν την εφαρμογή τους, μέχρι τις επιπτώσεις τους στην κοινωνία και την πόλη. Προτού όμως παρουσιαστούν τα παραδείγματα αυτά, η έρευνα προσπαθεί να καταστήσει κατανοητό το φαινόμενο των παραγκουπόλεων, όχι μόνο ως έννοια, αλλά και ως κοινότητες που αναπτύσσονται με τη δική τους δομή και οργάνωση στον αστικό χώρο.

Μεθοδολογία

Για την εκπόνηση της εργασίας πραγματοποιήθηκε αρχικά έρευνα η οποία, μέσα από την χρήση της απαραίτητης βιβλιογραφίας, επιχείρησε να αναλύσει την έννοια των παραγκουπόλεων, καθώς και τα βασικά τους χαρακτηριστικά, τους λόγους για τους οποίους εμφανίστηκαν και τις κατηγορίες στις οποίες κατατάσσονται. Στη συνέχεια, μέσα από την έρευνα 6 μελετών περίπτωσης, πραγματοποιήθηκε ανάλυση των τριών κυριότερων πολιτικών στέγασης που εφαρμόζονται στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Τέλος, γίνεται μια προσπάθεια αξιολόγησης τους, καθώς τίθεται το ερώτημα εάν και κατά πόσο κατάφεραν να επιλύσουν το ζήτημα των παραγκουπόλεων, ανταποκρινόμενες στις ανάγκες των αστικών φτωχών, αλλά και της κοινωνίας εν γένει.

Η μέθοδος συλλογής στοιχείων είναι κυρίως διαδικτυακή και βιβλιογραφική. Επιπλέον, για τη συλλογή του απαραίτητου υλικού, αντλήθηκαν πληροφορίες και από στατιστικές έρευνες.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΠΟΛΕΩΝ

1.1 Ορισμός και ιστορική εξέλιξη

Η λέξη 'slum' εμφανίστηκε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στον προφορικό λόγο στη Μεγάλη Βρετανία και θεωρούνταν συνώνυμο του 'σαματά' και του 'εγκληματικού εμπορίου' υποδηλώνοντας περιθωριακές δραστηριότητες ατόμων χαμηλής κοινωνικής τάξης, διακίνηση ναρκωτικών και επιδημίες.¹ Ο πρώτος δημοσιευμένος ορισμός του 'slum' καταγράφηκε το 1812, στο Vocabulary of the Flash Language του Vaux όπου θεωρείται ότι slum είναι μια βρετανική 'αργκό' λέξη από το East End του Λονδίνου και σημαίνει 'room' (= δωμάτιο). Η λέξη αυτή εξελίχτηκε σε 'back slum' γύρω στο 1945 με την έννοια 'πίσω σοκάκι, δρόμος των φτωχών' ώστε να προσδιορίζει τις άσχημες συνθήκες στέγασης και τις ανθυγιεινές συνθήκες ζωής των παραγκουπόλεων του Λονδίνου (εικ. 1.1)

Εικ. 1.1, Βικτοριανό Λονδίνο το 1880

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο όρος 'slum' ορίζεται πλέον από τα λεξικά της εποχής. Στο λεξικό «Oxford English Dictionary» η λέξη slum ορίζεται σαν 'ένας δρόμος, δρομάκια, περιοχή που βρίσκονται σε πολυπληθείς συνοικίες μιας πόλης και κατοικείται από ανθρώπους χαμηλής κοινωνικής τάξης (πολύ φτωχούς), ένας αριθμός από αυτούς τους δρόμους ή τις περιοχές σχηματίζουν πυκνοκατοικημένες γειτονιές ή συνοικίες όπου τα σπίτια και οι συνθήκες ζωής είναι άθλιες'.²

Μια ακόμα ετυμολογία της λέξης 'slum' σύμφωνα με τον ιστορικό William George Hoskins αναφέρεται στη γεωλογία της γης στην οποία χτίστηκαν οι επερχόμενες βιομηχανίες μεγάλης κλίμακας στην Αγγλία. Την εποχή εκείνη που οι βιομηχανίες βρίσκονταν κοντά σε κανάλια λόγω της έλλειψης επαρκούς αποχέτευσης, τα περισσότερα από τα καταλύματα της εργατικής τάξης ήταν χτισμένα στα ελώδη αυτά εδάφη. Έτσι, οι περιοχές με τα σπίτια που συχνά πλήττονταν από προβλήματα αποστράγγισης ονομάστηκαν 'slums'.³

Τα 'slums' μετά την εμφάνισή τους στην πόλη του Λονδίνου επεκτάθηκαν και σε άλλες βιομηχανικές πόλεις της Αγγλίας καθώς και σε πεδινές πόλεις της Σκωτίας και στο Δουβλίνο της Ιρλανδίας. Καθώς το φαινόμενο των 'slum' επεκτεινόταν, η Αγγλία προχώρησε σε στεγαστικές μεταρρυθμίσεις το 1880 επαναπροσδιορίζοντας τον όρο της 'παραγκούπολης' (slum) και των κατοικιών που υπάρχουν μέσα σε αυτή ως 'κατοικία από υλικά ακατάλληλα για κατοίκηση'. Επιπλέον, προσδιόρισε χωρικά τις περιοχές αυτές, με σκοπό τον προγραμματισμό και την αναβάθμισή τους. Ταυτόχρονα, περιοχές με slum άρχισαν να εντοπίζονται και στην Γαλλία, στην Αμερική και στην Ινδία καθιστώντας το φαινόμενο των 'slum' παγκόσμιο πρόβλημα.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα ο όρος θεωρήθηκε παρωχημένος και αντικαταστάθηκε από άλλους πιο σαφείς, όπως tenement house (=φτηνή κατοικία), tenement district (=περιοχή με φτηνή κατοικία) και deteriorated neighborhood (υποβαθμισμένη περιοχή). Παράλληλα, εκείνη την εποχή ξεκίνησαν να χρησιμοποιούνται λέξεις όπως 'γειτονιές' ή 'κοινότητες' αντί για τον όρο 'slums', προκειμένου να μην επικρίνονται οι κάτοικοι τους.⁴

Σήμερα ο όρος 'slum' έχει αρνητική χροιά κυρίως για τον αναπτυσσόμενο κόσμο καθώς αναφέρεται ως άτυπη κατοικία και χαμηλή ποιότητα στέγασης. Επιπλέον έχει διαφορετικές ονομασίες σε πολλά μέρη του κόσμου καθώς συνδέεται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Κάποιες από τις μεταφράσεις του όρου σε διαφορετικές χώρες είναι 'favelas' στην Λατινική Αμερική, 'gecekondu' στην Τουρκία, 'ghetto' στην Αμερική, και 'vijiiji' στην Κένυα. Στη Ελλάδα χρησιμοποιούμε κυρίως τους όρους 'παραγκούπολη', 'φτωχογειτονιά', 'τρώγλη' και 'καταυλισμός'.

¹ Davis M., *Planet of slums*, Verso, Λονδίνο, 2006, σελ. 21,22

² Οικονομοπούλου Ε., τα *SLUMS* ως αστικές δομές, ερευνητική εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πάτρας, 2010-2011, σελ.: 17, Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://issuu.com/mistrio/docs/102.14.03>, [Πρόσβαση στις 16/11/2018].

³ Hoskins, W.G., *The Making of the English Landscape*, Hodder and Stoughton., Λονδίνο, 1977, σελ. 232

⁴ UN-Habitat, *Slums of the world: The face of urban Poverty in the new millennium?*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ.7

Μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα δεν υπήρχε κάποιος κοινός ορισμός για τα slums παρά τις προσπάθειες των διαφόρων οργανισμών με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται δυσκολίες στην καταμέτρηση τους. Στην παγκόσμια συνδιάσκεψη του UN- Habitat, τμήμα του ΟΗΕ που ασχολείται με υποβαθμισμένους οικισμούς και την αστική ανάπτυξη, στο Ναϊρόμπι το 2002, διατυπώθηκε ένας κοινώς αποδεκτός ορισμός για τα slums. Σύμφωνα με αυτόν, το slum είναι «ένας οικισμός, όπου οι κάτοικοι του χαρακτηρίζονται από ανεπαρκή στέγαση και έλλειψη βασικών υπηρεσιών και τις περισσότερες φορές δεν αναγνωρίζεται ούτε αντιμετωπίζεται από τις αρχές ως ένα αναπόσπαστο ή ίσο τμήμα της πόλης προς όλα τα άλλα». ⁵

Πιο συγκεκριμένα, η UN- Habitat ορίζει ως slum, μια αστική περιοχή που διαθέτει από ένα ή περισσότερα από τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. Ανεπαρκή πρόσβαση σε πόσιμο νερό
2. Ανεπαρκή πρόσβαση σε υγειονομικές και όχι μόνο υποδομές
3. Χαμηλή ποιότητα των συνθηκών στέγασης
4. Υπερσυγκέντρωση πληθυσμού
5. Μόνιμο αίσθημα ανασφάλειας ⁶

Τα παραπάνω αναφέρονται σε χαρακτηριστικά που μπορούν να μετρηθούν με τον καθορισμό δεικτών, ενώ δε γίνεται αναφορά σε κοινωνικά χαρακτηριστικά που είναι σαφώς πιο δύσκολος ο προσδιορισμός τους.

1.2 Βασικά χαρακτηριστικά

Παρά το γεγονός ότι οι παραγκουπόλεις είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που είναι πολύ περίπλοκο για να οριστεί σύμφωνα με μία μόνο παράμετρο, υπάρχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στις περισσότερες παραγκουπόλεις ανά τον κόσμο. Τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν ουσιαστικά τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και τα προβλήματα των παραγκουπόλεων, και μπορούν να καταταχθούν στις παρακάτω κατηγορίες:

1.2.1 Δικαιώματα ιδιοκτησίας

Η απουσία δικαιωμάτων ιδιοκτησίας αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των παραγκουπόλεων και απόδειξη της παράνομης ύπαρξης τους. Οι μαζικές εξώσεις των slums σε διάφορες πόλεις τα τελευταία χρόνια υποδηλώνουν ότι η ιδιοκτησία γης γίνεται ολοένα και πιο επισφαλής, ιδιαίτερα στις πόλεις της υποσαχάριας Αφρικής και της Ασίας. Παρόλο που προς το παρόν δεν είναι δυνατή η συλλογή δεδομένων ανά τακτά διαστήματα από απογραφές σε νοικοκυριά σχετικά με την ιδιοκτησία, εμπειρικές έρευνες δείχνουν ότι το 30% έως το 50% των κατοίκων των παραγκουπόλεων δε διαθέτουν νόμιμους τίτλους ιδιοκτησίας. Στην πραγματικότητα, η άτυπη ή παράνομη ανάπτυξη έχει γίνει η πιο κοινή μορφή στέγασης στον αναπτυσσόμενο κόσμο, όπου η πρόσβαση στη στέγαση μέσω νόμιμων διαδικασιών είναι η εξαίρεση και όχι ο κανόνας για την πλειοψηφία των νοικοκυριών.⁷

Παράδειγμα παράνομης κατοίκησης είναι η αδόμητη γη που ανήκει είτε στο κράτος είτε δεν έχει σαφή τίτλο γης, και καταλαμβάνεται αυθαίρετα από νοικοκυριά. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν επίσης οι περιπτώσεις όπου η τοπική κοινότητα ή κυβέρνηση παραχωρεί σε ανθρώπους εκτάσεις γης χωρίς δικαιώματα ιδιοκτησίας, οι οποίες αργότερα θα εξελιχθούν σε slums.⁸

Η έλλειψη ασφάλειας στην κατοχή γης είναι πρωταρχικός λόγος για τον οποίο παραμένουν οι φτωχογειτονιές, καθώς δυσκολεύει την κυβέρνηση να αναβαθμίσει βασικές εγκαταστάσεις και να βελτιώσει το περιβάλλον διαβίωσης. Επιπλέον, η παράνομη ιδιοκτησία αποθαρρύνει τους κατοίκους να συνεισφέρουν στην εξυγίανση της κοινότητας και επιδεινώνει την οικονομική τους κατάσταση.

⁵ UN-Habitat, "Improving the Lives of at Least 100 Million Slum Dwellers", Progress towards the Millennium Development Goals, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ.6

⁶ UN-HABITAT, "Improving the Lives of at Least 100 Million Slum Dwellers", Progress towards the Millennium Development Goals, Nairobi, May 2003, σελ.6

⁷ UN-Habitat, THE STATE OF THE WORLD'S CITIES REPORT 2006/2007 30 Years of Shaping the Habitat Agenda, UN-HABITAT, Nairobi, 2006, σελ: vii

⁸ Bolay J., "Slums and urban development: questions on society and globalisation", The European Journal of Development Research., vol. 18, no 2, σελ: 284–298, κωδικός άρθρου: 10.1080/09578810600709492.

1.2.2 Ανεπαρκείς υποδομές και υπηρεσίες

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φτωχογειτονιές είναι η ανεπάρκεια δημόσιων υποδομών και υπηρεσιών. Χαρακτηριστικές ελλείψεις αποτελούν το ασφαλές πόσιμο νερό, η ηλεκτρική ενέργεια, η βασική υγειονομική περίθαλψη, το σύστημα αποχέτευσης και συλλογής απορριμμάτων, οι δρόμοι, τα πεζοδρόμια και οι δημόσιες μεταφορές.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά το πόσιμο νερό, πολλές έρευνες υποστηρίζουν ότι στις περισσότερες φτωχογειτονιές η ποσότητα, η ποιότητα και η προσβασιμότητα του δεν επαρκούν για τα αποδεκτά πρότυπα. Αν και οι επίσημες στατιστικές αναφέρουν πως η παροχή νερού στις αστικές περιοχές ανήλθε στο 95% το 2002, πρόκειται για μια υπερβολικά αισιόδοξη έρευνα, καθώς η «βελτιωμένη» παροχή νερού δεν σημαίνει πάντοτε ότι είναι ασφαλής, επαρκής, προσιτή ή εύκολα προσβάσιμη. Για παράδειγμα, από περαιτέρω ανάλυση προκύπτει ότι η παροχή νερού από βρύση είναι μια πολυτέλεια που απολαμβάνουν μόνο τα δύο τρίτα του αστικού πληθυσμού στον κόσμο, ενώ λιγότερο από το ήμισυ αυτής της ομάδας έχουν διοχετεύσει νερό μέσα στην κατοικία τους. Το 10% του παγκόσμιου πληθυσμού βασίζεται σε δημόσιες βρύσες, ενώ το 8% έχει πρόσβαση μόνο σε αντληθέν με το χέρι νερό ή πηγάδια. Μερικές φορές, ακόμη και όταν είναι διαθέσιμο το νερό, μπορεί να μην είναι προσιτό ή ασφαλές για κατανάλωση (εικ.1.2-1.5). Σύμφωνα με μια σχετική έρευνα της Un-habitat στην Addis Ababa το 2007, το ποσοστό των κατοίκων με χαμηλό εισόδημα που έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό ανέρχεται σε μόλις 21%.⁹

Εικ.1.2-1.5, παροχή νερού μέσω δημόσιων βρυσών, σωλήνων, πηγαδιών, συχνά μη ασφαλές για κατανάλωση

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του 2015, το 11% του παγκόσμιου πληθυσμού εξακολουθεί να στερείται πρόσβασης σε πόσιμο νερό, ενώ ο αριθμός αυτός αυξάνεται σε ποσοστό άνω του 40% στην υποσαχάρια Αφρική. Περίπου τα 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού που στερείται το νερό ζει στην Ασία, όπου το 1/3 των Ασιατών δεν έχει πρόσβαση σε ασφαλείς, βιώσιμες πηγές ύδρευσης.¹⁰

Ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα στις παραγκουπόλεις είναι η κακή υγιεινή των κατοίκων λόγω των ανεπαρκών υποδομών αποχέτευσης και διαχείρισης υδάτων. Κάθε χρόνο εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι πεθαίνουν εξαιτίας των ανθυγιεινών συνθηκών διαβίωσης, που οφείλονται στην έλλειψη καθαρού νερού και αποχέτευσης (εικ.1.6). Χαρακτηριστικά, πάνω από το 25% του αστικού πληθυσμού του αναπτυσσόμενου κόσμου (560 εκατομμύρια κάτοικοι) δεν έχει πρόσβαση σε τουαλέτα, γεγονός που όχι μόνο παραβιάζει την αξιοπρέπεια του ατόμου, αλλά δημιουργεί κύματα ασθενειών, πολλές φορές θανατηφόρων. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του slum στην Kibera του Nairobi υπάρχουν μόνο 1.000 δημόσιες τουαλέτες για να εξυπηρετήσουν πάνω από 170.000 κατοίκους (εικ. 1.7). Από τις κακές συνθήκες υγιεινής, πλήττονται κυρίως οι γυναίκες και τα παιδιά, ενώ σύμφωνα με έρευνες, τα ποσοστά παιδικής θνησιμότητας είναι αυξημένα στις περιοχές όπου οι μητέρες εκτίθενται σε λοιμογόνα περιβάλλοντα.

Ακόμα, στο πλαίσιο της υγείας των κατοίκων των παραγκουπόλεων εντάσσεται και το πρόβλημα της ανεπαρκούς περίθαλψης των ασθενών. Οι παραγκουπόλεις έχουν σοβαρές ελλείψεις νοσοκομείων και ιατρικών κέντρων, ενώ παράλληλα η πρόσβαση σε αυτά είναι δύσκολη, λόγω των στενών δρόμων που δεν επιτρέπουν τη διέλευση οχημάτων έκτακτης ανάγκης.

Εικ.1.6

Εικ.1.7

Εικ.1.6, κακές συνθήκες υγιεινής σε slum της πόλης Kisumu στην Κένυα

Εικ.1.7., τουαλέτες στο slum της Kibera

⁹ UN-Habitat, *THE STATE OF THE WORLD'S CITIES REPORT 2006/2007 30 Years of Shaping the Habitat Agenda*, UN-Habitat, Nairobi, 2006, σελ: vii

¹⁰ UN-Habitat, *SLUM ALMANAC 2015/ 2016 Tracking Improvement in the Lives of Slum Dwellers*, UN-Habitat, Nairobi, 2016, σελ: 10

1.2.3 Υπερπληθυσμός

Ο υπερπληθυσμός είναι ένα σύνηθες φαινόμενο στις αναπτυσσόμενες χώρες και δυσχεραίνει τις συνθήκες ζωής των κατοίκων. Σχετίζεται με χαμηλό ποσοστό χώρου ανά άτομο, υψηλά ποσοστά πληρότητας κατοικιών και συγκατοίκηση από διαφορετικές οικογένειες. Πολλές μονάδες κατοικιών στις παραγκουπόλεις υπερ-κατοικούνται με πέντε ή και περισσότερα άτομα που μοιράζονται μια μονάδα δωματίου για μαγείρεμα, ύπνο και διαβίωση (εικ.1.8). Υπερπληθυσμός παρατηρείται επίσης κοντά σε πηγές πόσιμου νερού, καθαρισμού και αποχέτευσης όπου μια τουαλέτα μπορεί να εξυπηρετήσει δεκάδες οικογένειες.¹¹

Εικ.1.8, υπερ-κατοίκηση σε slum της Ινδίας

Σύμφωνα με έρευνα της Un- Habitat το 2007, περίπου το 20% του αστικού πληθυσμού των αναπτυσσόμενων χωρών (401 εκατομμύρια άνθρωποι) ζουν σε σπίτια που δεν έχουν επαρκή χώρο διαβίωσης (με τέσσερα ή περισσότερα άτομα που μοιράζονται ένα υπνοδωμάτιο). Επιπλέον, τα δύο τρίτα του αστικού πληθυσμού του αναπτυσσόμενου κόσμου που ζει σε υπερπλήρεις συνθήκες κατοικεί στην Ασία, ενώ το ήμισυ αυτής της ομάδας (156 εκατομμύρια άτομα) κατοικούν στη Νότια Ασία.¹²

Ο υπερπληθυσμός επιφέρει σημαντικά προβλήματα στην υγεία των κατοίκων των παραγκουπόλεων, καθώς η υπερπλήρωση και ο ανεπαρκής αερισμός σχετίζονται άμεσα με τα ποσοστά της ασθένειας και την παιδική θνησιμότητα. Επιπλέον, ο κίνδυνος μετάδοσης ασθενειών και πολλαπλών μολύνσεων αυξάνεται σημαντικά καθώς αυξάνεται ο αριθμός των ανθρώπων που είναι συγκεντρωμένοι σε μικρούς, ανεπαρκώς αεριζόμενους χώρους.

1.2.4 Ακατάλληλη θέση εγκατάστασης

Είναι γεγονός ότι η τοποθεσία εγκατάστασης των παραγκουπόλεων διαφέρει από πόλη σε πόλη. Όπως θα αναφερθεί στην παρακάτω ενότητα, ορισμένες φτωχογειτονιές σχηματίζονται στα περίχωρα μια πόλης, ενώ άλλες βρίσκονται στον πυρήνα της.¹³ Ωστόσο, παρά τις διαφορετικές τοποθεσίες, υπάρχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά όσον αφορά την επιλογή χώρου εγκατάστασης που συναντώνται στις περισσότερες παραγκουπόλεις.

Ένα από αυτά είναι η επικινδυνότητα της περιοχής όπου οι άνθρωποι, λόγω της επιτακτικής ανάγκης για στέγαση, χτίζουν τις κατοικίες τους. Πολύ συχνά, οι τοποθεσίες εγκατάστασης είναι ακατάλληλες καθώς βρίσκονται κοντά σε βιομηχανικές εγκαταστάσεις, σε χώρους διάθεσης αποβλήτων και σε περιοχές με μεγάλο κίνδυνο για πλημμύρες. Επίσης, η διάταξη του οικισμού μπορεί να είναι επικίνδυνη λόγω έλλειψης τρόπου πρόσβασης και υψηλής πυκνότητας ερειπωμένων κατασκευών, κίνδυνοι που υπάρχουν κυρίως στα slums στο κέντρο της πόλης.¹⁴

Η δημιουργία οικισμών σε ακατάλληλα σημεία έχει ως αποτέλεσμα να απειλείται η υγεία και η σωματική ακεραιότητα των κατοίκων, λόγω φυσικών και περιβαλλοντικών καταστροφών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι πλημμύρες και οι κατολισθήσεις που έπληξαν διάφορες ορεινές περιοχές του Rio de Janeiro το 2011. Συνέπεια της καταστροφής αυτής αποτελεί ο θάνατος 903 ανθρώπων, η καταστροφή ολόκληρων οικισμών και οι εκτεταμένες ζημιές σε ιδιοκτησίες. Η πλειονότητα των θανάτων ήταν σε φαβέλες, καθώς είχαν χτιστεί σε λόφους με ακατάλληλη κλίση και έδαφος, και ήταν ευάλωτες σε πλημμύρες και κατολισθήσεις (εικ.1.9). Η έλλειψη κατάλληλης προσοχής στις συνθήκες ζωής των φαβέλων από την κυβέρνηση οδήγησε πολλούς να περιγράψουν την καταστροφή ως ανθρωπογενή.

Εικ.1.9, καταστροφή άτυπου οικισμού στο Rio de Janeiro

¹¹ Kimani-Murage W. E., Ngindu M. A., *Quality of Water the Slum Dwellers Use: The Case of a Kenyan Slum*, Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine, vol. 84, no. 6, σελ: 829, κωδικός άρθρου: 10.1007/s11524-007-9199-x.

¹² UN-Habitat, *THE STATE OF THE WORLD'S CITIES REPORT 2006/2007 30 Years of Shaping the Habitat Agenda*, UN-Habitat, Nairobi, 2006, σελ: vii

¹³ Fernandez F.R., *Physical and Spatial Characteristics of Slum Territories*

¹⁴ *Vulnerable to Natural Disasters*, Les Cahiers de l'Afrique de l'Est, 2011, no.44, σελ: 4,5

UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 11

1.2.5 Κακή ποιότητα κατασκευής

Ένα από τα χαρακτηριστικά της ζωής των παραγκουπόλεων και σαφές σύμπτωμα της αστικής φτώχειας είναι η χαμηλή ποιότητα στέγασης. Εκτιμάται ότι πάνω από 133 εκατομμύρια άνθρωποι που ζουν σε πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου στερούνται ασφαλούς στέγασης, ενώ οι μόνιμες – ανθεκτικές κατασκευές αντιστοιχούν μόνο το 28% όλων των κατοικιών.¹⁵

Σημαντικές παράμετροι που καθορίζουν την ποιότητα της στέγασης είναι η αντοχή της κατασκευής και η διάρκεια της στο χρόνο. Οι παράμετροι αυτές εξαρτώνται άμεσα από τα υλικά από τα οποία κατασκευάζονται οι κατοικίες, καθώς οι εκάστοτε τοπικές κλιματολογικές συνθήκες και η χρήση ακατάλληλων υλικών επηρεάζουν την ασφάλεια της κατασκευής. Οι κατοικίες κατασκευάζονται από τους ίδιους τους κατοίκους με ευτελή υλικά όπως λάσπη, λαμαρίνες, τούβλα, τσιμεντόλιθοι ή ξύλα που προέρχονται είτε από οικοδομές είτε από σκουπίδια που βρίσκονται στους κάδους απορριμμάτων της πόλης (εικ.1.10-1.13).¹⁶

Εικ.1.10-1.13, κατοικίες από ευτελή υλικά σε διάφορα slums του κόσμου

Λόγω της χρήσης φτηνών, ακατάλληλων υλικών για την κατασκευή της κατοικίας, αλλά και της έλλειψης συνθηκών ασφαλείας, υπάρχει υψηλός κίνδυνος πυρκαγιάς και κατάρρευσης των κατοικιών. Η ανάκαμψη από φυσικές καταστροφές είναι ιδιαίτερα δύσκολη για τους κατοίκους των παραγκουπόλεων λόγω της έλλειψης πόρων αλλά και της αδιαφορίας των κυβερνήσεων. Αυτό έχει ως συνέπεια η ανακατασκευή των κατοικιών να γίνεται σταδιακά και να χρειάζεται μεγαλύτερο χρονικό διάστημα για την αποκατάσταση της πόλης.¹⁷

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πυρκαγιά σε slum στο Delhi τον Σεπτέμβριο του 2018, όπου καταστράφηκαν πάνω από 300 μονάδες κατοικίας. Ωστόσο, οι πυρκαγιές στην περιοχή αυτή είναι αρκετά συνηθισμένες, καθώς οι κατοικίες είναι κατασκευασμένες από εύφλεκτα υλικά που ακόμη και ένας σπινθήρας, σε συνδυασμό με την πυκνότητα των κατοικιών, μπορεί να προκαλέσει ισχυρή πυρκαγιά.¹⁸

1.2.6 Φτώχεια και μειωμένες ευκαιρίες απασχόλησης

Μια από τις πιο ευάλωτες πτυχές της ζωής των παραγκουπόλεων είναι οι περιορισμένες ευκαιρίες για απασχόληση και το χαμηλό εισόδημα. Παρόλο που η φτώχεια αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά των παραγκουπόλεων, θα μπορούσε να θεωρηθεί σε μεγάλο βαθμό ως συνέπεια των συνθηκών ζωής στα slums, οι οποίες δημιουργούν φραγμούς στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Η ανεργία, η υποαπασχόληση, οι ανεπαρκείς άτυπες θέσεις εργασίας, οι χαμηλοί μισθοί, η έλλειψη κοινωνική ασφάλισης και οι μη ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας αποτελούν βασικά προβλήματα των κατοίκων των φτωχογειτονιών. Επιπλέον, η πλειοψηφία των ανθρώπων των slums που εργάζονται αποτελούν πιθανότατα μέρος της άτυπης οικονομίας. Περίπου το 85% όλων των νέων ευκαιριών απασχόλησης σε όλο τον κόσμο συμβαίνουν στην άτυπη οικονομία, ενώ οι διαθέσιμες εκτιμήσεις δείχνουν ότι η εργασία αυτή αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις πάνω από το 50% του ΑΕΠ των αναπτυσσόμενων χωρών. Ωστόσο, οι ανεπίσημες αυτές θέσεις εργασίας είναι ανειδίκευτες, με πολύ χαμηλές αμοιβές και αποτελούν μέρος μιας 'οικονομίας επιβίωσης', που μπορεί να επιτρέπει στους κατοίκους να επιβιώσουν, αλλά δεν τους βοηθά να αλλάξουν τις συνθήκες διαβίωσης τους, και καταλήγει να τους παγιδεύει σε αιώνια φτώχεια.¹⁹

Οι νέοι που ζουν σε παραγκουπόλεις επηρεάζονται ιδιαίτερα από την έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης και βιώνουν επαναλαμβανόμενες περιόδους ανεργίας. Υψηλά είναι τα ποσοστά των άνεργων νέων που στις αναπτυσσόμενες χώρες φτάνει το 30% το 2017. Επιπλέον, το 95% των νέων εργάζεται στον ανεπίσημο τομέα, ποσοστό που είναι ιδιαίτερα υψηλό και δείχνει την αδυναμία των αρμόδιων κυβερνήσεων να

¹⁵ UN-Habitat, SLUM ALMANAC 2015/ 2016 Tracking Improvement in the Lives of Slum Dwellers UN-Habitat, Nairobi, 2016, σελ: 11

¹⁶ UN-Habitat, The challenge of slums: Global report on human settlements 2003, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 11

¹⁷ Fay M., Ghesquiere F., Solo T., NATURAL DISASTERS AND THE URBAN POOR, World Bank, no.32, 2003, σελ.2.

¹⁸ Chaturvedi C., Delhi Slums Under 3-D Fire, Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE: B

Geography, Geo-Sciences, Environmental Science & Disaster, Vol. 16, no. 6, σελ.16, κωδικός άρθρου: 2249-460x

¹⁹ UN-Habitat, State of the World's Cities 2010/2011 Bridging The Urban Divide, Earthscan, London, 2008, σελ: xvi

δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης και να στηρίξει τους νέους. Ακόμα, καθώς οι νέοι αρχίζουν την επαγγελματική τους ζωή στην άτυπη οικονομία, το 16,7% αυτών ζει με εισόδημα κάτω από το κατώτατο όριο της φτώχειας, δηλαδή 1,90 αμερικανικά δολάρια την ημέρα.²⁰

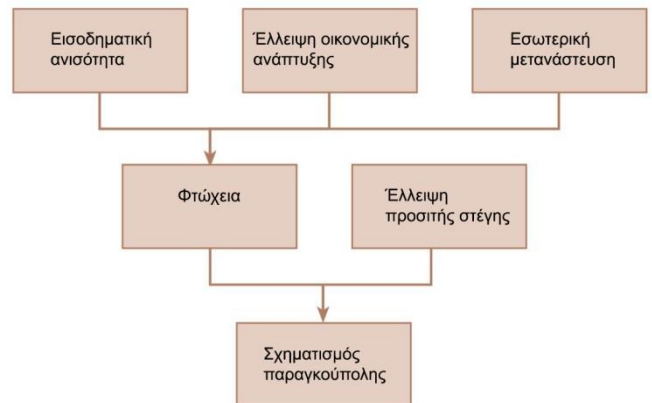
Επίσης, ένα σημαντικό θέμα που σχετίζεται με την απασχόληση στις παραγκουπόλεις είναι η παιδική εργασία. Σύμφωνα με έρευνα του 2014, από τα 100 εκατομμύρια παιδιά που εργάζονται παγκοσμίως (αποτελούν το 11% του παιδικού πληθυσμού, περίπου το 23% των παιδιών αυτών εργάζεται στις παραγκουπόλεις. Το φαινόμενο αυτό, συναντάται κυρίως στα slums της Ασίας και της υποσαχάριας Αφρικής, όπου ένα στα 5 παιδιά, 5 έως 14 ετών εμπλέκονται σε παράνομη εργασία (εικ.1.14).²¹

Εικ.1.14, παιδική εργασία σε slums της Ινδίας

1.3 Αίτια δημιουργίας των παραγκουπόλεων

Οι παραγκουπόλεις δημιουργούνται και συντηρούνται από διάφορες δυνάμεις που σχετίζονται με δημογραφικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες. Σύμφωνα με την έκθεση της Un-Habitat το 2003, οι φτωχογειτονιές προκύπτουν από τον συνδυασμό της εισοδηματικής ανισότητας, της έλλειψης οικονομικής ανάπτυξης και της εσωτερικής μετανάστευσης που προκαλούν φτώχεια, μαζί με την έλλειψη προσιτής στέγης (εικ.1.15).²²

Εικ.1.15, διαδικασία σχηματισμού των παραγκουπόλεων

Αναλυτικότερα, μια από τις κυριότερες αιτίες δημιουργίας των παραγκουπόλεων είναι η ταχεία μετανάστευση των κατοίκων από την ύπαιθρο στις αστικές περιοχές. Το παγκόσμιο φαινόμενο της αστικοποίησης που είχε ξεκινήσει ήδη από το 1850, εντατικοποιήθηκε την περίοδο 1950-1970, όταν μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού της υπαίθρου μετακινήθηκε στις μεγάλες πόλεις, προκειμένου να εκμεταλλευτεί τις οικονομικές ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν και να έχει πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως εκπαίδευση και υγεία. Σήμερα, το 55% του παγκόσμιου πληθυσμού (πάνω από 4 δισεκατομμύρια) ζει στις πόλεις, ενώ μέσα στα επόμενα χρόνια το ποσοστό αυτό προβλέπεται να αυξηθεί, σύμφωνα με την Un-Habitat (εικ.1.16).

Εικ.1.16, δείκτες αστικοποίησης

²⁰ International Labour Organization, *Global Employment Trends for Youth 2017 : Paths to a better working future*, INTERNATIONAL LABOUR OFFICE, Geneva, 2017, σελ:1

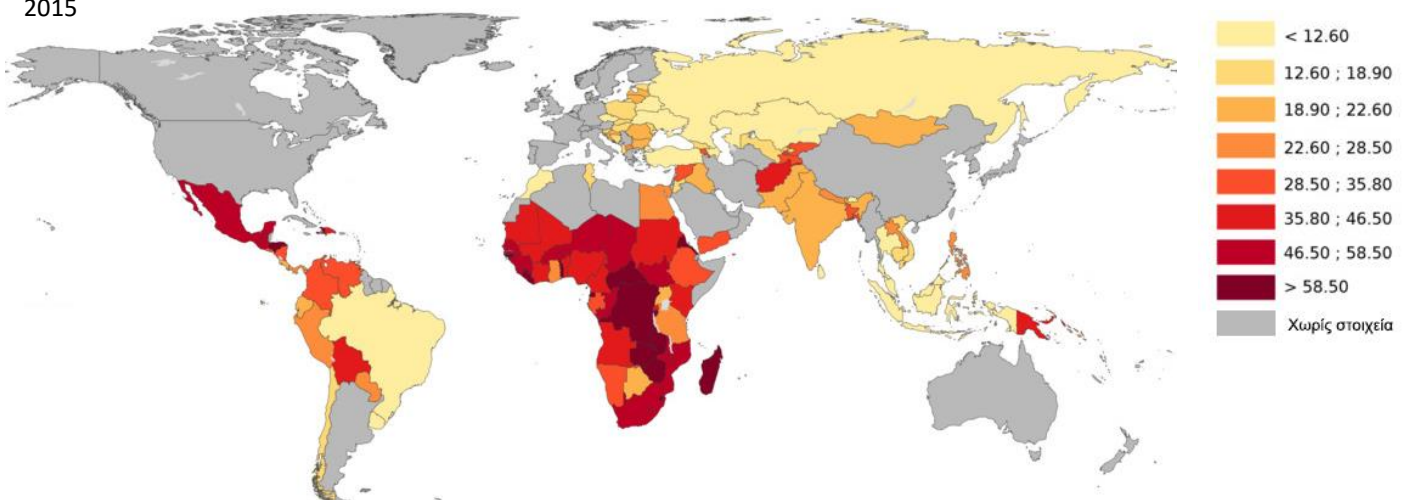
²¹ Selim J., *Human Development Report 2015 Work for Human Development*, United Nations Development Programme, New York, 2015, σελ: 41.

²² UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 17

Ωστόσο, η διαδικασία αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο δεν ακολούθησε την ίδια πορεία με αυτή των δυτικών χωρών. Αντίθετα με τον αναπτυγμένο κόσμο όπου η αστικοποίηση συνδυάστηκε με την οικονομική ανάπτυξη των πόλεων, στις αναπτυσσόμενες χώρες ο πληθυσμός μετακινήθηκε στις πόλεις για να ξεφύγει από την φτώχεια της επαρχίας. Έτσι, η μετακίνηση αυτή προήλθε από την ελπίδα για εύρεση θέσεων εργασίας και όχι από την ύπαρξη τους, με αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση των αστικών μεταναστών. Το φαινόμενο αυτό της <<αστικοποίησης χωρίς ανάπτυξη>> σε συνδυασμό με την φυσική αύξηση του πληθυσμού στις πόλεις, ευνοούν τον σχηματισμό των παραγκουπόλεων.²³

Παράλληλα με την αστικοποίηση, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που ευνοεί την ανάπτυξη των παραγκουπόλεων είναι η αύξηση της αστικής φτώχειας. Ο πληθυσμός που μετακινείται από την ύπαιθρο δεν διαθέτει ούτε εισόδημα, αλλά ούτε και τις ικανότητες ώστε να εργαστεί στις πόλεις με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα τόσο στην εύρεση εργασίας και κατοικίας, όσο και στην ένταξη του στην εκάστοτε κοινωνία. Έτσι, πολύ συχνά απασχολείται στην άτυπη οικονομία της χώρας, που στον αναπτυσσόμενο κόσμο αντιπροσωπεύει έως και το 60% της απασχόλησης του αστικού πληθυσμού,²⁴ με συνθήκες όμως που δεν μπορούν να του εξασφαλίσουν αξιοπρεπή διαβίωση.

Εικ.1.17, ο παγκόσμιος πληθυσμός που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας (%) σύμφωνα με την World Bank το 2015

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας για το 2015, σχεδόν ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας (λιγότερο από \$1.25 τη μέρα), με το μεγαλύτερο ποσοστό να συγκεντρώνεται στις χώρες της Αφρικής (εικ.1.17).²⁵ Η έλλειψη των οικονομικών πόρων, σε συνδυασμό με την υπερβολική αύξηση του πληθυσμού οδήγησαν στην συσσώρευση πολλών ανθρώπων σε μικρές μονάδες κατοικίας κατασκευασμένες από ευτελή υλικά.

Ακόμα, ένας πρωταρχικός λόγος διατήρησης των παραγκουπόλεων είναι η έλλειψη ιδιοκτησίας γης. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι άτυποι οικισμοί είναι παράνομα εγκατεστημένοι σε δημόσια ή ιδιωτική γη στην οποία δεν έχουν κανένα νόμιμο δικαίωμα, γεγονός που αποθαρρύνει τους κατοίκους να ενεργοποιηθούν ώστε να βελτιώσουν το περιβάλλον τους. Ταυτόχρονα, η ασφάλεια ιδιοκτησίας είναι συχνά προϋπόθεση για την πρόσβαση σε άλλες οικονομικές και κοινωνικές ευκαιρίες, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων υπηρεσιών και της εύρεσης μόνιμης εργασίας. Έτσι, η έλλειψη κατοχής γης δημιουργεί προβλήματα που συντηρούν την ανασφάλεια και την κακή διαβίωση των κατοίκων, δυσκολεύοντας τους να ενταχθούν στην κοινωνία.²⁶

Καταληκτικά, η ραγδαία αύξηση του αστικού πληθυσμού σε συνδυασμό με την έλλειψη οικονομικής ανάπτυξης, αλλά και με την αδυναμία των συστημάτων πολεοδομίας να αντιμετωπίσουν επαρκώς την μαζική εισροή πληθυσμού ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τη διατήρηση του φαινομένου των παραγκουπόλεων μέχρι σήμερα.

²³ Κουτσούκου Μ., ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ KENYA SLUM UPGRAIDING PROGRAMME ΣΤΟ ΝΑΪΡΟΜΠΙ, Διάλεξη για τη σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, 2012, σελ.: 10.

²⁴ UN-Habitat, The challenge of slums: Global report on human settlements 2003, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 29

²⁵ <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report-2015>

²⁶ UN-Habitat, Twenty First Session of the Governing Council, UN-Habitat, Nairobi 2007, σελ.: 3, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

https://www.preventionweb.net/files/1700_462551419GC202120What20are20slums.pdf, [Πρόσβαση στις 12/7/2020].

1.4 Κατηγοριοποίηση των παραγκουπόλεων

Η πληθώρα των ορισμών που αναφέρθηκε αποκαλύπτει τις πολλές κι διαφορετικές μορφές των slums. Παρά τα κοινά προβλήματα των περιοχών αυτών εντοπίζονται σημαντικές διαφορές μεταξύ τους που στηρίζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε μίας. Η κατανόηση και η διατύπωση των διαφορών αυτών είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη αποτελεσματικών στρατηγικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 1.1) τα slums κατατάσσονται σε κατηγορίες μέσω κριτηρίων που αφορούν κυρίως τη διαδικασία σχηματισμού, την τοποθεσία, τη μορφή και το νομικό καθεστώς. Ωστόσο παρατηρείται κάποιες κατηγορίες να συμπίπτουν και να συγχέονται έως ένα σημείο με άλλες, δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο την ποικιλομορφία του φαινομένου.

1. Προέλευση και ηλικία	1.1 Slums στο ιστορικό κέντρο της πόλης
	1.2 Συγκροτήματα κατοικιών
	1.3 Ανεπίσημα παγιωμένα slums
	1.4 Πρόσφατα slums
2. Τοποθεσία	2.1 Κεντρικά slums
	2.2 Διασκορπισμένες περιοχές slums
	2.3 Περιφερειακά slums
3. Μέγεθος και κλίμακα	3.1 Slums μεγάλου μεγέθους
	3.2 Slums μεσαίου μεγέθους
	3.3. Slums μικρού μεγέθους
4. Νομικό καθεστώς	4.1 Παράνομα slums
	4.2. Άτυπα – αυθαίρετα slums

πίνακας 1.1, κύριες κατηγορίες ανάλυσης των slums

1.4.1 Προέλευση και ηλικία (Origins and age)

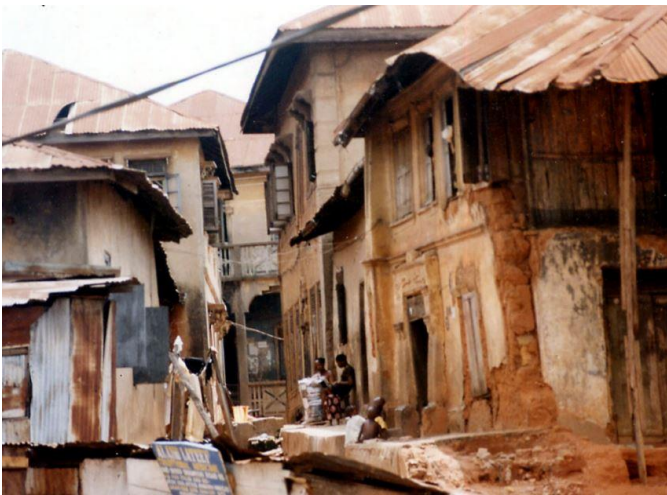
Η προέλευση και η ηλικία μιας παραγκούπολης καθορίζονται από στοιχεία που υποδηλώνουν την ιστορία της όπως είναι τα κτηριακά σύνολα και τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που ενσωματώνονται σε αυτήν και επηρεάζουν τον σχηματισμό της κοινότητας. Υπάρχουν παραδείγματα πόλεων που η αρχική σύσταση τους αποτελούνταν από φτωχογειτονίες, ενώ υπάρχουν και παραγκουπόλεις που διαμορφώνονται επί του παρόντος σε περιοχές με έντονα φαινόμενα φτώχειας. Σε ενδιάμεσες κατηγορίες βρίσκονται slum που παρουσιάζουν διαφορετικού βαθμού συσχέτιση με την αρχική πόλη. Οι παραγκουπόλεις χωρίζονται σε τέσσερεις υποκατηγορίες με βάση την προέλευση και την ηλικία τους:

1.4.1.1 Slums στο ιστορικό κέντρο της πόλης (Historic city center slums)

Οι περισσότερες αποικιοκρατούμενες πόλεις διατήρησαν άθικτο σε μεγάλο βαθμό το ιστορικό τους κέντρο, με αποτέλεσμα η πόλη να διαιρείται σε δύο τμήματα πριν και μετά την αποικιοκρατία: το αρχικό και το μεταγενέστερο. Τα δυο αυτά τμήματα διαχωρίζονται είτε από φυσικά όρια (λόφος, όπως στο Σαλβαδόρ) είτε από τεχνητά (τείχη όπως στο Πακιστάν) κάνοντας έντονη τη διαφοροποίηση των περιοχών. Το ιστορικό κέντρο, που είναι και το αρχικό τμήμα της πόλης, πολύ συχνά χαρακτηρίζεται ως slum καθώς έχει υψηλή οικιστική και εμπορική πυκνότητα, υπερπληθυσμό και χαμηλά επίπεδα υπηρεσιών που ταιριάζει σε πολύ μικρότερους πληθυσμούς. Τις ήδη κακές συνθήκες διαβίωσης δυσχεραίνει η κατάσταση των δρόμων, καθώς είναι πολύ στενοί για ακανόνιστοι καθιστώντας αδύνατη την πρόσβαση αυτοκινήτου και οχημάτων συλλογής απορριμμάτων. Στις φτωχογειτονίες αυτές τα ιστορικά κτίρια δεν αποτελούν συνήθως ιδιοκτησία των κατοίκων τους, αλλά υπερ- νοικιάζονται σε οικονομικά ασθενή νοικοκυριά που δεν έχουν τη δυνατότητα να μετακινηθούν σε πιο ανεπτυγμένες περιοχές. Αντίθετα, τα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα συγκεντρώνονται στο μεταγενέστερο τμήμα της πόλης με τις καλύτερες υποδομές, με αποτέλεσμα να εντείνονται οι κοινωνικές ανισότητες.²⁷

²⁷ UN-Habitat, The challenge of slums: Global report on human settlements 2003, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 85

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της υποκατηγορίας αυτής είναι η τρίτη μεγαλύτερη πόλη της Νιγηρίας το Ibadan. Ο πυρήνας του αποτελείται από τις παλαιότερες και χαμηλότερης ποιότητας κατοικίες της πόλης, καθώς είναι κατασκευασμένες από λάσπη και χωρίς εγκαταστάσεις υγιεινής και κατοικείται από οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα (εικ.1.18). Σε απόσταση μικρότερη από 2 χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης αναπτύχθηκε μια αποικιακή περιοχή της οποίας οι ενοικιαστές ή οι ιδιοκτήτες είναι από τους πλουσιότερους ανθρώπους του Ibadan που ζουν σε βίλλες ενώ διατηρούν στην περιοχή του πυρήνα το οικογενειακό τους σπίτι για πολιτιστικούς και οικογενειακούς λόγους.²⁸

Εικ.1.18, σπίτια φτωχών οικογενειών στο κέντρο της πόλης του Ibadan

1.4.1.2 Συγκροτήματα κατοικιών (slum estates)

Η κατηγορία αυτή αφορά νεότερες δομές που βρίσκονται χτισμένες κυρίως στην περιφέρεια των πόλεων είτε σε παλαιότερους παράνομους οικισμούς είτε σε μη ασφαλή και ακατάλληλη γη. Οι δομές αυτές έχουν συνήθως την μορφή κοινωνικών κατοικιών που δημιουργήθηκαν κατά το 1950-1970 στις αναπτυσσόμενες χώρες από την κυβέρνηση για να στεγαστεί ο πληθυσμός που συνέρρεε στις πόλεις, την περίοδο της έντονης αστικοποίησης. Επίσης αρκετά συγκροτήματα κατοικιών είναι κατασκευασμένα από εργοδότες για να στεγάσουν εργαζομένους διαφόρων βιομηχανιών ή ορυχείων. Στις δομές αυτές, που είναι χαμηλής ποιότητας και στερούνται δικτύων και υπηρεσιών, κατοικούν κυρίως οικογένειες χαμηλού εισοδήματος. Πολύ συχνά λόγω της υποβαθμισμένης περιοχής, του υπερπληθυσμού και της οικονομικής ανέχειας, οι κάτοικοι γίνονται ιδιαίτερα ευάλωτοι στο οργανωμένο έγκλημα και την πολιτική εκμετάλλευση.²⁹

Παράδειγμα τέτοιων κατοικιών είναι το 'chawl', είδος οικιστικού κτιρίου στην Ινδία. Οι κατοικίες αυτές απευθύνονται σε σχετικά φτωχές αλλά απασχολούμενες οικογένειες της εργατικής τάξης. Πρόκειται ουσιαστικά για κατοικίες 15 τετραγωνικών μέτρων που αντιστοιχούν σε εξαμελείς οικογένειες και τοποθετούνται σε 4όροφα ή 5όροφα κτίρια με 8 ή 16 διαμερίσματα ανά όροφο (εικ.1.19). Τα Chawls κατασκευάστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1900 κοντά σε εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας του Μυμμπαϊ ώστε να προσφέρουν στέγαση στους εργάτες τους, ενώ στη συνέχεια συνέχισαν να χτίζονται και από άλλους ιδιοκτήτες μεταποιητικών βιομηχανιών. Πλέον αποτελούν το 75% των νόμιμων κτιρίων της πόλης.³⁰

Εικ.1.19, Chawl στο Mumbai

²⁸ Makinde O., *HOUSING: CENTRAL CITY SLUMS, A CASE STUDY OF IBADAN*, Journal of Environment and Earth Science, Journal of Environment and Earth Science, Vol. 2, No. 9, ISSN 2225-0948, 2012, σελ. 22,23

²⁹ UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 86

³⁰ Davis Mike, *Planet of slums*, Verso, Λονδίνο, 2006, σελ. 34

1.4.1.3 Ανεπίσημα παγιωμένα slums (Consolidating informal settlements)

Ένα μεγάλο μέρος της αστικής ανάπτυξης των ραγδαία αναπτυσσόμενων πόλεων οφείλεται στην εδραίωση των αυθαίρετων οικισμών, στους οποίους η γη υποδιαιρέθηκε άτυπα για να πουληθεί ή να μισθωθεί σε ιδιώτες για να χτίσουν τις κατοικίες τους. Πολλές φορές, οι εκτάσεις αυτές θεωρούνται ακατάλληλες για οικιστική ανάπτυξη όπως στην περίπτωση της Manila στις Φιλιππίνες, όπου οι οικισμοί είναι χτισμένοι πάνω σε βάλτους και ποτάμια με τη στήριξη ξύλινων δοκαριών (εικ.1.20). Επιπλέον, σε ορισμένες περιπτώσεις αυθαίρετα slum είναι εγκατεστημένα σε περιοχές γύρω από κύριους οδικούς άξονες, σιδηροδρομικές γραμμές και αεροδρόμια.

Σε σχέση με τις συνήθεις παραγκουπόλεις, τα αυθαίρετα slum έχουν μια πιο οργανική ανάπτυξη ενώ επίσης υστερούν από αυτές σε κοινωνικές εγκαταστάσεις, όπως σχολεία και παιδικές χαρές, και σε εμπορικές αγορές. Συνήθως είναι αρκετά προσπελάσιμα από τους οδικούς άξονες της περιφέρειας, αλλά οι εσωτερικοί δρόμοι των γειτονιών είναι ακατάλληλοι για αυτοκίνητο. Οι κατοικίες τους είναι κατασκευασμένες συνήθως από ανθεκτικά υλικά και διανέμονται στους ιδιώτες με παράνομες διαδικασίες και χωρίς τη συμφωνία των κρατικών θεσμών.³¹

Η αντιμετώπιση των οικισμών αυτών, ποικίλλει και εξαρτάται από την εκάστοτε κυβέρνηση της κάθε χώρας. Ενώ συνήθως οι οικισμοί αυτοί δεν αναγνωρίζονται από τις τοπικές αρχές και επιδιώκεται να εκτοπιστούν, με την πάροδο του χρόνου σε ορισμένες χώρες είναι πλέον αποδεκτοί και γίνονται προσπάθειες βελτίωσης. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί η Policarpa στην Κολομβία, η οποία ιδρύθηκε προς τιμήν της ηρωίδας της ανεξαρτησίας της Κολομβίας Policarpa Salavarrieta, από μετανάστες από αγροτικές περιοχές. Η γη που χρησιμοποιήθηκε εκείνη την εποχή ήταν η επέκταση ενός παλαιού νοσοκομείου, και ενώ προκλήθηκαν συγκρούσεις λόγω της νομιμότητας της γειτονιάς, σήμερα λειτουργεί ως έδρα πολλών καλλιτεχνικών και πολιτικών ρευμάτων.³²

Εικ.1.20, slum στην Manila

1.4.1.4 Πρόσφατα slums (Recent slums)

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι παραγκουπόλεις που είναι χτισμένες σε υποβαθμισμένες εκτάσεις (όπως και στην προηγούμενη κατηγορία) αλλά σε πιο νέες περιοχές στην περιφέρεια των πόλεων. Οι κατοικίες των πρόσφατων slums χτίζονται με πιο ελαφριά και φτηνά υλικά (πχ. ξύλο) δίνοντας πιο πολύ την εντύπωση της προσωρινής κατοικίας. Αυτό συμβαίνει επειδή τα πρόσφατα slum δεν είναι παγιωμένα και οι κάτοικοι δεν γνωρίζουν πόσο καιρό θα τους επιτραπεί να παραμείνουν, μέχρι να εκδιωχτούν. Σε περιπτώσεις όμως που οι αρχές είναι πιο ελαστικές ή σε προεκλογικές περιόδους, οι κατασκευές μπορεί να είναι πιο ανθεκτικές.

Τα νέα slum τείνουν να έχουν χαμηλότερες πυκνότητες καθώς υπάρχουν λιγότεροι περιορισμοί και μικρότερος ανταγωνισμός για τη γη. Ωστόσο, ο χώρος της κάθε οικογένειας είναι πιο περιορισμένος καθώς το κάθε νοικοκυριό τείνει να καταλαμβάνει όση γη χρειάζεται για να καλύπτει τις ανάγκες του, αντί να επιδιώκει να επωφεληθεί από την κατοχή και την ανάπτυξη της γης. Κατοικούνται κυρίως είτε από οικογένειες χαμηλού εισοδήματος χωρίς άλλη οικονομική εναλλακτική λύση, είτε από εργαζόμενους των βιομηχανιών της πόλης.³³

³¹ UN-Habitat, The challenge of slums: Global report on human settlements 2003, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 87

³² Noriko H., *The illusion of community participation: experience in the irregular settlements of Bogotá*, ερευνητική εργασία, University College London, 2007, σελ. 147, 148, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://pdfs.semanticscholar.org/e6af/43e97b50c31d03523a35f438abb332a96710.pdf> [Πρόσβαση 6/3/2018]

³³ UN-Habitat, The challenge of slums: Global report on human settlements 2003, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 87

Σε αυτή την περίπτωση ανήκουν τα slum που χτίστηκαν στην Phnom Penh, πρωτεύουσα της Καμπότζης. Οι παραγκουπόλεις της Phnom Penh δεν έχουν οδική πρόσβαση και είναι χτισμένες στις όχθες ποταμών και κοντά σε σιδηροδρομικές γραμμές (εικ.1.21). Πολλές φορές αποτελούνται και από πλωτές κατασκευές, που βρίσκονται πάνω από αποχετευτικά δίκτυα και δεξαμενές νερού για την άρδευση γεωργικών εκτάσεων. Στις ιδιωτικές εκτάσεις έχουν εγκατασταθεί μικρές ομάδες νοικοκυριών, ενώ άλλες ομάδες ζουν σε ερειπωμένα κτίρια πολλαπλών χρήσεων στο κέντρο της πόλης όπου οι ιδιοκτήτες τους περιμένουν να πουλήσουν το κτίριο για εμπορική ανάπτυξη. Πιο σταθεροί οικισμοί (εκτός ή πάνω από παλιά κτίρια) δημιουργήθηκαν μετά το 1985 όταν κατοχυρώθηκαν δικαιώματα κατοχής σε όλους τους κατοίκους. Ωστόσο, τα δικαιώματα αυτά δεν είναι ιδιοκτησίας και οι κάτοικοι μπορούσαν να θεωρηθούν καταληψίες και να εκδιωχτούν από τις κατοικίες τους οποιαδήποτε στιγμή.³⁴

Εικ.1.21, slum δίπλα σε σιδηροδρομικές γραμμές στην Phnom Penh

1.4.2.Τοποθεσία (Location)

Η τοποθεσία των slum μέσα στην πόλη συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη και την ηλικία της. Τις περισσότερες φορές παρατηρείται οι παλαιότερες φτωχογειτονιές να βρίσκονται στο κέντρο της πόλης, ενώ οι νεότερες στην περιφέρεια. Ωστόσο αυτό δεν αποτελεί κανόνα καθώς σε μια γρήγορα αναπτυσσόμενη πόλη τα παλαιότερα slum μπορεί να είναι τοποθετημένα εκτός του κέντρου της πόλης. Ανεξάρτητα από την ηλικία της κάθε παραγκούπολης, η τοποθεσία της προσδίδει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία θα αναφερθούν παρακάτω.³⁵

1.4.2.1.Κεντρικά slums (central)

Οι φτωχογειτονιές του κέντρου σχηματίστηκαν με την κλασική διαδικασία της εγκατάλειψης, όπου οι κεντρικές περιοχές με κατοικίες υποβαθμίζονται σταδιακά καθώς οι ιδιοκτήτες τους μετακινούνται σε νεώτερες και αναβαθμισμένες περιοχές. Πλέον, οι κατοικίες που εγκαταλείφθηκαν, κατοικούνται από οικογένειες με χαμηλό οικονομικό επίπεδο που θυσιάζουν τη βιωσιμότητα του χώρου και τις υπηρεσίες, για την ευκολότερη πρόσβαση σε ευκαιρίες απασχόλησης. Παρόλο που στο ιστορικό κέντρο μιας πόλης υπάρχουν ήδη κατοικίες και βασικές υποδομές, οι συνθήκες κατοίκησης δεν είναι καλές αφού για να διατηρηθούν προσιτά τα ενοίκια στα χαμηλότερα στρώματα δεν πραγματοποιούνται εργασίες συντήρησης στα κτίρια.

Η κεντρική θέση του slum δεν συνεπάγεται απαραίτητα την εγκατάσταση στην παλιά πόλη ή σε εμπορικά κέντρα των πόλεων. Πολύ συχνά τέτοια slum εμφανίζονται σε βιομηχανικές περιοχές, λιμάνια και αγορές, που βρίσκονται πλησίον του κέντρου της πόλης όπου παρέχονται περιστασιακές θέσεις εργασίας σε άτομα χωρίς επαγγελματική κατάρτιση.³⁶

Slum αυτής της κατηγορίας συναντώνται στο Colombo, την πρωτεύουσα της Σρι Λάνκα. Στο κέντρο της πόλης τα παλιά κτίρια, 'Mudukku' όπως ονομάζονται στην τοπική γλώσσα, αφού εγκαταλείφθηκαν από τους ιδιοκτήτες τους, μετατράπηκαν σε διαμερίσματα για εργαζομένους χαμηλού εισοδήματος. Εκτός από τις ήδη υπάρχουσες υποδομές, στο πίσω μέρος των ιδιωτικών κατοικιών που συνήθως αποτελεί τον κήπο τους ανεγέρθηκαν μικρές οικιστικές μονάδες αποτελούμενες από ένα υπνοδωμάτιο, μια μικρή βεράντα και κοινόχρηστους χώρους υγιεινής που ονομάζονται 'Row houses' (εικ.1.22). Τόσο τα υπάρχοντα διαμερίσματα όσο και οι αυτοσχέδιες μονάδες κατοικίας είναι ανεπαρκώς διατηρούμενα και στερούνται βασικών εγκαταστάσεων υγιεινής.³⁷

Εικ.1.22, row houses στο Colombo

³⁴ Fallavier P., *The case of Phnom Penh*, UN-Habitat, σελ: 4,5 Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu/projects/Global_Report/pdfs/PhnomPenh.pdf [Πρόσβαση στις 6/3/2018]

³⁵ UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 88.

³⁶ ibid

³⁷ UN-Habitat, *Slums of the world: The face of urban Poverty in the new millennium?*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ.63

1.4.2.2. Διάσπαρτες περιοχές slum (scattered slum islands)

Μια ακόμα κατηγορία των slums περιλαμβάνει τις μικρές νησίδες άτυπων κατοικιών που υπάρχουν σε διάσπαρτα τμήματα των πόλεων και περιβάλλονται από περιοχές κατοίκησης και άλλες χρήσεις. Έχουν μικρή έκταση καθώς περιλαμβάνουν 8-10 κατοικίες και βρίσκονται τοποθετημένα σε ανοιχτούς χώρους πρασίνου και άλλες περιοχές ακατάλληλες για δόμηση. Οι κάτοικοι τους, διαθέτουν τα απορρίμματα τους στους ανοιχτούς χώρους της πόλης και προμηθεύονται νερό από πυροσβεστικούς κρουούς, αποχετεύσεις ή από γειτονικά κτίρια, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο την υγεία τους. Οι διάσπαρτες νησίδες με slum δεν έχουν δικές τους υποδομές (π.χ. σχολεία, νοσοκομεία) και χρησιμοποιούν τις εγκαταστάσεις των γειτονικών περιοχών, όποτε και αν τους επιτραπεί, καθώς συχνά απομονώνονται από εμπόδια όπως υπερχειλίση ενός ποταμού, σιδηροδρομικές γραμμές και αυτοκινητοδρόμους.³⁸

Η συνοικία Hayy el Shaqi στην Βηρυτό αποτελεί παράδειγμα της κατηγορίας αυτής. Είναι ένας από τους φτωχότερους οικισμούς slum της πόλης και ιδρύθηκε στο 1950 σε μια μεγάλη διαχωριστική νησίδα ρευμάτων κυκλοφορίας κάτω από το επίπεδο του δρόμου. Οι κάτοικοι του αρχικά ήταν πρόσφυγες από την Συρία, ενώ μετά το 1982 αντικαταστάθηκαν από εργατικές οικογένειες από την Σρι Λάνκα και την Αίγυπτο. Οι κατοικίες είναι κατασκευασμένες από κασσίτερο, ξύλο, φύλλα πλαστικού και άλλα υλικά που επαναχρησιμοποιούνται από τα χρόνια του εμφυλίου πολέμου του Λιβάνου. Η κακής ποιότητας κατασκευή των κατοικιών δυσχεραίνει τις συνθήκες ζωής και, λόγω της εγκατάστασης του slum κάτω από το επίπεδο του δρόμου, αρκετοί άνθρωποι έχουν πνιγεί τις ημέρες των έντονων βροχοπτώσεων εξαιτίας της κακής αποστράγγισης των υδάτων (εικ.1.23).³⁹

Εικ.1.23, slum στην Βηρυτό μετά από πλημμύρα

³⁸ UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 89.

³⁹ UN-Habitat, *Global Report on Human Settlements 2003, The Challenge of Slums Part IV: 'Summary of City Case Studies'*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ. 195-228.

1.4.2.3. Περιφερειακά slum (peripheral)

Τα slum που είναι εγκατεστημένα στην περιφέρεια των πόλεων προκύπτουν είτε από την παράνομη κατάληψη δημόσιας κενής γης, είτε από την κατοίκηση σε ιδιωτικές υπάρχουσες δομές που έχουν υποδιαιρεθεί σε μικρά διαμερίσματα. Είναι συνήθως μεγάλοι οικισμοί με καλύτερης ποιότητας κατοικίες από αυτές των κεντρικών slum, ενώ δεν θεωρούνται επικίνδυνες για την υγεία των κατοίκων τους, καθώς οι πυκνότητες διατηρούνται χαμηλές. Επιπλέον, λόγω της δυνατότητας επέκτασης που τους προσφέρει ο εξω-αστικός χώρος, ο ανταγωνισμός για τον έλεγχο και τη χρήση γης είναι μειωμένος.

Ωστόσο, παρά τα πλεονεκτήματα που αναφέρθηκαν, τα περιφερειακά slum συγκεντρώνουν ορισμένα σημαντικά προβλήματα. Εξαιτίας της τοποθέτησης τους, μακριά από το κέντρο, οι κάτοικοι έχουν δυσκολότερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας και στις υπόλοιπες υπηρεσίες όπως σχολεία, αγορές και νοσοκομεία. Πολλοί εργαζόμενοι της περιφέρειας χρειάζονται μέχρι και 4 ώρες την ημέρα με τα πόδια για να μετακινηθούν στον τόπο εργασίας τους, ενώ για την μετακίνηση με τα μέσα μεταφοράς προς το κέντρο της πόλης δαπανούν ακόμα και το 30% του ήδη μειωμένου εισοδήματός τους. Επίσης, η απόσταση από την αγορά εργασίας ενισχύει την παράνομη οικιακή εργασία, όπου αρκετοί βιοτέχνες παρέχουν σε γυναίκες και παιδιά τις πρώτες ύλες, ώστε να παράγουν προϊόντα στον χώρο τους. Με τους εργαζόμενους διάσπαρτους στις νέες, μη καταγεγραμμένες περιοχές ο έλεγχος από τις αρχές είναι πολύ δύσκολος, με αποτέλεσμα οι παραπάνω πληθυσμιακές ομάδες να υφίστανται εκμετάλλευση από τους εργοδότες (ελάχιστα κέρδη, παράνομα ωράρια εργασίας).⁴⁰

Περιφερειακά slum αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 στα βόρεια, ανατολικά και νότια του Ibadan σε απόσταση περίπου 5 χιλιομέτρων από το κέντρο της πόλης. Είναι χτισμένα κατά μήκος μεγάλων οδικών αρτηριών στα περίχωρα της πόλης και ο πληθυσμός που κατοικεί επωφελείται από την πρόσβαση σε θέσεις εργασίας και σε άλλες σημαντικές υπηρεσίες. Οι κατοικίες είναι κατασκευασμένες από τσιμέντο, ξύλο ή λάσπη με τσιμεντοκονίαμα και στερούνται παροχών πόσιμου νερού και ηλεκτρισμού.

⁴⁰ UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 90

Όπως και στα υπόλοιπα περιφερειακά slum, οι πυκνότητες είναι χαμηλές, αλλά η πρόσβαση στο κέντρο και σε εγκαταστάσεις υγείας ανεπαρκής (εικ.1.24).⁴¹

Εικ.1.24, slum στην περιφέρεια του Ibadan

1.4.3. Μέγεθος και κλίμακα (Size and scale)

Το μέγεθος μιας φτωχογειτονιάς επηρεάζει άμεσα την οργάνωση της, την κοινωνική της διάρθρωση και την μελλοντική της εξέλιξη. Στην κατηγορία αυτή μελετάται, τόσο ο πληθυσμός που κατοικεί στην περιοχή όσο και η έκταση που καταλαμβάνει το slum.

1.4.3.1. Slums μεγάλου μεγέθους (large slum settlements)

Τα μεγάλα slum μπορούν σε πολλές περιπτώσεις να έχουν μέγεθος ίσο με μια ολόκληρη πόλη, ενώ εξαρτώνται συνήθως από το μέγεθος της περιοχής που ανήκουν. Επίσης είναι πολύ πιθανό μια μεγάλη παραγκούπολη να είναι ακόμα και μεγαλύτερη, από την πόλη από την οποία εξαρτάται.

Λαμβάνοντας υπόψη τα μεγάλα γεωγραφικά όρια του slum σε συνδυασμό με τις πολλές διαφορετικές κοινωνικές, φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες που ζουν και εργάζονται στην περιοχή του, κρίνεται απαραίτητη η σωστή τοπική διαχείριση και κοινωνική οργάνωση του. Μέχρι στιγμής οι κάτοικοι στις περισσότερες μεγάλες παραγκούπολεις (π.χ. Λόφος Antor στην Βομβάη της Ινδίας) δημιουργούν ομάδες και εγκαθίστανται χωρικά με βάση την εθνική τους ταυτότητα και προτιμούν να αλληλεπιδρούν κυρίως στα όρια των υποπεριοχών που κατοικούν με τις δικές τους παραδόσεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι ομάδες να μην συνεργάζονται επιτυχώς μεταξύ τους και να μην υπάρχει ενιαία στάση στα προβλήματα του slum.

Πέρα από τα προβλήματα λόγω πυκνότητας που αντιμετωπίζουν οι μεγάλες παραγκούπολεις, (πυκνή δόμηση, κυκλοφοριακά προβλήματα, αυξημένη εγκληματικότητα λόγω ανταγωνισμού), το μέγεθος τους συμβάλλει στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και τη δημιουργία αγορών για την εξυπηρέτηση των κατοίκων. Περίπου το 40% του πληθυσμού του slum μπορεί να εξυπηρετηθεί από τις υπηρεσίες του, ενώ οι χαμηλές τιμές των προϊόντων που υπάρχουν στις αγορές, προσελκύουν κατοίκους από τις γύρω περιοχές. Συνοπτικά τα μεγάλα slums είναι πιο αυτάρκη και προσπαθούν να αναπτύξουν τις δικές τους υποδομές και δημόσιες συγκοινωνίες, ώστε να μην βασίζονται εξ ολοκλήρου στις υπηρεσίες των περιφερειακών οικισμών τους.⁴²

Ένα από τα μεγαλύτερα slum που υπάρχει είναι το slum στο Dharavi στην Βομβάη της Ινδίας. Με πληθυσμό περίπου 700.000 κατοίκους και έκταση 520 στρεμμάτων αποτελεί την δεύτερη μεγαλύτερη φτωχογειτονιά της Ασίας (μετά την πόλη Orangi στο Πακιστάν) και μια από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές του κόσμου (εικ.1.25). Το Dharavi βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κύριες προαστιακές σιδηροδρομικές γραμμές της Βομβάης και στον βορρά συνορεύει με τον ποταμό Mithi, γεγονός που σε συνδυασμό με το ανεπαρκές σύστημα αποχέτευσης και αποστράγγισης, το καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτο σε πλημμύρες. Η φτωχογειτονιά αυτή αποτελείται από 67 μικρότερες περιοχές slum με χαμηλές κατοικίες και στενούς δρόμους.⁴³ Η οικονομία της παραγκούπολης στηρίζεται στις παραδοσιακές βιομηχανίες κεραμικής και κλωστοϋφαντουργίας και στην ολοένα και μεγαλύτερη βιομηχανία ανακύκλωσης που επεξεργάζεται ανακυκλώσιμα απόβλητα από πολλά μέρη της Βομβάης. Ωστόσο, παρά την οικονομική αυτάρκεια του slum στο Dharavi, το βιοτικό του επίπεδο δεν είναι ιδιαίτερα ανώτερο από αυτό των υπολοίπων slum, καθώς υπάρχουν πολλοί οικισμοί που στερούνται νόμιμων συνδέσεων με τις υπηρεσίες κοινής ωφέλειας (ύδρευση και ηλεκτρισμός).

Εικ.1.25, η πυκνοκατοικημένη παραγκούπολη Dharavi

⁴¹ Makinde O., *HOUSING: CENTRAL CITY SLUMS, A CASE STUDY OF IBADAN*, Journal of Environment and Earth Science, Journal of Environment and Earth Science, Vol. 2, No. 9, ISSN 2225-0948, 2012, σελ.23

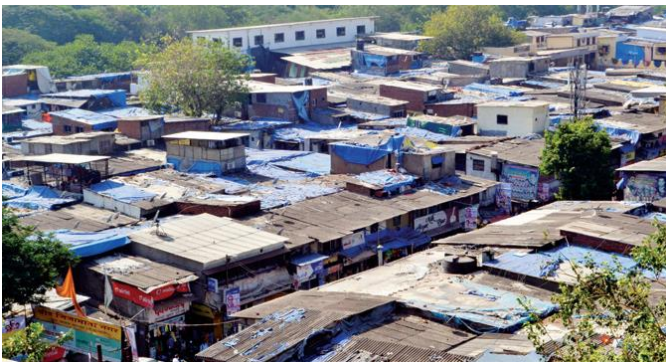
⁴² UN-Habitat The challenge of slums: Global report on human settlements 2003, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 90

⁴³ Gruber D, Kirschner A., Mill S., Schach M., Schmekel S., Seligman H., *Living and Working in Slums of Mumbai*, 2005, σελ. 8,9.

1.4.3.2. Slums μεσαίου μεγέθους (Medium-sized slum estates)

Τα slum μεσαίου μεγέθους αποτελούν τον πιο συνηθισμένο τύπο slum, έχουν μέγεθος μιας γειτονιάς και αναπτύσσονται τόσο στο κέντρο της πόλης, όσο και στα περίχωρα. Συνήθως δημιουργούνται σε εγκαταλελειμμένες ή είναι αναξιποίητες περιοχές που είναι ακατάλληλες για δόμηση καθώς είναι βαλτώδεις και με απότομες κλίσεις. Οι φτωχογειτονιές με μεσαίο μέγεθος, τείνουν να διαμορφώνονται σε ισχυρές κοινότητες που οργανώνονται μέσω μιας εσωτερικής και άτυπης μορφής ηγεσίας. Ο συνεκτικός τους ιστός, τις βοηθά να αντιστέκονται αποτελεσματικά σε πολιτικές πιέσεις που επιδιώκουν την απομάκρυνση ή την κατεδάφιση τους.

Παράδειγμα τυπικού μεγέθους slum αποτελεί η κοινότητα στο Prakash Nagar της Ινδίας (Prakash Nagar Pavement Community). Ο οικισμός δημιουργήθηκε περί το 1967 και μέσα σε 30 χρόνια περιλάμβανε 300 οικογένειες διαφορετικών εθνικοτήτων. Οι περισσότεροι εργαζόμενοι είναι ανειδίκευτοι και δραστηριοποιούνται κυρίως σε εργοτάξια ή σε οικιακές εργασίες με το ημερήσιο εισόδημα να κυμαίνεται μεταξύ 0,4 και 1 δολαρίου ανά ημέρα. Τα σπίτια είναι κατασκευασμένα κυρίως από ευτελή υλικά και έχουν τοποθετημένα φύλλα πλαστικού στην οροφή, ενώ ως επί το πλείστον στερούνται εγκαταστάσεων ύδρευσης και αποχέτευσης (εικ. 1.26). Η κοινότητα Prakash Nagar Pavement υφίσταται κατεδαφίσεις 3 με 4 φορές κάθε χρόνο από το 1985 χωρίς προειδοποιήσεις από τις αρχές και αγωνίζεται να διατηρήσει την περιοχή της και να ανασυγκροτηθεί. Πολλά νοικοκυριά έχουν υποβάλλει αιτήσεις προκειμένου να επικυρώσουν την κατοικία τους από το 1994 χωρίς κάποιο αποτέλεσμα. Σήμερα, η κοινότητα αντιτάσσεται στα τοπικά δικαστήρια και στη Εθνική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ενάντια στην κακή μεταχείριση τους από τις αρχές.⁴⁴

Εικ.1.26, ο οικισμός Prakash Nagar

⁴⁴ Risbud N., *The case of Mumbai, India*, σελ. 6, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Mumbai.pdf [Πρόσβαση στις 25/3/2018]

1.4.3.3. Slums μικρού μεγέθους (Small slums)

Τα μικρά slums ταυτίζονται με τις 'διασκορπισμένες περιοχές slum' που αναλύθηκαν παραπάνω και βρίσκονται διάσπαρτα στις πόλεις περιβαλλόμενα από περιοχές με κατοικίες και άλλες χρήσεις. Είναι χτισμένα σε δημόσια γη, σε εκτάσεις που προορίζονται για μελλοντική ανάπτυξη και σε πράσινους χώρους που θεωρούνται ακατάλληλοι και μη ασφαλείς για μελλοντική στέγαση. Λόγω του μικρού τους μεγέθους, οι οικισμοί αυτοί δεν μπορούν να υποστηρίξουν δικές τους κοινωνικές υποδομές (σχολείο, κλινική κλπ.) αλλά εξυπηρετούνται από τις δημόσιες υπηρεσίες των γειτονιών στις οποίες βρίσκονται.

Οι κάτοικοι των γειτονικών περιοχών με υψηλότερο εισόδημα σε πολλές περιπτώσεις προστατεύουν αυτές τις παραγκουπόλεις, καθώς εκεί μένουν οι υπάλληλοι τους. Όταν όμως οι οικισμοί δεν προστατεύονται, είναι ευάλωτοι στην εκμετάλλευση και συχνά αναγκάζονται σε εξώσεις ή μετεγκαταστάσεις. Αυτή η ανασφάλεια για το μέλλον του slum, είναι συχνά υπεύθυνη για την έλλειψη σημαντικών επενδύσεων στη στέγαση. Οι περισσότερες κατοικίες είναι κατασκευασμένες από μεταχειρισμένα ή ανακυκλωμένα υλικά που είναι ως επί το πλείστον ελαφριά (π.χ. χαρτόκουτα) ώστε να μπορούν να μεταφέρονται και να στήνονται εύκολα σε περίπτωση μετακίνησης της κατοικίας. Πολλές φορές η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται καθημερινά, καθώς συχνά οι περιοχές καταλαμβάνονται μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας.⁴⁵

Στην κατηγορία των slum μικρού μεγέθους ανήκει ένας οικισμός 60 νοικοκυριών στο Phnom Penh της Καμπότζης που βρίσκεται κατά μήκος του κεντρικού δρόμου που οδηγεί στην Silver Pagoda.⁴⁶ Οι περισσότεροι κάτοικοι του είναι ανειδίκευτοι εργάτες ή πωλητές, που εργάζονται σε κοντινά εργοτάξια ή αγορές. Για να εγκατασταθούν στην δημόσια αυτή γη, οι οικογένειες νοικιάζουν το χώρο έναντι 10 - 20 δολαρίων το μήνα (κέρδη μιας εβδομάδας κατά μέσο όρο) από την δημόσια αρχή της Sangkat. Περίπου τα μισά νοικοκυριά ζουν σε καταλύματα χαμηλής ποιότητας, με στέγες και τοίχους κατασκευασμένους από φοίνικες, δάπεδο από ανακυκλωμένο κόντρα πλακέ και πόρτες και παράθυρα από φύλλα φοίνικα.

⁴⁵ Δατσέρη Μ., *ΑΤΥΠΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ SLUMS, Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ SAO PAULO*, διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2011, σελ. 70.

⁴⁶ Η Silver Pagoda ή αλλιώς 'Temple of the emerald buddha' είναι ένα κτίριο του παλατιού του Phnom Penh που αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά αξιοθέατα της περιοχής.

Το 1/3 των οικογενειών ζει σε καλύτερα σπίτια με ξύλινα δάπεδα, πατζούρια στις πόρτες και στα παράθυρα και τα βασικά έπιπλα (κρεβάτι, τραπέζι, σόμπα) (εικ.1.27). Οι υπόλοιπες οικογένειες μένουν στα φτωχότερα καταλύματα, που είναι κατασκευασμένα από φοίνικες ή παλιούς σάκους ρυζιού, δεν διαθέτουν παράθυρα και οι άνθρωποι κοιμούνται στο πάτωμα.⁴⁷

Εικ.1.27, slum στο Phnom Penh

1.4.4. Νομικό καθεστώς (Legality)

Η νομιμότητα είναι ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά των slums καθώς αποτελεί βασικό κριτήριο για οποιαδήποτε διαδικασία αναβάθμισης ή νομιμοποίησης των παραγκουπόλεων από τις αρχές. Επίσης, από την πλευρά των κατοίκων, η ασφάλεια κατοχής της ιδιοκτησίας ενθαρρύνει τον πληθυσμό να καταβάλει προσπάθειες βελτίωσης (είτε συλλογικά είτε ατομικά) της περιοχής που κατοικεί. Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί πως δεν είναι όλα τα slums κατασκευασμένα σε παράνομες συνοικίες και όλοι οι παράνομοι οικισμοί δεν θεωρούνται slums.⁴⁸

1.4.4.1. Παράνομα slums (Illegal)

Υπάρχουν οικισμοί που είναι παράνομοι, είτε γιατί έχουν κάνει κατάληψη σε δημόσια γη, είτε γιατί η γη στην οποία έχουν εγκατασταθεί δεν έχει σχεδιαστεί ως περιοχή κατοικιών και συναφών χρήσεων. Το φαινόμενο εντείνεται καθώς λίγες πόλεις στις αναπτυσσόμενες χώρες διαθέτουν ενημερωμένα σχέδια χρήσης γης με καθορισμένα τα όρια των οικισμών και τίτλους ιδιοκτησίας γης.

Στην κατηγορία των παράνομων slum ανήκουν οι παραγκουπόλεις, που ενώ έχουν χτιστεί σε νόμιμη περιοχή που είναι η ιδιοκτησία των κατοίκων τους, δεν συμμορφώνονται με τους δημοτικούς κανονισμούς ως προς τη διάταξη ή το είδος των κατοικιών. Ως εκ τούτου, ορισμένοι οικισμοί δεν είναι επίσημα καταχωρημένοι και οι κάτοικοι τους δεν έχουν πρόσβαση σε δίκτυα και αστικές υποδομές.

Θεωρητικά, οι κάτοικοι παράνομα κατεχόμενων γαιών είναι ευάλωτοι σε εξώσεις και κατεδαφίσεις. Ωστόσο, στην πράξη μεγαλύτερη σημασία έχει ο βαθμός που επιβάλλεται η νομιμότητα από τις αρχές- και σε πολλές περιπτώσεις αυτή δεν εφαρμόζεται καθόλου. Παρόλα αυτά η απειλή της έξωσης έχει τεράστιο αντίκτυπο στην συμπεριφορά των κατοίκων και στις προτεραιότητες τους αφού το αίσθημα της προσωρινότητας δεν ευνοεί τη λήψη αποφάσεων και επενδύσεων από αυτούς και κατ' επέκταση την ανάπτυξη των περιοχών.⁴⁹

Παράνομες περιοχές με slums βρίσκονται στον οικισμό Rabat- Salé στο Μαρόκο. Περιλαμβάνουν κατοικίες που μοιάζουν με κακής ποιότητας παραδοσιακά κτίρια και είναι χτισμένες σε αγορασμένα αγροτεμάχια που δεν έχουν τις κατάλληλες άδειες για δόμηση (εικ.1.28). Οι περιοχές αυτές, επειδή είναι παράνομες, στερούνται βασικές κοινωνικές υποδομές ενώ πιο πρόσφατα ξεκίνησαν να αναπτύσσονται όλο και μεγαλύτερες κοινότητες σε καταπατημένα εδάφη, ελπίζοντας στην μελλοντική τους νομιμοποίηση από το κράτος. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί οικισμοί, που ενώ η διαδικασία νομιμοποίησης τους έχει ξεκινήσει εδώ και 15 χρόνια, δεν έχει επιτευχθεί ακόμα, καθώς θεωρούνται ακόμα περιοχές με προβλήματα όπως στενούς δρόμους, υπερπληθυσμό και ανεπαρκείς υπηρεσίες καθαρισμού.⁵⁰

Εικ.1.28, η παραγκούπολη του Rabat- Salé

⁴⁷ Fallavier P., *The case of Phnom Pehn*, σελ: 4, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu/projects/Global_Report/pdfs/PhnomPenh.pdf [Πρόσβαση στις 25/3/2018]

⁴⁸ UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 92

⁴⁹ ibid

⁵⁰ Navez- Bouchanine F., *The case of Rabat - Salé, Morocco*, σελ. 7, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu/projects/Global_Report/pdfs/Rabat.pdf [Πρόσβαση στις 25/3/2018]

1.4.4.2. Άτυπα – αυθαίρετα slums (informal)

Σε πολλές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, η διαδικασία κατοχής γης και παροχής άδειας για οικοδόμηση είναι πρόσφατη. Επομένως, στις περισσότερες αγροτικές περιοχές τα νοικοκυριά εγκαθίστανται και κατασκευάζουν τις κατοικίες τους χωρίς να εξασφαλίσουν την επίσημη αναγνώριση τους. Οι οικισμοί αυτοί θεωρούνται άτυποι και είναι συχνό φαινόμενο στις Αφρικάνικες χώρες.

Οι άτυπες κατοικίες είναι ουσιαστικά παράνομες, αλλά στην πράξη οι αρχές δεν κινούνται δικαστικά, αλλά υιοθετούν μια προσέγγιση ανοχής. Παρόλα αυτά, η έλλειψη πιστοποιητικών που αποδεικνύουν την κατοχή της γης δυσχεραίνει την ένταξη των οικισμών σε δίκτυα και την γενικότερη αναβάθμιση τους.

Ανεπίσημες περιοχές με slums έχουν αναπτυχθεί στο Κάιρο, σε κρατικές ιδιοκτησίες που υπήρξαν παλαιότερα έρημες. Η διαδικασία σχηματισμού των οικισμών ποικίλλει ανάλογα με την τοποθεσία τους. Για παράδειγμα, ο Manshiet Nasser ξεκίνησε ως τόπος μετεγκατάστασης για κατοίκους άλλων slum και για συλλέκτες απορριμμάτων (εικ.1.29) ενώ ο Ezbet El Haggana κατοικούνταν από τα νοικοκυριά των στρατιωτών της ακτοφυλακής που στάθμευαν κοντά (εικ.1.30). Σε κάθε περίπτωση οι άτυπες περιοχές ξεκίνησαν από μικρές μονάδες κατοικίας και με την ανοχή της κυβέρνησης επεκτάθηκαν. Η αναπτυξιακή διαδικασία ήταν εντελώς ανεπίσημη και χωρίς τις απαραίτητες άδειες για κατοχή γης και οικοδόμηση, αλλά οι κάτοικοι διεκδικούν δικαιώματα κτήσης που απορρέουν από τμήματα του αστικού κώδικα που αφορούν τη γη της ερήμου. Οι συνθήκες στέγασης στις περιοχές αυτές δεν είναι καλές, γεγονός που όμως δεν εμποδίζει την συνεχή επέκτασή τους.⁵¹

Εικ.1.29, το slum Manshiet Nasser

Εικ.1.30, το slum Ezbet El Haggana

⁵¹ Sims D., *The case of Cairo, Egypt*, σελ. 5,6, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Cairo_bw.pdf, [Πρόσβαση στις 25/3/2018]

1.5. Οι παραγκουπόλεις σήμερα

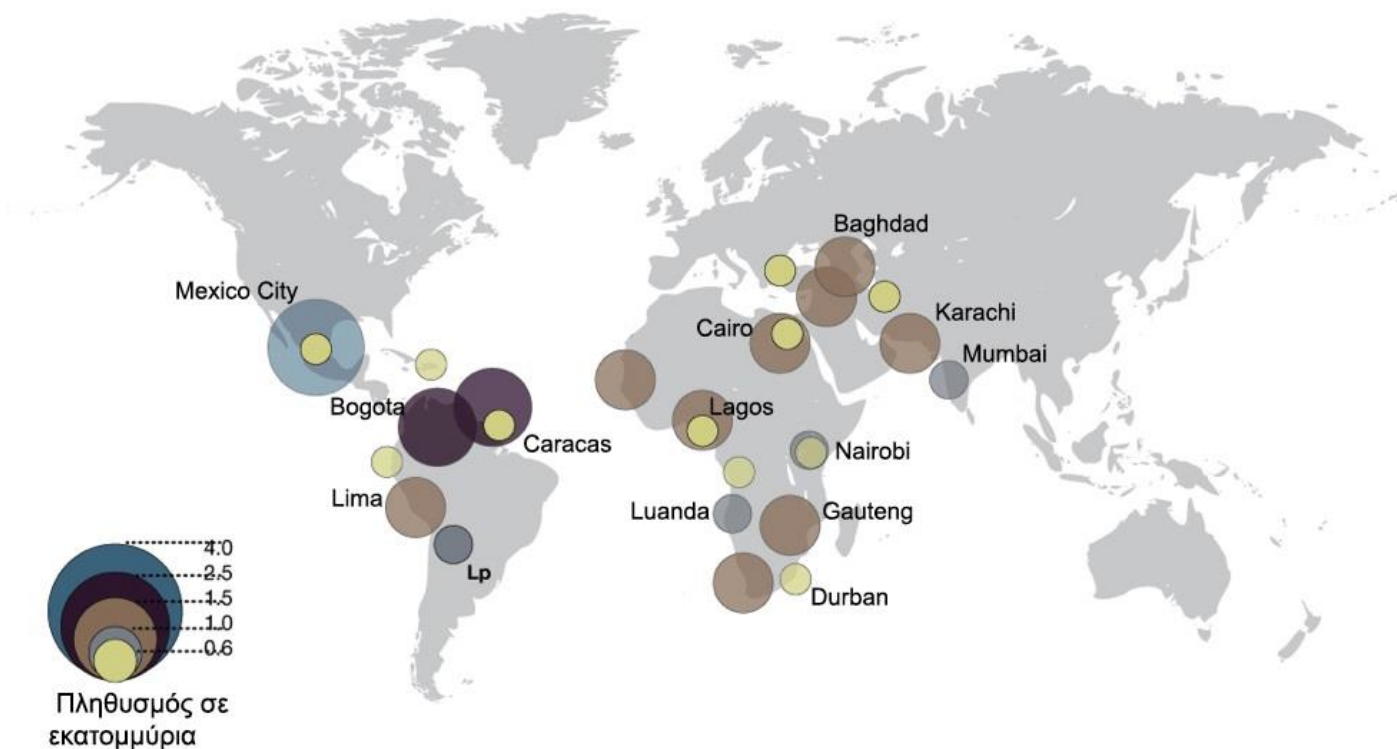
Σύμφωνα με τα βασικά χαρακτηριστικά των slums που αναφέρθηκαν, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες για την όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτική καταγραφή τους. Έτσι, με βάση την τελευταία καταμέτρηση της UN-HABITAT το 2018, περίπου 1 δισεκατομμύριο άνθρωποι ζουν σε παραγκουπόλεις, εκ των οποίων το 80% κατοικεί στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία, στην υποσαχάρια Αφρική και στην Κεντρική και Νότια Ασία (εικ. 1.31). Ακόμα, ο πληθυσμός αυτός αναμένεται να αυξηθεί μέχρι το 2030, φτάνοντας τα 3 δισεκατομμύρια.⁵²

Ο πληθυσμός αυτός κατοικεί σε πάνω από 200.000 παραγκουπόλεις που υπάρχουν στη γη και κυμαίνονται σε πληθυσμό από μερικές εκατοντάδες ανθρώπους μέχρι και εκατομμύρια. Οι μεγαλύτερες από αυτές φαίνονται στην εικόνα 1.32, όπου σύμφωνα με τον Mike Davis, αποτυπώνονται οι 30 πόλεις με τα μεγαλύτερα slums στον κόσμο.⁵³ Για την καλύτερη κατανόηση του χάρτη είναι σημαντικό να σημειωθεί πως δεν δείχνει τις πόλεις με τις περισσότερες παραγκουπόλεις, αλλά εκείνες με τις πιο μεγάλες, καθώς υπάρχουν και πόλεις με περισσότερους κατοίκους παραγκουπόλεων, οι οποίοι όμως ζουν σε διάσπαρτους μικρότερους άτυπους οικισμούς, ιδιαίτερα στην Νότια Ασία.

Εικ.1.31, αστικός πληθυσμός που ζει σε slums το 2018 (σε εκατομμύρια)

Εικ.1.32, οι πόλεις με τα μεγαλύτερα slums

⁵² <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/goal-11/>

⁵³ Davis Mike, *Planet of slums*, Verso, Λονδίνο, 2006, σελ. 28

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, έχουν επιχειρηθεί πολλές πολιτικές προσέγγισης των παραγκουπόλεων από τις εκάστοτε κυβερνήσεις. Σκοπός των αρχών είναι να μειώσουν τις κοινωνικές ανισότητες, να αποτρέψουν την εμφάνιση και την εξάπλωση των επιδημιών στην πόλη, να παρέχουν τα ελάχιστα απαραίτητα για τη διαβίωση των κατοίκων (π.χ. πόσιμο νερό, συνθήκες υγιεινής), και να βελτιώσουν την αισθητική της πόλης, αφαιρώντας τα άσχημα σημεία και τις παράγκες από αυτήν.

Από τα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα, που άρχισαν οι πρώτες προσπάθειες για την αντιμετώπιση των παραγκουπόλεων, οι πολιτικές των κυβερνήσεων έχουν αλλάξει επανειλημμένως και κυμαίνονται από την πλήρη αδιαφορία για την εξαθλίωση των ανθρώπων των slums, έως την παρέμβαση τους για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις περιοχές αυτές.⁵⁴

Η πρώτη τάση, που επικρατούσε κυρίως από το 1930 μέχρι το 1960, στηριζόταν στον παράνομο χαρακτήρα των slums, που λειτούργησε ως δικαιολογία ώστε να πραγματοποιηθούν βίαιες εξώσεις των κατοίκων από τα σπίτια τους. Με τον τρόπο αυτό, οι κυβερνήσεις των χωρών ανέμεναν να επιστρέψουν οι καταπατητές στους τόπους καταγωγής τους, γεγονός που στην πλειονότητα των περιπτώσεων δεν συνέβη, καθώς ο διωγμένος πληθυσμός δημιουργούσε νέους παράνομους οικισμούς σε άλλες περιοχές.

Η δεύτερη τάση, που ουσιαστικά αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1960, εστίασε κυρίως στην μετακίνηση των κατοίκων των παραγκουπόλεων σε άλλες περιοχές, με το πρόσχημα ότι κατέλαβαν δυνητικά πολύτιμη γη ή ότι ο οικισμός τους εμποδίζει επιθυμητές αλλαγές στον προγραμματισμό της πόλης. Την περίοδο αυτή, άρχισε να δίνεται μεγαλύτερη αξία στα ανθρώπινα δικαιώματα του εκτοπισμένου πληθυσμού, ύστερα από τις απάνθρωπες ενέργειες των κυβερνήσεων τα προηγούμενα χρόνια, με αποτέλεσμα οι δημόσιοι οργανισμοί να σχεδιάζουν τη μετεγκατάσταση των κατοίκων και όχι απλώς τον εκτοπισμό τους από την παραγκούπολη. Επίσης, ορισμένες φορές, οι κυβερνήσεις παρείχαν εναλλακτικές για τη στέγαση, μετακινώντας τον πληθυσμό σε "πόλεις – δορυφόρους" που βρίσκονται κοντά στις περιοχές εκκαθάρισης (π.χ. Το Καράτσι στο Πακιστάν, η Κουάλα Λουμπόρ στη Μαλαισία κ.λπ.).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και του 1980, ξεκίνησε μια νέα πολιτική προσέγγισης που εγκατέλειψε την ιδέα της απομάκρυνσης των slums και εισήγαγε την λογική της 'αστικής ανανέωσης'. Αυτό σήμαινε ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, η πολιτική της ολικής μετεγκατάστασης εγκαταλείφθηκε υπέρ της βελτίωσης – αναβάθμισης των slums, με την μερική μόνο μετεγκατάσταση ορισμένων περιοχών, προκειμένου να μειωθεί η πυκνότητα του πληθυσμού. Οι κυβερνητικές υπηρεσίες σταδιακά εγκατέλειψαν τα προγράμματα που προέβλεπαν την κατασκευή νέων κατοικιών, και χρησιμοποίησαν μεθόδους αστικής ανανέωσης, ώστε να εξυπηρετήσουν τους κατοίκους των slums. Δημιούργησαν υποδομές και κοινωνικές και περιβαλλοντικές υπηρεσίες για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων στις υπάρχουσες παραγκουπόλεις. Αυτή η λογική της αναβάθμισης των παραγκουπόλεων θα συνεχίσει στις αναπτυσσόμενες χώρες μέχρι και σήμερα.⁵⁵

Οι προσεγγίσεις αυτές εξελίχθηκαν με την πάροδο του χρόνου και από την κριτική ανάλυση των προηγούμενων προσπαθειών, και πολλές εξακολουθούν να εφαρμόζονται, ώστε να βρουν μόνιμες λύσεις απέναντι στο πρόβλημα του σχηματισμού και της εξάπλωσης των άτυπων οικισμών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εκκαθάριση των slums, που ενώ χρησιμοποιήθηκε ευρέως στις ευρωπαϊκές πόλεις του 19^{ου} αιώνα, συναντάται και σήμερα ως πολιτική αντιμετώπισης των slums σε διάφορες χώρες του κόσμου. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν και καινοτόμες πολιτικές προσέγγισης που προσπαθούν να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις, όπως είναι προγράμματα που δίνουν έμφαση στην εκπαίδευση των κατοίκων των παραγκουπόλεων και έχουν στόχο την βελτίωση της συμπεριφοράς και των αξιών τους.⁵⁶

Ορισμένες από τις συνηθέστερες πολιτικές προσέγγισης των παραγκουπόλεων που αναφέρθηκαν, διερευνώνται στη συνέχεια με βάση τη χρονολογική σειρά εμφάνισης τους. Ωστόσο, παρατηρείται κάποιες από αυτές να έχουν κοινά χαρακτηριστικά, αλλά στην εφαρμογή τους διαφοροποιούνται, προσαρμοζόμενες στις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής.

⁵⁴ Arimah Ben C., *SLUMS AS EXPRESSIONS OF SOCIAL EXCLUSION: EXPLAINING THE PREVALENCE OF SLUMS IN AFRICAN COUNTRIES*, UN-HABITAT, Nairobi, σελ. 4, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.oecd.org/development/pgd/46837274.pdf>, [Πρόσβαση στις 6/5/2018]

⁵⁵ Cernea M. M., *The Urban Environment and Population Relocation*, World Bank Discussion Papers no. WDP 152., Washington, 1993, σελ. 16-18

⁵⁶ UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ. 128.

2.1 Εκκαθάριση των παραγκουπόλεων

Η εκκαθάριση των παραγκουπόλεων είναι μια στρατηγική αστικής ανανέωσης που αποτελεί συχνό τρόπο αντιμετώπισης της συνεχούς εξάπλωσης των slums στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Οργανώνεται συνήθως από την εκάστοτε κυβέρνηση σε συνεργασία με τις δημοτικές αρχές, και επιλέγεται κυρίως από πολιτικά περιβάλλοντα με αδύναμη τοπική διακυβέρνηση και μη δημοκρατική αστική διαχείριση, που δεν προστατεύουν νομικά τους πολίτες της χώρας.⁵⁷ Σκοπός της πολιτικής αυτής είναι η διάσπαση των συνεχών ζωνών φτώχειας και η εξυγίανση των υποβαθμισμένων περιοχών.

Είναι μια ιδιαίτερα σκληρή διαδικασία, που περιλαμβάνει τη βίαιη απομάκρυνση των κατοίκων των παραγκουπόλεων από τον τόπο κατοικίας τους. Οι αρχές εισβάλλουν στις παράνομα κατειλημμένες περιοχές των slums και καταστρέφουν τις κατοικίες χαμηλού εισοδήματος, εκτοπίζοντας τον πληθυσμό σε διαφορετικές περιοχές στέγασης (εικ.2.1). Τις περισσότερες φορές, δεν υφίστανται διαπραγματεύσεις με τους κατοίκους της παραγκούπολης, ενώ συχνά οι καταληψίες δεν ενημερώνονται νωρίτερα για τις επικείμενες εξώσεις, παρά μόνο λίγο πριν την κατεδάφιση.

Εικ.2.1, εκκαθάριση σε slum της Κένυας

Το πρόγραμμα εκκαθάρισης των slum ξεκίνησε την περίοδο 1930-1970 ως στρατηγική για την ανασυγκρότηση των αστικών κοινοτήτων στην Μεγάλη Βρετανία. Ήταν ένα από τα μεγαλύτερα και πιο φιλόδοξα κρατικά προγράμματα την εποχή της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης, με σκοπό την εκκαθάριση των μαζικών παραγκουπόλεων που είχαν δημιουργηθεί για την στέγαση του πληθυσμού μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Για την εφαρμογή του προγράμματος, εγκρίθηκε το 1930 ο Νόμος περί Στέγασης για την εκκαθάριση της υπαίθρου, που έδινε περισσότερη εξουσία στις τοπικές αρχές για την αγορά μεγάλων εκτάσεων με slums και για την ανέγερση νέων κατοικιών στη θέση τους.

Έτσι, με διαταγή της κυβέρνησης όλες οι τοπικές αρχές των περιοχών που περιλάμβαναν slums (π.χ. η Masons, η Rochester, η Hewling, η Leonard και η Barn) έπρεπε να υποβάλλουν ένα πρόγραμμα κατεδάφισης μετά το 1933. Το πρόγραμμα αυτό, ενώ αρχικά περιελάμβανε δημόσια στέγαση και επανεγκατάσταση των ανθρώπων στην περιοχή τους σε καλύτερης ποιότητας κατοικίες, πραγματοποιήθηκε μόνο σε πολύ μικρό βαθμό λόγω του υψηλών ενοικίων της γης.⁵⁸

Η εφαρμογή της στρατηγικής της απομάκρυνσης των slums, επηρέασε είτε άμεσα είτε έμμεσα ολόκληρη τη χώρα. Από τα στοιχεία του Υπουργείου Στέγασης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης προκύπτει ότι οι εκκαθαρίσεις που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ του 1955 και του 1985 επηρέασαν περίπου 3.7 εκατομμύρια κατοίκους, ενώ καταστράφηκαν περίπου 1.5 εκατομμύρια κατοικίες. Ωστόσο, σε αυτή την έρευνα δεν έχουν προσμετρηθεί και τα άγνωστα εκατομμύρια του πληθυσμού που απομακρύνθηκαν από μόνα τους από τις περιοχές.

Χαρακτηριστική περιοχή που δηλώθηκε στον Νόμο περί Στέγασης της Μεγάλης Βρετανίας είναι το Brighton. Το πρώτο σχέδιο ανάπτυξης του Brighton ξεκίνησε ήδη το 1919, με σκοπό την αναβάθμιση των υποδομών και τη δημιουργία εργατικών κατοικιών. Ωστόσο, οι περισσότερες δραστηριότητες κατεδάφισης πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1930, βάσει του νόμου περί στέγασης. Μέχρι το 1939 κατεδαφίστηκαν περισσότερες από 900 κατοικίες ενώ πάνω από 4.000 άνθρωποι εκτοπίστηκαν από τις περιοχές τους.⁵⁹ Η εξέλιξη της επιχείρησης εκκαθάρισης περιγράφεται στην εικόνα 2.2, όπου αποτυπώνονται οι περιοχές που κατεδαφίστηκαν παραγκουπόλεις στην πόλη την περίοδο 1860-1960.

Εικ.2.2, εκκαθάριση των slums στο Brighton μεταξύ 1860-1960

⁵⁷ ibid σελ. 130.

⁵⁸ Richard R., 'Slums and suburbs: the persistence of residential apartheid', στο P.J. Waller (επιμ.), *The English Urban Landscape*, Oxford University Press, Oxford, 2000, σελ. 253-268.

⁵⁹ Yelling J.A., *Slums and Slum Clearance in Victorian London*, Allen & Unwin, Λονδίνο, 1986, σελ. 47-54.

Παράλληλα με τις κατεδαφίσεις των κατοικιών στο Brighton, ξεκίνησε και η κατασκευή των εργατικών κατοικιών που μέχρι το 1945 απαρικούσε 12.149 νέα σπίτια και διαμερίσματα κυρίως στο κέντρο της πόλης. Ωστόσο, η πλειοψηφία των νέων κατοικιών καταλήφθηκε από τις ανερχόμενες μεσαίες τάξεις της πόλης, καθώς η εργατική τάξη δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει οικονομικά στο υψηλό ενοίκιο τους και μετακινήθηκε στα προάστια. Η λύση αυτή όμως δεν είναι αποτελεσματική, καθώς το κόστος της καθημερινής μεταφοράς των κατοίκων των παραγκουπόλεων προς την πόλη για την εργασία τους είναι αρκετά ακριβό. Έτσι, παρόλο που με την παροχή σύγχρονων καταλυμάτων οι αρχές ήλπιζαν να βελτιώσουν το βιοτικό επίπεδο των ενοικιαστών, οι ήδη φτωχές οικογένειες συνέχισαν να ζουν σε συνθήκες εξαθλίωσης.⁶⁰

Στην πολιτική της εκκαθάρισης των slums, η κυβέρνηση συνήθως δεν παρέχει καν εναλλακτικές επιλογές μόνιμης στέγασης ή αποζημιώσεις για τις καταστροφές της ιδιοκτησίας στους κατοίκους, αδιαφορώντας πλήρως για την επιβίωση των εκτοπισμένων κοινοτήτων. Εν αντιθέσει, προσπαθεί να λύσει πρόχειρα το ζήτημα της εγκατάστασης που έχει προκύψει με την κατασκευή κάποιων χώρων διαμετακόμισης, που αποτελούνται από ημιτελείς ή προσωρινές κατοικίες για την πρόσκαιρη φιλοξενία τους. Οι περιοχές αυτές λέγονται στρατόπεδα διέλευσης και βρίσκονται σε σημεία κοντά στην πόλη που υπέστη τις εξώσεις (εικ.2.3). Ωστόσο, η μορφή αυτής της μετακίνησης του πληθυσμού δεν πρέπει να ταυτίζεται με την πολιτική της μετεγκατάστασης των slums που θα αναλυθεί στη συνέχεια, καθώς δεν αποτελεί μέρος του αρχικού σχεδίου του προγράμματος, παρά έκτακτη λύση στο πρόβλημα που δημιουργήθηκε.

Εικ.2.3, στρατόπεδο διέλευσης στο Hopley της Zimbabwe

Η στρατηγική της εκκαθάρισης στηρίζεται στον παράνομο χαρακτήρα των slums, καθώς ξεκινούν συχνά καταπατώντας ξένες ιδιωτικές ή δημόσιες ιδιοκτησίες και δεν είναι νομικά αναγνωρισμένα από το κράτος. Στις περιπτώσεις αυτές, οι κάτοικοι δεν έχουν δικαιώματα ιδιοκτησίας από τη γη, με αποτέλεσμα η κεντρική εξουσία να προχωρά σε κατεδαφίσεις περιοχών, χωρίς να λαμβάνεται υπ όψη το διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι αναγκαστικές εξώσεις σε slums αστικών ή αγροτικών περιοχών γίνονται για ποικίλους λόγους. Ορισμένοι από αυτούς, αφορούν την επιδίωξη της κυβέρνησης να εκμεταλλευτεί την κατελημμένη γη για την κατασκευή αστικών υποδομών για λόγους ασφάλειας και υγείας, ενώ άλλες φορές δικαιολογούνται από την ανάγκη για υλοποίηση προγραμμάτων αστικής ανάπτυξης, στα πλαίσια κάποιου ευρύτερου σχεδίου εξυγίανσης της πόλης, που περιλαμβάνει τον σχεδιασμό οδικών δικτύων στην περιοχή, την εισαγωγή εξορυκτικών και μεταλλευτικών δραστηριοτήτων, και τη δημιουργία χώρων για να φιλοξενηθούν σημαντικές διεθνείς αθλητικές εκδηλώσεις.⁶¹

Η εκκαθάριση των slums, σαν τρόπος επέμβασης, έχει δεχτεί πολλές αμφισβητήσεις. Οι επικριτές της υποστηρίζουν πως καταργεί μεν τις παραγκουπόλεις, αλλά δεν αφαιρεί τις αιτίες που τις δημιουργούν και τις διατηρούν, με αποτέλεσμα να μετατίθεται το πρόβλημα στην περιφέρεια των πόλεων (στις αγροτικές αστικές περιοχές), όπου η πρόσβαση στη γη είναι ευκολότερη και ο έλεγχος του σχεδιασμού ελλιπής.⁶² Επιπλέον, οι αναγκαστικές εξώσεις παραβιάζουν άμεσα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην ασφάλεια του ατόμου και στη στέγαση, οδηγώντας τους κατοίκους των slums στην εγκληματικότητα και τη διάλυση της κοινωνικής συνοχής.

⁶⁰ Jones B., *Slum Clearance, Privatization and Residualization: the Practices and Politics of Council Housing in Mid-twentieth-century England*, Twentieth Century British History Vol. 21, No. 4, σελ. 515-525.

⁶¹ UN-Habitat, *Forced Evictions*, UN-Habitat, New York, 2014, σελ. 3,4, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS25.Rev.1.pdf>, [Πρόσβαση στις 7/4/2018]

⁶² UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 130

2.2 Μετεγκατάσταση των παραγκουπόλεων

Η μετεγκατάσταση των παραγκουπόλεων ξεκίνησε από το 1960, ώστε να προσφέρει μια πιο μόνιμη λύση, σε σχέση με τον προηγούμενο τρόπο αντιμετώπισης. Η στρατηγική αυτή αφορά την απομάκρυνση των κατοίκων των παραγκουπόλεων από τις υπάρχουσες παράνομες γειτονιές, και τη μετεγκατάσταση τους σε εναλλακτικές τοποθεσίες που βρίσκονται συνήθως έξω από την αστική περιοχή, στις ημι-αγροτικές περιφέρειες των πόλεων.⁶³ Η διαδικασία οργανώνεται κυρίως από την κυβέρνηση και από ειδικούς οργανισμούς (line agencies), και γίνεται, είτε απρογραμματίστα λόγω φυσικών αιτιών, όπως είναι οι σεισμοί, οι πλημμύρες και οι κατολισθήσεις, είτε λόγω προγραμματισμένων σχεδίων ανάπτυξης της κατελιμμένης περιοχής.

Η στρατηγική της μετεγκατάστασης βασίζεται στην αντίληψη ότι τα εκτοπισμένα νοικοκυριά, είτε ήταν νόμιμοι κάτοχοι γης, είτε την είχαν καταλάβει παράνομα για μεγάλο διάστημα όπως γινόταν συνήθως, έπρεπε να μετακινηθούν σε περιοχές με τις βασικές κοινωνικές υποδομές για να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους. Τις περισσότερες φορές, τα προγράμματα μετεγκατάστασης περιελάμβαναν την κατασκευή κατοικιών χαμηλού κόστους, οι οποίες παρέχονταν στους κατοίκους στις νέες τοποθεσίες. Σε άλλες περιπτώσεις, οι αρμόδιοι φορείς απλώς κατένειμαν οικόπεδα στα νοικοκυριά, ώστε να χτίσουν μετέπειτα τα σπίτια τους.⁶⁴

Η επανεγκατάσταση πρέπει να γίνεται με συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές που δίνονται από την Παγκόσμια Τράπεζα⁶⁵, ώστε να εξασφαλίζεται η βέλτιστη προσαρμογή των ανθρώπων στις νέες περιοχές. Οι πολιτικές αυτές, που εγκρίθηκαν το 1980 και από τότε έχουν αναθεωρηθεί και επανεκδοθεί αρκετές φορές (1986, 1988 και 1990), βασίζονται στα διδάγματα των πρώτων προγραμμάτων επανεγκατάστασης και σε κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές έρευνες πάνω σε αυτά.

Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν πως όταν η μετεγκατάσταση είναι αναπόφευκτη, θα πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για να εξασφαλιστεί ότι τα άτομα που έχουν μετεγκατασταθεί, θα αποκαταστήσουν το προηγούμενο βιοτικό τους επίπεδο και θα το βελτιώσουν. Τα εκτοπισθέντα πρόσωπα θα πρέπει να αποζημιώνονται για τις απώλειές τους και να βοηθούνται στην μετακίνηση κατά τη μεταβατική περίοδο στο χώρο της μετεγκατάστασης.

Παρόμοιες πολιτικές αρχές σχετικά με τον εκτοπισμό και τη μετεγκατάσταση του πληθυσμού εγκρίθηκαν το Δεκέμβριο του 1991 από τις κυβερνήσεις όλων των χωρών του ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) για τις διεθνείς υπηρεσίες στήριξης. Τόσο η πολιτική της Παγκόσμιας Τράπεζας, όσο και οι κατευθυντήριες γραμμές του ΟΟΣΑ αναφέρουν ρητά ότι όλα τα προγράμματα επανεγκατάστασης πρέπει να είναι και αναπτυξιακά προγράμματα, και ότι πρέπει να ληφθούν μέτρα για την αποτροπή της υποβάθμισής τους. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, θα πρέπει οι συνέπειες της επανεγκατάστασης να απασχολήσουν τις κυβερνήσεις από τα πρώτα στάδια της προετοιμασίας του προγράμματος. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να ενσωματωθεί στο σχέδιο επανεγκατάστασης μια σειρά από επιλογές ανάπτυξης για τις εκτοπισμένες κοινότητες, ώστε να βοηθήσει τους κατοίκους να οικοδομήσουν μια αυτοσυντηρούμενη παραγωγική βάση.⁶⁶

Ωστόσο, παρά τις θεσμοθετημένες διατάξεις περί μετεγκατάστασης, σύνηθες φαινόμενο αποτελεί η μετακίνηση του πληθυσμού σε περιοχές ιδιαίτερα απομακρυσμένες από τα κέντρα των πόλεων, και χωρίς πρόσβαση σε αστικές υποδομές, υπηρεσίες και μεταφορές. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την απουσία προσεκτικού σχεδιασμού του προγράμματος και αποτελεσματικού συντονισμού των αρμόδιων φορέων. Η αστοχία της παροχής της κατάλληλης τοποθεσίας μετεγκατάστασης, σε συνδυασμό με την έλλειψη επαρκών οικονομικών και τεχνικών πόρων από τις αρχές τις πόλης, επιδεινώνει τα προβλήματα στέγασης και τις συνθήκες διαβίωσης των εκτοπισμένων νοικοκυριών.⁶⁷

⁶³ Kapse V., Pofale A., Mathur M., *Paradigm of Relocation of Urban Poor Habitats (Slums): Case Study of Nagpur City*, άρθρο στο World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Humanities and Social Sciences, Volume 6, No 11, 2012, σελ. 2916-2917.

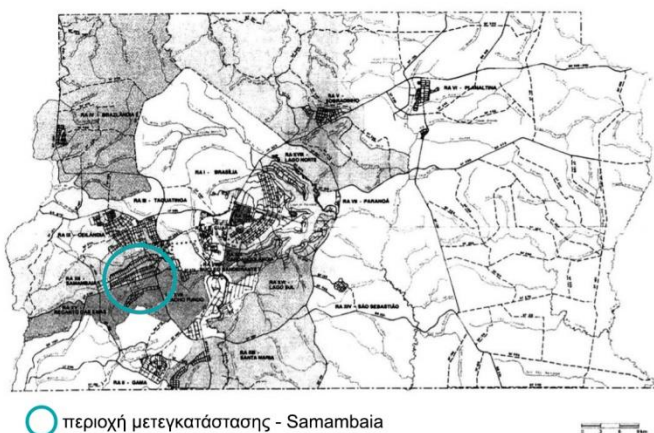
⁶⁴ Arimah Ben C., *SLUMS AS EXPRESSIONS OF SOCIAL EXCLUSION: EXPLAINING THE PREVALENCE OF SLUMS IN AFRICAN COUNTRIES*, UN-HABITAT, Nairobi, σελ. 6.

⁶⁵ Η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) είναι ένα διεθνές χρηματοπιστωτικό ίδρυμα που παρέχει οικονομική και τεχνική βοήθεια σε αναπτυσσόμενες χώρες για αναπτυξιακά έργα με στόχο τη μείωση της φτώχειας.

⁶⁶ Cernea M. M., *The Urban Environment and Population Relocation*, World Bank Discussion Papers no. WDP 152., Washington, 1993, σελ. 21,22.

⁶⁷ Arimah Ben C., *SLUMS AS EXPRESSIONS OF SOCIAL EXCLUSION: EXPLAINING THE PREVALENCE OF SLUMS IN AFRICAN COUNTRIES*, UN-HABITAT, Nairobi, σελ. 6.

Ακόμα, ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την επιτυχία ενός προγράμματος μετεγκατάστασης είναι η επιθυμία ή μη των κατοίκων να το ακολουθήσουν. Στην καλύτερη περίπτωση, το πρόγραμμα μετεγκατάστασης γίνεται με την συμφωνία των κατοίκων, όπως έγινε στην περίπτωση της Samambaia της Βραζιλίας στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Πριν από τη μετεγκατάσταση, οι αρχές της πόλης Μπραζιλία πραγματοποίησαν εκτεταμένες διαβουλεύσεις με τα νοικοκυριά των άτυπων οικισμών της πόλης, πείθοντας τους κατοίκους ότι η τωρινή τους θέση ελλοχεύει κίνδυνο για την υγεία τους, καθώς είναι επιρρεπής σε φυσικές καταστροφές, και πως χρειάζεται να μετεγκατασταθούν στην περιοχή Samambaia, σε απόσταση 25 χιλιομέτρων (εικ.2.4). Η προθυμία του πληθυσμού για μετακίνηση, σε συνδυασμό με την παροχή κυβερνητικών προγραμμάτων εξυγίανσης, ενίσχυσε την ποιότητα ζωής των κατοίκων, γεγονός που χαρακτήρισε το πρόγραμμα ως επιτυχές.⁶⁸

Εικ.2.4, γενικό σχέδιο της Μπραζιλία του 1996, και περιοχή μετεγκατάστασης Samambaia

Εντούτοις, τις περισσότερες φορές οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων αντιτίθενται στη μετεγκατάσταση, ενώ οι κυβερνήσεις, δεν κάνουν καμία προσπάθεια διαβούλευσης με τον πληθυσμό, ώστε να τον πείσουν για την αναγκαιότητα της μετακίνησης. Στις περιπτώσεις αυτές και παρά τα κατοχυρωμένα δικαιώματα του εκτοπισμένου πληθυσμού, οι αρχές καταφεύγουν πολύ συχνά στη βία, καθιστώντας την μετεγκατάσταση ελάχιστα καλύτερη λύση από την εξαναγκαστική έξωση. Παράδειγμα των περιπτώσεων αυτών αποτελεί το πρόγραμμα μετεγκατάστασης των slums στο Durban της Νότιας Αφρικής.

Οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων αυτών δεν επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, παρόλο που η γη αντικατάστασης και η στέγαση στα περίχωρα της πόλης ήταν δωρεάν και καλύτερης ποιότητας από την τρέχουσα κατοικία τους (εικ.2.5).⁶⁹

Εικ.2.5, διαμαρτυρία για την μετεγκατάσταση στο Durban το 2005

Η στρατηγική της μετεγκατάστασης των slums είναι αμφιλεγόμενη. Οι υποστηρικτές των προγραμμάτων αυτών τονίζουν πως η γη που έχει καταληφθεί από τους κατοίκους των παραγκουπόλεων πρέπει να χρησιμοποιηθεί για πιο παραγωγικούς σκοπούς, καθιστώντας τη μετακίνηση του πληθυσμού απαραίτητη. Οι επικριτές της, ωστόσο, υποστηρίζουν πως ο εκτοπισμός των νοικοκυριών, ο οποίος τις περισσότερες φορές είναι αναγκαστικός, έχει τεράστιες αρνητικές επιπτώσεις τόσο στις κοινότητες, όσο και στην οικονομία της περιοχής.⁷⁰ Πιο συγκεκριμένα, η απώλεια της κατοικίας και των περιουσιακών στοιχείων των κατοίκων, σε συνδυασμό με τον εκτοπισμό των οικονομικών μονάδων (εργαστήρια, εμπορικά καταστήματα κ.λπ.) προκαλούν απώλεια των πηγών εισοδήματος των οικογενειών, οικονομική ανασφάλεια και αβεβαιότητα για την εξεύρεση νέων θέσεων απασχόλησης στην περιοχή μετεγκατάστασης. Συνεπώς, στις περιπτώσεις όπου οι συνθήκες διαβίωσης και η ποιότητα ζωής των κατοίκων δεν έχει βελτιωθεί στις νέες κατοικίες, η επιχείρηση μετεγκατάστασης κρίνεται αποτυχημένη.

⁶⁸ UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003, σελ: 132

⁶⁹ Marx C., Charlton S., *The case of Durban, South Africa*, σελ. 22, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Durban.pdf, [Πρόσβαση στις 20/5/2018]

⁷⁰ Cernea M. M., *The Urban Environment and Population Relocation*, World Bank Discussion Papers no. WDP 152., Washington, 1993, σελ.28

2.3 Αναβάθμιση των παραγκουπόλεων

Η στρατηγική της αναβάθμισης των παραγκουπόλεων αναφέρεται στην προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης σε περιοχές που χαρακτηρίζονται από κακής ποιότητας στέγαση και ανεπαρκείς παροχές υπηρεσιών. Η στρατηγική αυτή εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1970, ως εναλλακτική λύση στις εκτεταμένες εκκαθαρίσεις των παραγκουπόλεων, μετά τις αποτυχίες των προηγούμενων προγραμμάτων και θεωρήθηκε για πολλές κυβερνήσεις ευκαιρία για αστική ανάπτυξη.⁷¹

Τα προγράμματα αναβάθμισης υιοθετήθηκαν από πολλές χώρες, κυρίως της Αφρικής, ενώ υποστηρίχθηκαν και χρηματοδοτήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από την Παγκόσμια Τράπεζα. Ελέγχονται από το κράτος και πραγματοποιούνται κυρίως από τις κυβερνήσεις και τις τοπικές αρχές σε συνεργασία με τους πολίτες, τις κοινοτικές ομάδες και τις επιχειρήσεις, προκειμένου να διασφαλιστεί η διαρκής βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

Η πολιτική της αναβάθμισης βασίζεται στην παραδοχή της ποικιλομορφίας του φαινομένου των slums και στην αναγνώριση των δικαιωμάτων των κατοίκων για στέγαση και προστασία από την αναγκαστική έξωση. Η προσέγγιση αυτή επηρεάστηκε σημαντικά από τα θεωρητικά γραπτά ενός Άγγλου αρχιτέκτονα, του John Turner. Το 1972, ο John Turner δημοσίευσε το βιβλίο του *Freedom to Build*, στο οποίο υποστήριξε ότι η λύση στις παραγκουπόλεις δεν είναι η κατεδάφιση τους, αλλά η βελτίωση του περιβάλλοντος τους. Πιο συγκεκριμένα, επισήμανε πως εάν οι κυβερνήσεις μπορούσαν να βελτιώσουν τις υγειονομικές συνθήκες και την περιβαλλοντική ποιότητα των φτωχογειτονιών, τότε οι ίδιοι οι κάτοικοι, δεδομένης της οργανωτικής τους ικανότητας και επινοητικότητας, μπορούν να διαχειριστούν τη γη και την υποδομή που τους παρέχεται.⁷² Το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της αναβάθμισης αυτής, σύμφωνα με τον ίδιο, είναι η προσέλκυση επενδύσεων στις υποβαθμισμένες περιοχές από κυβερνητικούς οργανισμούς και επιχειρήσεις, με τελικό στόχο την αυτοσυντήρηση τους.

Η αναβάθμιση των άτυπων οικισμών περιλαμβάνει περιβαλλοντικές, κοινωνικές, οικονομικές, και οργανωτικές βελτιώσεις που πραγματοποιούνται στις παραγκουπόλεις, με σκοπό να τις αναβαθμίσουν σταδιακά και να τις ενσωματώσουν μέσα στην πόλη.⁷³ Οι δράσεις των προγραμμάτων αυτών περιλαμβάνουν κυρίως την εγκατάσταση ή τη βελτίωση βασικών υποδομών, όπως είναι τα δίκτυα πόσιμου νερού, αποχέτευσης, αποστράγγισης όμβριων υδάτων, αποκομιδής απορριμμάτων και κυκλοφορίας. Σημαντικά έργα επίσης αφορούν τη βελτίωση της ποιότητας των κατοικιών, την ηλεκτροδότηση των σπιτιών και των δρόμων, και την εκπόνηση σχεδίων αντιπλημμυρικής προστασίας.⁷⁴

Παράλληλα, μέρος της αναβάθμισης αποτελεί η ενίσχυση των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης των κατοίκων των παραγκουπόλεων, μέσω της κατασκευής περισσότερων κλινικών και της βελτίωσης της πρόσβασης σε αυτά. Επιπλέον, σημαντική είναι η εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης και αγωγής υγείας σε ανθρώπους όλων των ηλικιών, για την ευαισθητοποίηση σε ζητήματα υγείας που απασχολούν μεγάλο ποσοστό των κατοίκων, όπως οι εξαρτήσεις και τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα.

Ακόμα, στο πλαίσιο των προγραμμάτων αναβάθμισης, εντάσσεται και ο τομέας της εκπαίδευσης για την ενίσχυση της μόρφωσης των κατοίκων. Δράσεις όπως η κατασκευή νέων σχολικών εγκαταστάσεων με εύκολη πρόσβαση και η υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης εφαρμόζονται για να επιτεθούν στην έλλειψη βασικής εκπαίδευσης και για να αναβαθμίσουν τις δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού.⁷⁵

Ωστόσο, εκτός από τις βασικές υπηρεσίες, ένα από τα κύρια στοιχεία της αναβάθμισης των παραγκουπόλεων είναι η νομιμοποίηση της ιδιοκτησίας και η κατοχύρωση γης σε κατοίκους. Με την παροχή ασφαλούς τίτλου ιδιοκτησίας και την εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών πρόσβασης στη γη, δημιουργείται η αίσθηση της ιδιοκτησίας στους κατοίκους, η οποία αποτελεί κίνητρο για επενδύσεις στο εσωτερικό της κοινότητας.

⁷¹ Ndukui C., *CHALLENGES OF SLUM UPGRADING FOR URBAN INFORMAL SETTLEMENTS; CASE OF SOWETO EAST VILLAGE IN KIBERA INFORMAL SETTLEMENTS, CITY OF NAIROBI*, ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο του Nairobi, 2013, σελ.8

⁷² Arimah Ben C., *SLUMS AS EXPRESSIONS OF SOCIAL EXCLUSION: EXPLAINING THE PREVALENCE OF SLUMS IN AFRICAN COUNTRIES*, UN-HABITAT, Nairobi, σελ. 7, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.oecd.org/development/pgd/46837274.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/6/2018]

⁷³ Cities Alliance, *ABOUT SLUM UPGRADING*, 2016, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.citiesalliance.org/About-slum-upgrading#Why_is_slum_upgrading_important, [Πρόσβαση στις 10/6/2018].

⁷⁴ The World Bank Group, *What is slum upgrading?*, 1999, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://web.mit.edu/urbanupgrading/upgrading/whatis/what-is.html>, [Πρόσβαση στις 7/10/2018].

⁷⁵ Wakely P., Riley E., *The Case for Incremental Housing*, the Cities Alliance, 2011, σελ. 5.

Χαρακτηριστικά, το ποσό των επενδύσεων από τους ίδιους τους κατοίκους μπορεί να είναι έως και τέσσερις φορές το ποσό των κεφαλαίων που επενδύουν οι κυβερνήσεις στις βελτιώσεις των υποδομών της περιοχής, αποδεικνύοντας έτσι την σημαντική συνεισφορά των κατοίκων στην γενικότερη οικονομική υγεία της κοινότητας.⁷⁶

Όλες οι παραπάνω δράσεις είναι απαραίτητες ώστε στη θέση των παραγκουπόλεων να αναπτυχθούν δυναμικές, αυτοσυντηρούμενες κοινότητες, ικανές να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των κατοίκων τους. Εντούτοις, για την διατήρηση των βελτιώσεων αυτών είναι απαραίτητη η δημιουργία θεσμικού πλαισίου και τοπικών μηχανισμών διακυβέρνησης, ικανών για την διαχείριση του κοινωνικού κεφαλαίου και τον έλεγχο της διαδικασίας της αναβάθμισης.

Το πρώτο πρόγραμμα αναβάθμισης των slums ξεκίνησε στην Jakarta της Ινδονησίας το 1969 και αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα κρατικά προγράμματα, καθώς διήρκεσε περίπου τρεις δεκαετίες. Σκοπός της επιχείρησης ήταν η οικονομική ανάπτυξη και η ενδυνάμωση της κοινότητας των slums, μέσω της παροχής βασικών αστικών υπηρεσιών, όπως δρόμων, νερού, αποχέτευσης, εγκαταστάσεων υγείας και εκπαίδευσης στους κατοίκους (εικ.2.6-2.8). Το Kampung Improvement Programme (KIP), όπως ονομάστηκε, περιελάμβανε 3 διαφορετικές φάσεις.⁷⁷

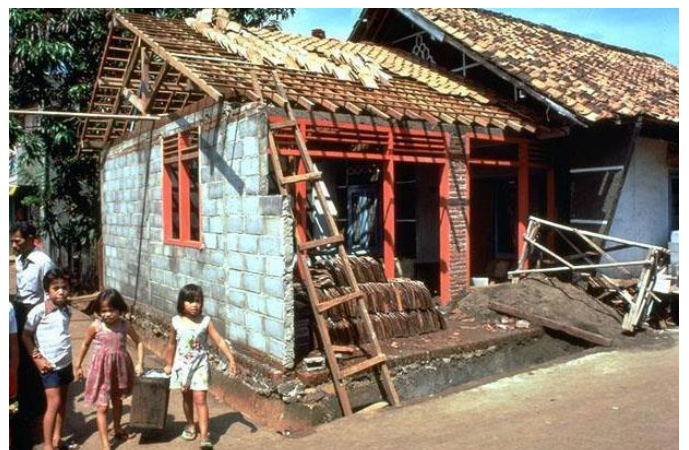
Κατά τη διάρκεια της αρχικής φάσης (1969-1974), η διοίκηση της Jakarta κατάφερε να αναβαθμίσει το βιοτικό επίπεδο για 1,2 εκ. ανθρώπους, εστιάζοντας στην βελτίωση των δημόσιων υποδομών, όπως στο οδικό και αποχετευτικό σύστημα. Από το 1974 μέχρι το 1982 (δεύτερη φάση), το πρόγραμμα υποστήριξε και η Παγκόσμια Τράπεζα, παρέχοντας δάνεια με ευνοϊκούς όρους ώστε να επιταχύνει τον ρυθμό ανάπτυξης. Την περίοδο αυτή το KIP είχε βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης για περίπου 5.000.000 κατοίκους, ενώ η ινδονησιακή κυβέρνηση όρισε το σύστημα αυτό ως εθνική πολιτική.

Εικ.2.6, κατασκευή πεζογέφυρας

Εικ.2.7, κατασκευή καναλιού αποστράγγισης

Εικ.2.8, κατασκευή κατοικίας

⁷⁶ Arcila C., *Learning from Slum Upgrading and Participation: A case study of participatory slum upgrading in the emergence of new governance in the city of Medellín-Colombia*, ερευνητική εργασία στο Kungliga Tekniska Högskolan, Στοκχόλμη, 2008, σελ. 27.

⁷⁷ Dianingrum A., Muhammad F., Dewi S., *Development of Kampung Improvement Program in Surabaya, Indonesia*, άρθρο στο The International Journal of Engineering and Science, Τόμος 6, Τεύχος 7, 2017, σελ. 41.

Ωστόσο, μέχρι το 1988 όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς συνειδητοποίησαν ότι οι παροχές υπηρεσιών από μόνες τους, δεν θα έφερναν τα επιθυμητά αποτελέσματα, καθώς οι ίδιες οι κοινότητες έπρεπε να συμμετέχουν στον προγραμματισμό και την εφαρμογή του προγράμματος. Έτσι, έλαβαν μια νέα προσέγγιση, γνωστή και ως KIP III (τρίτη φάση), με την οποία έδωσαν περισσότερη έμφαση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να συμπληρωθούν οι κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις του συστήματος.

Το Kampung Improvement Programme έγινε ένα πρότυπο πρόγραμμα, που μετέτρεπε τις παραγκουπόλεις από παράνομους οικισμούς σε τμήματα του αστικού ιστού. Παρόλα αυτά, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στην Ινδονησία παραμένει μια πρόκληση, καθώς μόνο το 20% του πληθυσμού μπορεί να ανταποκριθεί στο κόστος των υπηρεσιών που παρέχονται. Επιπλέον, προβλήματα όπως η περιβαλλοντική υγεία, το σύστημα αποχέτευσης και η ασφάλεια του πόσιμου νερού επανήλθαν στο προσκήνιο λίγα χρόνια μετά το πέρας των έργων αναβάθμισης.

Η υιοθέτηση στρατηγικών αναβάθμισης των παραγκουπόλεων και των άτυπων οικισμών σημάδεψε μια ριζική αλλαγή στην αντιμετώπιση τους παγκοσμίως. Τα οφέλη τους είναι πως σε σύγκριση με τις προηγούμενες στρατηγικές, έχουν ελάχιστη απώλεια φυσικών πόρων και είναι σημαντικά πιο οικονομικά, καθώς οι άνθρωποι αποκτούν ένα βελτιωμένο και ασφαλές περιβάλλον διαβίωσης χωρίς να εκτοπιστούν. Ωστόσο, παρόλο που τα προγράμματα αναβάθμισης έχουν επιφέρει μερικά εντυπωσιακά αποτελέσματα, έχουν επικριθεί για διάφορους λόγους. Οι λόγοι αυτοί εστιάζουν κυρίως στην αδυναμία του προγράμματος να επιδράσει σε ολόκληρη την παραγκούπολη και να διορθώσει την υποβάθμιση δεκαετιών. Τα χαμηλά επίπεδα επενδύσεων και η συχνή απροθυμία των κατοίκων να πληρώσουν για βελτιωμένες υπηρεσίες δημιούργησαν προβλήματα στον οικονομικό μηχανισμό τα οποία οδήγησαν σε ανεπαρκή διατήρηση των βελτιωτικών δράσεων. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως ενώ οι αρχικές αξιολογήσεις ήταν πολύ ελπιδοφόρες, τα οφέλη του προγράμματος είναι μάλλον εφήμερα.

2.4 Κριτήρια επιλογής μελετών περίπτωσης

Για την περαιτέρω μελέτη των πολιτικών στέγασης που αναφέρθηκαν παραπάνω, χρειάστηκε να αναλυθούν ορισμένες μελέτες περίπτωσης των τριών συνηθέστερων τρόπων αντιμετώπισης του φαινομένου των παραγκουπόλεων, της εκκαθάρισης, της μετεγκατάστασης και της αναβάθμισης. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε έπειτα εστίασε σε παραγκουπόλεις από διάφορες χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, από τις οποίες επιλέχτηκαν έξι για εμβάθυνση.

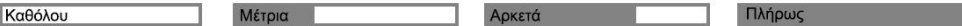
Για την επιλογή των έξι αυτών μελετών περίπτωσης διαμορφώθηκαν ορισμένα κριτήρια. Το πρώτο κριτήριο επιλογής αφορά την τοποθεσία της κάθε παραγκούπολης, καθώς επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο δημιουργήθηκε, αλλά και τον τρόπο αντιμετώπισης της από την εκάστοτε κυβέρνηση. Για τον λόγο αυτό επιλέχτηκαν παραγκουπόλεις από διαφορετικές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου. Ως δεύτερο κριτήριο επιλέγεται το μέγεθος του πληθυσμού που επηρέαστηκε από τον κάθε τρόπο αντιμετώπισης, επιχειρώντας να δείξει κατά πόσον ο όγκος των νοικοκυριών επηρέασε τον βαθμό οργάνωσης ή την επιτυχία της εκάστοτε επέμβασης. Έτσι, έχουν επιλεχθεί για μελέτη περιπτώσεις που επηρέασαν από 900 περίπου νοικοκυριά (Kibera) μέχρι 170.000 (Harare). Ακόμα, το τρίτο κριτήριο αφορά τον βαθμό ολοκλήρωσης της κάθε επέμβασης, ο οποίος εξαρτάται από το μέγεθος του αρχικού σχεδίου της εκάστοτε μελέτης και το κατά πόσον οι αρχές το πραγματοποίησαν.

Ο βαθμός αυτός δεν πρέπει να συγχέεται αποκλειστικά με το αν η επέμβαση βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη, καθώς σε πολλές περιπτώσεις τα προγράμματα εγκαταλείφθηκαν σταδιακά από τους υπεύθυνους φορείς για διάφορους λόγους όπως ο βαθμός αποτελεσματικότητας τους ή η έλλειψη οικονομικής υποστήριξης. Για τον λόγο αυτό έχουν επιλεχθεί για μελέτη επεμβάσεις που είτε έχουν ολοκληρωθεί, είτε ορισμένα τμήματα τους έχουν πραγματοποιηθεί και είναι ασφαλή για την εξαγωγή συμπερασμάτων, όπως στην περίπτωση της Kibera.

Επιπλέον, στην διαδικασία επιλογής μελετών περίπτωσης έπαιξαν σημαντικό ρόλο και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε επέμβασης, όπως στην περίπτωση της Harare που επιλέχθηκε λόγω της σφοδρότητας της επέμβασης σε παγκόσμιο επίπεδο και στην περίπτωση του Rio de Janeiro που αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του αποτυπώματος των μεγάλων εκδηλώσεων (mega-events) στις κοινωνικές και γεωγραφικές δομές μιας χώρας. Παράλληλα, καθώς το φαινόμενο των παραγκουπόλεων είναι πολυδιάστατο και οι επεμβάσεις αντιμετώπισης του έχουν και κοινωνικές συνέπειες, η προθυμία ή μη των κατοίκων να ακολουθήσουν τα σχέδια της εκάστοτε κυβέρνησης είναι ένας σημαντικός παράγοντας που μελετάται, καθώς επηρεάζει την εξέλιξη των προγραμμάτων αυτών.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται οι μελέτες περίπτωσης που αξιολογήθηκαν, ενώ με χρώμα επισημαίνονται οι 6 που επιλέχθηκαν για εμβάθυνση (πίνακας 2.1).

Είδος επέμβασης	Κριτήρια επιλογής			Χαρακτηριστικά επέμβασης	
	Τοποθεσία	Μέγεθος επέμβασης (σε οικογένειες)	Βαθμός ολοκλήρωσης	Περίοδος υλοποίησης	Προθυμία κατοίκων
Εκκαθάριση	Zimbabwe, Harare	170.000		2005	
	Brazil, Rio de Janeiro	22.059		2009-2015	
	Nigeria, Lagos	4.000		1955	
	Indonesia, Jakarta	100.000		2001-2003	
	Domenican Republic, Santo Domingo	30.000		1986-1992	
	Myanmar, Yangon	116.000		1995-1996	
Μετεγκατάσταση	India, Ahmedabad	21.480		2000-2017	
	Philippines, Manila	85.503		2011-2017	
	Morocco, Marrakesh	1.000		2006-2008	
	Egypt, Cairo	1.770		2017-2019	
	Brazil, Brazilia	1.100		1987	
	India, Delhi	27.000		2012	
Αναβάθμιση	Kenya, Kibera	876		2004- σήμερα	
	Thailand, Bangkok	112.777		2003-σήμερα	
	Brazil, Sao Paolo	45.000		2001-2004	
	Brazil, Rio de Janeiro	5.796		2002-2004	
	Indonesia, Jakarta	175.000		1969-1974	
	South Africa, Ekurhuleni	31.000		2006-2013	

πίνακας 2.1, Κριτήρια επιλογής των μελετών περίπτωσης

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

3. ΜΕΛΕΤΕΣ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ
ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗΣ

3.1 Harare, Zimbabwe

Έκταση: 960.6 km²

Πληθυσμός: 2.800.000

Ίδρυση: 1890

3.1.1 Το πλαίσιο πριν την εκκαθάριση

Η Ζιμπάμπουε απέκτησε επίσημη ανεξαρτησία στις 18 Απριλίου 1980, ενώ ως τότε ήταν βρετανική αποικία. Από την ανεξαρτησία, το πολιτικό, οικονομικό και αστικό τοπίο της χώρας έχει αλλάξει σημαντικά. Το 1980, έπειτα από μια εκτεταμένη περίοδο εμφυλίου πολέμου, ορίζεται νέο κυβερνών κόμμα, το ZANU-PF, με πρόεδρο και αρχηγό κράτους τον Πρόεδρο Robert Mugabe (προεδρική δημοκρατία). Και ενώ η ανεξαρτησία δημιούργησε ελπίδες για μετααποικιακή ειρήνη, η πραγματικότητα χαρακτηρίστηκε από βία και πολιτικές αντιφάσεις, με αποκορύφωμα την επιχείρηση Murambatsvina.

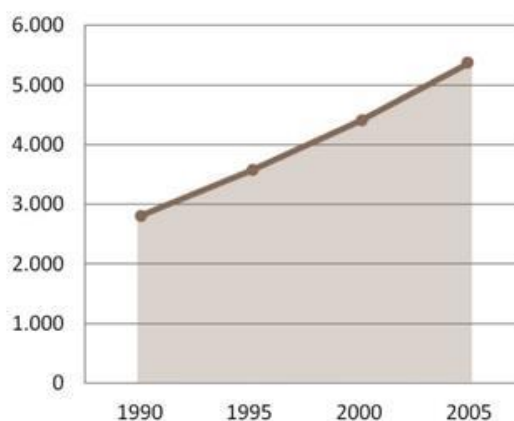
Η βίαιη πολιτική της κυβέρνησης ξεκίνησε από το 1983 με εκστρατεία η οποία προέβλεπε την μαζική δολοφονία πολιτών που θεωρούνταν αντιφρονούντες της κυβέρνησης. Εξίσου αμφιλεγόμενη εκστρατεία ήταν το πρόγραμμα ταχείας αποκατάστασης της γης στα τέλη της δεκαετίας του 1990, που αναδιανείμει τα αγροτεμάχια των λευκών στους κατοίκους της Ζιμπάμπουε. Ενώ το σχέδιο προέβλεπε αποζημιώσεις προς τους ιδιοκτήτες των αγροτεμαχίων, σύντομα λόγω φαινομένων διαφθοράς, χαρακτηρίστηκε από βίαιες κατασχέσεις και εκμετάλλευση των λευκών. Η σκληρή πολιτική διακυβέρνηση συμπληρώνεται με την βίαιη καταστολή των διαδηλώσεων για την αύξηση των τιμών των τροφίμων το 1997 και το 2003, και με τις διεθνώς καταδικασμένες για νοθεία, προεδρικές εκλογές του 2002.

Παράλληλα με τις λανθασμένες κυβερνητικές αποφάσεις που δίχασαν τον λαό της Ζιμπάμπουε, η οικονομία της χώρας βρισκόταν σε παρατεταμένη κρίση. Το μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα, οι χαμηλές οικονομικές επιδόσεις, η υψηλή ανεργία και η έλλειψη ξένου νομίσματος που αποτελούσαν προβλήματα πριν την ανεξαρτησία, διογκώθηκαν με την νέα κυβέρνηση, λόγω κακοδιαχείρισης και διαφθοράς. Στις αρχές του 1990 πραγματοποιήθηκε ένα πρόγραμμα οικονομικής αλλαγής που υποστηρίχτηκε από την παγκόσμια τράπεζα, ώστε να αναζωογονήσει την οικονομία της χώρας. Ωστόσο, τα μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν οδήγησαν, μεταξύ άλλων, στη μείωση της δημόσιας διοίκησης, στο κλείσιμο πολλών βιομηχανιών, στην αύξηση των τιμών και στην υποβάθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών. Ως αποτέλεσμα της οικονομικής παρακμής και της επακόλουθης μαζικής ανεργίας, οι κάτοικοι της Ζιμπάμπουε στράφηκαν στην άτυπη οικονομία, ιδίως στις ταχέως αναπτυσσόμενες πόλεις της χώρας. Η ανάπτυξη του άτυπου τομέα της

οικονομίας έγινε με την έγκριση και την ενθάρρυνση της κυβέρνησης, καθώς το κοινοβούλιο επέτρεψε την ανάπτυξη μη οικιστικών δραστηριοτήτων σε κατοικημένες περιοχές. Χαρακτηριστικά, το ποσοστό της άτυπης απασχόλησης αυξήθηκε από 10% σε 20% μέχρι το 1986 και σε 40% το 2004.⁷⁸

Η αποτυχία της κυβέρνησης να εφαρμόσει πολιτικές που θα ωφελήσουν τους φτωχούς, η έντονη ανεργία και η κακή οικονομική κατάσταση της χώρας ενίσχυσαν την τάση προς αστικοποίηση. Με τις περισσότερες χώρες της Αφρικής να κερδίζουν την ανεξαρτησία τους κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1960 και 1970, αρκετές αφρικανικές πόλεις αύξησαν τον πληθυσμό τους θεαματικά, λόγω της ταχείας μετακίνησης πληθυσμών σε αστικές περιοχές. Η Ζιμπάμπουε αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα έντονης αστικοποίησης, καθώς ο αστικός της πληθυσμός αυξήθηκε από 2,8 εκατομμύρια σε 5,4 εκατομμύρια μεταξύ του 1990 και του 2005, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 3.1.⁷⁹

Αστικός πληθυσμός (σε χιλιάδες)

Διάγραμμα 3.1, αστικός πληθυσμός

Η αστικοποίηση στη Ζιμπάμπουε ξεκίνησε λίγο πριν από την ανεξαρτησία της, καθώς το τότε υπάρχον καθεστώς δεν κατάφερε να σταματήσει την εισροή ανθρώπων στις αστικές περιοχές κατά τα τελευταία χρόνια του απελευθερωτικού πολέμου. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν η δημιουργία μεγάλων οικισμών από καταληψίες μέσα και γύρω από διάφορες πόλεις, όπως για παράδειγμα ο νέος οικισμός Chirambahuyo

⁷⁸ Hughes K., *Operation "Drive Out the Trash": The Case for Imposing Targeted United Nations Sanctions Against Zimbabwean Officials*, Fordham Law Review, vol. 76, no.1, 2007, σελ: 323-326.

⁷⁹ Murisa T., *Social Development in Zimbabwe Discussion Paper prepared for the Development Foundation for Zimbabwe*, Development Foundation for Zimbabwe, 2010, σελ:10, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.dfzim.com/wp-content/downloads/Social_Development_in_Zimbabwe_by_Dr_T_Murisa.pdf, [Πρόσβαση στις 3/12/2018].

στην πόλη Chitungwiza, ο οποίος το 1979 απέκτησε πληθυσμό περίπου 30.000 κατοίκους.⁸⁰

Η αυξανόμενη μετακίνηση ανθρώπων στις αστικές περιοχές συνέχισε και μετά την ανεξαρτησία της χώρας με την κατάργηση του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου για την μετακίνηση από την ύπαιθρο (Pass Laws), που ίσχυε σε πολλές αποικίες της Αφρικής. Ο νόμος αυτός αφορούσε τον περιορισμό των μετακινήσεων του εργατικού δυναμικού, καθώς σύμφωνα με την ιθαγένεια, την εθνικότητα και το φύλο του κάθε εργαζομένου, οριζόταν το επίπεδο πληρωμής, ο τόπος διαμονής και οι περιοχές που μπορούσε να μετακινείται. Επομένως, ο έλεγχος των οικονομικών επιλογών του λαού, σε συνδυασμό με τον περιορισμό της μετακίνησης εξανάγκασε τον πληθυσμό να παραμείνει στις αγροτικές περιοχές, ακόμα και με κακές συνθήκες διαβίωσης. Έτσι, η κατάργηση του νόμου το 1980 ώθησε χιλιάδες αγρότες να μετακινηθούν στις πόλεις, ελπίζοντας για μια καλύτερη ποιότητα ζωής.⁸¹

Η μετακίνηση του αγροτικού πληθυσμού στις αστικές περιοχές συνεχίστηκε και κατά τη δεκαετία του 1990, ενώ ενισχύθηκε και με το πρόγραμμα ανακατανομής γης το 2000, λόγω της αύξησης της ανεργίας στην ύπαιθρο. Επιπλέον, η πολιτική βία κατά τις εκλογές του 2000 και 2002 στις αγροτικές περιοχές, αύξησε επίσης την εισροή ανθρώπων στις αστικές περιοχές. Η έντονη αστικοποίηση της χώρας φαίνεται στον πίνακα 3.1, όπου καταγράφεται η κατανομή του πληθυσμού από το 1990 μέχρι το 2005. Από τον πίνακα αυτόν προκύπτει ότι από τα 3,564 εκατομμύρια κατοίκων που αυξήθηκαν στη Ζιμπάμπουε, παραπάνω από τα μισά (2.573 εκατομμύρια) μετακινήθηκαν στις πόλεις.⁸²

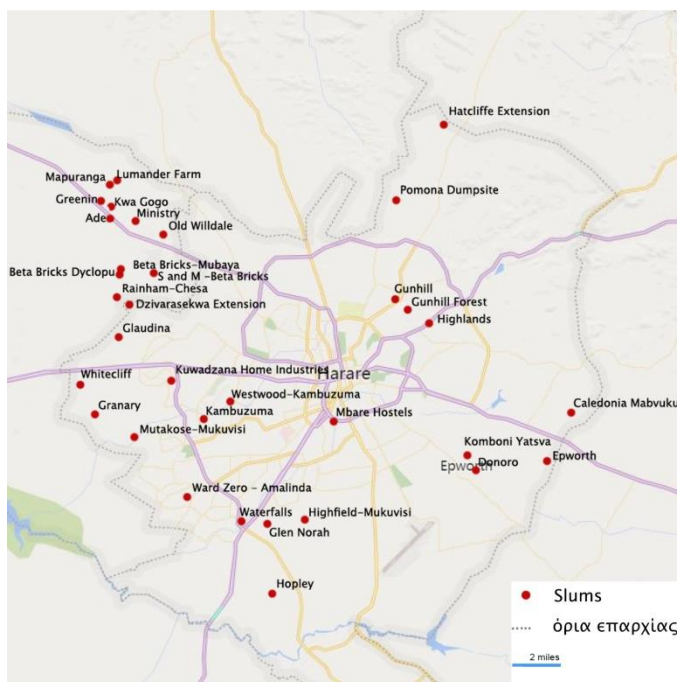
Ως απόρροια όλων των παραπάνω, στις αρχές της δεκαετίας του 2000, άρχισαν να σχηματίζονται απότομα ομάδες κατοικιών slums μέσα και γύρω από τις αστικές περιοχές. Οι κατοικίες αυτές ήταν ουσιαστικά παράγκες που, είτε προστέθηκαν σε προϋπάρχοντα σπίτια ως επεκτάσεις αυλής και μοιράζονταν με αυτά τις υδραυλικές εγκαταστάσεις, είτε χτίστηκαν σε ακατάλληλες περιαστικές περιοχές.⁸³

Η απότομη αύξηση των slums παρατηρείται στον πίνακα 3.1, όπου μέσα σε μόλις 5 χρόνια (2000 – 2005) ο πληθυσμός των κατοίκων των παραγκουπόλεων σχεδόν επταπλασιάστηκε.

Πληθυσμός σε χιλιάδες	Έτος			
	1990	1995	2000	2005
Συνολικός	10.241	11.190	12.627	13.805
Αγροτικός	7.444	7.634	8.240	8.435
Αστικός	2.797	3.556	4.387	5.370
Αστικός πληθυσμός σε slums	112	132	145	962

Πίνακας 3.1, κατανομή πληθυσμού ανά κατηγορία

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αύξησης των slums αποτελεί η πρωτεύουσα Harare, στην οποία τόσο στον πυρήνα της όσο και στην μητροπολιτική της περιοχή, έχουν αναπτυχθεί πολλοί άτυποι οικισμοί, οι μεγαλύτεροι εκ των οποίων φαίνονται στην εικόνα 3.1.

Εικ.3.1, τα μεγαλύτερα slums στην ευρύτερη περιοχή της Harare

⁸⁰ Msindo P., Ignatius G., Zorodzai C., *Squatter Settlements an Urban Menace in Zimbabwe? Examining Factors behind the Continued Resurfacing of Squatter Settlements in Epworth Suburb, Harare*, άρθρο στο Journal Settlements and Spatial Planning, vol. 4, no. 2, 2013, σελ: 172.

⁸¹ Barnes T., "Am I a Man?": Gender and the Pass Laws in Urban Colonial Zimbabwe, 1930-80, άρθρο στο African Studies Review Vol. 40, No. 1, 1997, κωδικός άρθρου: 10.2307/525033, σελ.: 59-62, 76.

⁸² Human Rights Watch, "Clear the Filth" Mass Evictions and Demolitions in Zimbabwe, 2005, σελ: 6-10, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.hrw.org/legacy/background/africa/zimbabwe0905/zimbabwe0905.pdf>, [Πρόσβαση στις 3/12/2018].

⁸³ Chitekwe-Biti B., *Struggles for urban land by the Zimbabwe Homeless People's Federation*, άρθρο στο International Institute for Environment and Development, vol. 21, no.2, 2009, κωδικός άρθρου: 10.1177/0956247809343764, σελ.: 347-349.

Η κυβέρνηση της Ζιμπάμπουε προσπάθησε να αντιμετωπίσει το φαινόμενο των παραγκουπόλεων με τη μέθοδο των εκκαθαρίσεων. Μία χαρακτηριστική προσπάθεια εκκαθάρισης έγινε το 1993, όπου έπειτα από κυβερνητική εντολή, εκδιώχτηκαν βιαίως 20.000 κάτοικοι από μια έκταση 260.000 εκταρίων που βρισκόταν στα προάστια της Harare, την Churu Farm. Η περιοχή αυτή κατοικήθηκε το 1979 και μέχρι την καταστροφή της είχε μετατραπεί σε μια καλά λειτουργούσα κοινότητα, με εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις και άλλες παροχές. Οι περισσότερες από τις οικογένειες που εκδιώχτηκαν, μετεγκαταστάθηκαν από την κυβέρνηση στην περιοχή Porta Farm, που θα αναλυθεί εκτενέστερα στην συνέχεια.

Οι μικρές εμβέλειες εκκαθαρίσεις αυτές δεν επέφεραν κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα στην μείωση των slums, με αποτέλεσμα να εξακολουθούν να αυξάνονται. Ως απάντηση στην τάση προς αστικοποίηση, το Μάιο του 2005 η κυβέρνηση ανακοίνωσε την επιχείρηση Murambatsvina, μια από τις πιο γνωστές προσπάθειες εκκαθάρισης των slums. Η επιχείρηση Restore Order, ή Move the Rubbish (= μετακινήστε τα σκουπίδια) όπως αλλιώς ονομάστηκε, έλαβε χώρα σε πόλεις με πολλούς οικισμούς, όπως είναι η πρωτεύουσα της χώρας, Harare. Διήρκεσε από τις 19 Μαΐου του 2005 μέχρι τις 9 Ιουλίου του ίδιου έτους και επηρέασε έμμεσα πάνω από 2.400.000 ανθρώπους.

3.1.2 Η εκκαθάριση

Σύμφωνα με το κράτος, η επιχείρηση Murambatsvina ήταν μέρος ενός μακροπρόθεσμου σχεδίου για τον καθαρισμό των αστικών περιοχών, την αποκατάσταση της τάξης και την απαλλαγή των πόλεων από τα εγκληματικά στοιχεία. Ωστόσο, πολλές αναλύσεις από δικηγόρους ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ακτιβιστές των ΜΚΟ υποστηρίζουν ότι η επιχείρηση αποτελούσε μια προσπάθεια της κυβέρνησης να εκφοβίσει τους φτωχούς αστούς και να αποτρέψει μελλοντικές μαζικές εξεγέρσεις εναντίων της, που είχαν ως θέμα την επισιτιστική ανασφάλεια και την επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών.⁸⁴

Στις 19 Μαΐου του 2005 το δημοτικό συμβούλιο της Harare δημοσίευσε στην κρατική εφημερίδα την ανακοίνωση της εντολής εκτέλεσης του προγράμματος δίνοντας στους κατοίκους τη δυνατότητα είτε να νομιμοποιήσουν τα σπίτια τους είτε να τα κατεδαφίσουν. Ωστόσο, στις περισσότερες περιοχές, οι κάτοικοι μάθαιναν για την επιχείρηση λίγες μέρες ή ώρες νωρίτερα από την κατεδάφιση των σπιτιών τους.

Η επιχείρηση ξεκίνησε με την καταστροφή των υπαίθριων αγορών και των άτυπων εμπορικών καταστημάτων στην Harare. Μετακινήθηκε γρήγορα σε προάστια υψηλής πυκνότητας και σε άτυπους οικισμούς της πόλης. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της κυβέρνησης στις 7 Ιουλίου 2005, κατεδαφίστηκαν 92.460 νόμιμες και παράνομες κατοικίες και 32.538 μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ενώ επηρεάστηκαν άμεσα 133.534 νοικοκυριά. Η ταχύτητα και η αγριότητα με την οποία πραγματοποιήθηκε η επιχείρηση, αντικατοπτρίζεται στον χαρακτηρισμό “τσουνάμι” τον οποίο πήρε.⁸⁵

⁸⁴ Human Rights Watch, “Clear the Filth” Mass Evictions and Demolitions in Zimbabwe, 2005, σελ: 6-10, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

<https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/zimbabwe0905/zimbabwe0905.pdf>, [Πρόσβαση στις 3/12/2018].

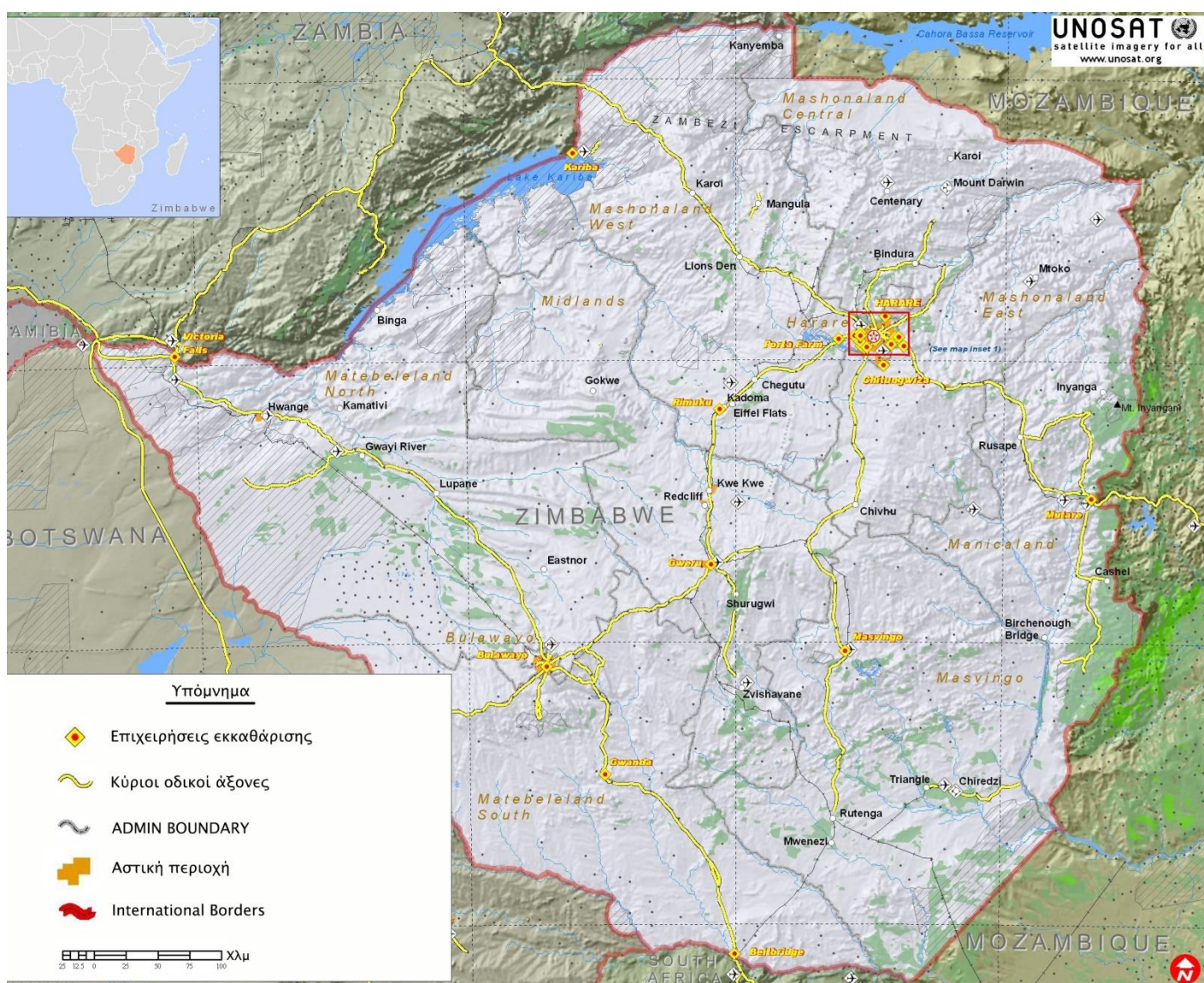
⁸⁵ Kajumulo Tibaijuka A., *Report of the Fact-Finding Mission to Zimbabwe to assess the Scope and Impact of Operation Murambatsvina*, UN Special Envoy on Human Settlements Issues in Zimbabwe, 2005, σελ.: 12, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

https://www.un.org/News/dh/infocus/zimbabwe/zimbabwe_rp_t.pdf, [Πρόσβαση στις 2/4/2019].

Η εκκαθάριση έλαβε χώρα σε 20 πόλεις και έπληξε πάνω από 50 συνοικίες, οι οποίες αποτυπώνονται στην εικόνα 3.2. Οι πόλεις Bulawayo, Mutare, Kariba, Victoria Falls και Beitbridge, μαζί με την πρωτεύουσα Harare επηρεάστηκαν ιδιαίτερα από την εκκαθάριση, καθώς όπως φαίνεται από μία έρευνα της Action Aid (Αύγουστος 2005), ο συνολικός πληθυσμός που επηρεάστηκε στις περιοχές αυτές ανέρχεται σχεδόν σε 2.000.000 ανθρώπους (πίνακας 3.2).⁸⁶

Περιοχές εκκαθάρισης	Πληθυσμός που επηρεάστηκε
<u>Harare</u>	851.434
<u>Bulawayo</u>	196.635
<u>Mutare</u>	92.481
<u>Kariba</u>	12.793
<u>Beitbridge</u>	22.920
<u>Victoria Falls</u>	17.107
Συνολικός πληθυσμός	1.193.370

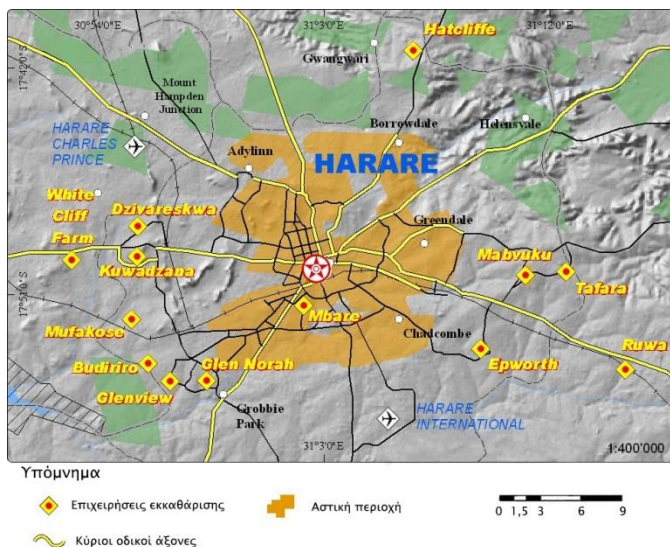
πίνακας 3.2, πληθυσμιακά στοιχεία της επιχείρησης εκκαθάρισης

⁸⁶ActionAid International Southern Africa Partnership Programme, *The impact of "operation Murambatsvina/Restore order" in Zimbabwe*, 2005, σελ.: iii, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/D53DF6C24E11E5DC1257069004CE6C7-act-zwe-31aug.pdf>, [Πρόσβαση στις 2/4/2019].

Εικ.3.2, εστίες της επιχείρησης Murambatsvina στην Ζιμπάμπουε

Η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε κυρίως στα slums της πρωτεύουσας, όπου εκκαθαρίστηκαν πάνω από 13 slums που βρίσκονταν στο κέντρο και στα περίχωρα. Οι σημαντικότερες από αυτές τις επεμβάσεις αποτυπώνονται στην εικόνα 3.3. Από τον χάρτη παρατηρούμε ότι οι περισσότερες επεμβάσεις έγιναν σε ημιαστικές αγροτικές περιοχές περιμετρικά του πυρήνα της πόλης.

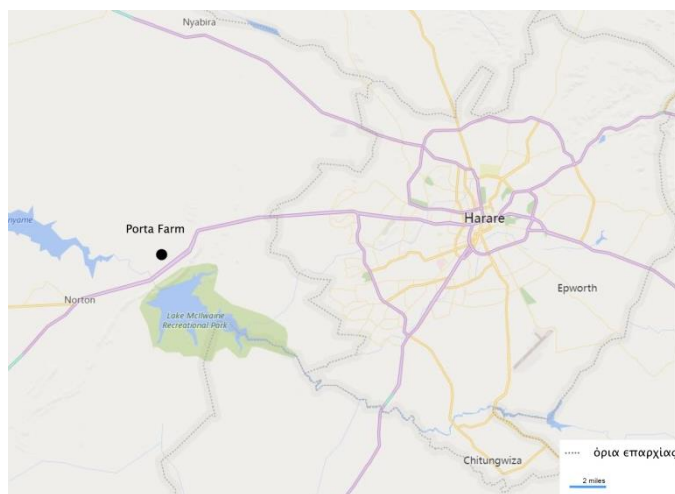

Εικ.3.3, η επιχείρηση Murambatsvina στην ευρύτερη περιοχή της Harare

Στη συνέχεια θα μελετηθούν ορισμένες από τις σημαντικότερες και πιο χαρακτηριστικές εκκαθαρίσεις που έγιναν στην μητροπολιτική περιοχή και στα προάστια της Harare, ώστε να γίνουν κατανοητές οι διαστάσεις της επιχείρησης Murambatsvina.

3.1.2.1 Porta Farm

Το Porta Farm βρισκόταν δυτικά της Harare, ανάμεσα σε δύο λίμνες και κοντά στον κύριο οδικό άξονα Harare- Bulawayo (εικ.3.4). Πριν από την καταστροφή του το 2005, ο οικισμός είχε ορθογώνιο σχήμα διαστάσεων 1000x50 μέτρα, και διαρθρωνόταν γύρω από τρεις κύριους οριζόντιους άξονες με πολλά εσωτερικά δρομάκια. Ο οικισμός διατηρούσε σαφές μέτωπο στο δρόμο, ενώ τα υπόλοιπα περιμετρικά του όρια είναι ασαφή, γεγονός που φαίνεται από τις τάσεις επέκτασης του. Επίσης, δεν ήταν εύκολα αντιληπτός από τον κύριο οδικό άξονα, καθώς είχε απόσταση περίπου 85 μέτρα (εικ.3.5).

Εικ.3.4, Porta Farm στα προάστια της Harare

Εικ.3.5, η περιοχή στις 22.6.2002

Ο οικισμός αποτελούταν από περίπου 870 επιμέρους δομές, είτε μικρές κατασκευές πλάτους 4 μέτρων, είτε μεγαλύτερες που είχαν μέγεθος έως και 40 τετραγωνικά μέτρα (εικ.3.6). Η τοποθέτηση τους ήταν ακανόνιστη, ενώ είναι πυκνότερη κυρίως στο βορειότερο τμήμα του οικισμού. Επιπλέον, ο οικισμός εκτιμάται ότι κατοικούνταν από 10.000 περίπου ανθρώπους.

Εικ.3.6, διαγραμματική απεικόνιση δομών

Η παραγκούπολη αυτή δημιουργήθηκε το 1991 από χιλιάδες ανθρώπους που ζούσαν σε μικρότερους άτυπους οικισμούς της πόλης, και μετεγκαταστάθηκαν βίαια σε ένα οικόπεδο αχρησιμοποίητων γεωργικών εκτάσεων στα περίχωρα της Harare. Η μετεγκατάσταση αυτή έγινε εξαιτίας μιας απόφασης του Δημοτικού Συμβουλίου της πρωτεύουσας, σε μια προσπάθεια εκκαθάρισης της πόλης εν όψει μια συνάντησης ξένων αρχηγών κυβερνήσεων στην Harare. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, η διαμονή των κατοίκων θα ήταν προσωρινή και με την βοήθεια των κυβερνητικών οργανώσεων, η κυβέρνηση θα τους εγκαθιστούσε μόνιμα σε καταλληλότερη περιοχή. Ωστόσο, μόνο μικρό ποσοστό του πληθυσμού επανεγκαταστάθηκε από την κυβέρνηση, ενώ ο πληθυσμός της Porta Farm αυξανόταν με τη πάροδο των χρόνων από νέους άστεγους που ήταν αποτέλεσμα άλλων αναγκαστικών εξώσεων περιοχών γύρω από την Harare.

Πριν από την επιχείρηση του 2005, είχαν γίνει και άλλες προσπάθειες εκκένωσης της περιοχής ήδη από το 1995. Στις 21 Ιουνίου του 1995 το δημοτικό συμβούλιο της Harare έδωσε εντολή εκκένωσης στους κατοίκους, καθώς η γη επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί ως χώρος διάθεσης και επεξεργασίας λυμάτων, χωρίς να προσφέρει εναλλακτική στέγαση στις χιλιάδες οικογένειες.

Ωστόσο, η απόφαση αυτή δεν έγινε δεκτή από το Δικαστήριο της Ζιμπάμπουε, το οποίο παρεμπόδισε την κατεδάφιση των κατοικιών, μέχρι να μεταφερθούν οι κάτοικοι σε κατάλληλες μόνιμες κατοικίες.

Μία ακόμα πρόταση έγινε το 2003, όπου το Υπουργείο Τοπικής Αυτοδιοίκησης διέθεσε ένα αγροτικό χωριό για την μετεγκατάσταση των κατοίκων της Porta Farm. Ωστόσο, παρόλο που οι συνθήκες διαβίωσης στον οικισμό ήταν ακόμη σχετικά χαμηλές, με κακές εγκαταστάσεις αποχέτευσης, λίγες θέσεις εργασίας και πολλούς ανθρώπους που ζούσαν σε κακές συνθήκες στέγασης, η κοινότητα πίστευε ότι οι εγκαταστάσεις στο Porta Farm ήταν σημαντικά καλύτερες από αυτές του αγροτικού χωριού και αποτελούσαν το αποτέλεσμα των δικών τους προσπάθειών που δεν επιθυμούσαν να χάσουν. Με την πάροδο των χρόνων, και με τη βοήθεια μη κυβερνητικών οργανώσεων, ο λαός της παραγκούπολης είχε αναπτύξει τον οικισμό, χτίζοντας ένα δημοτικό και ένα δευτεροβάθμιο σχολείο καθώς και ένα μικρό ορφανοτροφείο.⁸⁷

Μετά από μια ακόμα αποτυχημένη προσπάθεια μετεγκατάστασης των κατοίκων το 2004 σε ένα αγρόκτημα της Καληδονίας, το οποίο στερούνταν υπηρεσιών όπως σχολεία, εγκαταστάσεων υγιεινής και πηγών καθαρού νερού, οι κάτοικοι αντιμετώπισαν την επιχείρηση Murambatsvina στις 27 Ιουνίου του 2005. Η επιχείρηση χαρακτηρίστηκε από κατεδαφίσεις, θανάτους και βίαιη απομάκρυνση των πολιτών από την αστυνομία.

Μετά την κατεδάφιση, η περιοχή παραμένει κενή μέχρι και σήμερα (εικ.3.7).

Εικ.3.7, η περιοχή σήμερα, 31.8.2018

⁸⁷ Amnesty International/ Zimbabwe Lawyers for Human Rights, *Zimbabwe Shattered Lives - the case of Porta Farm*, 2006, σελ.: 1-13, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.amnesty.org/download/Documents/68000/afr460042006en.pdf>, [Πρόσβαση στις 2/4/2019].

3.1.2.2 Mbare

Η περιοχή Mbare βρίσκεται στο νότιο τμήμα της Harare και αποτελεί το πρώτο προάστιο υψηλής πυκνότητας (δήμος) (εικ.3.8). Κατοικήθηκε το 1907, κοντά στο νεκροταφείο της πόλης, όταν λευκοί άποικοι έχτισαν την πόλη Salisbury, δημιουργώντας θέσεις απασχόλησης για ανθρώπους από τη Μοζαμβίκη, τη Ζάμπια και το Μαλάουι. Για την στέγαση των εργαζομένων, το 1940 το Συμβούλιο της πόλης κατασκεύασε ξενώνες, ώστε να εξυπηρετήσουν τους άνδρες που εργάζονταν στην πόλη και στις κοντινές βιομηχανίες και επέστρεφαν στις οικογένειες τους στις αγροτικές περιοχές. Οι ξενώνες αυτοί αποτελούνταν από μονόκλινα δωμάτια που φιλοξενούσαν περίπου 8.000 οικογένειες, οι οποίες μοιράζονταν κοινόχρηστες τουαλέτες ανά 100 άτομα (εικ.3.9).⁸⁸

Ωστόσο, με την άρση του νόμου της αποικιοκρατικής μετανάστευσης και την συρροή πληθυσμού στην Mbare, οι ξενώνες αδυνατούσαν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες του νέου πληθυσμού, με αποτέλεσμα την εμφάνιση παραγκών στις κενές επιφάνειες της πόλης.

Ο κύριος πυρήνας των κατοικιών βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του οικισμού, ενώ ορισμένες μικρότερες συγκεντρώσεις παραγκών είναι τοποθετημένες βορειοδυτικά νοτιοδυτικά αυτού (εικ.3.10). Το πιο πυκνοκατοικημένο τμήμα ορίζεται από έναν κεντρικό οδικό άξονα στο νότιο τμήμα του, μια δευτερεύουσα οδό στο δυτικό και έναν ποταμό στο ανατολικό, ενώ στη βόρεια πλευρά, έχει διαμορφώσει μέτωπο σε οικιστική περιοχή. Στο εσωτερικό του η δόμηση είναι ως επί το πλείστον άναρχη, ιδιαίτερα στο νότιο τμήμα, με δαιδαλώδη εσωτερικά δρομάκια. Ωστόσο στο βόρειο τμήμα του υπάρχει μια υποτυπώδης οργάνωση που παραπέμπει σε οικοδομικό τετράγωνο.

Πέρα από το κύριο οικισμό με slums, μικρότερες συγκεντρώσεις παραγκών από 5 έως 50 δομών βρίσκονται διάσπαρτες στην περιοχή. Οι περισσότερες από αυτές βρίσκονται ανάμεσα σε κατοικίες και hostels, κυρίως στα εσωτερικά των οικοδομικών τετραγώνων. Όσον αφορά την διάταξη τους, δεν ολοκληρώνουν τα οικοδομικά τετράγωνα, παρά είναι άναρχα τοποθετημένα στα κενά τους (εικ.3.10).

Εικ.3.8, το Mbare στην Harare

Εικ.3.9, Mbare hostels

Εικ.3.10, slums στην Mbare πριν την εκκαθάριση, 16 Απριλίου 2005

⁸⁸ Shelter and Zimbabwe Homeless People's Federation, *Harare Slum Upgrading Profiles*, 2014, σελ.: 7-10, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://knowyourcity.info/wp-content/uploads/2015/04/Harare_Slum_Upgrading_Profiles.pdf, [Πρόσβαση στις 2/4/2019].

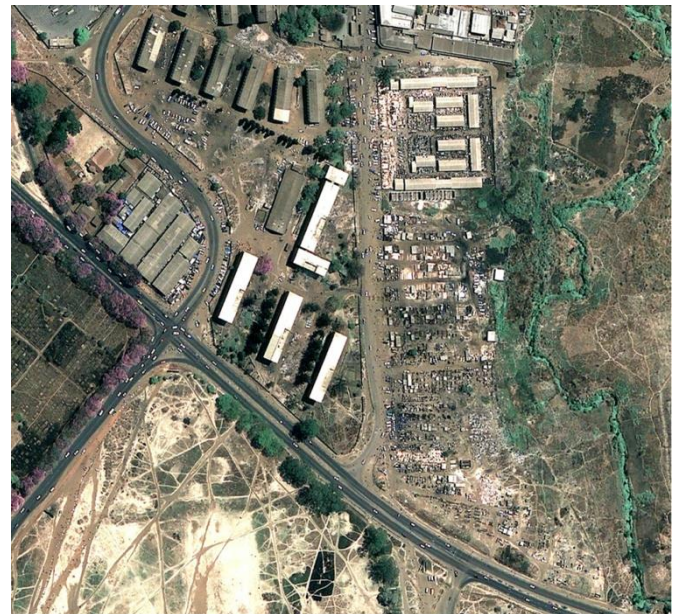
Η επιχείρηση Murambatsvina κατέστρεψε αρκετές από τις παραγκουπόλεις αυτές (εικ.3.11).

Εικ.3.11, εκκαθάριση των slums στην Mbare, 27 Ιουνίου 2005

Μετά την εκκαθάριση, οι περιοχές έμειναν κενές μέχρι το 2008. Ωστόσο, από το 2009 παρατηρείται πως στην περιοχή της Mbare που υπήρχε η μεγαλύτερη συγκέντρωση από παράγκες, ξεκίνησε η επανακατοίκηση (εικ.3.12). Οι πρώτες δομές χτίστηκαν στο βόρειο τμήμα της, ενώ σταδιακά συνέχισαν να επεκτείνονται σε όλη την επιφάνεια του προϋπάρχοντος οικισμού. Έτσι, το 2011 παρατηρείται πως μέσα σε 2 μόλις χρόνια, έχει αναπτυχθεί ήδη ένας μεγάλος άτυπος οικισμός στα ίχνη του προηγούμενου, ο οποίος συνεχίζει να πυκνώνει και τα επόμενα χρόνια, με αποτέλεσμα, σύμφωνα με την τελευταία απεικόνιση του 2018 ο νέος οικισμός να εκτείνεται στα ίδια όρια με τον προϋπάρχοντα και να έχει εξίσου ακανόνιστη οργάνωση και ίδια, αν όχι μεγαλύτερη πυκνότητα στις δομές.

Εικ.3.12, η περιοχή Mbare μετά την εκκαθάριση

24.9.2009

20.8.2011

20.11.2018

800 m

Στην Harare, βάσει των ίδιων πολιτικών που ακολουθήθηκαν, εκκαθαρίστηκαν και άλλα slums, όπως τα παρακάτω.

3.1.2.3 Hatcliffe

Το Hatcliffe ήταν ένας άτυπος οικισμός στα βόρεια της Harare (εικ.3.13) ο οποίος πριν από την επιχείρηση Murambatsvina είχε διαστάσεις 1637x1036 μέτρα. Μετά την εκκαθάριση, ο οικισμός έχασε 700 περίπου δομές. Σήμερα, ο οικισμός είναι ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένος, με άναρχη δόμηση και μικρά εσωτερικά δρομάκια (εικ.3.14).

Εικ.3.13, το Hatcliffe στη Harare

2.9.2005

2

Εικ.3.14, η περιοχή Hatcliffe πριν την εκκαθάριση (1), μετά από αυτήν (2) και σήμερα (3).

14.5.2004

1

29.6.2018

0 0.25 0.5 1 km

3

3.1.2.4 Chitungwiza

Ο οικισμός αυτός βρίσκεται νότια της Harare (εικ.3.15) και καλύπτει μια έκταση 3x2 χιλιομέτρων. Τον Ιούνιο του 2005, στο πλαίσιο της επιχείρησης Murambatsvina κατεδαφίστηκαν 2.470 δομές, η πλειοψηφία των οποίων ήταν παράγκες χτισμένες σε αυλές μεγαλύτερων νόμιμων κατασκευών. Στις αεροφωτογραφίες της εικόνας 3.16 φαίνεται το μέγεθος της εκκαθάρισης συγκρίνοντας την κατάσταση της περιοχής πριν και μετά την επέμβαση, σε συνδυασμό με την καταγραφή των κτιρίων που εκκαθαρίστηκαν. Επιπλέον, σύμφωνα με την εικόνα του 2018, διαπιστώνεται πως η παραγκούπολη έχει επεκταθεί και πέραν του οδικού άξονα, ενώ οι γειτονιές της εξακολουθούν να είναι πυκνοδομημένες.

Εικ.3.15, η Chitungwiza στη Harare

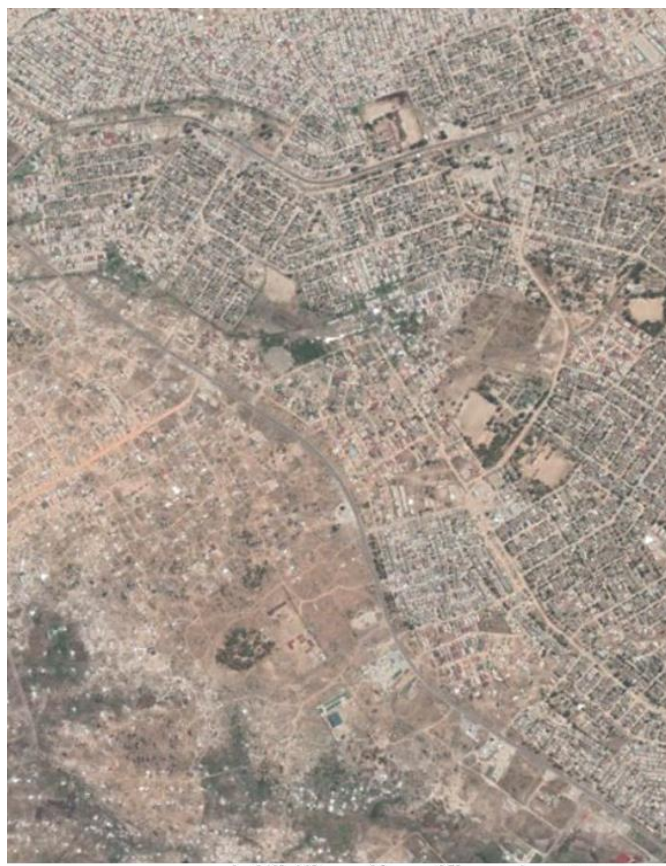
Απεικόνιση δομών που εκκαθαρίστηκαν

Εικ.3.16, η περιοχή πριν την εκκαθάριση (1), κατά τη διάρκεια αυτής (2) και σήμερα (3)

25.8.2004

1

4.12.2018

3

3.1.2.5 Glen Norah

Η παραγκούπολη της περιοχής Glen Norah βρίσκεται κοντά στις όχθες του ποταμού Μικυνισί, στην ευρύτερη περιοχή της Harare (εικ.3.17). Στην περιοχή υπήρχε μια βιομηχανία επεξεργασίας ξύλου, η οποία λειτούργησε ως οικονομικός πόλος έλξης για πολλές οικογένειες, που εγκαταστάθηκαν στην περιφέρεια της. Ωστόσο, μετά το κλείσιμο της βιομηχανίας, η κακή οικονομική κατάσταση των κατοίκων δεν τους επέτρεψε να μετακινηθούν, με αποτέλεσμα την δημιουργία της παραγκούπολης. Στην αεροφωτογραφία του 2004 (εικ.3.18) παρατηρείται ένα τμήμα της παραγκούπολης πριν την εκκαθάριση, όπου φαίνεται η άναρχη δόμηση των κατοικιών είτε σε κενά τμήματα του χώρου, είτε ανάμεσα στις νόμιμες κατοικίες. Μετά την εκκαθάριση τον Ιούνιο του 2005, όπου κατεδαφίστηκε αρκετά μεγάλο μέρος των κατοικιών, η περιοχή επανακατοικήθηκε σταδιακά. Έτσι, σύμφωνα με την αεροφωτογραφία του 2019, επανεμφανίστηκαν άτυπες κατοικίες, οι οποίες είναι περισσότερες από τις προϋπάρχουσες της εκκαθάρισης, ιδιαίτερα στο δυτικό τμήμα της περιοχής, ενώ άρχισαν να επεκτείνονται και στο βόρειο τμήμα της.

Εικ.3.17, Glen Norah στη Harare

26.5.2004

27.6.2005

12.3.2019

146μ

Εικ.3.18, η περιοχή πριν και μετά την εκκαθάριση

3.1.3 Αξιολόγηση της εκκαθάρισης

Η επιχείρηση Murambatsvina έπληξε πάνω από 700.000 κατοίκους οι οποίοι αναγκάστηκαν σε έξωση, ενώ έμμεσα επηρεάστηκαν περίπου 2.400.000 άνθρωποι. Η κυβέρνηση μετά τις εκκαθαρίσεις παρείχε τρία στρατόπεδα συγκέντρωσης στις περιοχές Gweru, Bulawayo και Hopley για την φιλοξενία του άστεγου πληθυσμού (εικ.3.19). Ωστόσο, τα στρατόπεδα δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ανάγκες όλων των κατοίκων και χιλιάδες άνθρωποι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν στις αγροτικές περιοχές. Παράλληλα, η κακή οικονομική κατάσταση των κατοίκων στα στρατόπεδα και η αδυναμία για εύρεση εργασίας και αξιοπρεπούς κατοικίας, είχε ως συνέπεια την μετατροπή των περιοχών αυτών καθώς και πλησιέστερων τους σε νέες παραγκουπόλεις.

Εικ.3.19, στρατόπεδο συγκέντρωσης της Harare

Στις 29 Ιουνίου του 2005 η κυβέρνηση ανακοίνωσε μια νέα φάση της επιχείρησης με τίτλο “Operation Garikai”, η οποία περιελάμβανε την κατασκευή αστικών κατοικιών στις πληγείσες οικογένειες. Η επιχείρηση αυτή αποτελούνταν από 2 στάδια. Στο πρώτο στάδιο στόχος ήταν η κατασκευή 15.000 κατοικιών από το κράτος, ενώ στη δεύτερη φάση έπρεπε οι κάτοικοι να κατασκευάσουν μόνοι τους τα σπίτια τους με την οικονομική βοήθεια της κυβέρνησης.⁸⁹ Ωστόσο, μέχρι το Δεκέμβριο του 2005 χτίστηκαν μόνο 3.311 κατοικίες κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης (εικ.3.20), ενώ η δεύτερη φάση του έργου, δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, καθώς η κυβέρνηση δεν παρείχε οικονομική βοήθεια στους κατοίκους.

Εικ.3.20, κατοικίες της επιχείρησης Garikai

Είναι φανερό πως η επιχείρηση Garikai δεν ανταποκρίθηκε στις ανάγκες άμεσης στέγασης των κατοίκων, καθώς πολύ μικρό ποσοστό του άστεγου πληθυσμού κατοίκησε στα σπίτια της κυβέρνησης. Η αδυναμία του προγράμματος έγκειται στην έλλειψη χρηματοδότησης και στην κατασκευή κατοικιών, οι οποίες δεν βασίστηκαν στις απαιτούμενες διαδικασίες σχεδιασμού.

Καταληκτικά, η επιχείρηση Murambatsvina αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες εκκαθαρίσεις slums παγκοσμίως, επηρεάζοντας πάνω από 2.400.000 ανθρώπους. Ωστόσο τα αποτελέσματα της είναι διεθνώς καταδικασμένα, καθώς βίαιη μετατόπιση των κατοίκων είχε καταστροφικές συνέπειες σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Η καταστροφή των περιουσιών των ανθρώπων, σε συνδυασμό με τις λίγες ευκαιρίες απασχόλησης και την έλλειψη τροφίμων και υγειονομικής περίθαλψης, ενίσχυσαν το ήδη χαμηλό βιοτικό επίπεδο των φτωχών. Παράλληλα, η έλλειψη ουσιαστικής στήριξης των πληγέντων από την κυβέρνηση επιδείνωσε το οικονομικό πρόβλημα των ανθρώπων οι οποίοι αδυνατούσαν να αποκτήσουν αξιοπρεπή καταλύματα, με αποτέλεσμα την δημιουργία νέων παραγκουπόλεων, είτε στις περιοχές των ήδη καταστρεμμένων λίγα χρόνια μετά την εκκαθάριση, είτε σε νέες τοποθεσίες. Η επιχείρηση εκκαθάρισης υποστηρίχτηκε από την κυβέρνηση της χώρας ως απαραίτητη για την εξασφάλιση βιώσιμων κατοικιών για όλους, στην πραγματικότητα χρησιμοποιήθηκε ως μέτρο για την χειραγώγηση των αστικών φτωχών. Το γεγονός αυτό φαίνεται από την αδιαφορία της κυβέρνησης για την περίθαλψη των πληγέντων, καθώς η επιχείρηση Garikai για την παροχή στέγασης στους άπορους δεν προηγείτο της εκκαθάρισης, παρά λειτούργησε ως λύση έκτακτης ανάγκης.

⁸⁹ Human Rights Watch, “Clear the Filth” Mass Evictions and Demolitions in Zimbabwe, 2005, σελ: 6-10, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.hrw.org/legacy/background/africa/zimbabwe0905/zimbabwe0905.pdf>, [Πρόσβαση στις 24/4/2019].

3.2 Rio de Janeiro, Brazil

RIO DE
JANEIRO

Έκταση: 1.260 km²

Πληθυσμός: 13.500.000

Ίδρυση: 1565

3.2.1 Το πλαίσιο πριν την εκκαθάριση

Η Βραζιλία ανεξαρτητοποιήθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου του 1822, ενώ έως τότε ήταν αποικία της Πορτογαλίας. Από την ανεξαρτησία της μέχρι σήμερα η πολιτική κατάσταση της χώρας είχε σημαντικές αλλαγές, που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική εξέλιξη της. Παράλληλα, η έντονη αύξηση του αστικού πληθυσμού που οδήγησε στην ανάπτυξη παραγκουπόλεων, ενέτεινε συνεχώς τα προβλήματα της Βραζιλίας, προκαλώντας οικονομική κρίση και έντονες κοινωνικές ανισότητες. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού, η κυβέρνηση της χώρας εφάρμοσε σταδιακά διάφορα προγράμματα εκκαθάρισης των παραγκουπόλεων, με πιο πρόσφατο την καταστροφή άτυπων οικισμών στο Rio de Janeiro, ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2016.

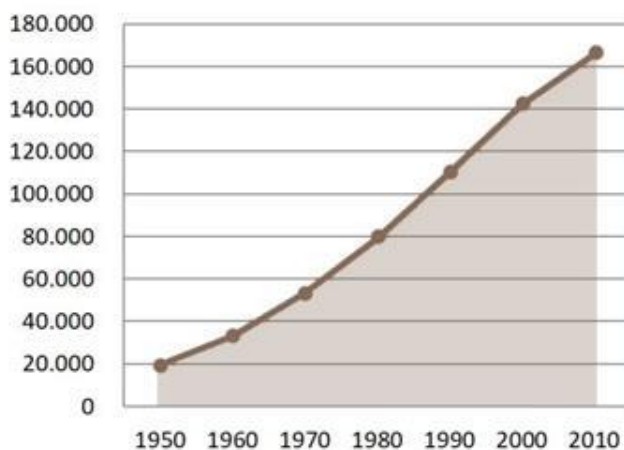
Οι σημαντικές αλλαγές στο πολιτικό τοπίο της χώρας ξεκίνησαν με την κατάρρευση της μοναρχίας το 1889 και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας. Η βραζιλιάνικη δημοκρατία αντικαταστάθηκε με δικτατορία τρεις φορές μέχρι σήμερα. Η πρώτη ήταν την περίοδο 1930 – 1934, στα μέσα της οποίας ξεκίνησε ένας τρίμηνος εμφύλιος πόλεμος, ενώ η δεύτερη τρία χρόνια αργότερα και είχε διάρκεια 8 χρόνων (1937-1945). Μετά τις πρώτες δύο δικτατορίες, ο εκλεγμένος πρόεδρος ξεκίνησε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα εθνικής ανάκαμψης το 1956. Ωστόσο, από το 1964 έως το 1985 η χώρα τελεί εκ νέου υπό δικτατορικό καθεστώς, γεγονός που επιφέρει φυλακίσεις, τρομοκρατία και χιλιάδες αγνοούμενους. Έπειτα από συνεχείς διαδηλώσεις των πολιτών, το 1985 η Βραζιλία επιστρέφει σε δημοκρατικό καθεστώς, και με δημοψήφισμα του 1993 επικυρώνεται η μορφή του πολιτεύματος σε Προεδρική Δημοκρατία.⁹⁰

Παράλληλα με τις εναλλαγές στο πολιτικό προσκήνιο, η οικονομική κατάσταση της χώρας διαρκώς μεταβάλλεται. Η οικονομία της Βραζιλίας ήδη από την περίοδο της αποικιοκρατίας, στηριζόταν στην γεωργική παραγωγή, όπου οι εύπορες οικογένειες που διατηρούσαν εκτάσεις γης, ήλεγχαν την οικονομία της χώρας. Ωστόσο, το οικογενειοκρατικό αυτό σύστημα δημιουργούσε έντονη κοινωνική ανισότητα, καθώς η κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της Βραζιλίας παρέμενε στα χέρια μιας ολιγάριθμης ελίτ. Η εθνική ανεξαρτησία που ακολούθησε δεν εξομάλυνε τις οικονομικές ανισότητες, ενώ η πορεία προς την εκβιομηχάνιση στα μέσα του 20^{ου} αιώνα οδήγησε σταδιακά στο διαχωρισμό του πληθυσμού σε τάξεις

πλούσιων και φτωχών. Επιπλέον, η αύξηση του ρυθμού εξέλιξης της εκβιομηχάνισης από τις αρχές του επόμενου αιώνα ενέτεινε το ήδη υπάρχον φαινόμενο της αστικοποίησης.

Η αστικοποίηση στην Βραζιλία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της αστικοποίησης της Λατινικής Αμερικής και χαρακτηρίζεται από τρεις κυρίως φάσεις. Η πρώτη φάση αναφέρεται στην εμπορική αποικιοκρατία, όπου η αστικοποίηση περιορίζεται στους υφιστάμενους οικισμούς. Η δεύτερη φάση αντιστοιχεί στην βιομηχανική αποικιοκρατία, ενώ η τρίτη φάση ταυτίζεται με την νεοαποικιοκρατία, η οποία ξεκίνησε το 1945 και εντατικοποιήθηκε μετά το 1960.⁹¹ Το απόγειο της αστικοποίησης στην Βραζιλία παρατηρείται στην τελευταία φάση, όπου η περίοδος της έντονης εκβιομηχάνισης πυροδότησε την αστική ανάπτυξη. Οι ρυθμοί εξέλιξης της εκβιομηχάνισης αυξήθηκαν κυρίως την δεκαετία του 1970-1980 παρά το δικτατορικό καθεστώς, όπου ο ρυθμός ανάπτυξης της βιομηχανικής παραγωγής της χώρας ήταν διπλάσιος σε σύγκριση με την αγροτική. Την περίοδο αυτή, μεγάλο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού, προσελκυσμένο από τις νέες οικονομικές ευκαιρίες, μετακινήθηκε στις αστικές περιοχές. Αποτέλεσμα της πληθυσμιακής αυτής αύξησης ήταν η γεωγραφική επέκταση των πόλεων και η άτυπη ενσωμάτωση περιφερειακών περιοχών κατοικίας. Η έντονη αστικοποίηση της Βραζιλίας φαίνεται στο διάγραμμα 3.2, όπου ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε από 19,5 εκατομμύρια το 1950 σε 166 εκατομμύρια το 2010.

Αστικός πληθυσμός (σε χιλιάδες)

διάγραμμα 3.2, αστικός πληθυσμός

⁹⁰ Παπαγεωργίου Μ., <<ORDEM E PROGRESSO>> ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ ΣΤΙΣ ΦΑΒΕΛΕΣ ΤΟΥ ΡΙΟ ΝΤΕ ΤΖΑΝΕΙΡΟ, ερευνητική εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 2010, σελ: 10-12.

⁹¹ Δατσέρη Μαρία, ΑΤΥΠΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ SLUMS, Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΣΑΟ ΠΑΥΛΟ, ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2011, σελ. 74,75.

Η οικονομική πρόοδος της χώρας ωστόσο, δεν συνεπάγεται την βελτίωση της κατάστασης των κατώτερων στρωμάτων. Η οικονομική κατάσταση μεγάλου μέρους του πληθυσμού εξακολουθεί να είναι πολύ κακή, ενώ το 34% των κατοίκων της χώρας ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Παράλληλα, η αδιαφορία του κράτους για την στέγαση, την εκπαίδευση και την υγεία των φτωχών του βραζιλιάνικου πληθυσμού, αυξάνει τα προβλήματα επιβίωσης τους, και εντείνει την κοινωνική ανισότητα. Αποτέλεσμα της έλλειψης στέγασης και της γενικότερης εξαθλίωσης μέρος του πληθυσμού αποτελεί η δημιουργία παραγκουπόλεων.

Οι πρώτες παραγκουπόλεις της Βραζιλίας συστάθηκαν από εκδιωγμένους σκλάβους στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν η κυβερνώσα ελίτ απελευθέρωσε τους Αφρικάνους κυρίως υπηρέτες της, απομακρύνοντας τους από τις τοποθεσίες που ζούσαν και εργάζονταν. Έτσι, ο μεγάλος όγκος σκλάβων, λόγω έλλειψης άλλων επιλογών, κινήθηκε προς τις πόλεις σε μια προσπάθεια εύρεσης εργασίας, και σχημάτισε οικισμούς που ονομάστηκαν "quilombos". Την ίδια περίοδο με τα quilombos, άρχισαν να δημιουργούνται προσωρινοί και παράνομοι οικισμοί στα περίχωρα των αστικών κέντρων. Οι παραγκουπόλεις αυτές ονομάστηκαν "φαβέλες", ονομασία που έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα. Ο όρος αυτός εμφανίστηκε το 1897, όταν 2.000 βετεράνοι στρατιώτες εγκαταλείφθηκαν στο Rio de Janeiro και εγκαταστάθηκαν στους λόφους γύρω από την πόλη, σχηματίζοντας άτυπους οικισμούς. Η ονομασία "φαβέλα" άρχισε να χρησιμοποιείται σταδιακά από το 1920 και στις υπόλοιπες παραγκουπόλεις της Βραζιλίας.⁹²

Η ανάπτυξη των φαβελών εξακολούθησε και τα επόμενα χρόνια, καθώς ο αγροτικός πληθυσμός που αναζήτησε εργασία κοντά στις νέες αναπτυσσόμενες βιομηχανίες, εγκαταστάθηκε άτυπα στα περίχωρα των πόλεων. Ο υψηλός ρυθμός της αστικοποίησης σε συνδυασμό με την έλλειψη πολιτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου οδήγησε στην ανεμπόδιστη εξάπλωση των παραγκουπόλεων, με τον πληθυσμό τους να πολλαπλασιάζεται με ραγδαίους ρυθμούς. Η αυξημένη συγκέντρωση στις φαβέλες φαίνεται από τον πίνακα 3.3, όπου το 1/3 των αστών κατοικεί σε παραγκουπόλεις.

Πληθυσμός σε χιλιάδες	Έτος				
	1990	1995	2000	2005	2010
Συνολικός	149.003	162.020	174.790	186.127	195.714
Αγροτικός	38.599	36.062	32.471	31.295	29.745
Αστικός	110.404	125.958	142.320	154.832	165.969
Αστικός πληθυσμός σε slums	40.518	42.952	44.830	44.901	44.645

πίνακας 3.3, κατανομή πληθυσμού ανά κατηγορία

Η αύξηση των κατοίκων της Βραζιλίας συνεχίζεται κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, ενώ όπως παρατηρείται από τον πίνακα 3.3, συνεχίζεται η εσωτερική μετατόπιση του πληθυσμού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές. Παράλληλα, ο αριθμός των κατοίκων των φαβελών συνεχίζει να είναι υψηλός, παρουσιάζοντας ωστόσο μια μικρή τάση μείωσης, η οποία όμως δεν αλλάζει ουσιαστικά την υπάρχουσα κατάσταση.

Μία από τις πόλεις με την μεγαλύτερη εσωτερική μετανάστευση προς τις παραγκουπόλεις είναι το Rio de Janeiro. Στην πόλη αυτή μπορούν να διακριθούν 4 διαφορετικοί τύποι slums, οι οποίοι σε πολλές περιοχές αναμειγνύονται μεταξύ τους: οι φαβέλες, οι invasões, οι loteamentos irregulares, και τα Cortiços.

Οι πρώτες δύο κατηγορίες αφορούν αυτό-οικοδομούμενους οικισμούς, παράνομα εγκατεστημένους σε δημόσιο ή ιδιωτικό χώρο και χωρίς πολεοδομικούς κανόνες. Η μόνη διαφορά τους έγκειται στο ότι οι φαβέλες βρίσκονται σε όλη την πόλη, ενώ οι invasões δημιουργούνται κυρίως σε ακατάλληλες τοποθεσίες όπως σε όχθες ποταμού, βάλτους και απόκρημνους λόφους. Οι loteamentos irregulares αφορούν παράνομες υποδιαίρεσεις γης στις οποίες, ενώ οι κατοικίες δεν ακολουθούν σχεδιαστικές αρχές και δεν έχουν συμμορφωθεί με τις νομικές αστικές απαιτήσεις, έχουν συνήθως κάποιου είδους αστική διάρθρωση. Οι οικισμοί αυτοί βρίσκονται κυρίως στο ανατολικό τμήμα των πόλεων.

Τέλος, τα Cortiços είναι κοινωνικές κατοικίες που αποτελούνται από ένα ή περισσότερα κτίρια που βρίσκονται σε ενιαίο οικόπεδο ή από κοινόχρηστα δωμάτια σε ένα κτίριο. Οι κατοικίες αυτές είναι συχνά υπερπλήρεις, χωρίς επαρκή αερισμό και φωτισμό και συγκεντρώνονται στο κέντρο της πόλης και στην περιοχή του λιμανιού.⁹³

⁹² Neuwirth R., *Shadow Cities – A billion squatters, a new urban world*, Routledge, 2005, σελ. 58-59.

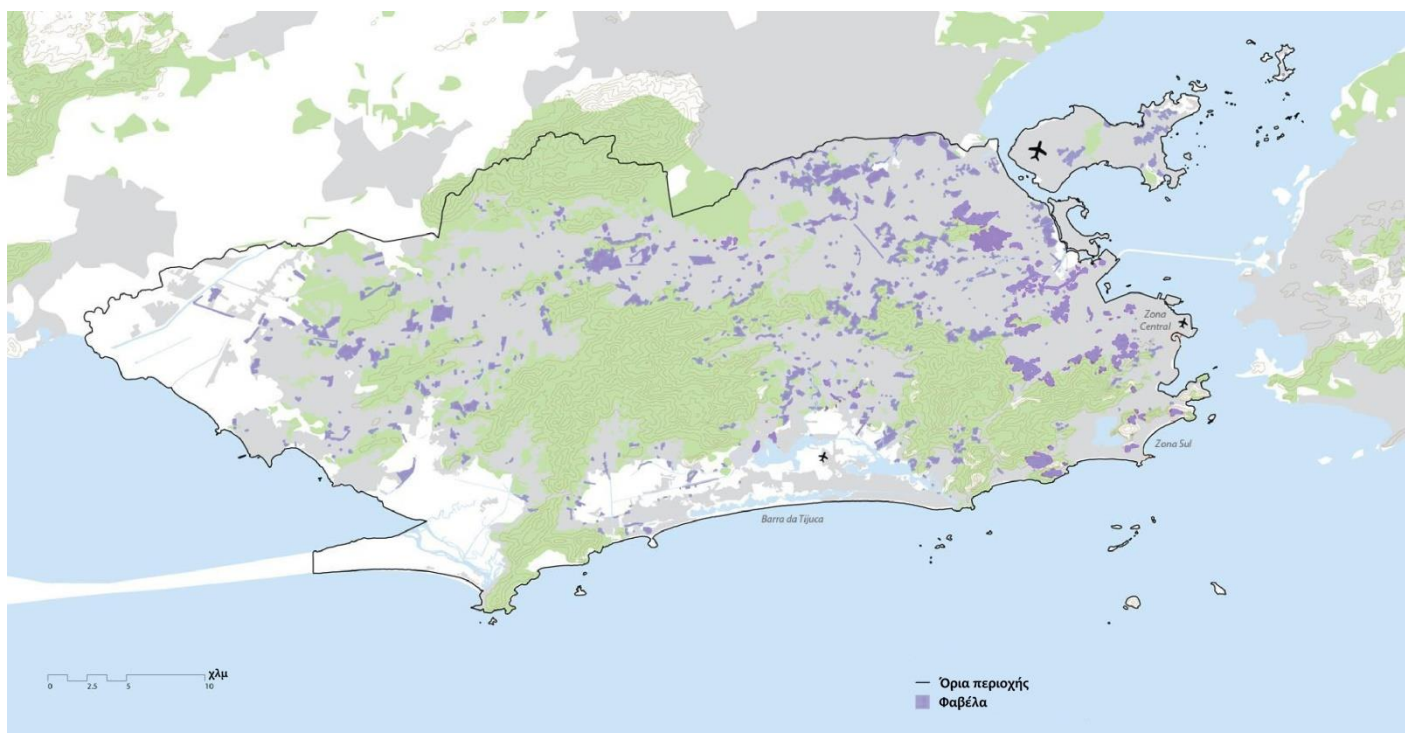
⁹³ Xavier H., Magalhães F., *The case of Rio de Janeiro* σελ.: 8, 9, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Rio.pdf, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

Σύμφωνα με την τελευταία έρευνα του 2010, το 24% του πληθυσμού του Rio de Janeiro (1,5 εκατομμύριο κάτοικοι) ζουν σε παραγκουπόλεις. Μέσα σε μια περίοδο 135 χρόνων από την πρώτη σύσταση των φαβελών στην πόλη, ο αριθμός τους έχει ξεπεράσει τις 1000, ενώ καταλαμβάνουν έκταση 37 τ.χλμ., δηλαδή το 6,3% της συνολικής επιφάνειας του Rio de Janeiro.⁹⁴ Η μεγάλη έκταση των slums στο Rio de Janeiro φαίνεται στην εικόνα 3.21, όπου αποτυπώνονται οι φαβέλες σε σχέση με τον υπόλοιπο αστικό ιστό.

Ο χειρισμός των παραγκουπόλεων από τις εκάστοτε αρχές έχει αλλάξει σημαντικά από την εμφάνιση τους. Πριν από τη δεκαετία του 1950, η κύρια πολιτική όσον αφορά της φαβέλες ήταν η εκκαθάριση των οικισμών, συνοδευόμενη σε μερικές περιπτώσεις με τη μετεγκατάσταση των κατοίκων. Η πρώτη καταστροφή των παράνομων νοικοκυριών έγινε την δεκαετία του 1900, στα πλαίσια της εφαρμογής ενός ριζοσπαστικού προγράμματος για τον επανασχεδιασμό της περιοχής του Rio de Janeiro. Η διάνοιξη ευρείων οδικών δικτύων που προέβλεπε ο σχεδιασμός οδήγησε στην καταστροφή πάνω από 3000 κατοικιών, αφήνοντας πολλές φτωχές οικογένειες άστεγες, καθώς σε λίγες

μόνο περιπτώσεις οι κάτοικοι έλαβαν σπίτια στα προάστια της πόλης. Ως αποτέλεσμα, αυτές οι οικογένειες άρχισαν να καταλαμβάνουν τις πλαγιές κοντά στο κέντρο, οι οποίες αργότερα θα γίνονταν οι φαβέλες.⁹⁵

Η στρατηγική της εκκαθάρισης εξακολούθησε και τη δεκαετία του 1940 με την εφαρμογή του προγράμματος Parque Proletario". Το πρόγραμμα αυτό κατεδάφισε αυθαίρετες δομές και μετεγκατέστησε τις οικογένειες σε προσωρινές κατοικίες, εωσότου ανοικοδομηθούν μόνιμες από την κυβέρνηση. Ωστόσο, οι δημόσιες κατοικίες που χτίστηκαν ήταν λίγες, ενώ οι περιοχές που υπέστησαν εκκαθάριση έγιναν σημεία εγκατάστασης νέων καταπατητών, δημιουργώντας καινούριες φαβέλες. Οι πρώτες πολιτικές για την βελτίωση των ανεπίσημων οικισμών αναπτύχθηκαν τη δεκαετία του 1950. Το στρατιωτικό πραξικόπημα, όμως, του 1964 επανέφερε τη λογική της απομάκρυνσης των φαβελών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την επιχείρηση εκκαθάρισης τη δεκαετία του 1970, όπου ισοπεδώθηκαν περισσότερες από 80 φαβέλες, αναγκάζοντας σε έξωση πάνω από 140.000 ανθρώπους.

Εικ.3.21, τα slums στο Rio de Janeiro

⁹⁴ Jonas F., *Slums in Rio de Janeiro, Spatial and morphologic analyses of slums derived from remote sensing data based on visual image interpretation*, ερευνητική εργασία, Augsburg, 2015, σελ:7, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/226156646_The_favelas_of_Rio_de_Janeiro_A_temporal_and_spatial_analysis, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

⁹⁵ Braathen E., *Rio de Janeiro: Favela policies and recent social mobilizations*, Norwegian Institute for Urban and Regional Research, 2013, σελ.: 9,10.

Με την επιστροφή της δημοκρατίας το 1985 εμφανίστηκε μια νέα προσέγγιση του φαινομένου των παραγκουπόλεων, που υποστήριξε την αναβάθμιση και την ένταξη τους στην υπάρχουσα δομή της πόλης. Από τότε, εφαρμόστηκαν διάφορα προγράμματα βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των φαβελών, όπως το Favela Bairro. Το Favela Bairro διήρκεσε από το 1993 έως το 2008 και αφορούσε τη βελτίωση των δημόσιων υποδομών, όπως ύδρευσης και αποχέτευσης. Παράλληλα, χρηματοδοτούσε την κατασκευή δρόμων και πεζοδρομίων, καθώς και τις κατασκευές δημόσιου φωτισμού. Ωστόσο, η μη πρόβλεψη για κατασκευή νέων κατοικιών δεν βοήθησε στο χρόνιο πρόβλημα του στεγαστικού ελλείμματος του Rio de Janeiro, ενώ η μη συμμετοχή των ίδιων των κατοίκων στον σχεδιασμό των περιοχών τους προκάλεσε έντονη δυσaráσκεια και συγκρούσεις.⁹⁶

Ο επαναπροσδιορισμός της πολιτικής για τις παραγκουπόλεις συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια του 21^{ου} αιώνα, σε μια προσπάθεια τόνωσης της αστικής ανάπτυξης και επαναπροσδιορισμού της εικόνας της πόλης σε διεθνές επίπεδο. Ωστόσο, η στρατηγική της εκκαθάρισης των παραγκουπόλεων δεν εγκαταλείφθηκε από την κυβέρνηση, με αποκορύφωμα τις μαζικές εκκαθαρίσεις φαβελών, εν όψει της φιλοξενίας μεγάλων αθλητικών εκδηλώσεων. Το Παγκόσμιο Κύπελλο της FIFA και οι Ολυμπιακοί Αγώνες που πραγματοποιήθηκαν στο Rio de Janeiro το 2014 και το 2016 αντίστοιχα σηματοδότησαν την επιστροφή των βίαιων πολιτικών αντιμετώπισης των slums, με την έξωση πάνω από 20.000 οικογενειών από παραγκουπόλεις την περίοδο 2009-2015.

3.2.2 Η εκκαθάριση

Η προσφορά της Βραζιλίας για την φιλοξενία μεγάλων αθλητικών εκδηλώσεων (mega events) έλαβε χώρα μια περίοδο όπου κύριο μέλημα της κυβέρνησης ήταν η ανάδειξη του Rio de Janeiro ως μια ανταγωνιστική πόλη ενσωματωμένη στη διεθνή ζωή. Το όραμα αυτό περιελάμβανε μια σειρά από κοινωνικά, αστικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά έργα υποδομής, ικανά να καθορίσουν την ανάπτυξη της πόλης κατά την επόμενη δεκαετία.

Οι επιτυχημένοι Ολυμπιακοί Αγώνες της Βαρκελώνης το 1992, που θεωρήθηκαν ένα πρότυπο μοντέλο οργάνωσης από πολλούς πολιτικούς της Βραζιλίας, έδωσαν το έναυσμα στην κυβέρνηση να προσπαθήσει να φιλοξενήσει τους αγώνες το 1996. Εντούτοις, η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή τόνισε ότι η πόλη ήταν ότι χειρότερο από άποψη ασφάλειας, κινητικότητας και διαμονής, απορρίπτοντας την υποψηφιότητα. Η πόλη συμμετείχε στη διαδικασία επιλογής για τους Ολυμπιακούς Αγώνες τρεις φορές (το 1996, το 2002 και το 2009) έως ότου επιλεγεί το 2009 για την φιλοξενία των αγώνων του 2016.⁹⁷

Εκτός από τη φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων, το Rio de Janeiro ανακηρύχτηκε ο κύριος διοργανωτής του Παγκοσμίου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου (FIFA) του 2014. Για την υλοποίηση των μεγάλων αυτών αθλητικών εκδηλώσεων, η κυβέρνηση προχώρησε στην ανάπτυξη στρατηγικών σχεδίων για την βελτίωση βασικών τμημάτων της πόλης. Τα έργα αστικής αναδιάρθρωσης που σχετίζονταν με τις εκδηλώσεις συγκεντρώθηκαν, βάσει του στρατηγικού σχεδίου, σε τέσσερις κυρίως περιοχές: Barra, Deodoro, Maracanã και Copacabana (εικ.3.22).

Εικ.3.22, Olympic clusters

⁹⁶ Atuesta L., Soares Y., *Urban upgrading in Rio de Janeiro: Evidence from the Favela – Bairro programme*, άρθρο στο Urban Studies, σελ.: 3, κωδικός άρθρου: 10.1177/0042098016669290, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

https://www.researchgate.net/publication/308736010_Urban_upgrading_in_Rio_de_Janeiro_Evidence_from_the_Favela-Bairro_programme, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

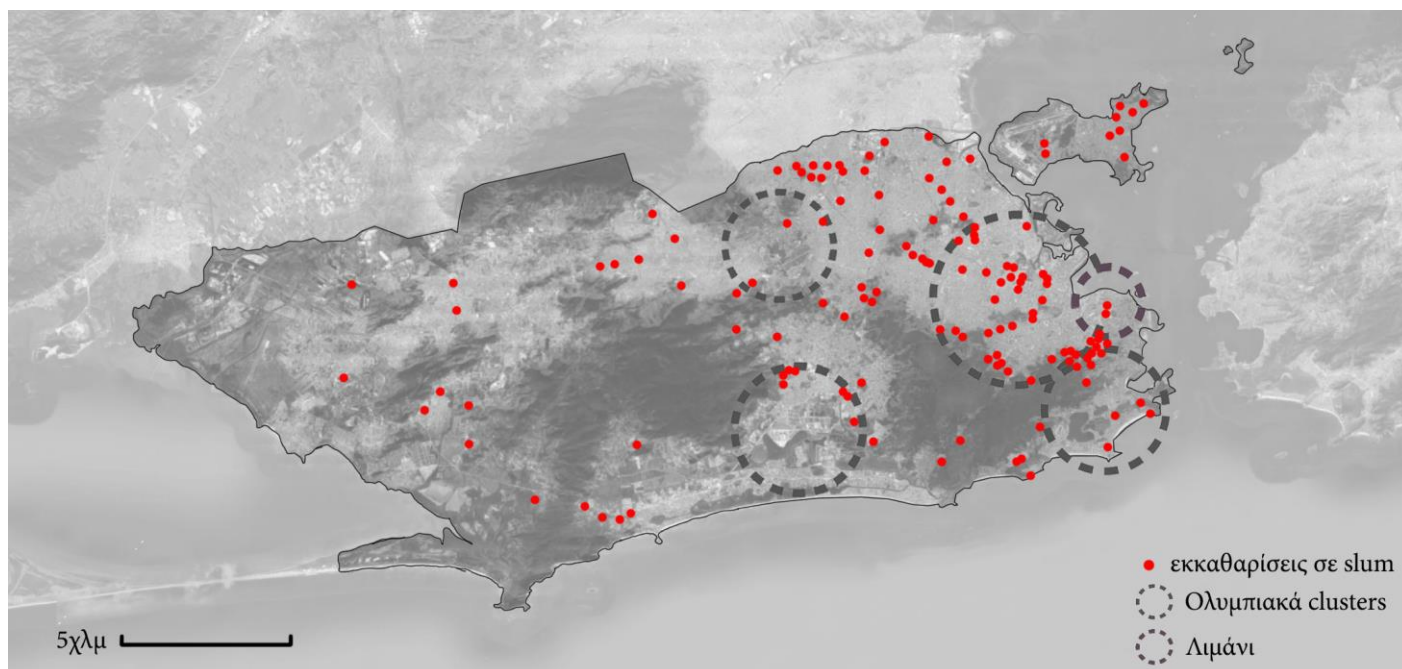
⁹⁷ Λατζούνη Ε., *ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΓΙΟ 2016: Οικονομικές – κοινωνικές - πολεοδομικές μεταλλαγές στο Ρίο ντε Τζανέιρο λόγω της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων*, διπλωματική εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 2017, σελ.: 31.

Ωστόσο, οι περισσότερες αστικές παρεμβάσεις στα τμήματα αυτά επηρέασαν κυρίως τις φτωχογειτονίες της εκάστοτε περιοχής. Η κυβέρνηση κατεδάφισε ολόκληρες παραγκουπόλεις και τμήματα αυτών, απομακρύνοντας 77.206 άτομα από τις κατοικίες τους, μεταξύ 2009 και 2015. Οι επιχειρήσεις εκκαθάρισης έγιναν στην ευρύτερη περιοχή της πόλης και οι σημαντικότερες από αυτές αποτυπώνονται στην εικόνα 3.23. Οι περισσότερες κατεδαφίσεις έγιναν στο βορειοανατολικό τμήμα της πόλης, και κυρίως στις περιοχές του Maracana και της Copacabana.⁹⁸

Τα έργα που προκάλεσαν τις περισσότερες αναγκαστικές εξώσεις ήταν η επέκταση των μέσων μεταφοράς, η κατασκευή ή ανακαίνιση αθλητικών εγκαταστάσεων και η ανάπτυξη αστικών περιοχών στην περιοχή του λιμανιού. Οι υποδομές για την αστική κινητικότητα αποτέλεσαν από τα σημαντικότερα έργα που πραγματοποιήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή του Ρίο και περιελάμβαναν τον εκσυγχρονισμό και την επέκταση του υπόγειου σιδηρόδρομου και την κατασκευή νέων λεωφορειακών γραμμών και οδικών δικτύων.

Ωστόσο, για την κατασκευή των διαδρόμων για τα λεωφορεία ταχείας εξυπηρέτησης BTS (Bus Rapid Transit) αναγκάστηκαν σε μετεγκατάσταση πάνω από 3.000 οικογένειες.⁹⁹ Το σχέδιο της κυβέρνησης για την αποζημίωση των οικογενειών αυτών ήταν η παροχή κατοικίας σε άλλη τοποθεσία ή η χρηματική αποζημίωση. Εντούτοις, οι περισσότερες οικογένειες δεν ήταν σε θέση να μετεγκατεστηθούν σε περιοχές που βρίσκονταν έως και 60 χλμ από τον τόπο κατοικίας και εργασίας τους, με αποτέλεσμα είτε τη δημιουργία νέων άτυπων καταλυμάτων σε γειτονικά σημεία, είτε την κατοίκηση τους σε υπάρχουσες παραγκουπόλεις.

Εκτός από τις εξώσεις που αφορούν την επέκταση των αστικών συγκοινωνιών, μεγάλο μέρος του πληθυσμού των παραγκουπόλεων υποχρεώθηκε σε μετεγκατάσταση εξαιτίας της ανάγκης για κατασκευή νέων αθλητικών εγκαταστάσεων. Το Ολυμπιακό Πάρκο, το Στάδιο, τα χωριά για τους αθλητές και τα πάρκα αναψυχής αποτελούν μέρος μιας σειράς εγκαταστάσεων που πραγματοποιήθηκαν για να εξυπηρετήσουν τις νέες απαιτήσεις. Ωστόσο, για την ανεύρεση των αγροτεμαχίων για την κατασκευή των υποδομών, περισσότερες από 2.000 οικογένειες αναγκάστηκαν να εκκενώσουν τις περιοχές κατοικίας τους.

⁹⁸ Silvestre G., *AN OLYMPIC CITY IN THE MAKING Rio de Janeiro mega-event strategy 1993-2016*, Λονδίνο 2012, σελ.: 23,24, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/304497157_An_Olympic_city_in_the_making_Rio_de_Janeiro_mega-event_strategy_1993-2016, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

Εικ.3.23, χάρτης εκκαθαρίσεων

⁹⁹ Leigha C. Crout, *Forced Evictions, Homelessness, and Destruction: Summer "Games"? Olympic Violations of the Right to Adequate Housing in Rio de Janeiro*, άρθρο στο Notre Dame Journal of International & Comparative Law: Vol. 8 : Iss. 1 , Article 7, 2018, σελ 41.

Μια ακόμα περιοχή η οποία αναδιαρθρώθηκε για την φιλοξενία των mega εκδηλώσεων είναι το λιμάνι του Rio de Janeiro. Το έργο αστικής ανανέωσης “Porto Maravilha” που πραγματοποιήθηκε στην ζώνη του λιμανιού αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα έργα αναζωογόνησης στην ιστορία της Βραζιλίας και περιλαμβάνει έκταση 5 εκατομμυρίων τετραγωνικών μέτρων. Σκοπός του ήταν η εφαρμογή ενός νέου αστικού μοντέλου ώστε να προωθηθούν οι δημόσιες συγκοινωνίες και να δημιουργηθούν περισσότεροι χώροι για τους πεζούς και τους ποδηλάτες. Η διαδικασία ανάπλασης ξεκίνησε το 2009 με αφορμή τους Ολυμπιακούς αγώνες καθώς αρχικά στο λιμάνι επρόκειτο να φιλοξενηθούν κάποιες από τις εγκαταστάσεις, οι οποίες στις αρχές του 2014 μεταφέρθηκαν στην Δυτική ζώνη της πόλης. Ωστόσο, το έργο για την ανάπλαση της περιοχής συνεχίστηκε, υποχρεώνοντας σε μετεγκατάσταση περίπου χίλιες οικογένειες που κατοικούσαν σε που προορίζονταν για ανάπλαση.

Οι οικογένειες που απομακρύνθηκαν από τις κατοικίες τους ή απειλήθηκαν με απομάκρυνση για λόγους άμεσα συνδεδεμένους με τις αθλητικές εκδηλώσεις ανέρχονται σε 6.606, σύμφωνα με την Λαϊκή Επιτροπή του Παγκοσμίου Κυπέλλου και Ολυμπιακών Αγώνων του Rio de Janeiro. Ωστόσο, χιλιάδες περισσότερες οικογένειες αναγκάστηκαν σε μετεγκατάσταση την ίδια χρονική περίοδο 2009-2015 εξαιτίας των μεταρρυθμίσεων που αποφάσισε η κυβέρνηση. Παρόλο που είναι σαφές ότι οι απομακρύνσεις πραγματοποιήθηκαν λόγω των Ολυμπιακών έργων και αποτελούν μέρος της στρατηγικής για αστική ανανέωση εν όψη των εκδηλώσεων, η τοπική κυβέρνηση τις δικαιολόγησε προβάλλοντας αιτίες που αφορούσαν περιβαλλοντικούς παράγοντες. Συγκεκριμένα, περίπου 17.000 οικογένειες απομακρύνθηκαν από τις κατοικίες τους, καθώς οι περιοχές που ζούσαν είτε θεωρήθηκαν επικίνδυνες είτε παρουσίαζαν περιβαλλοντικό ενδιαφέρον. Ωστόσο, οι ισχυρισμοί αυτοί σε πολλές περιπτώσεις δεν επιβεβαιώνονται, εξαιτίας της συχνής απουσίας των δεδομένων και των αναφορών που επαληθεύουν τον περιβαλλοντικό κίνδυνο.¹⁰⁰

Στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 3.4) καταγράφονται ορισμένες από τις περιοχές που εκκαθαρίστηκαν την περίοδο 2009-2015, ενώ στην συνέχεια θα αναλυθούν οι πιο σημαντικές από αυτές.

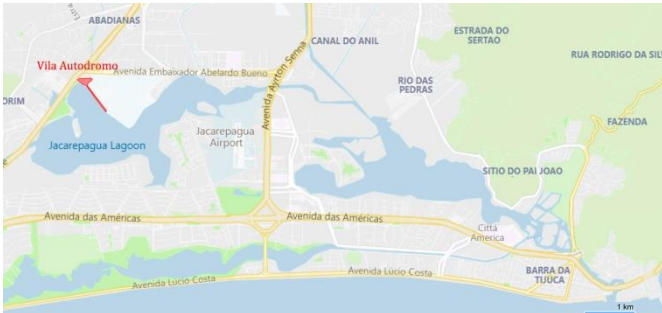
Slums	Οικογένειες που απομακρύνθηκαν	Αιτιολογία κατεδάφισης
Largo do Campinho	65	Bus Rapid Transit
Domingos Lopes	100	
Guaxima Street	27	
Penha Circular	40	
Largo do Tanque	66	
Arroio Pavuna	96	
Restinga	80	
Vila Harmonia	120	
Vila Recreio II	235	
Notredame	52	
Vila da Amoedo	50	
Vila Azaleia	100	
Vila Uniao	340	
Colonia Juliano Moreira	400	
Άλλες απομακρύνσεις	129	
Vila Taboinha	400	Ανάκτηση γης
Villa das Torres	1.017	Κατασκευή Πάρκου
Metro Mangueira	612	Χώρος parking σταδίου Maracana
Vila Autodromo	500	Ολυμπιακό πάρκο
Belem – Belem	300	Κατασκευή νέας εισόδου για στάδιο
Favela do Sambodromo	60	Διαπλάτυνση του Σαμποδρομίου
Morro da Providencia	832	Teleferic, ενίσχυση της περιοχής ως πολιτιστικό προορισμό
Machado de Assis Occupation	150	Porto Maravilha
Flor do Asfalto Occupation	30	
Occupations at Livramento	400	
Boa Vista Occupation	35	
Quilombo das Guerreiras	70	
Zumbi dos Palmares	133	
Carlos Marighela Occupation	47	
Casarao Azul Occupation	70	
Σύνολο	6.606	Ολυμπιακοί Αγώνες και FIFA
Άλλες κοινότητες slum	17.939	Εκκαθαρίσεις για περιβαλλοντικούς λόγους
Σύνολο εκκαθαρίσεων	22.059	

πίνακας 3.4, οικογένειες που απομακρύνθηκαν από παραγκουπόλεις εν όψει των mega events

¹⁰⁰ World Cup and Olympics Popular Committee of Rio de Janeiro, *Rio 2016 Olympics: The Exclusion Games*, Terre des Hommes, 2015, σελ.: 29, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.childrenwin.org/wp-content/uploads/2015/12/DossieComiteRio2015_ENG_web_ok_low.pdf, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

3.2.2.1 Vila Autódromo

Η κοινότητα της Vila Autódromo βρίσκεται στη δυτική ζώνη της πόλης και κοντά στην περιοχή Barra da Tijuca, ένα από τα πιο πολυτελή προάστια των τελευταίων δεκαετιών. Στην νότια πλευρά της βρέχεται από λίμνη, ενώ στην ανατολική βρίσκονται πίστες αυτοκινήτων, από τις οποίες πήρε και το όνομα της (εικ.3.24).

Εικ.3.24, η Vila Autódromo στο Rio de Janeiro

Η περιοχή ξεκίνησε να κατοικείται τη δεκαετία του 1960 αποκλειστικά από αλιείς, λόγω της εγγύτητας της με τη λίμνη. Ωστόσο, με την κατασκευή της πίστας αυτοκινητοδρόμων στη γειτονική περιοχή, οι κατασκευαστές που ασχολήθηκαν με το έργο κατοίκησαν με τους αλιείς και την ανέπτυξαν τη δεκαετία του 1970. Ο πληθυσμός του οικισμού αυξήθηκε ξανά το 1989, όταν οι τοπικές αρχές ενέκριναν την εγκατάσταση ενός μεγάλου αριθμού οικογενειών που είχαν απομακρύνει από μια άλλη περιοχή. Έκτοτε, παρά την έλλειψη υποδομών όπως δίκτυο αποχέτευσης, σχολείο και κέντρο υγείας, οργανώθηκε σε μια λειτουργική κοινότητα.¹⁰¹

Πριν από την κατεδάφιση της, η Vila Autódromo είχε έκταση 74 τ.χλμ και εκτιμάται ότι κατοικούσαν από περίπου 5.000 κατοίκους σε 500 δομές (εικ.3.25). Ο κύριος πυρήνας των κατοικιών βρισκόταν ανάμεσα σε δύο κεντρικές οδικές αρτηρίες που ένωναν τις περιοχές κοντά στην λίμνη και στον οδικό άξονα που βρισκόταν περιμετρικά της πίστας αυτοκινήτων. Περιμετρικά του πολυπληθούς αυτού τμήματος είχαν διαμορφωθεί μέτωπα προς τους δρόμους, ενώ στο εσωτερικό του οικισμού επικρατούσε άναρχη δόμηση με πολλά αδιέξοδα. Εκτός από την κύρια συγκέντρωση με slums που βρισκόταν στο βορειοδυτικό τμήμα του οικισμού, σημαντικό μέρος της παραγκούπολης διαθρωνόταν περιμετρικά της

λίμνης. Η περιοχή αυτή αποτελούσε μία ζώνη με κατοικίες με σαφή προσανατολισμό προς την λίμνη και είχε όριο τον οδικό άξονα της πίστας αυτοκινητοδρόμων. Στο παρόχθιο αυτό τμήμα του οικισμού υπήρχε μια υποτυπώδης οργάνωση, ενώ και οι κατοικίες, ιδιαίτερα αυτές που βρίσκονταν στο νοτιότερο σημείο, ήταν μεγαλύτερες και άνηκαν σε ιδιώτες μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων.

Εικ.3.25, η Vila Autódromo πριν την εκκαθάριση, 23.8.2013

Οι πρώτες προσπάθειες εκκαθάρισης της κοινότητας από την δημοτική κυβέρνηση ήταν το 1992, όταν το Rio de Janeiro φιλοξένησε τη Σύνοδο Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για τη γη. Ο δήμος ισχυρίστηκε ότι η Vila Autódromo έπρεπε να απομακρυνθεί εξαιτίας της κακής της αστικής αισθητικής, της ρύπανσης και των περιβαλλοντικών ζημιών που προκαλούσε στην περιοχή, λόγω της εγγύτητας της με το Barra da Tijuca, που ανερχόταν ως νέο κέντρο της πόλης. Οι κάτοικοι αντέδρασαν στην απειλή της απομάκρυνσης οργανώνοντας διαμαρτυρίες κατά των κυβερνητικών αξιωματούχων της πόλης, υποστηρίζοντας τους προηγούμενους τίτλους ιδιοκτησίας που τους παρείχε η κυβέρνηση τη δεκαετία του 1980. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου εκδιώχθηκαν πληθυσμοί από αρκετές γειτονικές κοινότητες. Ωστόσο η Vila Autódromo παρέμεινε, με πολλούς από τους κατοίκους της να αποκτούν τίτλους ιδιοκτησίας της γης τη δεκαετία του 1990.¹⁰²

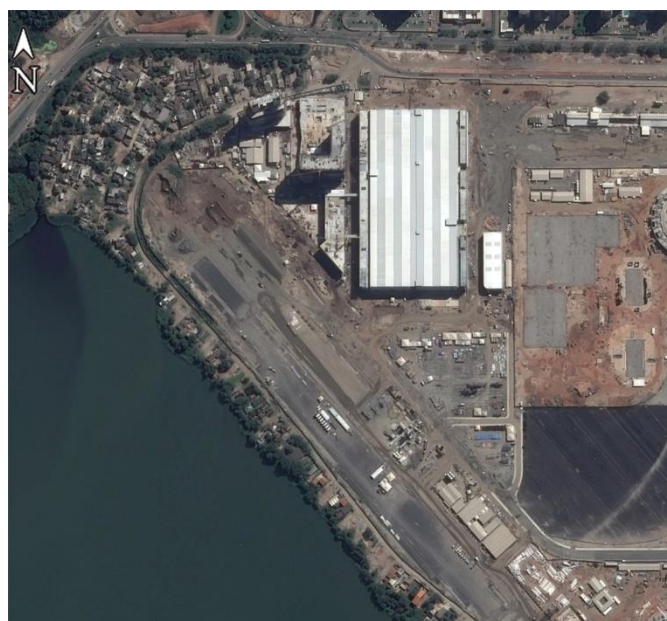
¹⁰¹ Braathen E., Rio de Janeiro: Favela policies and recent social mobilizations, Norwegian Institute for Urban and Regional Research, 2013, σελ.: 48, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.hioa.no/extension/hioa/design/hioa/images/nibr/files/2013-110.pdf>, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

¹⁰² Hilderbrand R., Schlotterbeck J., *Rio de Janeiro's Bitter 2016 Olympic Evictions*, άρθρο στο Council on Hemispheric Affairs, 2016, σελ.:3,4, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.coha.org/wp-content/uploads/2016/05/Rio-de-Janeiro%E2%80%99s-Bitter-2016-Olympic-Evictions2.pdf>, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

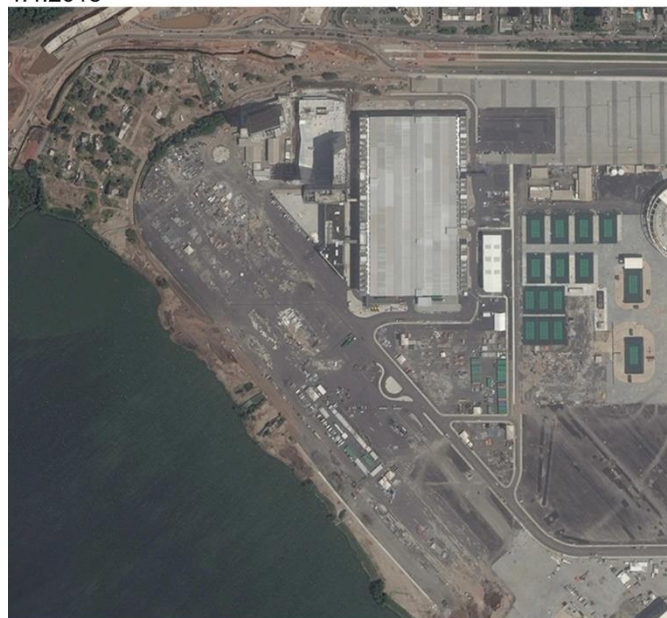
Η αντιμετώπιση της κοινότητας από την κυβέρνηση όμως άλλαξε τα επόμενα χρόνια, εν όψει των Ολυμπιακών αγώνων. Οι αρχές υποστήριξαν ότι ο οικισμός έπρεπε να κατεδαφιστεί εξαιτίας της κατασκευής του Ολυμπιακού Πάρκου, παρά τα αρχικά σχέδια που έδειχναν την κατασκευή μόνο στην περιοχή που ήταν εγκατεστημένη η πίστα. Στη συνέχεια, με το επιχείρημα της δημιουργίας μιας περιμέτρου ασφαλείας δίπλα στο Ολυμπιακό Πάρκο και την ανάγκη για την κατασκευή του κύριου οδικού άξονα Trans-Olympic, η πίεση για την απομάκρυνση των κατοίκων εντατικοποιήθηκε.¹⁰³

Η εκκαθάριση της κοινότητας ξεκίνησε το 2015, με την απομάκρυνση πρώτα των κατοικιών που βρίσκονταν στο παρόχθιο τμήμα του οικισμού, παράλληλα με την κατασκευή του Ολυμπιακού Πάρκου, το οποίο είχε ήδη ξεκινήσει να κατασκευάζεται από τις αρχές του 2014 (εικ.3.26). Οι απομακρύνσεις συνέχισαν και στην υπόλοιπη κοινότητα για έναν ακόμη χρόνο, με αποτέλεσμα τον Ιανουάριο του 2016 να έχουν παραμείνει μόλις 50 κατοικίες από τις 500 που υπήρχαν αρχικά. Ωστόσο, 20 περίπου οικογένειες συνέχισαν τους αγώνες για την παραμονή τους μέσω κινητοποιήσεων, οι οποίες μεταδόθηκαν από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Έτσι, τον Απρίλιο του 2016, με τους Ολυμπιακούς Αγώνες να είναι προ των πυλών, ο δήμαρχος μετά από μεγάλη πίεση από την τοπική κοινότητα και την δημοσιοποίηση των γεγονότων, υπέγραψε μια συμφωνία που προέβλεπε την κατασκευή 20 κατοικιών για να στεγαστούν οι οικογένειες. Οι κατοικίες αυτές παραδόθηκαν στους ιδιοκτήτες τους μια εβδομάδα πριν από την τελετή έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων.¹⁰⁴ Μετά την κατεδάφιση και την κατασκευή των 20 κατοικιών η περιοχή παραμένει ίδια μέχρι και σήμερα.

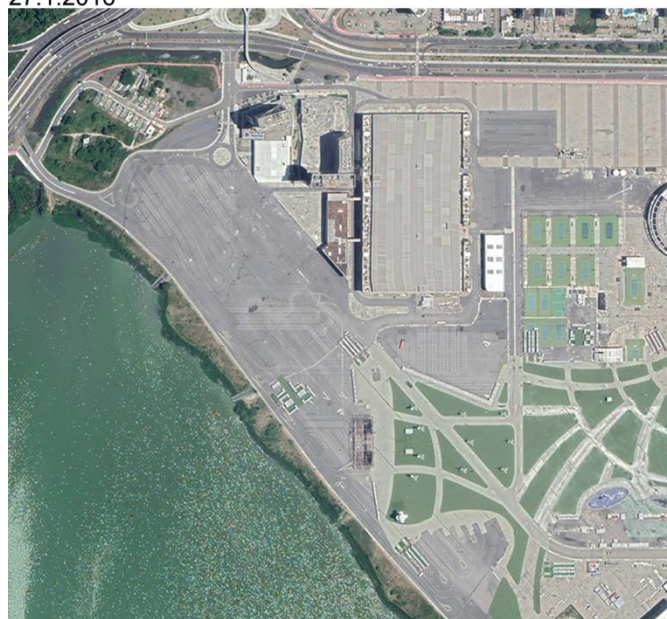
Εικ.3.26, η Vila Autódromo από την περίοδο εκκαθάρισης μέχρι σήμερα

4.4.2015

27.1.2016

24.2.2019

400 m

¹⁰³ World Cup and Olympics Popular Committee of Rio de Janeiro, Rio 2016 Olympics: The Exclusion Games, Terre des Hommes, 2015, σελ.:27-28, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.childrenwin.org/wp-content/uploads/2015/12/DossieComiteRio2015_ENG_web_ok_low.pdf, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

¹⁰⁴ Sukari Ivester, *Removal, resistance and the right to the Olympic city: The case of Vila Autodromo in Rio de Janeiro*, άρθρο στο JOURNAL OF URBAN AFFAIRS, VOL. 39, NO. 7, κωδικός άρθρου: 10.1080/07352166.2017.1355665, 2017, σελ.: 980.

3.2.2.2 Vila das Torres

Η κοινότητα της Vila das Torres δημιουργήθηκε το 1960 στην βόρεια ζώνη του Rio de Janeiro, στην περιοχή Madureira και κάλυπτε μια έκταση μήκους 2,67 χλμ και πλάτους μόλις 20-30 μέτρων. Η παραγκούπολη ήταν ουσιαστικά μια λωρίδα με 1000 περίπου κατοικίες, οι οποίες εκτεινόταν κατά μήκος του οδικού άξονα Rua Dr. Cincinato Lopes και των σιδηροδρομικών γραμμών, ενώ στην νότια πλευρά τους συνόρευαν με μια σειρά από μεγάλα χωράφια και κήπους, που χώριζαν τον οικισμό από το κέντρο της Madureira. Η κοινότητα αυτή χωριζόταν από την πεζογέφυρα που περνάει πάνω από τον σιδηρόδρομο, με 837 σπίτια στο νότιο τμήμα και 200 στο βόρειο (εικ.3.27).

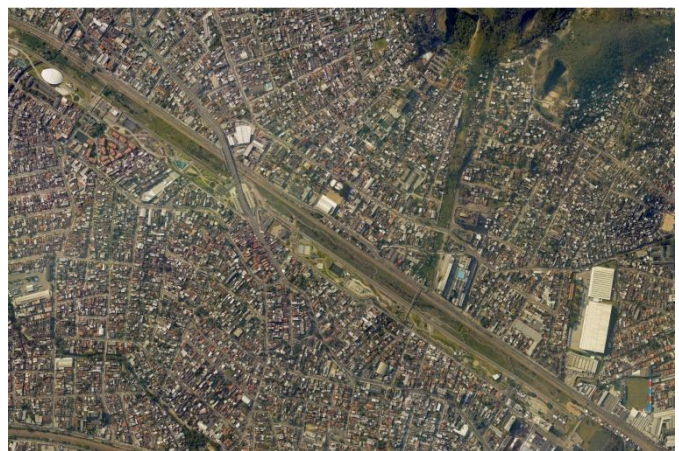
Οι κατεδαφίσεις ξεκίνησαν τον Ιούνιο του 2010 για την κατασκευή του μεγάλου δημοτικού πάρκου Madureira, που αποτελούσε μέρος των έργων για τους Ολυμπιακούς αγώνες και θεωρούνταν μια καινοτόμα πρόταση βιωσιμότητας. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της κατεδάφισης των κατοικιών, ο δήμος δεν παρουσίασε κανένα επίσημο έγγραφο για το νέο έργο, παρά τα αιτήματα από διάφορους κρατικούς θεσμούς. Οι εκκαθαρίσεις ολοκληρώθηκαν το 2013 με την κατεδάφιση ολόκληρου του οικισμού, αναγκάζοντας σε μετεγκατάσταση 1.017 οικογένειες (εικ.3.27). Ορισμένες από τις οικογένειες έλαβαν αποζημίωση, ενώ 290 μόνο εγκαταστάθηκαν σε διαμερίσματα σε άλλες περιοχές που παρείχε η κυβέρνηση. Οι υπόλοιπες μετακινήθηκαν σε γειτονικές παραγκουπόλεις.¹⁰⁵ Μετά την κατασκευή του πάρκου η περιοχή παραμένει ίδια μέχρι σήμερα (εικ.3.27).

3.1.2010 Η περιοχή πριν την εκκαθάριση

30.4.2014 Η παραγκούπολη μετά το πέρας των εκκαθαρίσεων

1.7.2018 Η παραγκούπολη σήμερα

Εικ.3.27, η παραγκούπολη πριν και μετά την εκκαθάριση

¹⁰⁵ World Cup and Olympics Popular Committee of Rio de Janeiro, Rio 2016 Olympics: The Exclusion Games, Terre des Hommes, 2015, σελ.:23, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.childrenwin.org/wp-content/uploads/2015/12/DossieComiteRio2015_ENG_web_ok_low.pdf, [Πρόσβαση στις 4/8/2019].

3.2.2.3 Metro Mangueira

Η Metro Mangueira ήταν ένας άτυπος οικισμός 28.000 περίπου τ.μ. που βρισκόταν σε απόσταση 500 μέτρων από το στάδιο Maracana. Η περιοχή αυτή ξεκίνησε να κατοικείται τη δεκαετία του 1980, ενώ μέχρι την εκκαθάριση της αποτελούνταν από πάνω από 600 δομές. Ο οικισμός αναπτυσσόταν παράλληλα με τις σιδηροδρομικές γραμμές, ενώ εκτός από κατοικίες περιλάμβανε και κάποιες τοπικές επιχειρήσεις (εικ.3.28).

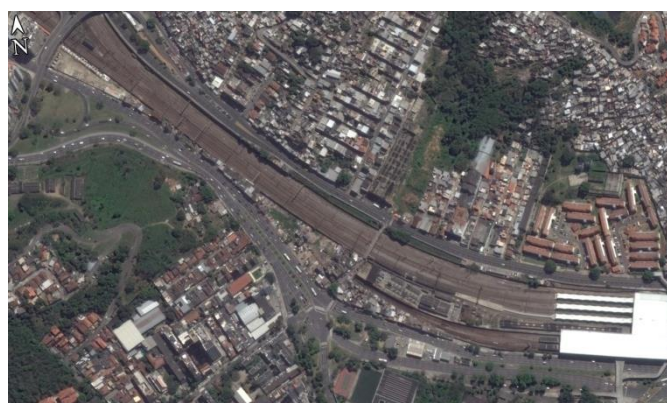
Οι πρώτες κατεδαφίσεις ξεκίνησαν το καλοκαίρι του 2010 με σκοπό την κατασκευή ενός χώρου στάθμευσης για το γήπεδο Maracana που θα φιλοξενούσε το Παγκόσμιο Κύπελλο το 2014. Ωστόσο, η απόφαση αυτή ανακλήθηκε τα επόμενα χρόνια, με αποτέλεσμα το 2014 στην περιοχή να παραμένουν ορισμένες κατοικίες, καθώς και τα ερείπια των κατεστραμμένων σπιτιών (εικ.3.28). Λίγο καιρό αργότερα, με απόφαση του δήμου, οι εκκαθαρίσεις συνέχισαν, καθώς ανακοινώθηκε ένα νέο πλάνο για εξυγίανση της περιοχής, εν όψει των επερχόμενων Ολυμπιακών Αγώνων. Σύμφωνα με ένα Δημοτικό Διάταγμα η γη αυτή προοριζόταν να γίνει ένας κόμβος που θα περιλάμβανε 96 εμπορικές μονάδες, πάρκο με ποδηλατοδρόμους, γυμναστήριο για ηλικιωμένους και παιδική χαρά. Από την αρχή των κατεδαφίσεων μέχρι το 2016 απομακρύνθηκαν συνολικά 500 οικογένειες από τις 612 που απειλήθηκαν με μετεγκατάσταση. Παρόλα αυτά, όπως φαίνεται και στην εικόνα 3.28, ούτε το έργο αυτό πραγματοποιήθηκε.¹⁰⁶ Σήμερα, 3 χρόνια μετά την άσκοπη βίαιη απομάκρυνση 500 οικογενειών, η περιοχή παραμένει ακόμα ανεκμετάλλευτη (εικ.3.28).

1.3.2010 Η παραγκούπολη πριν την εκκαθάριση

19.4.2014 Μετά τις πρώτες εκκαθαρίσεις

8.10.2016 Μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες

14.1.2019 Σήμερα

Εικ.3.28, η παραγκούπολη πριν και μετά τις εκκαθαρίσεις

¹⁰⁶ Ibid, σελ.26.

3.2.2.4 Manguinhos

Η Manguinhos είναι μια πυκνοκατοικημένη περιοχή στη Βόρεια ζώνη της πόλης, και αποτελείται από ένα σύμπλεγμα 7 γειτονικών φαβελών με περίπου 35.000 κατοίκους. Οι φαβέλες αυτές αναπτύχθηκαν με διαφορετικούς τρόπους, με την πρώτη να χρονολογείται από το 1901. Οι οικισμοί δημιουργήθηκαν αρχικά στο πλαίσιο κοινωνικής κατοίκησης από τον δήμο, και στη συνέχεια, λόγω της αύξησης του πληθυσμού, πυκνοκατοικήθηκαν και απέκτησαν την σημερινή δομή. Οι κάτοικοι τους είναι κυρίως μετανάστες πρώτης, δεύτερης ή τρίτης γενιάς που προέρχονται από αγροτικές οικογένειες της βορειοανατολικής Βραζιλίας και ήρθαν στην περιοχή για αναζήτηση ευκαιριών εργασίας στη βιομηχανία και στα κατασκευαστικά έργα που έγιναν από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα.¹⁰⁷

Οι παραγκουπόλεις της Manguinhos έχουν συνολική έκταση 1,38 τ.χλμ. και παρόλο που συνορεύουν μεταξύ τους, διακόπτονται συχνά από λεωφόρους, ποτάμια, και σιδηροδρομικές γραμμές. Στην εικόνα 3.29, φαίνονται κάποιοι από τους παράνομους οικισμούς της περιοχής που βρίσκονται στις όχθες του ποταμού Jacaré και εκατέρωθεν μιας μεγάλης οδικής αρτηρίας. Η θέση των κατοικιών ποικίλει από περιοχή σε περιοχή, με ορισμένες κοινότητες ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα να σχηματίζουν οικοδομικά τετράγωνα. Στο νότιο και ανατολικό τμήμα οι δομές είναι πυκνότερες με ακανόνιστη διάρθρωση και δαιδαλώδη εσωτερικά δρομάρκια.

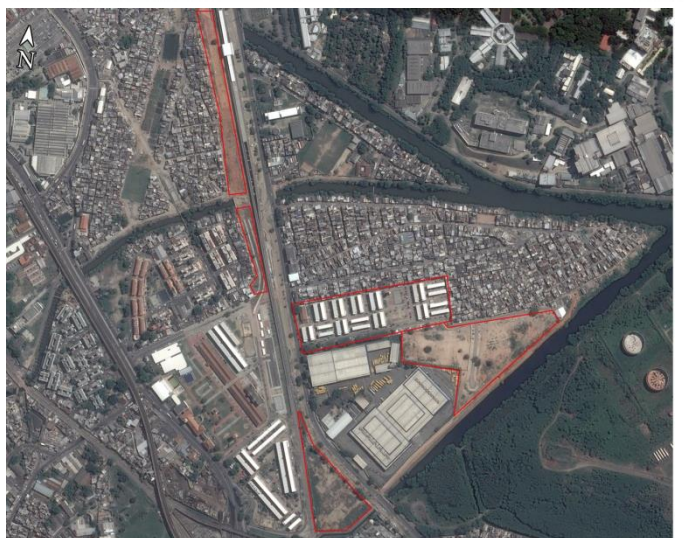
Οι εκκαθαρίσεις ξεκινούν το 2009, καθώς από το 2007 έγινε γνωστό ότι η περιοχή Manguinhos θα συμπεριληφθεί στο Πρόγραμμα για την Επιτάχυνση της Ανάπτυξης (PAC). Οι αρχές χρησιμοποίησαν μια στρατηγική τακτική αποβολής, όπου κατεδάφιζαν κάποια σπίτια και αφήναν πίσω τους ερείπια, σκουπίδια και γενικότερα επικίνδυνες συνθήκες διαβίωσης, στέλνοντας ένα ισχυρό μήνυμα στους κατοίκους που παρέμεναν ότι η έξωση τους είναι επικείμενη. Οι απομακρύνσεις συνέχισαν μέχρι το 2015, σε διαφορετικά σημεία των παραγκουπόλεων (εικ.3.29). Σκοπός των κατεδαφίσεων, εκτός από την εξυγίανση της περιοχής, ήταν η κατασκευή συγκροτημάτων με διαμερίσματα για την αποκατάσταση των άστεγων οικογενειών και η βελτίωση του οδικού δικτύου.

7.8.2008 Η περιοχή πριν τις εκκαθαρίσεις

3.1.2010 Μετά τις πρώτες εκκαθαρίσεις | 500 m

12.4.2015 Οι εκκαθαρίσεις

Εικ.3.29, η περιοχή πριν και κατά τη διάρκεια των εκκαθαρίσεων

¹⁰⁷ Braathen E., Rio de Janeiro: Favela policies and recent social mobilizations, Norwegian Institute for Urban and Regional Research, 2013, σελ.: 35,36.

Σήμερα, τα τμήματα που εκκαθαρίστηκαν έχουν αντιμετωπιστεί ποικιλοτρόπως. Στην ανατολική πλευρά, στη θέση των παραγκών κατασκευάστηκαν διαμερίσματα, τα οποία ωστόσο υστερούσαν σε μέγεθος και δεν μπορούσαν να φιλοξενήσουν οικογένεια μεγαλύτερη των 3-4 ατόμων. Επιπλέον, δεν ήταν αρκετά για την μετεγκατάσταση όλων των οικογενειών που απομακρύνθηκαν και υπερέβαιναν τις 1000. Στο βόριο τμήμα, διαπλατύνθηκε ο οδικός άξονας, ενώ η νότια περιοχή παραμένει έως τώρα αναξιοποίητη και μέρος όπου άνθρωποι και επιχειρήσεις από τις γειτονικές ζώνες απορρίπτουν τα σκουπίδια τους, εκμεταλλευόμενοι την εγκατάλειψη της (εικ.3.30).

1.4.2019 Σήμερα

500 m

Εικ.3.30, η περιοχή Mangueiras σήμερα

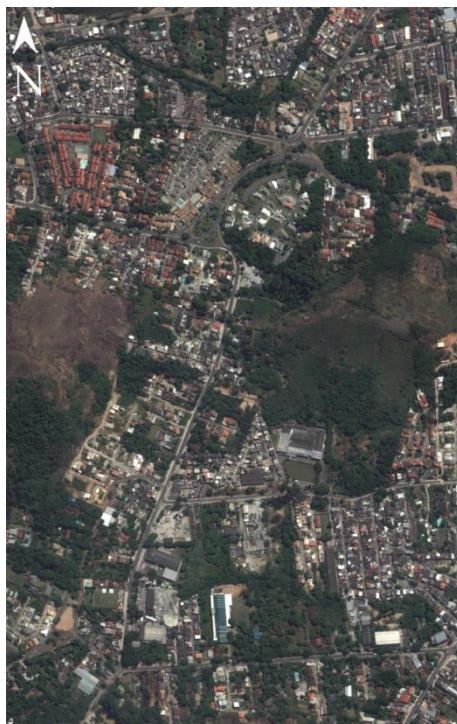
3.2.2.5 Juliano Moreira Colony

Η Juliano Moreira είναι μια περιοχή με 30.000 περίπου κατοίκους, διαιρεμένη σε δέκα υποπεριοχές. Αποτελεί μια σημαντική περιοχή του Rio de Janeiro, καθώς έχει πολλά κτίρια ιστορικής σημασίας από τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Ωστόσο, με την αύξηση του πληθυσμού τον 20^ο αιώνα, πολλές νέες κατοικίες άρχισαν να εμφανίζονται άναρχα πέρα από τα όρια του οικισμού, δημιουργώντας παραγκουπόλεις (εικ.3.31). Λόγω της ιστορικής σημασίας της περιοχής, πολυάριθμες αστικές μελέτες είχαν προταθεί κατά καιρούς για την αποκατάσταση και συντήρηση του οικισμού, χωρίς όμως να έχουν εφαρμοστεί.

Η φυσιογνωμία του οικισμού, ωστόσο, άλλαξε από το 2014, όταν η αποικία Juliano Moreira αποτέλεσε μέρος της ανάπτυξης των Ολυμπιακών Αγώνων. Συγκεκριμένα, λόγω της ανάγκης για επέκταση των οδικών δικτύων, δημιουργήθηκε μια νέα οδική αρτηρία που διέσχιζε τον οικισμό. Για την κατασκευή της κατεδαφίστηκαν πάνω από 400 παράνομες κατοικίες (εικ.3.31).

Μετά την κατασκευή του οδικού άξονα, η περιοχή παραμένει ίδια μέχρι σήμερα (εικ.3.31).

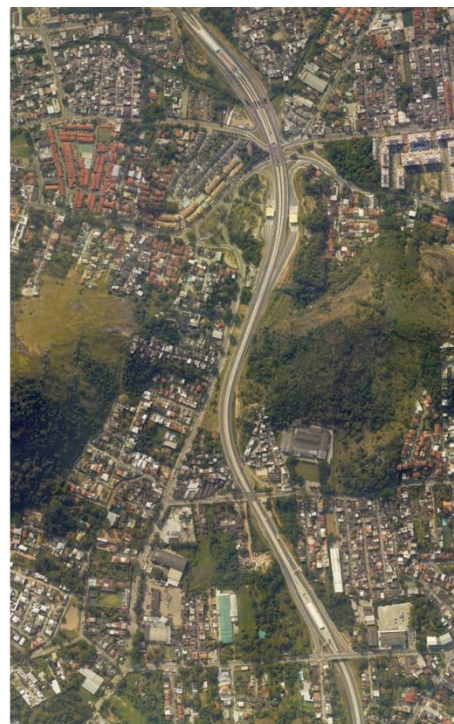
Εικ.3.31, η περιοχή Juliano Moreira πριν και μετά τις εκκαθαρίσεις

3.9.2012 Πριν τις εκκαθαρίσεις

16.7.2017 Οι εκκαθαρίσεις

1.7.2018 Σήμερα

500 m

3.2.3 Αξιολόγηση της εκκαθάρισης

Η περίοδος μετά τους Ολυμπιακούς αγώνες εξακολουθεί να είναι δύσκολη για το Rio de Janeiro, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των πληθυσμού επηρεάστηκε από την χρηματοοικονομική πτώχευση, με αποκορύφωμα τους κατοίκους των παραγκουπόλεων.

Μετά τις εκκαθαρίσεις των slums που έφεραν στους δρόμους πάνω από 20.000 οικογένειες, η κυβέρνηση σε ορισμένες περιπτώσεις υποχρεώθηκε, μετά από τις αλληπάλληλες εξεγέρσεις των κατοίκων, να κατασκευάσει σπίτια για να στεγάσει όλον αυτόν τον πληθυσμό. Ωστόσο, οι κατοικίες αυτές δεν ήταν αρκετές ώστε να εγκατασταθούν όλες οι οικογένειες, με αποτέλεσμα μεγάλο μέρος των ανθρώπων να αναζητήσει στέγαση σε άλλες γειτονικές φαβέλες. Επιπλέον, στις περιπτώσεις που κατασκευάστηκαν σπίτια, οι κάτοικοι τα παρέλαβαν μήνες έως και χρόνια μετά την εκκαθάριση των καταλυμάτων τους, ενώ δεν έχουν μέχρι σήμερα λάβει κάποια βεβαίωση ιδιοκτησίας. Η κατάσταση αυτή επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις συνθήκες ζωής τους, καθώς τους δημιουργεί ανασφάλεια για το μέλλον.

Ακόμα, οι οικογένειες που απομακρύνθηκαν από τις περιοχές κατοικίας τους αναμένουν ακόμα την δεύτερη φάση του σχεδίου αστικοποίησης που είχε ανακοινώσει η κυβέρνηση. Η φάση αυτή προβλέπει την κατασκευή υποδομών, όπως πολιτιστικό κέντρο, αθλητικό γήπεδο και πάρκο. Επιπλέον, η κυβέρνηση κατά τη διάρκεια προετοιμασίας των Αγώνων και απαντώντας στις επικρίσεις για την πολυδάπανη οικοδόμηση των έργων, σχεδίασε ορισμένες αρένες έτσι ώστε να μπορούν να μετατραπούν σε χρήσιμες δομές για τους κατοίκους μετά το πέρας των εκδηλώσεων.

Για παράδειγμα, η Future Arena και η Carioca Arena κατασκευάστηκαν με τρόπο που να μπορούν να μετατραπούν σε 4 σχολεία. Ωστόσο, τα σχέδια αυτά εγκαταλείφθηκαν Αύγουστο του 2017, εξαιτίας της έλλειψης χρηματικών πόρων.¹⁰⁸

Από την άλλη πλευρά, οι οικογένειες που μετά από συνεχείς αντιστάσεις κατάφεραν να παραμείνουν στα σπίτια τους, δεν γλίτωσαν από τις επιπτώσεις των εκκαθαρίσεων. Στις περιπτώσεις όπου καταστράφηκε ένα μέρος του οικισμού, οι εναπομείναντες κάτοικοι ήταν υποχρεωμένοι να ζουν μέσα στα συντρίμια των υπόλοιπων σπιτιών, χωρίς βασική υγιεινή και πολλές φορές χωρίς καν σύστημα ύδρευσης, με κίνδυνο της ζωής τους. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην αδιαφορία του δήμου να καθαρίσει τις εκκαθαρισμένες περιοχές και να αποκαταστήσει τυχόν βλάβες σε συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης, ώστε να γίνει περισσότερο βιώσιμος ο οικισμός (εικ.3.32).

Τα μεγάλα αθλητικά γεγονότα στο Rio de Janeiro σηματοδότησαν την επιστροφή της πιο βίαιης μορφής έλλειψης σεβασμού των δικαιωμάτων στέγασης στην πόλη. Οι εξώσεις εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων και του Παγκοσμίου Κυπέλλου FIFA είναι από τις πιο πρόσφατες επιχειρήσεις εκκαθάρισης και επηρέασαν πάνω από 20.000 οικογένειες. Αποτέλεσμα της αναγκαστικής μετεγκατάστασης ήταν η επιδείνωση της ζωής και των συνθηκών στέγασης αμέτρητων ανθρώπων, μεταξύ των οποίων υπήρχαν πολλά παιδιά και έφηβοι, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις κατέληξαν να ζουν στους δρόμους. Το γεγονός αυτό δείχνει την αδιαφορία της κυβέρνησης για τις επιπτώσεις των εξώσεων στον φτωχό πληθυσμό των πόλεων, καθώς κύριο μέλημα της ήταν η παρουσίαση μιας φαινομενικά ανεπτυγμένης πόλης στους τουρίστες και όχι η ουσιαστική βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος.

Εικ.3.32, Metro Mangueira το 2019

¹⁰⁸ Institute of Alternative Policies for the Southern Cone , *Post Olympics Rio - The legacy of the Games one year later*, WalPrint, Rio de Janeiro, 2017, σελ.: 6-7

4. ΜΕΛΕΤΕΣ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ
ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

4.1 Ahmedabad, India

Έκταση: 464 km²

Πληθυσμός: 8.000.000

Ίδρυση: 1411

4.1.1 Το πλαίσιο πριν την μετεγκατάσταση

Η Ινδία κατά τη διάρκεια της ιστορίας της, αποτέλεσε σημαντικό σταυροδρόμι πολλών διαφορετικών πολιτισμών, με αποκορύφωμα την κυριαρχία της από το Ηνωμένο Βασίλειο το 18^ο αιώνα. Λίγα χρόνια μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1947, η χώρα απέκτησε την ανεξαρτησία της, μετά από μακρές και δυσχερείς διαπραγματεύσεις, ενώ 3 χρόνια αργότερα θεσπίζει σύνταγμα και ορίζει δημοκρατικό πολίτευμα. Ωστόσο, μετά την σύντομη και απότομη ανάπτυξη που γνωρίζει η Ινδία μετά την ανεξαρτησία της, το πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο της χώρας τα επόμενα χρόνια βρίσκεται σε διαρκείς αλλαγές.

Μία από τις πιο σημαντικές παραμέτρους που έχουν επηρεάσει την εξέλιξη της χώρας είναι οι πολιτικές αναταραχές. Από τις πρώτες εκλογές το 1951, υπήρξε μια εναλλαγή ασταθών και βραχύβιων κυβερνήσεων, οι οποίες υιοθετούσαν νέες εθνικές πολιτικές κάθε πέντε χρόνια, με διαφορετικά οράματα και ιδεολογίες. Η αδυναμία αυτή της Ινδίας να ακολουθήσει ενιαία πολιτική γραμμή, ενέτεινε τα προβλήματα της χώρας και δυσκόλευε την ανάπτυξη της. Παράλληλα με την πολιτική κρίση, οι σχέσεις της Ινδίας με τις γειτονικές χώρες ήταν τεταμένες. Το 1962 η Ινδία πολέμησε και ηττήθηκε από την Κίνα, η οποία κατέλαβε ένα τμήμα της βορειοδυτικής Ινδίας, επιδιώκοντας με αυτόν τον τρόπο τη συνένωση των νοτιοανατολικών περιοχών της με το Θιβέτ. Ανεπίλυτες εδαφικές διαμάχες έχει η χώρα και με το Πακιστάν, καθώς τα δύο έθνη οδηγήθηκαν σε πόλεμο τέσσερις φορές: το 1947, το 1965, το 1972 και το 1999.¹⁰⁹ Οι εχθρικές αυτές επιδρομές εντείνουν το ασταθές περιβάλλον και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της χώρας.

Η ανεξαρτησία της Ινδίας έφερε αλλαγές και στον οικονομικό τομέα της χώρας. Σκοπός του σχεδιασμού του νέου οικονομικού συστήματος ήταν η καθιέρωση μιας πρότυπης κοινωνίας χωρίς οικονομικές ανισότητες. Η πρώτη αλλαγή ήταν η κατάργηση του συστήματος των αριστοκρατών τη δεκαετία του 1950, οι οποίοι ήταν κάτοχοι μεγάλων εκτάσεων γης και αποτελούσαν την άρχουσα τάξη, ελέγχοντας την οικονομία της χώρας. Ωστόσο, η κακή διατύπωση της νομοθεσίας απάλλαξε πολλούς ιδιοκτήτες από τη δέσμευση των οικοπέδων τους, ενώ οι αγρότες δεν είχαν τους πόρους για να νοικιάσουν τα απαλλοτριωμένα οικόπεδα.

Τα επόμενα χρόνια προτάθηκαν αρκετά φιλόδοξα σχέδια από τις εκάστοτε κυβερνήσεις για τη μεταβολή της αγροτικής κοινωνίας, όπως το σχέδιο της συνεταιριστική γεωργία του 1959, τα οποία όμως δεν συνέβαλαν ουσιαστικά στην μείωση της ανέχειας εκατομμυρίων φτωχών. Αποτέλεσμα της χαοτικής αυτής κατάστασης ήταν η οικονομική κρίση του 1991, η οποία απαιτούσε νέες μεταρρυθμίσεις. Οι οικονομικές αυτές μεταρρυθμίσεις που ακολουθούνται έως σήμερα αναφέρονται στην εφαρμογή της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, με σκοπό την βελτίωση του συνολικού βιοτικού επιπέδου. Αν και οι αλλαγές αυτές είναι αργές, η Ινδία, με τη βελτίωση του ποσοστού αύξησης του ΑΕΠ της το 2007, έγινε η δεύτερη ταχύτερα αναπτυσσόμενη οικονομία στον κόσμο. Ωστόσο, παρά τις πρόσφατες οικονομικές επιτυχίες της, η οικονομική ανισότητα εξακολουθεί να υφίσταται στην χώρα, με την φτώχεια να πλήττει ολοένα και περισσότερο τον μειονεκτούντα πληθυσμό.¹¹⁰

Τα οικονομικά προβλήματα της χώρας σε συνδυασμό με την παγκόσμια βιομηχανική ανάπτυξη και την πτώση του γεωργικού τομέα λόγω των λανθασμένων πολιτικών κινήσεων, οδήγησαν στην μετανάστευση των κατοίκων στις πόλεις προς αναζήτηση επαγγελματικών ευκαιριών. Η αστικοποίηση της Ινδίας είχε ξεκινήσει από το 1901, όσο ακόμα ήταν υπό Βρετανική κατοχή, ενώ μετά την ανεξαρτησία της χώρας, οι ρυθμοί εξέλιξης της αυξήθηκαν αισθητά.¹¹¹ Η έντονη αστικοποίηση της Ινδίας φαίνεται στο διάγραμμα 4.1, όπου ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε από 62,4 εκατομμύρια το 1951 σε 377,1 εκατομμύρια το 2011.

διάγραμμα 4.1, αστικός πληθυσμός

¹⁰⁹ Metcalf B. Metcalf T., *A Concise History of Modern India SECOND EDITION*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, σελ.: 247-251, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://apnaorg.com/books/english/concise-history-india/concise-history-india.pdf>, [Πρόσβαση στις 26/9/2019].

¹¹⁰ Jagdale R., *An Overview of Slum Rehabilitation Schemes in Mumbai, India*, εργασία στο University of Texas, 2014, σελ.: 4,5, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/281804481_An_Overview_of_Slum_Rehabilitation_Schemes_in_Mumbai_India, [Πρόσβαση στις 28/9/2019].

¹¹¹ Pranati D., *Urbanisation in India*, Indian Statistical Institute, Kolkata, 2006, σελ.: 4-6.

Ωστόσο, ο ρυθμός αύξησης του αστικού πληθυσμού της Ινδίας δεν συμβαδίζει με τον ρυθμό παροχής ευκαιριών απασχόλησης και εγκαταστάσεων στέγασης. Οι μητροπολιτικές περιοχές στις οποίες εγκαταστάθηκαν εκατομμύρια άνθρωποι δεν διαθέτουν την απαιτούμενη υποδομή για να φιλοξενήσουν αυτούς τους τεράστιους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, ενώ η οικονομική κατάσταση μεγάλου μέρους των κατοίκων της χώρας είναι πολύ κακή. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας του 2010 το 32,7% του συνολικού πληθυσμού της Ινδίας ζει κάτω από το διεθνές όριο της φτώχειας.¹¹²

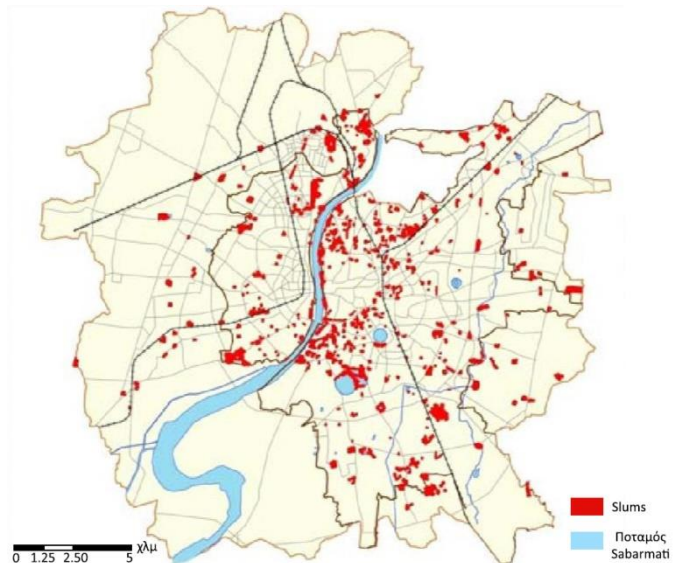
Απόρροια της μετανάστευσης των φτωχών αγροτών σε μια αστική περιοχή που πλήττεται από την ανεργία ήταν η άνοδος ενός νέου τμήματος του πληθυσμού, των αστικών φτωχών, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε θύλακες των πόλεων δημιουργώντας παραγκουπόλεις. Οι φτωχογειτονίες πριν από το 1950 ήταν περιορισμένες και βρίσκονταν κυρίως γύρω από τις βιομηχανίες. Οι οικισμοί αυτοί ονομάζονταν *chawls* και αποτελούνταν ως επί το πλείστον από άτυπα καταλύματα εργατών.¹¹³ Ο αριθμός των παραγκουπόλεων ωστόσο αυξήθηκε δραματικά μετά την ανεξαρτησία της χώρας και την βιομηχανική επανάσταση, με αποκορύφωμα το 1990, όπου ο μισός αστικός πληθυσμός να κατοικεί σε *slums* (πίνακας 4.1).

Πληθυσμός σε χιλιάδες	Έτος				
	1990	1995	2000	2005	2010
Συνολικός	870.173	980.483	1.053.051	1.144.119	1.230.981
Αγροτικός	647.876	704.924	761.701	809.640	850.236
Αστικός	222.297	255.559	291.350	334.479	380.745
Αστικός πληθυσμός σε <i>slums</i>	122.041	123.179	120.910	116.399	111.939

πίνακας 4.1, κατανομή πληθυσμού ανά κατηγορία

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 4.1, η αύξηση των κατοίκων στην Ινδία συνεχίζεται και κατά τη διάρκεια του 21^{ου} αιώνα με αμείωτο ρυθμό. Ωστόσο, ο ρυθμός της εσωτερικής μετανάστευσης του πληθυσμού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές παρουσιάζεται μειωμένος, ενώ μείωση υπάρχει και στον αριθμό των κατοίκων που ζουν σε παραγκουπόλεις. Παρόλα αυτά, ο αριθμός των κατοίκων που ζουν σε μη βιώσιμες συνθήκες εξακολουθεί να είναι μεγάλος.

Μια από τις πόλεις με μεγάλο αριθμό παραγκουπόλεων είναι το Ahmedabad. Στην πόλη αυτή, διακρίνονται δύο τύποι άτυπων οικισμών, τα *chawls* που αναφέρθηκαν προηγουμένως και οι παραγκουπόλεις που προέκυψαν από την κατοίκηση μεταναστών και άλλων οικονομικά ασθενών τμημάτων του πληθυσμού. Οι παραγκουπόλεις αυτές βρίσκονται κυρίως κατά μήκος του ποταμού Sabarmati και σε υπό κατάληψη ιδιωτικές και δημόσιες εκτάσεις. Σύμφωνα με την τελευταία επίσημη καταγραφή του 2011, το 33,8% του πληθυσμού (1,9 εκατομμύρια κάτοικοι) ζουν σε *slums*.¹¹⁴ Η μεγάλη έκταση των παραγκουπόλεων στο Ahmedabad φαίνεται στην εικόνα 4.1.

Εικ.4.1, τα *slums* στο Ahmedabad

Η κυβέρνηση κατά καιρούς έχει εφαρμόσει διάφορες πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου των παραγκουπόλεων. Οι αρχικές προσεγγίσεις του προβλήματος προέβλεπαν αποκλειστικά στην εκκαθάριση των *slums*, χωρίς πρόβλεψη για την μετεγκατάσταση των διωγμένων κατοίκων. Οι λύσεις αυτές, παρόλο που δυστυχώς σε ορισμένες περιπτώσεις εξακολουθούν να υφίστανται, έχουν στην πλειοψηφία τους αντικατασταθεί με πιο ήπιες προσεγγίσεις. Οι προσεγγίσεις αυτές άρχισαν να αναπτύσσονται την δεκαετία του 1990 και αφορούν την μετεγκατάσταση των κατοίκων σε άλλες περιοχές, σχεδιασμένες από την κυβέρνηση.¹¹⁵

¹¹² Jagdale R., An Overview of Slum Rehabilitation Schemes in Mumbai, India, εργασία στο University of Texas, 2014, σελ.: 6, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/281804481_An_Overview_of_Slum_Rehabilitation_Schemes_in_Mumbai_India, [Πρόσβαση στις 28/9/2019].

¹¹³ Bandyopadhyay A., Agrawal V., *Slums In India: From Past To Present*, άρθρο στο International Refereed Journal of Engineering and Science, Volume 2, Issue 4, 2013, σελ.: 55,56.

¹¹⁴ Annez C., Bertaud A., Bertaud M., Bhatt B., Bhatt C., Patel B., Phatak V., *Ahmedabad: More but Different Government for "Slum Free" and Livable Cities*, World Bank, 2012, σελ.: 14, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.hcp.co.in/assets/projects/research/docs/88560Ahmedabad_City_Wide_Diagnostic_Shelter_for_the_Urban_Poor_DEC_WB_Sub.pdf, [Πρόσβαση στις 29/9/2019].

¹¹⁵ Housing for All Mission, *HOUSING NEEDS OF THE URBAN POOR IN NAGPUR*, YUVA, Mumbai, σελ.: 2-4, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://yuvaindia.org/wp-content/uploads/2017/03/City-se-Housing-Need-of-the-urban-poor-in-nagpur.pdf>, [Πρόσβαση στις 29/9/2019].

Η πολιτική αυτή της μετεγκατάστασης εφαρμόζεται στο Ahmedabad από τη δεκαετία του 2000 για διάφορες περιπτώσεις, οι οποίες κυρίως αφορούν την απομάκρυνση των κατοίκων για την εκμετάλλευση των περιοχών των παραγκουπόλεων. Η προσπάθεια του δήμου για την ανάπτυξη των περιοχών που έχουν καταλειφθεί σε συνδυασμό με την επιδιωκόμενη ανάπλαση ορισμένων τμημάτων της πόλης, επηρέασε την περίοδο 2000-2017 πάνω από 21.000 νοικοκυριά. Δύο από τους σημαντικότερους λόγους μετεγκατάστασης των οικογενειών των παραγκουπόλεων ήταν η εφαρμογή αναπτυξιακών έργων στις όχθες του ποταμού Sabarmati και στο οδικό δίκτυο της πόλης.

4.1.2 Η μετεγκατάσταση

Το έργο ανάπλασης του ποταμού Sabarmati (Sabarmati Riverfront Development (SRD)) προέκυψε το 1997, όταν οι τοπικές αρχές αποφάσισαν να αναβαθμίσουν το κέντρο της πόλης. Το έργο αυτό προέβλεπε την ανάκτηση 9 χιλιομέτρων κατελημμένης γης για τη χωροθέτηση πολιτιστικών και εμπορικών εγκαταστάσεων, υπαίθριων αγορών και ανοιχτών χώρων πρασίνου. Παράλληλα, ο σχεδιασμός του έργου περιελάμβανε την κατασκευή υποδομών, όπως δικτύων υπηρεσιών και δρόμων, καθώς και νέων κατοικιών για την αποκατάσταση των αστικών φτωχών των παραγκουπόλεων του ποταμού. Η πρόταση αυτή της μετεγκατάστασης των νοικοκυριών των slums έγινε με σκοπό την βελτίωση της ζωής των φτωχών κοινοτήτων, εξαλείφοντας τον κίνδυνο πλημμύρων και παρέχοντας τους περισσότερες υπηρεσίες σε μια νέα, πιο ανεπτυγμένη περιοχή.¹¹⁶

Ο σχεδιασμός του έργου ξεκίνησε το 1998 με την χαρτογράφηση των περιοχών που επηρεάζονταν από την ανάπλαση, απεικονίζοντας μαζί με τις υπάρχουσες χρήσεις γης και τους άτυπους οικισμούς. Η αρχική πρόταση συνέστησε την μετεγκατάσταση 4.400 νοικοκυριών στην αναπτυγμένη πλευρά του ποταμού, σε τρεις περιοχές συνολικού εμβαδού 150.000 τ.μ.. Ωστόσο, έως το 2003 όπου ξεκίνησε η κατασκευή του έργου, το πρόγραμμα τροποποιήθηκε με αποτέλεσμα να αναγκαστούν σε μετεγκατάσταση τουλάχιστον 11.360 οικογένειες.

Εκτός από την ανάπλαση του ποταμού Sabarmati, σημαντικός αριθμός εξώσεων πραγματοποιήθηκε για την κατασκευή οδικού δικτύου, επηρεάζοντας 5.246 οικογένειες. Επιπλέον, 2.600 οικογένειες εγκατέλειψαν τις κατοικίες τους για την κατασκευή έργων για την ανάπτυξη των λιμνών, ενώ 970 ακόμα για την εκκένωση οικοπέδων που θα αξιοποιηθούν στο μέλλον. Τέλος, λόγοι όπως η ανάπτυξη του δικτύου του μετρό, η κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου και δικτύου δημόσιων παροχών (π.χ. αποστραγγιστικό δίκτυο), και η ανάγκη για ιδιωτική εκμετάλλευση οικοπέδων οδήγησε σε αναγκαστική μετεγκατάσταση επιπλέον 1.310 νοικοκυριά.¹¹⁷

¹¹⁶ Desai R., Governing the Urban Poor: Riverfront Development, Slum Resettlement and the Politics of Inclusion in Ahmedabad, άρθρο στο Economic & Political Weekly, vol xlvii, no 2, 2012, σελ. 49-54.

¹¹⁷ Desai R., Shachi Sanghvi, Abhilaasha N., Mapping Evictions and Resettlement in Ahmedabad, 2000-2017, CEPT University, 2018, σελ.: 6-9, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/CUE%20WP39%20%20Mapping%20Evictions%20and%20Resettlement%20in%20Ahmedabad%20%282000%20%E2%80%93202017%29%20-%20%20Sept%202018.pdf>, [Πρόσβαση στις 5/10/2019].

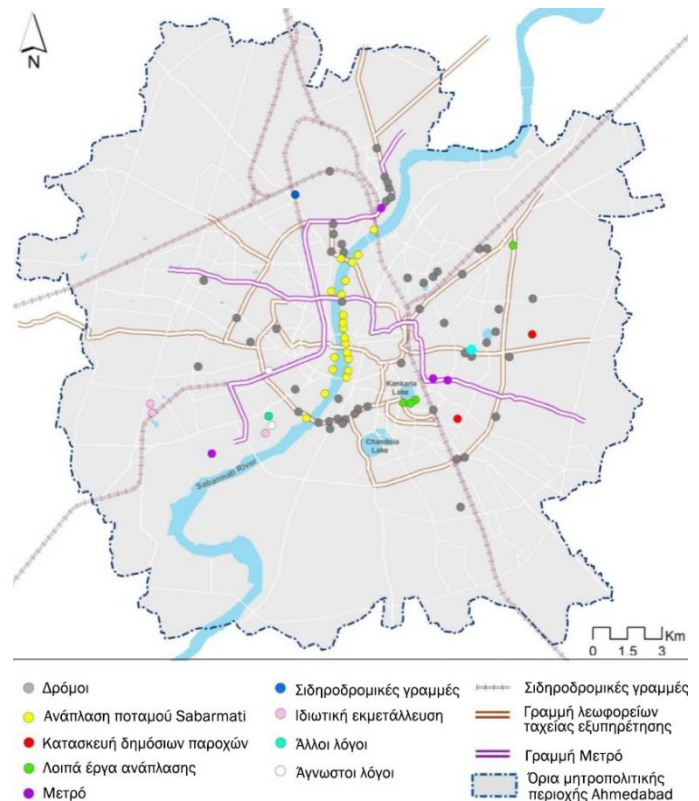
Συνολικά, την περίοδο 2005-2017 κατεδαφίστηκαν 90 άτυποι οικισμοί που αντιστοιχούν σε 21.480 εκτοπισμένα νοικοκυριά. Οι εξώσεις αυτές, καθώς και οι αιτίες τους φαίνονται στην εικόνα 4.2, όπου διακρίνεται ο αυξημένος αριθμός εκκαθαρίσεων για την ανάπλαση του ποταμού.

Οι μετεγκαταστάσεις των εκδιωχθέντων νοικοκυριών σε διαμερίσματα ξεκίνησαν την περίοδο 2000-2005, πριν ακόμα γίνουν οι εκκαθαρίσεις, από την Αρχή Ανάπτυξης Αστικού Κέντρου Ahmedabad (AUDA). Η στέγαση των κατοίκων επιταχύνθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 2000 από την Ahmedabad Municipal Corporation (AMC) η οποία, στο πλαίσιο δύο προγραμμάτων για την ενίσχυση των οικονομικά και κοινωνικά αδύναμων πληθυσμών (EWS και BSUP), έχτισε τετραώροφα κτίρια σε 34 επιλεγμένες τοποθεσίες, φιλοξενώντας τις περισσότερες οικογένειες.

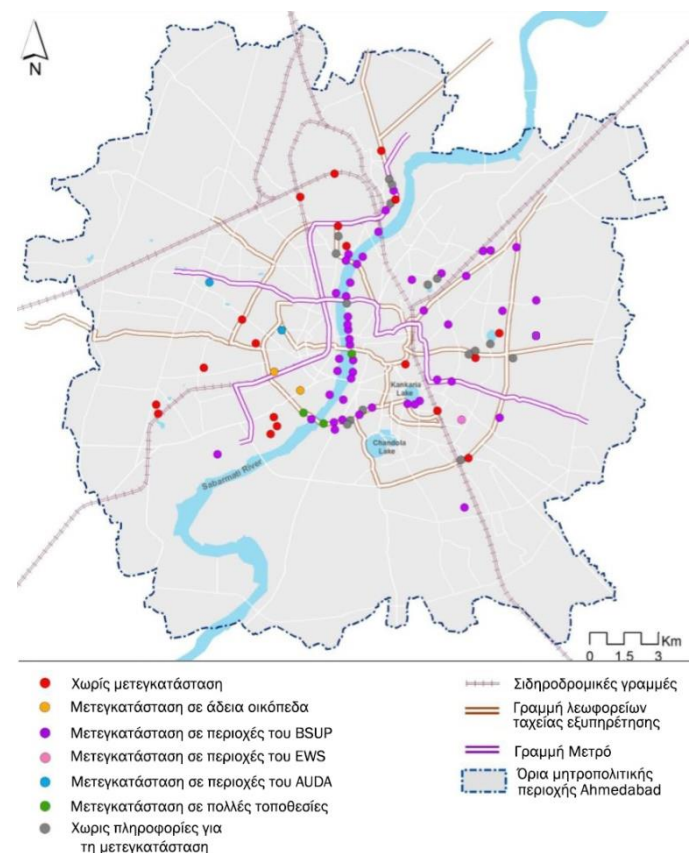
Επιπλέον, ορισμένες από τις οικογένειες μεταφέρθηκαν σε κενά οικόπεδα στην περιφέρεια με ελλείψεις υπηρεσίες προκειμένου να κατασκευάσουν οι ίδιες εκ νέου κατοικίες, χωρίς να τους παρέχεται κάποια βεβαίωση ότι δεν θα εκδιωχτούν από εκεί ξανά. Υπάρχουν επίσης πολλές περιπτώσεις έξωσης όπου δεν έχουν επανεγκατασταθεί κάποια από τα εκδιωχθέντα νοικοκυριά, κυρίως λόγω δικής τους άρνησης να απομακρυνθούν από την περιοχή κατοικίας τους, ενώ για κάποιες οικογένειες δεν υπάρχουν ακόμα πληροφορίες. Τα στοιχεία αυτά της μετεγκατάστασης φαίνονται αναλυτικά στον πίνακα 4.2, ενώ η εικόνα 4.3 δείχνει τις θέσεις μετεγκατάστασης των εκδιωγμένων κοινοτήτων.¹¹⁸

Κατάσταση μετεγκατάστασης	Νοικοκυριά
Περιοχές του προγράμματος BSUP	16.230
Χωρίς μετεγκατάσταση	2.239
Κενά οικόπεδα	291
Περιοχές του προγράμματος AUDA	450
Άλλες περιοχές	108
Χωρίς πληροφορίες	2.162
Σύνολο	21.480

πίνακας 4.2, Νοικοκυριά που μετεγκαταστάθηκαν

Εικ.4.2, οι εξώσεις μεταξύ 2005-2017 και οι αιτίες τους

Εικ.4.3, η κατάσταση της μετεγκατάστασης

¹¹⁸ Ibid, σελ.: 18,19

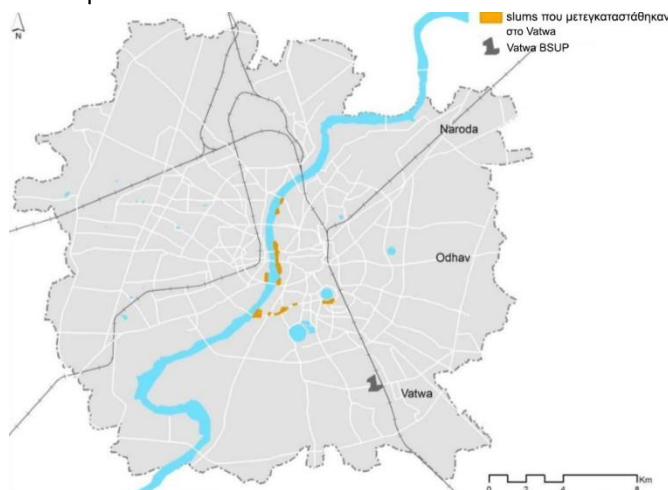
Για τις διωγμένες οικογένειες ανεγέρθηκαν συνολικά 24.572 κατοικίες σε 38 περιοχές μετεγκατάστασης την περίοδο 2000-2017. Όπως φαίνεται στην εικόνα 4.3, οι περισσότερες από τις περιοχές αυτές βρίσκονται στο βορειοανατολικό τμήμα της πόλης, σε αρκετά μεγάλη απόσταση από τις κεντρικές περιοχές. Η πλειοψηφία, ωστόσο, των νοικοκυριών που εγκαταστάθηκαν στις τοποθεσίες αυτές εκδιώχθηκαν είτε από κεντρικές αστικές περιοχές κατά μήκος του ποταμού, είτε από περιοχές μεταξύ κεντρικής και περιφερειακής περιοχής. Η ώθηση αυτή στην περιφέρεια και σε απόσταση 5-15 χιλιομέτρων από τα σπίτια τους είχε σοβαρό αντίκτυπο στην διαβίωση τους. Επιπλέον, αρκετές κατοικίες βρίσκονται συσσωρευμένες στο νότιο τμήμα, κοντά στο σιδηροδρομικό δίκτυο, σε μεγάλη πάλι απόσταση από το κέντρο.

Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στη διαβίωση των κατοίκων έπαιξε ο τρόπος μετεγκατάστασης τους στις νέες περιοχές. Σε 33 από τις 38 τοποθεσίες επανεγκατάστασης, όχι μόνο καταγράφεται τυχαία ανάμειξη κατοίκων από διαφορετικά slums στην ίδια περιοχή, αλλά μερικές φορές και στα ίδια κτίρια. Ακόμα, σε πολλές περιπτώσεις, τα εκτοπισμένα νοικοκυριά έχουν μεταφερθεί διασκορπισμένα σε διαφορετικές τοποθεσίες. Στην πλειοψηφία αυτών των περιοχών εγκατάστασης υπάρχει ανασφάλεια μεταξύ των κατοίκων από διαφορετικές παραγκουπόλεις, και μερικές φορές ακόμη εχθρότητα και συγκρούσεις.

Στη συνέχεια θα μελετηθούν κάποιες από τις πιο χαρακτηριστικές μετεγκαταστάσεις που έγιναν στο Ahmedabad.

4.1.2.1 Vatwa BSUP sites

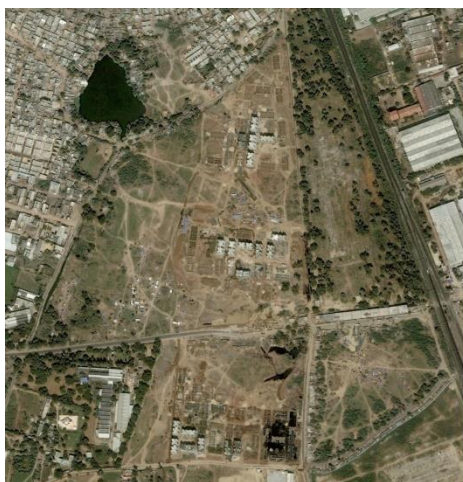
Μια από τις τοποθεσίες όπου μετεγκαταστάθηκε μεγάλο μέρος του εκδιωχθέντος πληθυσμού είναι το Vatwa και βρίσκεται στην νοτιοανατολική περιφέρεια του Ahmedabad. (εικ.4.4). Όπως φαίνεται από την εικόνα 4.4, οι περισσότερες οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή αυτή, κατοικούσαν σε κεντρικά σημεία της πόλης και κυρίως στις όχθες του ποταμού Sabarmati.

Εικ.4.4, Vatwa στο Ahmedabad

Στην περιοχή Vatwa το πρόγραμμα BSUP έχτισε 10.272 κατοικίες σε 317.000 τ.μ. κενών οικοπέδων. Τα διαμερίσματα χτίστηκαν τμηματικά και η κατασκευή τους ξεκίνησε το 2008. Όπως φαίνεται από την εικόνα 4.5, ο κύριος όγκος κατοικιών κατασκευάστηκε την περίοδο 2008-2014, ενώ τα επόμενα 3 χρόνια οι κατοικίες στην βορειοδυτική πλευρά του οικισμού έμειναν ανολοκλήρωτες. Η ανοικοδόμηση τους ολοκληρώθηκε το 2019, ενώ όπως φαίνεται από την φωτογραφία του οικισμού το 2019, περισσότερες εγκαταστάσεις δείχνουν υπό κατασκευή.

Ο οικισμός είναι διαιρεμένος σε 7 υποπεριοχές, οι περισσότερες από τις οποίες ανταποκρίνονται και στις διαφορετικές φάσεις κατασκευής του έργου (εικ.4.6). Περικλείεται από οδικούς άξονες, που τον διαχωρίζουν από βιομηχανικές περιοχές και άλλες περιοχές με κατοικίες, ενώ ο κύριος οδικός άξονας που τον διαπερνά, χωρίζει τις υποπεριοχές νοητά σε βόρειες και νότιες. Οι επιμέρους περιοχές έχουν διαφορετικές γεωμετρίες, άλλες είναι πιο ορθογωνικές και άλλες ακολουθούν το σχήμα του οικοπέδου. Η πλειοψηφία των περιοχών αυτών διαμορφώνει σαφή μέτωπα στα όρια της, ενώ το εσωτερικό τους έχει κυρίως ορθοκανονική διάταξη. Οι κατοικίες βρίσκονται μέσα σε τυπικούς ορθογώνιους κτιριακούς όγκους ύψους 12 περίπου μέτρων, οι οποίοι τοποθετούνται έτσι ώστε να δημιουργούν κυρίως ορθοκανονικά οικοδομικά τετράγωνα με κοινόχρηστους χώρους στο εσωτερικό τους (εικ.4.7, 4.8).

27.10.2008

31.5.2010

27.4.2012

19.9.2013

7.10.2014

28.4.2019

Εικ.4.5, φάσεις κατασκευής κατοικιών

Εικ.4.6, σχέδιο γενικής διάταξης οικισμού

Εικ.4.7, τυπικός οικισμός Sadbhavna Nagar

Εικ.4.8, περιοχή Vasant Gajendra Gadkar Nagar

4.1.2.2 Ganesh Nagar

Το Ganesh Nagar βρίσκεται στα νότια προάστια του Ahmedabad στην ανατολική πλευρά του ποταμού και αποτελεί μια από τις περιοχές με κενά οικοπέδα που παραχωρήθηκαν από το δήμο ως τόπος μετεγκατάστασης των κατοίκων που εκδιώχθηκαν λόγω του προγράμματος ανάπλασης του ποταμού (εικ.4.9).

Ωστόσο, η περιοχή που επιλέχτηκε σαν τόπος μετεγκατάστασης είναι αρκετά επικίνδυνη τόσο για την υγεία όσο και για την ασφάλεια των κατοίκων, καθώς βρίσκεται κοντά στην μεγαλύτερη περιοχή απόρριψης λυμάτων της πόλης, όπου καταλήγει ολόκληρο το σύστημα αποχέτευσης του Ahmedabad μέσω του ποταμού Sabarmati. Παράλληλα, η περιοχή περιβάλλεται από χημικές βιομηχανίες, καθώς στο δυτικό τμήμα συνορεύει με το Κεντρικό Εργοστάσιο Επεξεργασίας Απορριμμάτων της πόλης, στο βόρειο με πυλώνες υψηλής τάσης και στο νότιο με βιομηχανίες χρωμάτων και άλλων χημικών (εικ.4.10).¹¹⁹

Η άτυπη κατοίκηση στο Ganesh Nagar είχε ξεκινήσει ήδη από το 2006, όπου είχαν καταφύγει πολλοί κάτοικοι από προηγούμενες εκκαθαρίσεις παραγκουπόλεων της πόλης. Στα τέλη του 2011, ο πληθυσμός του οικισμού αυξήθηκε απότομα καθώς η περιοχή αυτή δόθηκε από το δήμο για την προσωρινή στέγαση 1.5000 οικογενειών, έως ότου μετεγκατασταθούν στις νέες οικιστικές μονάδες που κατασκευάστηκαν από το πρόγραμμα BSUP. Οι περισσότεροι από αυτούς τους κατοίκους έμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα σε σπίτια κατασκευασμένα από ύφασμα και μουσαμάδες, σε πολύ χειρότερη κατάσταση από τις κατοικίες τους που κατεδαφίστηκαν (εικ.4.11).

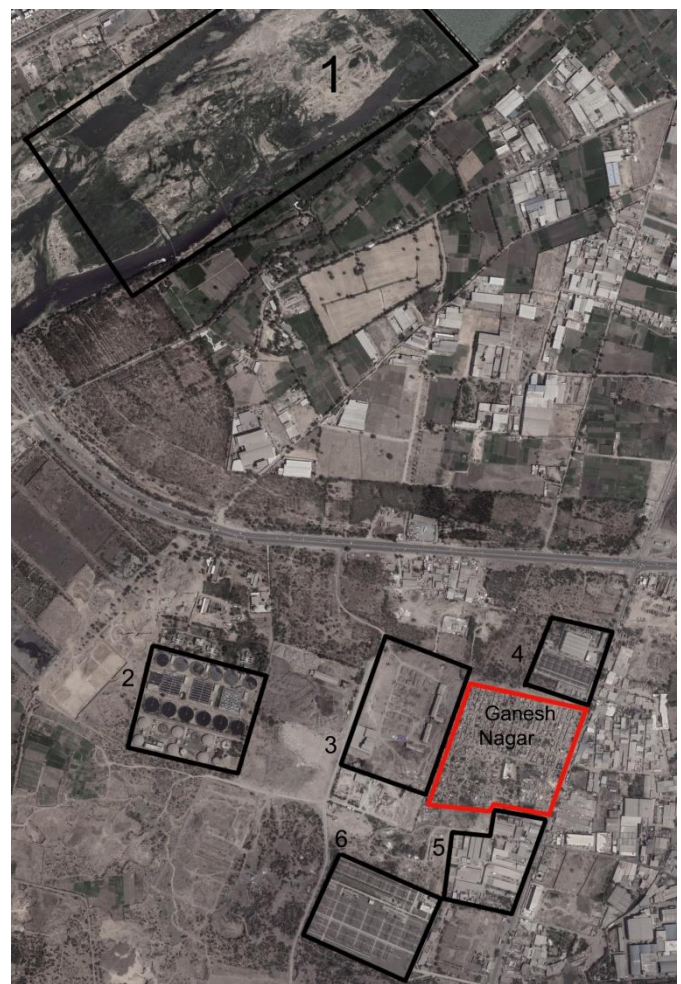

Εικ.4.11, κατοικία από σακούλες και λινάτσα

¹¹⁹ Constanti P., Development For Whom? Sabarmati Riverfront Development Project and Its Impacts on the Urban Poor, ερευνητική εργασία στο Utrecht Universit, 2012, σελ.: 76,77, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/254022>, [Πρόσβαση στις 12/10/2019].

Εικ.4.9, περιοχή Ganesh Nagar στο Ahmedabad

- 1 χώρος απόρριψης λυμάτων
- 2 περιοχή επεξεργασίας λυμάτων
- 3 κεντρική μονάδα επεξεργασίας λυμάτων
- 4 γραμμή δικτύου υψηλής τάσης
- 5 βιομηχανίες χρωμάτων
- 6 βιομηχανίες με χημικά

Εικ.4.10, το υποβαθμισμένο περιβάλλον γύρω από τον οικισμό

Η εξέλιξη του οικισμού φαίνεται στην εικόνα 4.12, όπου παρατηρείται πως οι κάτοικοι που δεν κατάφεραν να μετεγκατασταθούν σε κανονικές κατοικίες εγκατέλειψαν τις σκηνές και έχτισαν πιο στέρεες δομές στα ίδια σημεία. Παράλληλα, όλο και περισσότερες οικογένειες αναγκάζονταν να μετακομίσουν εκεί, με αποτέλεσμα η παραγκούπολη να επεκταθεί και ο πληθυσμός της να διπλασιαστεί.

Η περιοχή Ganesh Nagar σήμερα έχει εξελιχθεί σε παραγκούπολη και έχει έκταση 117.000 τ.μ.. Ο οικισμός περικλείεται από οδικούς άξονες στο βόρειο, ανατολικό και δυτικό τμήμα του, ενώ τα όρια του είναι ασαφή στο νότιο, με τάσεις επέκτασης όπως φαίνεται και από την εικόνα 4.12. Εσωτερικά, ο οικισμός διατηρεί 2 κάθετους δρόμους που ενώνουν την ανατολική με τη δυτική του πλευρά και τον χωρίζουν σε 3 τμήματα. Πέρα από τους δρόμους αυτούς, η υπόλοιπη κίνηση μέσα στον οικισμό γίνεται μέσα από στενά δαιδαλώδη δρομάκια, τα οποία συχνά καταλήγουν σε αδιέξοδο. Η δόμηση στον οικισμό είναι άναρχη, με το πιο πυκνοκατοικημένο τμήμα του να βρίσκεται στο βορρά.

27.4.2012 Ο οικισμός μετά την έλευση των 1.500 οικογενειών

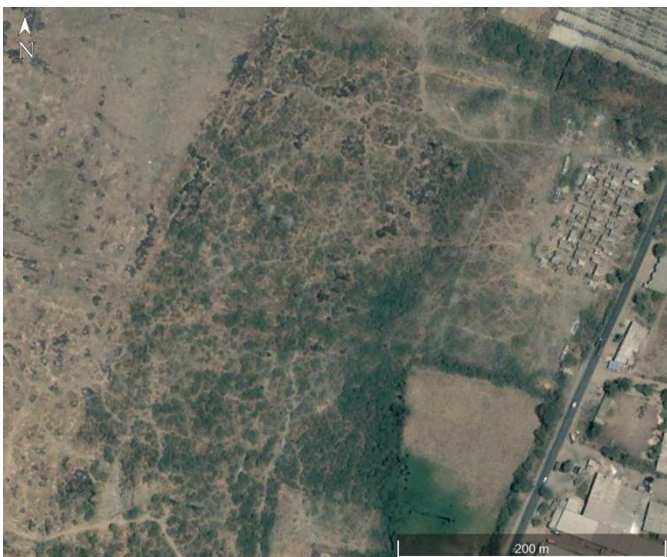

14.9.2015 Άυξηση των κατοίκων του οικισμού

3.4.2019 Ο οικισμός σήμερα

Εικ.4.12, η εξέλιξη του οικισμού Ganesh Nagar

20.4.2006 Οι πρώτες άτυπες κατοικίες

3.6.2011 Ο οικισμός πριν την έλευση των 1.500 οικογενειών

4.1.2.3 Ajit Mill

Η περιοχή Ajit Mill βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του Ahmedabad, σε απόσταση 4 χιλιομέτρων από το κέντρο (εικ.4.13). Σε μια έκταση περίπου 19.000 τ.μ. στην περιοχή αυτή, το πρόγραμμα BSUP κατασκεύασε την περίοδο 2008-2010 22 συγκροτήματα πολυκατοικιών, για τη στέγαση των κατοίκων που εκδιώχτηκαν λόγω της ανάπτυξης του ποταμού. Οι οικισμός, που περιλάμβανε 704 διαμερίσματα, ξεκίνησε να κατοικείται το 2009 από οικογένειες 7 διαφορετικών παραγκουπόλεων.¹²⁰

Εικ.4.13, η περιοχή Ajit Mill στο Ahmedabad

Στις αεροφωτογραφίες της εικόνας 4.14 φαίνεται η διαδικασία κατασκευής του οικισμού, ο οποίος περιβάλλεται από περιοχές με κατοικίες, αποθήκες και εργαστήρια ειδικευμένα στη μεταλλουργία. Οι πολυκατοικίες κατασκευάστηκαν σε ένα ορθογώνιο οικόπεδο και τοποθετήθηκαν έτσι ώστε να διαμορφώνουν μέτωπα στην βόρεια και στην ανατολική του πλευρά. Ένας φαρδύς κάθετος δρόμος ορισμένος από μέτωπα κατοικιών χωρίζει τον οικισμό σε ανατολικό και δυτικό, ενώ μικρότεροι δρόμοι οριοθετούν επιμέρους οικοδομικά τετράγωνα. Στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων διαμορφώνονται κενοί χώροι διαφορετικών διαστάσεων και ποιοτήτων, ενώ στο νοτιοδυτικό μέρος του οικισμού μια μεγάλη έκταση 3.000 τ.μ. παραμένει ανεκμετάλλευτη μέχρι και σήμερα (εικ.4.15).

17.10.2008

Ο οικισμός στα τέλη του 2008

3.4.2019

Ο οικισμός σήμερα

Εικ.4.14, ο οικισμός Ajit Mill

Εικ.4.15, ανεκμετάλλευτος χώρος στον οικισμό Ajit Mill

¹²⁰ Darshini M., Neha B., Bijal B., Resident Welfare Associations (RWAs) in BSUP Sites of Ahmedabad: Experiences of Mahila Housing SEWA Trust (MHT), Centre for Urban Equity, 2014, σελ.: 26,27, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/25CUEWP%2025_RWAs%20at%20BSUP%20sites%20in%20Ahmedabad.pdf, [Πρόσβαση στις 13/10/2019].

4.1.2.4 Raipur Mill και Vivekanand Mill

Οι Raipur Mill και Vivekanand Mill είναι δυο γειτονικές περιοχές μετεγκατάστασης που βρίσκονται στο κεντρικό τμήμα του Ahmedabad (εικ.4.16). Οι δύο οικισμοί ξεκίνησαν να ανοικοδομούνται παράλληλα το 2009, ενώ ολοκληρώθηκαν ένα χρόνο αργότερα.

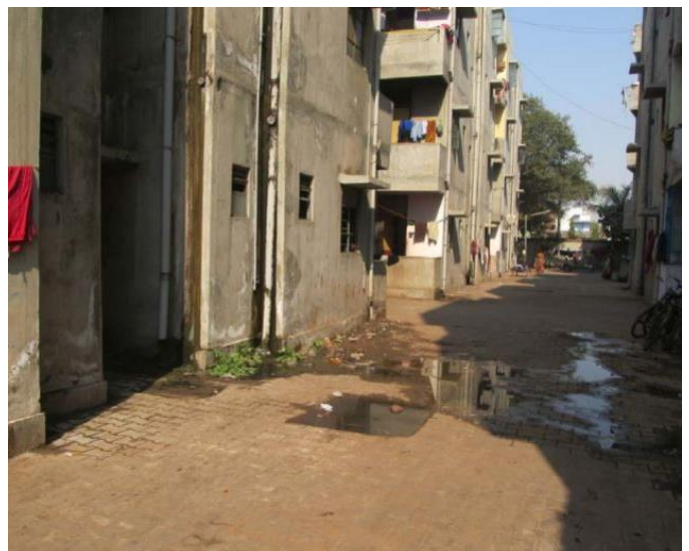
Εικ.4.16, οι οικισμοί Raipur Mill και Vivekanand Mill στο Ahmedabad

Ο οικισμός Raipur Mill καταλαμβάνει έκταση περίπου 11.500 τ.μ., στα οποία κατασκευάστηκαν 13 συγκροτήματα πολυκατοικιών για να στεγάσουν 416 οικογένειες 6 διαφορετικών παραγκουπόλεων που εκδιώχτηκαν από τις κατοικίες τους λόγω της ανάπλασης του ποταμού. Στο ανατολικό και στο δυτικό μέτωπο του οικισμού τα συγκροτήματα κατοικιών διαμορφώνουν μέτωπα προς τους δρόμους, ενώ στο βόρειο και στο νότιο βρίσκονται σε υποχώρηση. Οι μεγάλοι ανοιχτοί χώροι στο νότιο και κεντρικό τμήμα του οικισμού λειτουργούν ως τόποι συνάντησης των κατοίκων, ενώ μια λωρίδα πρασίνου στο βορρά αποκόπτει τον οικισμό από τον κεντρικό οδικό άξονα (εικ.4.17).

Ο οικισμός Vivekanand Mill με έκταση 12.000 τ.μ. περιλαμβάνει 9 blocks πολυκατοικιών με 288 διαμερίσματα που στεγάζουν κατοίκους από 5 διαφορετικά slums. Ο οικισμός αυτός έχει την δομή ενός μεγάλου οικοδομικού τετραγώνου, με μέτωπα σε όλες του τις πλευρές και κενό αδιαμόρφωτο χώρο στο εσωτερικό του (εικ.4.17). Μεταξύ των πολυκατοικιών υπάρχουν πλακόστρωτοι δρόμοι με ποικίλα πλάτη (εικ.4.18), ενώ και οι δύο οικισμοί περιλαμβάνουν εγκαταστάσεις όπως μικρές μονάδες υγείας, καθώς και τοπικά κέντρα φροντίδας παιδιών (στην τοπική γλώσσα λέγονται 'anganwadi'). Οι οικισμοί μένουν ίδιοι μέχρι σήμερα.

Εικ.4.17, οι οικισμοί Raipur Mill και Vivekanand Mill, 3.4.2019

Εικ.4.18, ο οικισμός Vivekanand Mill

4.1.3 Αξιολόγηση της μετεγκατάστασης

Το πρόγραμμα της μετεγκατάστασης κατοίκων των παραγκουπόλεων που ξεκίνησε το 2000 στο Ahmedabad δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, καθώς οι εργασίες ανέπλασης της πόλης που απαιτούν την απομάκρυνση των οικογενειών βρίσκονται ακόμα σε εξέλιξη. Ωστόσο, σύμφωνα με στοιχεία, την περίοδο 2000- 2017 είχαν γίνει 161 εκδιώσεις σε 90 άτυπους οικισμούς, επηρεάζοντας συνολικά 21.480 νοικοκυριά.¹²¹

Για τους κατοίκους αυτούς, η μετεγκατάσταση ήταν το αποτέλεσμα ενός φιλόδοξου πολεοδομικού έργου, το οποίο σχεδιαζόταν λίγο περισσότερο από μια δεκαετία και τους προκαλούσε αβεβαιότητα για το πως θα επηρεάσει της ζωή τους. Αρκετές οικογένειες έμειναν ικανοποιημένες από την μετεγκατάσταση τους σε άλλες περιοχές, καθώς τα προηγούμενα σπίτια τους, κυρίως αυτά που βρίσκονταν κοντά στον ποταμό, πλήγηκαν από μουςώνες. Ωστόσο, πολλές ακόμα οικογένειες απογοητεύτηκαν από τη νέα τους εγκατάσταση, καθώς, παρά την πολύχρονη μελέτη του προγράμματος και την στήριξη της κυβέρνησης, οι συνθήκες στέγασης για τις περισσότερες περιοχές επανεγκατάστασης δεν είναι καθόλου αξιοπρεπείς.

Τα προβλήματα των κατοίκων στις νέες περιοχές στέγασης εντοπίζονται σε πολλά επίπεδα. Αρχικά, η μετεγκατάσταση των κατοίκων σε απομακρυσμένες περιοχές 7 έως 15 χιλιομέτρων μακριά από τους προηγούμενους τόπους διαμονής και εργασίας τους προκάλεσε δυσκολίες στην μετακίνηση και την επιβίωση τους. Το υψηλό κόστος μεταφοράς στον χώρο εργασίας, καθώς και ο αυξημένος χρόνος μετακίνησης οδήγησε σε πολλές περιπτώσεις στην απώλεια της θέσης εργασίας, και κατ' επέκταση στην απώλεια εισοδήματος. Παράλληλα, πολλές γυναίκες σταμάτησαν να εργάζονται επειδή η αυξημένη απόσταση μεταξύ της κατοικίας και του χώρου εργασίας δεν τους παρείχε την ευελιξία να διαχειριστούν και τα δύο. Ακόμα, η μακρινή επανεγκατάσταση συνεπαγόταν επίσης υψηλότερο κόστος μεταφοράς κατά την πρόσβαση στη δημόσια υγειονομική περίθαλψη και σε σχολεία, γεγονός που συνέβαλε περαιτέρω στην επιβάρυνση συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων.¹²²

Επιπλέον, σε πολλές από τις νέες περιοχές εγκατάστασης υπάρχουν προβλήματα ύδρευσης και αποχέτευσης. Σε 27 από τις 38 τοποθεσίες επανεγκατάστασης το πόσιμο νερό παρέχεται στα κτίρια μέσα από πηγάδια και υπόγειες δεξαμενές, καθιστώντας το μη ασφαλές για μεγάλο μέρος των κατοίκων, οι οποίοι στις προηγούμενες τοποθεσίες τους είχαν πρόσβαση σε δημοτικές πηγές. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις το νερό παρέχεται μόνο δύο φορές την εβδομάδα και μόνο για μία ώρα (εικ.4.19). Εκτός από το σύστημα ύδρευσης, οι νεόδμητες εγκαταστάσεις αποχέτευσης έχουν ήδη προβλήματα υπερχειλίσας, ενώ και η διαχείριση στερεών αποβλήτων είναι ανεπαρκής (εικ.4.20). Οι κακές αυτές συνθήκες υγιεινής σε συνδυασμό με τις ανεπαρκείς υπηρεσίες υγείας έβαλαν σε κίνδυνο την υγεία των κατοίκων και οδήγησαν σε αύξηση των ασθενειών.¹²³

Εικ.4.19, υπόγεια δεξαμενή νερού στην περιοχή Vasant Gajendra Nagar

Εικ.4.20, απόβλητα σε δημόσιο χώρο στην περιοχή Sadbhavna Nagar

¹²¹ Desai R., Shachi Sanghvi, Abhilaasha N., Mapping Evictions and Resettlement in Ahmedabad, 2000-2017, CEPT University, 2018, σελ.: 8.

¹²² Desai R., Urban Planning, Water Provisioning and Infrastructural Violence at Public Housing Resettlement Sites in Ahmedabad, India, άρθρο στο Water Alternatives, Volume 11, Issue 1, σελ.: 89-92.

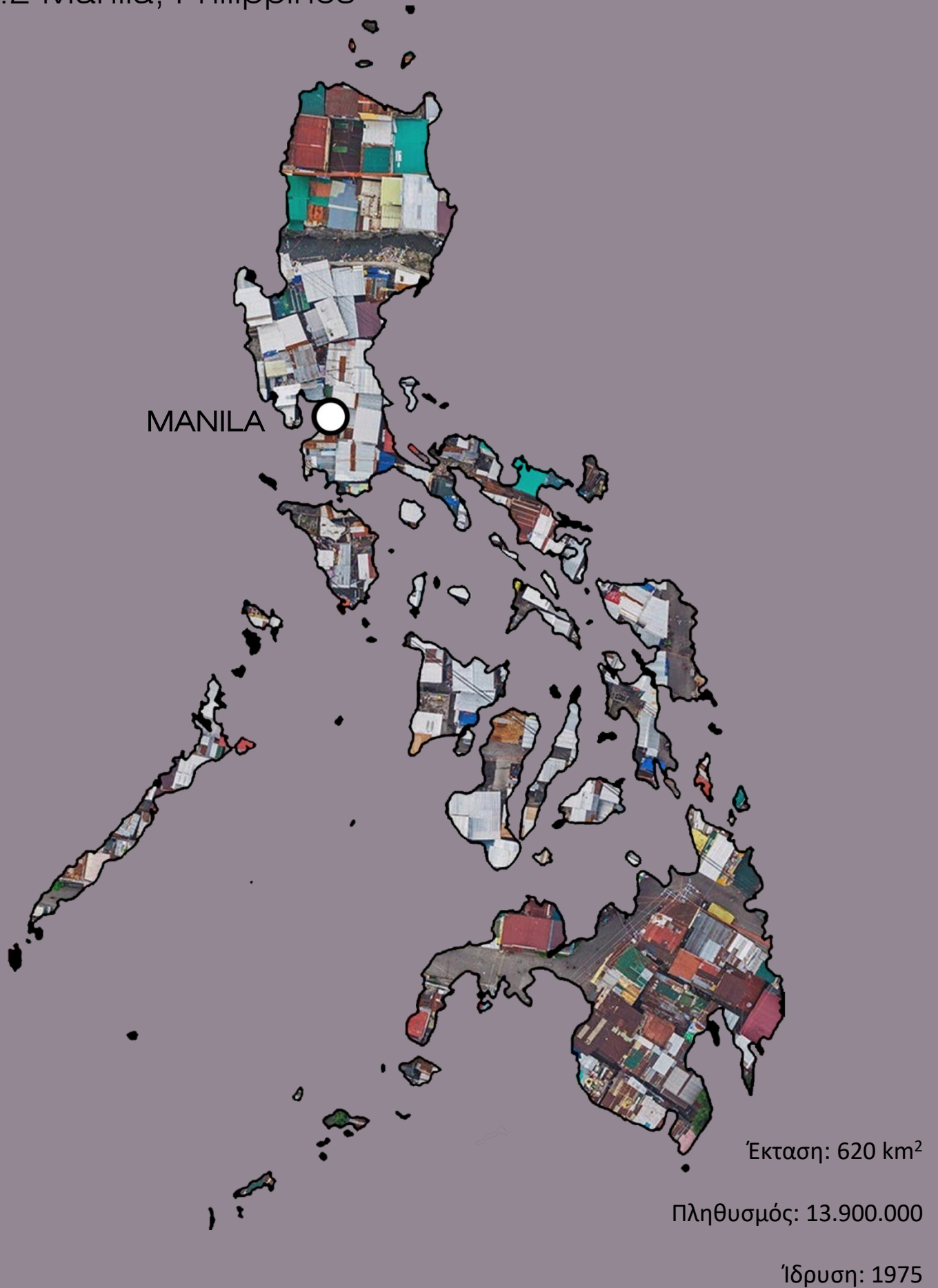
¹²³ Constanti P., Development For Whom? Sabarmati Riverfront Development Project and Its Impacts on the Urban Poor, ερευνητική εργασία στο Utrecht University, 2012, σελ.: 22-24, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/254022>, [Πρόσβαση στις 26/10/2019].

¹²⁴ Desai R., Shachi Sanghvi, Abhilaasha N., Mapping Evictions and Resettlement in Ahmedabad, 2000-2017, CEPT University, 2018, σελ.: 26,27.

Παράλληλα, σημαντικά προβλήματα στην ζωή των οικογενειών προκάλεσε ο τρόπος μετεγκατάστασης τους, καθώς η τυχαία ανάμειξη κατοίκων από διαφορετικές παραγκουπόλεις στον ίδιο χώρο συνέβαλε στην δημιουργία ενός κλίματος ανασφάλειας. Οι κάτοικοι διστάζουν να επικοινωνούν μεταξύ τους λόγω διαφορών στη θρησκεία, την κάστα, και την κοινωνική οργάνωση που είχαν στις προηγούμενες περιοχές κατοικίας τους, με αποτέλεσμα την απώλεια της συνεκτικότητας της κοινότητας και τη δύσκολη και αναποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των μελών της.¹²⁴

Συμπερασματικά, η προσέγγιση των κρατικών αρχών έναντι των αστικών φτωχών του Ahmedabad είναι αμφιλεγόμενη. Το πρόγραμμα μετεγκατάστασης των κατοίκων των παραγκουπόλεων, παρότι σχεδιαζόταν για 6 χρόνια, δεν κατάφερε να βελτιώσει ουσιαστικά τις συνθήκες ζωής των μετεγκατεστημένων οικογενειών, καθώς αγνόησε βασικές παραμέτρους της επιβίωσης τους. Ο σχεδιασμός χωρίς τον κοινωνικό παράγοντα, σε συνδυασμό με την έλλειψη των απαραίτητων πόρων, οδήγησε στην ανοργάνωτη μετεγκατάσταση πάνω από 20.000 οικογένειες, οι περισσότερες από τις οποίες ζουν σε χειρότερες συνθήκες διαβίωσης από ότι πριν την μετακίνηση τους. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως οι αρμόδιες αρχές εστίασαν περισσότερο στην ανάπλαση του παρόχθιου μετώπου του Ahmedabad και στην ανάπλαση του κέντρου της πόλης, παρά στην αναβάθμιση των συνθηκών ζωής των αστικών φτωχών.

4.2 Manila, Philippines

4.2.1 Το πλαίσιο πριν την μετεγκατάσταση

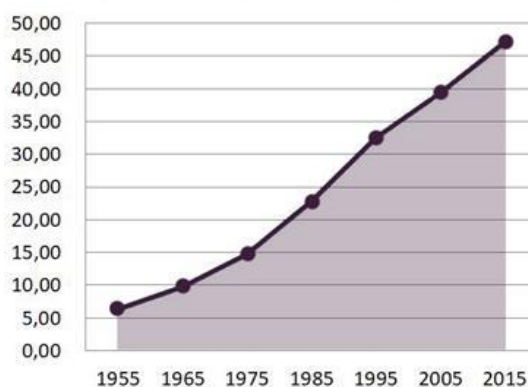
Οι Φιλιππίνες κατάφεραν να επιτύχουν την ανεξαρτησία τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες στις 4 Ιουλίου του 1946, μετά τη νίκη τους επί της Ιαπωνίας που είχε καταλάβει τη χώρα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ωστόσο, το νεοσύστατο κράτος είχε να αντιμετωπίσει πολιτική αστάθεια και σοβαρές οικονομικές διακυμάνσεις από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του, γεγονός που προκάλεσε έντονες κοινωνικές αναταραχές. Την έκρυθμη κατάσταση της χώρας ενέτεινε η ταχεία αστικοποίηση, που οδήγησε στην αύξηση της φτώχειας και των παραγκουπόλεων.

Τα προβλήματα στον πολιτικό τομέα ξεκίνησαν ήδη από το 1946, με τις αναταραχές που προκάλεσαν οι διάφορες επαναστατικές ομάδες. Η πολιτική κατάσταση της χώρας επιδεινώθηκε 6 χρόνια αργότερα, με την επιβολή της δικτατορίας από τον τότε πρόεδρο στις 21 Σεπτεμβρίου 1972. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από πολιτική καταπίεση, λογοκρισία και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ ευνόησε και την ανάπτυξη ακραίων πολιτικών κινημάτων. Το πολιτικό τοπίο στις Φιλιππίνες άλλαξε ξανά το 1986, όταν μετά από εξέγερση για νοθευμένες εκλογές, η αντιπολίτευση ανέλαβε κυβέρνηση και ξεκίνησε τη διαδικασία συνταγματικής αναθεώρησης. Ωστόσο, παρά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, η εξέλιξη της χώρας τα επόμενα χρόνια επηρεάστηκε από το υπέρογκο δημόσιο χρέος, τις προσπάθειες πραξικοπήματος, τις επίμονες κομμουνιστικές εξεγέρσεις και τη διαφθορά των επόμενων κυβερνήσεων.¹²⁵

Σημαντική συνέπεια της πολιτικής αστάθειας της χώρας ήταν οι συνεχείς εναλλαγές της οικονομίας. Τα πρώτα χρόνια μετά την ανεξαρτησία τους, οι Φιλιππίνες θεωρούνταν η πλουσιότερη χώρα στην Ανατολική Ασία, μετά την Ιαπωνία. Ωστόσο, η ανοδική πορεία της οικονομίας της ξεκίνησε από τις αρχές του 1970 να φθίνει, με αποκορύφωμα την οικονομική κακοδιαχείριση του καθεστώτος της δικτατορίας. Η διαφθορά της κυβέρνησης τις επόμενες δύο δεκαετίες προκάλεσε αργή οικονομική ανάπτυξη και περιόδους οικονομικής ύφεσης στη χώρα. Η ανάκαμψη της οικονομίας ξεκίνησε μετά το 1992 και δεν διήρκεσε πολύ, καθώς 5 χρόνια αργότερα η οικονομία επλήγη από την ασιατική χρηματοπιστωτική κρίση. Σήμερα, η οικονομία της χώρας βρίσκεται σε σταθερή βελτίωση και θεωρείται μια από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες οικονομίες στον κόσμο.¹²⁶

Τα οικονομικά προβλήματα της χώρας, σε συνδυασμό με τις περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης στην ύπαιθρο, οδήγησαν μεγάλο αριθμό κατοίκων σε μετεγκατάσταση στις μεγάλες πόλεις. Η αστικοποίηση στις Φιλιππίνες ξεκίνησε ήδη από τη δεκαετία του 1950, με τον πληθυσμό να μετακινείται στην πρωτεύουσα και σε άλλες 5 μητροπολιτικές περιοχές.¹²⁷ Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 4.2, η αύξηση του αστικού πληθυσμού συνέχισε με αυξανόμενο ρυθμό στις επόμενες δεκαετίες, με αποκορύφωμα το 1995, όπου καταλάμβανε το 46,6% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Έκτοτε, ο αστικός πληθυσμός συνέχισε να αυξάνεται, πλησιάζοντας το 2015 τα 50 εκατομμύρια.

Αστικός πληθυσμός (σε χιλιάδες)

διάγραμμα 4.2, αστικός πληθυσμός

Η ταχεία αυτή αστικοποίηση σε συνδυασμό με την υψηλή πληθυσμιακή ανάπτυξη και την έλλειψη καταλυμάτων για την στέγαση όλου αυτού του πληθυσμού, οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των ανεπίσημων οικισμών της χώρας. Οι παραγκουπόλεις, οι οποίες προϋπήρχαν σε μικρότερο ποσοστό πριν την ανεξαρτησία της χώρας, άρχισαν μετά το 1950 να αυξάνονται, με αποκορύφωμα το 1990, όπου πάνω από το 54% των κατοίκων ζούσε σε φτωχογειτονιές. Η αύξηση των slums συνεχίζεται και στα επόμενα χρόνια, με μικρότερο όμως ρυθμό ανάπτυξης, με αποτέλεσμα το 2010, οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων να φτάνουν τα 17,37 εκατομμύρια (40,1% του αστικού πληθυσμού) (πίνακας 4.3).

Πληθυσμός σε εκατομμύρια	Έτος				
	1990	1995	2000	2005	2010
Συνολικός	61,89	69,78	77,99	86,32	93,96
Αγροτικός	32,79	37,27	42,01	46,89	51,48
Αστικός	29,10	32,51	35,98	39,43	42,48
Αστικός πληθυσμός σε slums	15,80	16,52	16,98	17,23	17,37

πίνακας 4.3, κατανομή πληθυσμού ανά κατηγορία

¹²⁵ Gehander M., Mörnhed E., *From Slum to Adequate Homes - A Study on Housing Solutions for the Urban Poor in Manila, Philippines*, εργασία, Lund University, Σουηδία, 2006, σελ.: 19,20.

¹²⁶ Yoshiko N., *National Income Accounts in Philippine Economic History: A Preliminary Report on Data Gathering and Research Trends*, εργασία, Hitotsubashi University, Τόκιο, σελ.: 13,14.

¹²⁷ Valeriano S., *INFORMAL SETTLEMENTS IN METRO-MANILA: RELOCATION COMMUNITY PROGRAM AND DESIGN*, εργασία, UNIVERSITY OF HAWAII, 2012, σελ.: 5, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/10125/45686>, [Πρόσβαση στις 9/11/2019].

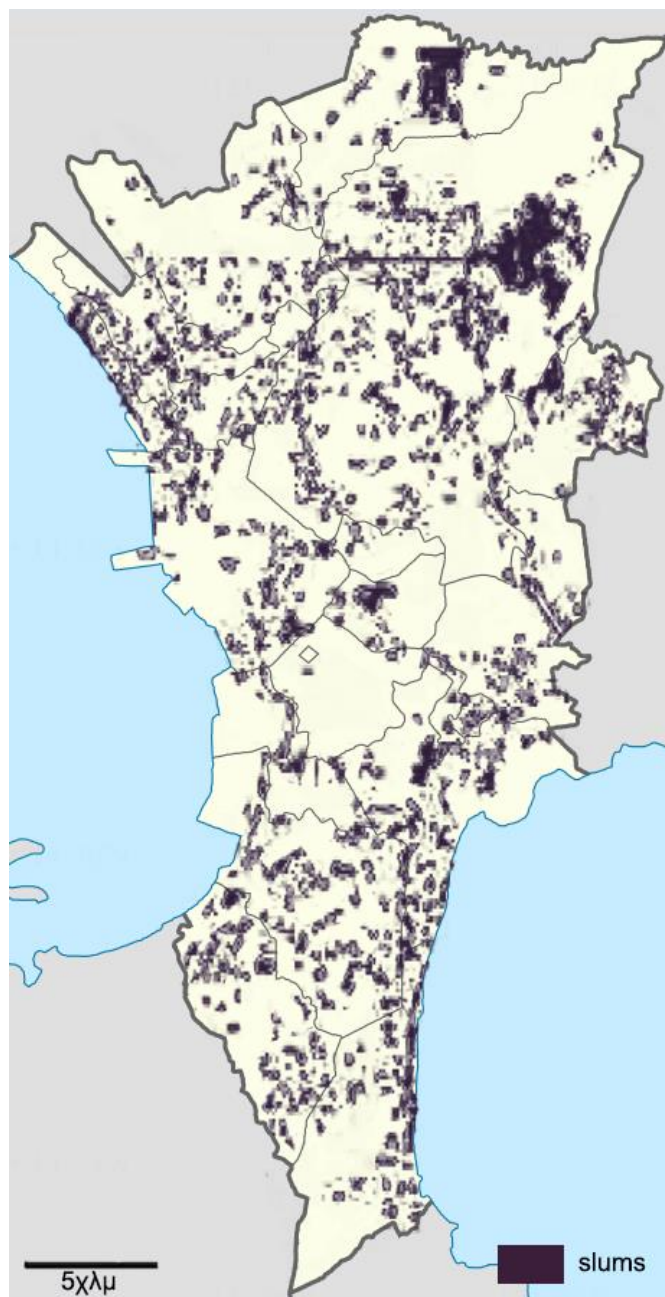
Χαρακτηριστικό παράδειγμα του υψηλού ποσοστού των παραγκουπόλεων στις Φιλιππίνες, αποτελεί η μητροπολιτική περιοχή της πρωτεύουσας Manila. Στην περιοχή αυτή υπάρχουν τέσσερις κύριοι τύποι παραγκουπόλεων ανάλογα με την τοποθεσία τους. Οι πρώτες δύο κατηγορίες αφορούν τις κοινότητες που βρίσκονται κατά μήκος είτε ποταμών είτε παράκτιων περιοχών και είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς σε φυσικές καταστροφές όπως τυφώνες και πλημμύρες. Οι παραγκουπόλεις αυτές που πλημμυρίζουν συχνά λόγω της ανόδου της στάθμης της θάλασσας αλλά και των εποχιακών βροχοπτώσεων εξαιτίας της απουσίας αποστραγγιστικών έργων, ονομάζονται στην τοπική διάλεκτο: *dagat-dagatan*. Μια ακόμα κατηγορία παραγκουπόλεων αφορά εκείνες που αναπτύσσονται σε χωματερές, ενώ στην τελευταία ανήκουν οι οικισμοί που εκτείνονται κατά μήκος μεγάλων αυτοκινητοδρόμων και σιδηροδρομικών γραμμών. Στην μητροπολιτική περιοχή σε μικρότερη έκταση συναντώνται και άλλα ήδη παραγκουπόλεων, όπως τα *looban* που είναι τα πιο πυκνοκατοικημένα *slums* στον αστικό ιστό, και τα *estero* που αποτελούνται από ιδιαίτερα στενά σπίτια και σχετίζονται με ιδιαίτερα άσχημες οσμές.¹²⁸

Σύμφωνα με την τελευταία έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας το 2014, περίπου 4 εκατομμύρια κάτοικοι (το 1/3 του συνολικού πληθυσμού) έμεναν σε παραγκουπόλεις.¹²⁹ Η μεγάλη έκταση των *slums* στην μητροπολιτική περιοχή της Manila φαίνεται στην εικόνα 4.21, όπου οι άτυποι οικισμοί ξεπερνούν τους 500.

Η πολιτική της αντιμετώπισης των παραγκουπόλεων έχει αλλάξει σημαντικά με την πάροδο των χρόνων. Τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας της χώρας, η κυβέρνηση προχωρούσε σε εκκαθαρίσεις μεγάλων *slums* και στην ανοργάνωτη μετεγκατάσταση του εκδιωχθέντος πληθυσμού σε περιοχές χωρίς βασικές υποδομές. Κατά τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών του 1960 και 1970 η τότε κυβέρνηση, με τη βοήθεια της Παγκόσμιας Τράπεζας, υποστήριξε διάφορα προγράμματα για την βελτίωση της μετεγκατάστασης, καθώς και την επί τόπου ανάπτυξη των παραγκουπόλεων. Κάποια από τα χαρακτηριστικότερα προγράμματα που εφαρμόστηκαν τα επόμενα χρόνια ήταν το Bagong Lipunan Improvement of Sites and Services (BLISS) (1979), που προέβλεπε την μετεγκατάσταση των φτωχών οικογενειών σε ιδιόκτητα σπίτια, και το Zonal Improvement (ZIP), το οποίο στόχευε στην αναβάθμιση της εκάστοτε κοινότητας και την μετέπειτα μεταπώληση της γης στους κατοίκους της (1984).¹³⁰

Οι περισσότερες από τις προσπάθειες για την αντιμετώπιση των παραγκουπόλεων δεν είχαν σημαντικά αποτελέσματα, καθώς συνέχισαν να αυξάνονται κατά τη διάρκεια του 21^{ου} αιώνα. Ωστόσο,

οι δύο καταστροφικές καταιγίδες που έπληξαν την μητροπολιτική περιοχή της Manila το 2008 και το 2009 αποτέλεσαν την αφορμή για τον σχεδιασμό ενός μεγάλου προγράμματος μετεγκατάστασης των παραγκουπόλεων, που επηρέασε πάνω από 100.000 νοικοκυριά.

Εικ.4.21, τα *slums* στην μητροπολιτική περιοχή της Manila

¹²⁸ Ragragio J., *The case of Metro Manila, Philippines*, σελ.7, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Manila.pdf, [Πρόσβαση στις 15/11/2019].

¹²⁹ Gayatri S., Gauri G., *Navigating Informality Perils and Prospects in Metro Manila's Slums*, The World Bank, New York, 2017, σελ.: 13.

¹³⁰ Gehander M., Mörnhed E., *From Slum to Adequate Homes - A Study on Housing Solutions for the Urban Poor in Manila, Philippines*, εργασία, Lund University, Σουηδία, 2006, σελ.: 21,22.

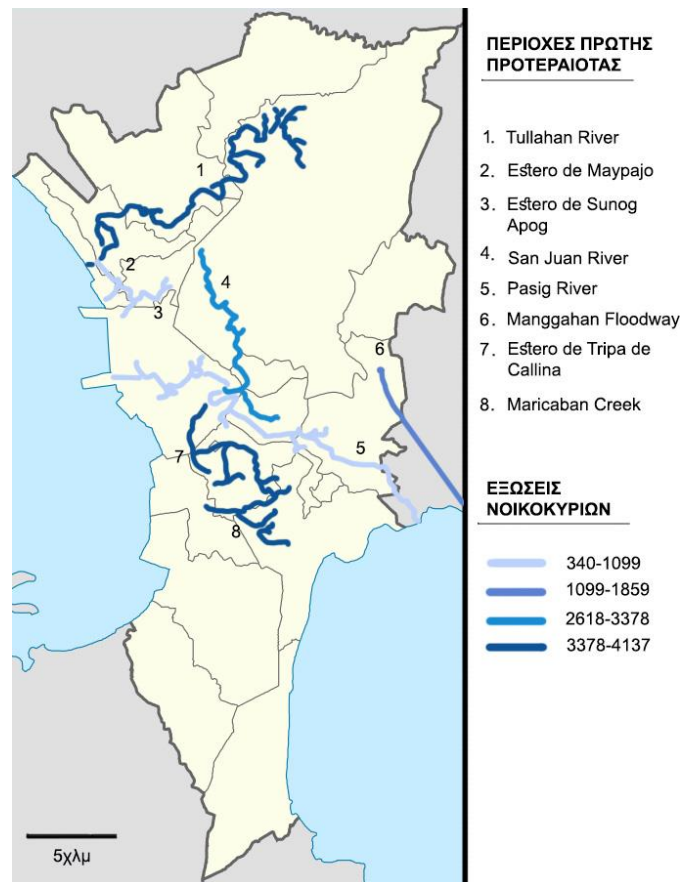
4.2.2 Η μετεγκατάσταση

Το πρόγραμμα μετεγκατάστασης Oplan Likas πραγματοποιήθηκε στην μητροπολιτική περιοχή της Manila την περίοδο 2011-2017. Σκοπός του ήταν η μετεγκατάσταση 104.219 οικογενειών που ζούσαν σε παραγκουπόλεις σε επικίνδυνες περιοχές, ως μέτρο πρόληψης για την προστασία τους από πλημμύρες και καταστροφές. Συγκεκριμένα, τα έργα μετεγκατάστασης περιελάμβαναν την απόκτηση μεγάλων εκτάσεων γης και την ανέγερση κατοικιών, που προορίζονταν για οικογένειες με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας. Επιπλέον, στις περιοχές αυτές παρέχονταν και άλλες βασικές εγκαταστάσεις, όπως σχολεία, πόσιμο νερό και κέντρα υγείας.

Το πρόγραμμα μετεγκατάστασης αποτέλεσε ένα από τα σχέδια προστασίας του πληθυσμού από τις φυσικές καταστροφές, καθώς μερικά χρόνια νωρίτερα, το 2008 και το 2009, δύο ισχυρές τροπικές καταιγίδες έπληξαν την μητροπολιτική περιοχή και επηρέασαν πάνω από 4,4 εκατομμύρια κατοίκους. Συγκεκριμένα, οι καταιγίδες αποδείχτηκαν ιδιαίτερα καταστροφικές κυρίως στις παραγκουπόλεις, καθώς η άτυπη και άναρχη δόμηση των κατοικιών, σε συνδυασμό με το ελλιπές σύστημα αποστράγγισης προκάλεσαν έντονες πλημμύρες στις πυκνοκατοικημένες περιοχές. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η καταστροφή χιλιάδων κατοικιών και η μεταφορά των κατοίκων σε κέντρα εκκένωσης, ενώ πάνω από 300 άνθρωποι έχασαν την ζωή τους.¹³¹

Το πρόγραμμα Oplan Likas σχεδιάστηκε μετά από το καταστροφικό χτύπημα των δύο τυφώνων, καθώς σύμφωνα με εκτιμήσεις για το 2050, μια ενδεχόμενη καταιγίδα προβλέπεται να προκαλέσει σοβαρές πλημμύρες σε 42% περισσότερες περιοχές, από ότι το 2009.¹³² Για την πραγματοποίηση των έργων μετεγκατάστασης, η κυβέρνηση χορήγησε 1,15 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ υπεύθυνοι της υλοποίησης του προγράμματος ήταν το Υπουργείο Εσωτερικών και Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η Εθνική Αρχή Στέγασης.

Οι κατεδαφίσεις των παραγκουπόλεων ξεκίνησαν το 2012 και μέχρι το 2017 εκδιώχτηκαν 52.254 οικογένειες από τις 104.219 που αφορούσε το πρόγραμμα. Οι κατευθυντήριες γραμμές για τις εξώσεις δόθηκαν από το αντιπλημμυρικό πρόγραμμα Metro Manila Flood Management Project (MMFMP), το οποίο χώρισε τις περιοχές σε πέντε προτεραιότητες ανάλογα με την επικινδυνότητα τους σε φυσικές καταστροφές.¹³³ Μέχρι το 2017, οι κατεδαφίσεις προχώρησαν κατά μήκος των περιοχών πρώτης προτεραιότητας, όπως φαίνεται στην εικόνα 4.22. Σύμφωνα με την εικόνα 4.22, οι περισσότερες εξώσεις πραγματοποιήθηκαν στο βόρειο και στο κεντρικό τμήμα της μητροπολιτικής περιοχής, καθώς και σε παράκτιες περιοχές στη δυτική Manila.

Εικ.4.22, οι εξώσεις μεταξύ 2012-2017

¹³¹ Watanabe A., Nakasu T., Inokuchi T., *Representations over a Tropical Storm Disaster and the Restoration of Everyday Lives for Urban Poor Victims in the Philippines – The Case of Typhoon Ondoy* –, άρθρο στο Natural Disaster Research Report of the National Research Institute for Earth Science and Disaster Prevention, No.: 45, 2011.

¹³² Ballesteros M., *Linking Poverty and the Environment: Evidence from Slums in Philippine Cities*, άρθρο στο Philippine Institute for Development Studies, no: 2010-33, σελ.: 20, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://dirp4.pids.gov.ph/ris/dps/pidsdps1033.pdf>, [Πρόσβαση στις 5/12/2019].

¹³³ Alvarez M., *Benevolent evictions and cooperative housing models in post-Ondoy Manila*, άρθρο στο Radical Housing Journal, κωδικός άρθρου: ISSN 2632-2870, 2019, σελ.: 52,54.

Οι μετεγκαταστάσεις των εκδιωχθέντων πληθυσμών ξεκίνησαν το 2012 από την Εθνική Αρχή Στέγασης. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, από τις 104.219 κατοικίες που ήταν προγραμματισμένο να κατασκευαστούν μέχρι το 2017, χτίστηκαν μόνο 85.503, εκ των οποίων σήμερα κατοικούνται οι 63.022.¹³⁴ Από τις κατοικίες αυτές, μόνο οι 9.838 βρίσκονται εντός πόλεως, καθώς, όπως φαίνεται από την εικόνα 4.23, οι τοποθεσίες που επιλέχθηκαν για την μετεγκατάσταση των οικογενειών είναι ως επί το πλείστον εκτός της μητροπολιτικής περιοχής της Manila, σε αποστάσεις που μπορεί να ξεπερνούν και τα 15 χιλιόμετρα. Οι υπόλοιπες 75.215 οικογένειες μεταφέρθηκαν είτε σε περιοχές κοντά σε υπάρχοντες οικισμούς, είτε σε οικοπέδα σε απομονωμένες τοποθεσίες. Το γεγονός της μετεγκατάστασης εκτός πόλης οφείλεται κυρίως σε οικονομικούς παράγοντες, αλλά και στους περιορισμούς της γης. Ωστόσο, η απομάκρυνση των κατοίκων από τον τόπο εργασίας τους προκάλεσε σημαντικά προβλήματα βιοπορισμού στις περισσότερες οικογένειες.

Στη συνέχεια θα μελετηθούν κάποιες από τις χαρακτηριστικές επεμβάσεις μετεγκατάστασης που έγιναν στην Manila.

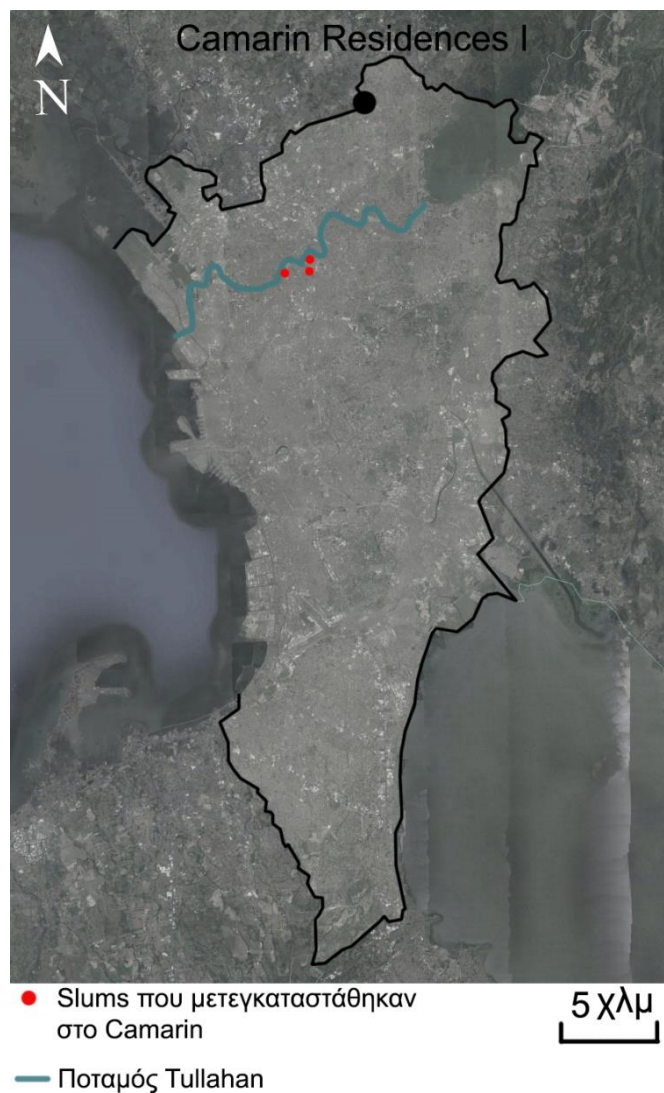
- Μητροπολιτική περιοχή της Μανίλα
- Περιοχή μετεγκατάστασης

Εικ.4.23, περιοχές μετεγκατάστασης

¹³⁴ Galuszka J. , *Civil society and public sector cooperation: Case of Oplan LIKAS*, άρθρο στο Philippine Institute for Development Studies, κωδικός άρθρου: ISSN 2508-0865, 2018, σελ.: 5.

4.2.2.1 Camarin Residences I

Μια από τις λίγες τοποθεσίες εντός μητροπολιτικής περιοχής όπου εγκαταστάθηκε ένα μέρος του εκτοπισθέντος πληθυσμού είναι η πόλη Caloocan, η οποία βρίσκεται στην βόρεια πλευρά της Manila (εικ.4.24). Όπως φαίνεται από την εικόνα 4.24, στην περιοχή αυτή εγκαταστάθηκαν κυρίως κάτοικοι από τις παραγκουπόλεις που βρίσκονταν στις όχθες του ποταμού Tullahan, οι οποίες κινδύνευαν από τυφώνες.

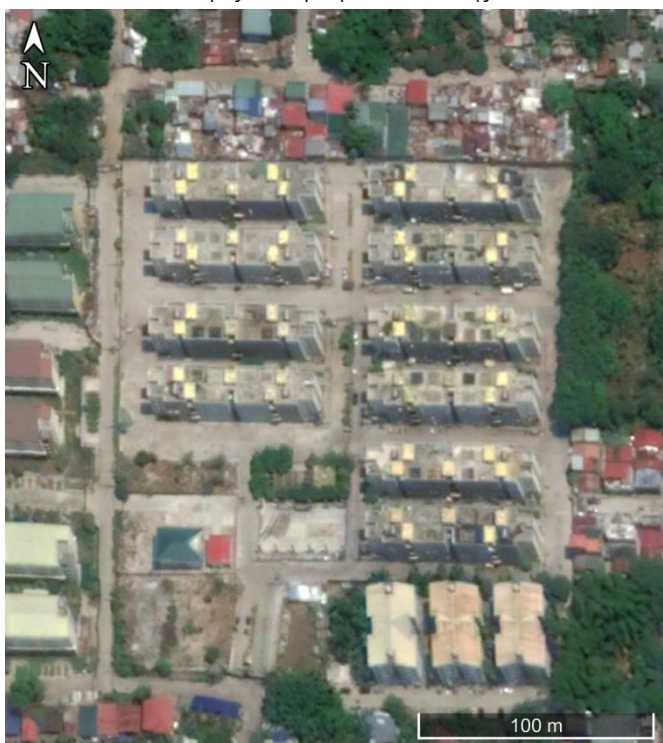
Εικ.4.24, Camarin Residences I στη Manila

Σε μία κενή περιοχή 24.000 τ.μ. στα περίχωρα της πόλης Caloocan η Εθνική Αρχή Στέγασης κατασκεύασε 1200 κατοικίες την περίοδο 2012 – 2014.¹³⁵ Όπως φαίνεται από τις αεροφωτογραφίες της διαδικασίας κατασκευής του οικισμού της εικόνας 4.25, οι οικογένειες εγκαταστάθηκαν σε 10 συγκροτήματα κατοικιών, που κατασκευάστηκαν σε ένα ορθογώνιο οικοπέδο. Στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου, ο οικισμός συνορεύει με μια περιοχή με slums, ενώ στις υπόλοιπες πλευρές του περικλείεται από οδικούς

άξονες που τον διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες περιοχές κατοικίας. Παράλληλα, εντός του οικοδομικού αυτού τετραγώνου βρίσκονται και 3 οικοδομήματα τα οποία προϋπήρχαν.

2.3.2014 Ο οικισμός κατά τη διάρκεια κατασκευής του

23.4.2019 Ο οικισμός σήμερα

Εικ.4.25, ο οικισμός Camarin Residences

Εντός του οικοπέδου, οι πολυκατοικίες είναι τοποθετημένες παράλληλα σε οριζόντιο άξονα, έτσι ώστε να διαμορφώνουν μέτωπο στον βορρά, ενώ στην ανατολική και στη δυτική πλευρά του οικοπέδου διαμορφώνουν ασυνεχή μέτωπα. Επιπλέον, ανά δύο συνεχόμενα συγκροτήματα κατοικιών ως προς τον κάθετο άξονα δημιουργούνται κοινόχρηστοι χώροι με φύτευση ως χώροι εκτόνωσης των κατοίκων. Τα ζεύγη αυτά των πολυκατοικιών διαχωρίζονται με τα υπόλοιπα με δύο κύριους οδικούς άξονες, έναν οριζόντιο και έναν κάθετο, που διαπερνούν τον οικισμό σε όλες τις κατευθύνσεις. Η κατανομή των κατοικιών στον χώρο δεν είναι ίση, καθώς η ανατολική πλευρά του οικισμού είναι πιο πυκνοδομημένη, ενώ το νοτιοδυτικό τμήμα του οικισμού είναι ως επί το πλείστον ανεκμετάλλευτο μέχρι σήμερα. Όσον αφορά τα κτίρια, διαρθρώνονται σε 5 επίπεδα, ενώ το κάθε ένα έχει 20 μονάδες κατοικίας έκτασης 24 τ.μ. (εικ.4.26,4.27)

Εικ.4.26, η τοποθέτηση των συγκροτημάτων στον οικισμό

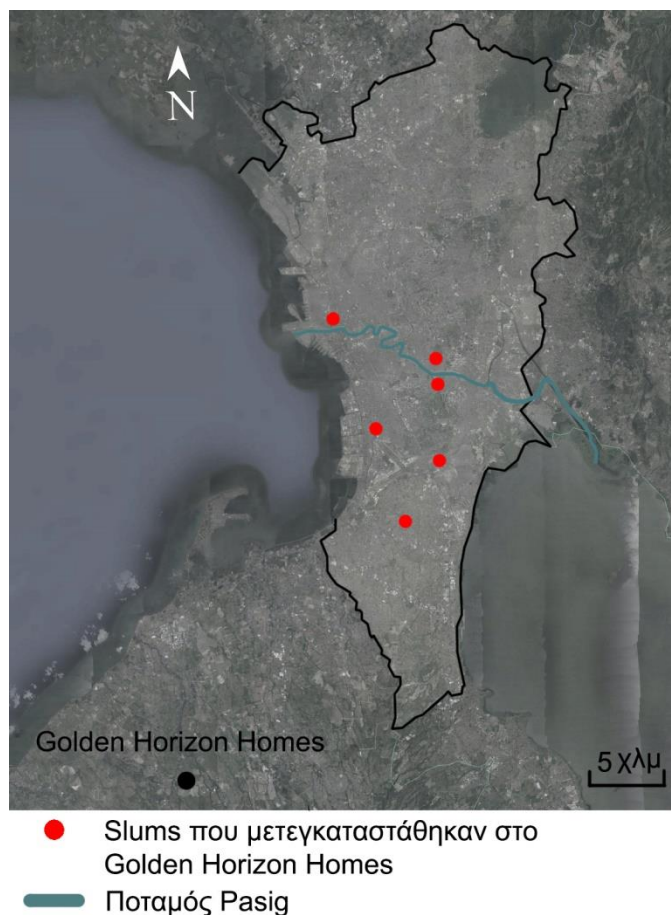
Εικ.4.27, ο δημόσιος χώρος ανάμεσα σε δύο συγκροτήματα κατοικιών

¹³⁵ Marquez M., *Linking Household Structure and Living Condition to Health Outcomes in Socialized Housing Project: Case of Camarin Residence I, Caloocan City*, άρθρο για το UP Population Institute, Diliman Quezon City, σελ.: 4.

4.2.2.2 Golden Horizon Homes

Η πόλη Trece Martires είναι μια από τις περιοχές εκτός της Manila που δέχτηκαν πολλές οικογένειες που αναγκάστηκαν σε μετεγκατάσταση λόγω του προγράμματος Oplan Likas. Στα προάστια της πόλης αυτής και σε απόσταση 15 χιλιομέτρων από τα όρια της μητροπολιτικής περιοχής, η Εθνική Αρχή Στέγασης κατασκεύασε κατοικίες για την εγκατάσταση οικογενειών που είτε βρίσκονταν σε όχθες ποταμού, είτε ήταν θύματα πυρκαγιάς, είτε επηρεάζονταν από κυβερνητικά προγράμματα ανάπτυξης της Manila. (εικ.4.28). Ο νέος οικισμός που δημιουργήθηκε ονομάστηκε Golden Horizon Homes.

Η πρώτη φάση κατασκευής των κατοικιών του Golden Horizon Homes ξεκίνησε τον Μάιο του 2013 και ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 2014, με την ανέγερση 4.125 κατοικιών και βοηθητικών εγκαταστάσεων σε μια έκταση 400.000 τ.μ..¹³⁶ Όπως φαίνεται από την εικόνα 4.29, οι κατοικίες ξεκίνησαν να χτίζονται από το βόρειο τμήμα του οικισμού ενώ μέχρι το τέλος της πρώτης φάσης, είχε δημιουργηθεί το βόρειο και το δυτικό μέτωπο, καθώς και ένα μέρος των κατοικιών του κέντρου. Τρία χρόνια αργότερα, ο οικισμός συνέχισε να αναπτύσσεται με την κατασκευή περισσότερων κατοικιών στο κέντρο του. Μέχρι τις 4 Απριλίου του 2018 είχαν κατασκευαστεί συνολικά 4.571 κατοικίες, ένα σχολείο με 15 αίθουσες διδασκαλίας, δύο κέντρα φροντίδας παιδιών και ένα κέντρο πολλαπλών χρήσεων.

Εικ.4.28, Golden Horizon Homes στη Manila

Εικ.4.29, διαδικασία κατασκευής του οικισμού

27.3.2013

8.1.2014

2.3.2015

12.4.2017

6.4.2018

5.2.2019

Σήμερα ο οικισμός εξακολουθεί να επεκτείνεται με την κατασκευή κατοικιών στο νοτιοανατολικό τμήμα του, ενώ σύμφωνα με τον αρχικό προγραμματισμό του έργου, αναμένεται να ανεγερθούν και άλλες κοινοτικές εγκαταστάσεις όπως κέντρο εκπαίδευσης, κέντρο υγείας, τοπική αγορά (Talipara στην τοπική γλώσσα), αστυνομικό τμήμα και σταθμό μεταφορών.¹³⁷

Ο οικισμός Goldern Horizon βρίσκεται σε μια πεδινή περιοχή βόρεια της πόλης Trece Martires και περιβάλλεται κυρίως από καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Στην ανατολική του πλευρά ο οικισμός συνορεύει με έναν άλλον οικισμό, με τον οποίο όμως δεν επικοινωνεί, καθώς παρεμβάλλεται μια χαράδρα. Ανάλογα φυσικά όρια υπάρχουν και στην δυτική πλευρά του οικισμού, ενώ η απουσία οδικού άξονα στον βορρά, τον καθιστά προσβάσιμο μόνο από το νότιο τμήμα του. Μορφολογικά, ο οικισμός δεν έχει κάποιο συγκεκριμένο σχήμα, καθώς ακολουθεί τα φυσικά όρια της περιοχής. Ωστόσο, στο εσωτερικό τμήμα του οι κατοικίες έχουν ως επί το πλείστον ορθοκανονική διάταξη και δομούνται γραμμικά σε ένα σύστημα οικοδομικών τετραγώνων. Η είσοδος στον οικισμό γίνεται από μια μεγάλη κάθετη οδική αρτηρία πλάτους 10 μέτρων, η οποία διατρέχει κεντρικά την περιοχή. Παράλληλα, δευτερεύουσες οδοί πλάτους 8,5 και 6,5 μέτρων συνδέουν τις τοπικές οδούς με την οδική αρτηρία, διαρθρώνοντας το οδικό δίκτυο του οικισμού. Σύμφωνα με την εικόνα 4.29, ο οικισμός είναι πυκνοκατοικημένος, ιδιαίτερα στο βόρειο και στο κεντρικό τμήμα του, με λίγους ελεύθερους χώρους ανάμεσα στις κατοικίες. Τέλος, όσον αφορά τις κατοικίες, είναι κυρίως μονώροφες με μέσο εμβαδόν 26τ.μ., και κεκλιμένη στέγη (εικ. 4.30).

Εικ.4.30, μια τυπική μορφή κατοικίας του οικισμού

4.2.2.3 Southville 10

Η περιοχή Southville 10 βρίσκεται στην πόλη Tanay της επαρχίας Rizal, σε απόσταση 23 χιλιομέτρων από την μητροπολιτική περιοχή της Manila (εικ.4.31). Σε μια έκταση 162.000 τ.μ. περίπου στην περιοχή αυτή, η Εθνική Αρχή Στέγασης κατασκεύασε 2.162 κατοικίες, για τη στέγαση των οικογενειών που αναγκάστηκαν σε μετεγκατάσταση. Η κατασκευή του οικισμού πραγματοποιήθηκε την περίοδο 2011-2016, ενώ ξεκίνησε να κατοικείται το 2012 από 800 οικογένειες από διαφορετικές παραγκουπόλεις.

Εικ.4.31, ο οικισμός Southville 10 στη Manila

¹³⁶ Pagunsan R., *NHA HOUSING PROGRAMS AND TECHNOLOGIES*, παρουσίαση για το 9^ο Συνέδριο Chamber of Real Estate & Builders' Associations, 2015, σελ.: 34.

¹³⁷ Deri G., *Project Profile*, επιστολή από την National Housing Authority, 2018, Quezon, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://twdbcw20190204-dot-efoi-ph.appspot.com/requests/aglzfVmb2ktcGhyHQsSB0NvbnRlbnQlEE5lQS00MzY2NTc5MTA2MzUM,Πρόσβαση> στις 4/12/2019].

Ο οικισμός Southville 10 έχει δημιουργηθεί πάνω σε μια υπερυψωμένη πλαγιά πάνω από την λίμνη Laguna, ώστε να είναι ασφαλής από τον κίνδυνο της πλημμύρας, και περιβάλλεται από δάσος.¹³⁸ Όπως φαίνεται από την εικόνα 4.32, οι κατοικίες ξεκίνησαν να χτίζονται από την ανατολική πλευρά του οικισμού, και σταδιακά επεκτάθηκαν προς τη δύση, ακολουθώντας το ανάγλυφο της περιοχής. Οι έντονες υψομετρικές διαφορές της γης, αλλά και η έντονη φύτευση, επηρέασαν το σχήμα του οικισμού και την συνεκτικότητά του, καθώς το δυτικό τμήμα του είναι σχεδόν αποκομμένο με τον υπόλοιπο ιστό. Εσωτερικά, οι κατοικίες έχουν κυρίως ορθοκανονική διάταξη και διορθώνονται μέσα σε ένα σύστημα οικοδομικών τετραγώνων, διαμορφώνοντας αυστηρά μέτωπα περιμετρικά του οικισμού. Σύμφωνα με τις αεροφωτογραφίες, η δόμηση είναι πιο πυκνή στο ανατολικό και στο κεντρικό τμήμα του οικισμού, ενώ οι ελεύθεροι χώροι μεταξύ των κατοικιών είναι σχεδόν ανύπαρκτοι. Τέλος, όσον αφορά τις κατοικίες, είναι μονώροφες με δίρριχτη στέγη και μέσο εμβαδόν 25 τ.μ. (εικ.4.33).

Εικ.4.33, τυπικό τμήμα του οικισμού Southville 10

Εικ.4.32 η διαδικασία κατασκευής του Southville 10

¹³⁸ Environmental Science for Social Change, *Government Resettlement Sites in Rodriguez and Tanay, Rizal*, Manila, 2013, σελ.: 2, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://essc.org.ph/content/wp-content/uploads/2013/11/Fact-Sheet-Rodriguez.pdf>, [Πρόσβαση στις 24/12/2019].

8.3.2012

1.1.2014

24.3.2016

26.3.2019

4.2.2.4 Balagtas Heights

Η πόλη Balagtas της επαρχίας Bulacan είναι μια από τις περιοχές μετεγκατάστασης του προγράμματος Oplan Likas που βρίσκονται βόρεια της Manila. Στα προάστια της πόλης αυτής και σε μια απόσταση 14 περίπου χιλιομέτρων από την μητροπολιτική περιοχή, η Εθνική Αρχή Στέγασης κατασκεύασε κατοικίες για 1000 οικογένειες που εκδιώχτηκαν από παραγκουπόλεις του κέντρου (εικ.4.34).

Εικ.4.34, ο οικισμός Balagtas Heights στη Manila

Όπως φαίνεται στην εικόνα 4.35, η κατασκευή των κατοικιών ξεκίνησε το 2013 από την ανατολική πλευρά του οικισμού, ενώ μέχρι τα τέλη του 2014, η ανέγερση των προβλεπόμενων μονάδων είχε ολοκληρωθεί. Ο οικισμός Balagtas Heights δημιουργήθηκε σε μια πεδινή έκταση της επαρχίας και περιβάλλεται από καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Στην ανατολική πλευρά του συνορεύει με έναν παραπόταμο του ποταμού Pasig, ενώ τα υπόλοιπα όρια του είναι ασαφή. Το σχήμα του οικισμού είναι ακαθόριστο, ενώ η είσοδος σε αυτόν γίνεται μέσω μιας κεντρικής οδικής αρτηρίας που διαπερνά κάθετα τον οικισμό και τον ενώνει με τις υπόλοιπες περιοχές κατοίκησης. Εσωτερικά του οικισμού, οι κατοικίες είναι γραμμικά τοποθετημένες σε ένα σύστημα οικοδομικών τετραγώνων, διαμορφώνοντας μέτωπο στο βορειοδυτικό τμήμα του. Οι κατοικίες έχουν ύψος 7 μέτρων περίπου και δίρριχτη στέγη, με μέσο εμβαδόν 25 τ.μ. περίπου (εικ.4.36). Οι ελεύθεροι χώροι της περιοχής είναι περιορισμένοι, ενώ μια μεγάλη κενή έκταση στο δυτικό τμήμα του οικισμού παραμένει έως σήμερα ανεκμετάλλευτη.

25.10.2013

2.11.2014

10.11.2018

Εικ.4.35, η σταδιακή οικοδόμηση του Balagtas Heights

Εικ.4.36, τυπική οδός του οικισμού Balagtas Heights

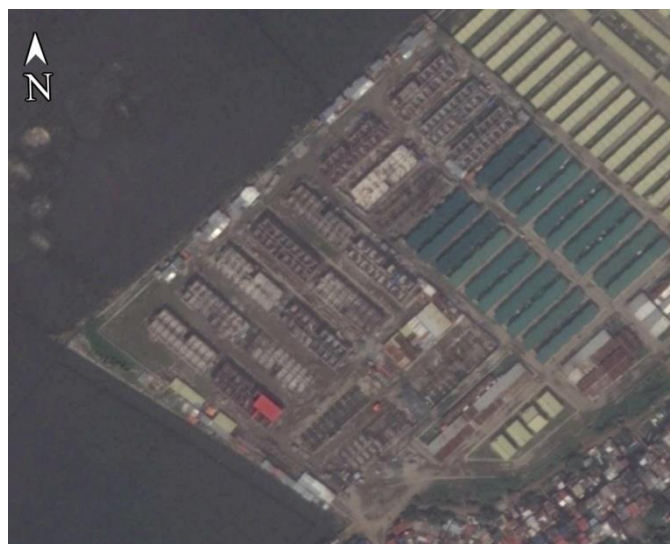
4.2.2.5 Navotas 1

Ο οικισμός Navotas 1 δημιουργήθηκε στην πόλη Navotas, που βρίσκεται στην βορειοδυτική πλευρά της μητροπολιτικής Manila (εικ.4.37). Σε μια παραλιακή έκταση στην βόρεια πλευρά της πόλης, το πρόγραμμα Oplan Likas προχώρησε στην κατασκευή 680 κατοικιών για οικογένειες που αναγκάστηκαν σε μετεγκατάσταση από παραγκουπόλεις εντός της μητροπολιτικής περιοχής.

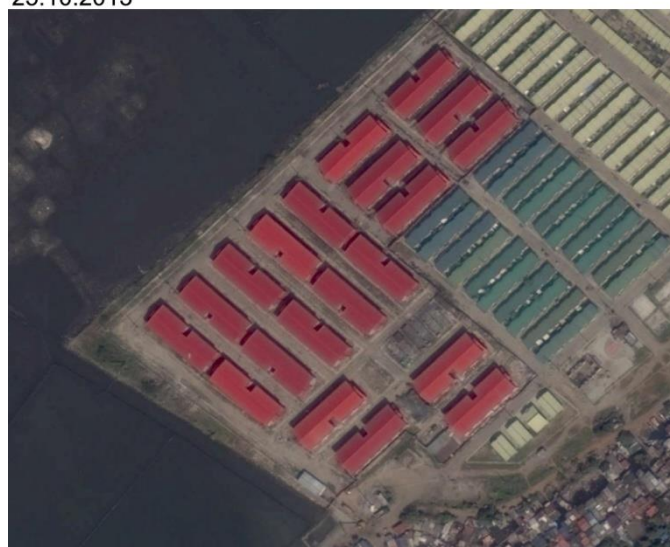

Εικ.4.37, ο οικισμός Navotas 1 στην Manila

Η ανέγερση του οικισμού Navotas 1 ξεκίνησε το 2013 και ολοκληρώθηκε 2 χρόνια αργότερα, με την κατασκευή 20 συγκροτημάτων με κατοικίες (εικ.4.38). Όπως φαίνεται και στην εικόνα 4.38, ο οικισμός δημιουργήθηκε σε μια έκταση περίπου 22.500 τ.μ., η οποία στην νότια και στην ανατολική της πλευρά συνορεύει με κατοικήσιμες περιοχές, ενώ στη βόρεια και στην ανατολική βρέχεται από τον κόλπο της Manila. Οι κτιριακοί όγκοι είναι τοποθετημένοι στην πλειοψηφία τους ανά ζεύγη αντικριστά, σε δύο άξονες κάθετους μεταξύ τους, ακολουθώντας το ορθογωνικό σχήμα του οικοπέδου. Επιπλέον, στο εσωτερικό μεταξύ δύο αντικριστών συγκροτημάτων δημιουργούνται κοινόχρηστοι χώροι με φύτευση, ενώ στο κέντρο του οικισμού βρίσκεται ένα γήπεδο. Τέλος, τα συγκροτήματα κατοικιών είναι δυόροφα με δίριχτες στέγες (εικ.4.39) και φιλοξενούν από 34 κατοικίες.

25.10.2013

5.2.2015

23.4.2019

Εικ.4.38, η διαδικασία κατασκευής του Navotas 1

Εικ.4.39, τυπικός κτιριακός όγκος του οικισμού

4.2.3. Αξιολόγηση της μετεγκατάστασης

Οι βασικές δραστηριότητες του προγράμματος Oplan Likas ολοκληρώθηκαν ουσιαστικά μέχρι τα τέλη του 2016, ενώ κάποια από τα τμήματα του σχεδιασμού συνεχίστηκαν μέχρι το 2018. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, από τις 104.219 κατοικίες που ήταν προγραμματισμένο να κατασκευαστούν, χτίστηκαν 85.503, ενώ για να αντιμετωπιστούν ορισμένα κενά στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και των κοινοτικών υποδομών, αρμόδιοι φορείς ενέκριναν επιπλέον οικονομικά κονδύλια το 2017.¹³⁹ Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες της κυβέρνησης για την καλή λειτουργία του προγράμματος, τα αποτελέσματα δέχονται αμφισβήτηση.

Οι θετικές επιπτώσεις της μετεγκατάστασης των κατοίκων αφορούσαν κυρίως την ασφάλεια του πληθυσμού που ζούσε σε επικίνδυνες περιοχές της Manila και απειλούνταν από πλημμύρες και καταστροφές. Ακόμη, η εξασφάλιση νέων κατοικιών για αξιοπρεπή διαβίωση σε οικογένειες που ζούσαν σε παράγκες στόχευε στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την μείωση της φτώχειας. Εντούτοις, παρότι ορισμένες οικογένειες έμειναν ικανοποιημένες από τη νέα τους εγκατάσταση, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού αντιμετώπισε σημαντικά προβλήματα εξαιτίας των νέων συνθηκών διαβίωσης.

Αρχικά, η μετεγκατάσταση εκτός πόλης σε περιοχές που βρίσκονται μακριά από τους τόπους διαμονής και εργασίας των κατοίκων, προκάλεσε σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα στους μετεγκατεστηθέντες. Ορισμένα από αυτά είναι η απώλεια οικονομικών δικτύων, η έλλειψη ευκαιριών διαβίωσης λόγω της αναντιστοιχίας μεταξύ δεξιοτήτων και ευκαιριών απασχόλησης, η ανεπαρκής πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες και η διατάραξη των κοινωνικών δικτύων. Ακόμα, σε πολλές περιπτώσεις, οι νέες τοποθεσίες εκτός πόλης δεν ήταν προετοιμασμένες για την παραλαβή των οικογενειών, λόγω της έλλειψης συνδέσεων με το νερό και την ηλεκτρική ενέργεια, καθιστώντας την διαβίωση των κατοίκων ιδιαίτερα δύσκολη.¹⁴⁰

Αποτέλεσμα των προβλημάτων αυτών είναι η απότομη μείωση των εισοδημάτων των οικογενειών, οι οποίοι συχνά λάμβαναν προειδοποιήσεις έξωσης από την κυβέρνηση, όταν δεν μπορούσαν να αποπληρώσουν τα μηνιαία τους έξοδα. Παράλληλα, η αποκοπή τους από τις αγορές και τις δημόσιες υπηρεσίες συνέτεινε στη δημιουργία ενός κλίματος ανασφάλειας, καθώς οι κάτοικοι αισθάνονται αβοήθητοι και απομονωμένοι. Επιπλέον, σε ορισμένες περιπτώσεις, η κακή κατάσταση στις περιοχές μετεγκατάστασης ώθησε ένα μέρος του πληθυσμού στη συμμετοχή σε αντικοινωνικές δραστηριότητες, όπως στην πορνεία και στην κατάχρηση ή ακόμα και εμπορία ναρκωτικών.

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα της μετεγκατάστασης των κατοίκων της μητροπολιτικής Manila είναι αμφισβητούμενα. Το πρόγραμμα Oplan Likas, παρότι σχεδιάστηκε για την ασφαλέστερη και βιωσιμότερη ζωή των κατοίκων των παραγκουπόλεων, σε πολλές περιπτώσεις απέτυχε στην ομαλή ενσωμάτωση τους στις νέες περιοχές εγκατάστασης, με αποτέλεσμα αρκετές οικογένειες να αναγκαστούν να επιστρέψουν στις περιοχές προέλευσης τους. Η εστίαση αυτή του προγράμματος στην έξωση των οικογενειών και όχι στην αναβάθμιση των συνθηκών ζωής τους, έγειρε σε πολλές περιπτώσεις το ερώτημα σχετικά με το αν η μετεγκατάσταση των ανθρώπων πραγματοποιήθηκε επειδή βρίσκονταν στις αποκαλούμενες επικίνδυνες ζώνες ή επειδή υποκινούνταν από αναπτυξιακά συμφέροντα υπό τη μορφή έργων υποδομής και μεγάλων επιχειρήσεων στις περιοχές αυτές.

¹³⁹ Department of Public Works and Highway, Metro Manila Development Authority, *Metro Manila Flood Management Project*, Manila, 2017, σελ.: 15, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://documents.worldbank.org/curated/en/635631468144005752/pdf/SFG1810-REVISED-RP-P153814-Box402913B-PUBLIC-Disclosed-6-7-2017.pdf>, [Πρόσβαση στις 26/1/2020].

¹⁴⁰ Gayatri S., Gauri G., *Navigating Informality Perils and Prospects in Metro Manila's Slums*, The World Bank, New York, 2017, σελ.: 13,14, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://pubdocs.worldbank.org/en/564861506978931790/Navigating-Informality-Metro-Manila-7-26-17web.pdf>, [Πρόσβαση στις 26/1/2020].

5. ΜΕΛΕΤΕΣ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ
ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ

5.1 Nairobi, Kenya

Έκταση: 696 km²

Πληθυσμός: 4.700.000

Ίδρυση: 1899

5.1.1 Το πλαίσιο πριν την αναβάθμιση

Η Κένυα υπήρξε για χρόνια βρετανική αποικία, μέχρι την πρόσφατη αναγνώριση της ως αυτόνομο κράτος στις 12 Δεκεμβρίου του 1963. Ωστόσο, το μικρό χρονικό διάστημα της ανεξαρτησίας της χαρακτηρίζεται από βίαιη κυβερνητική πολιτική και οικονομική αστάθεια, γεγονός που εμποδίζει την ανάπτυξη της χώρας. Παράλληλα, η συνεχής αύξηση του πληθυσμού σε συνδυασμό με τον μεγάλο δείκτη ανεργίας επέφερε φτώχεια σε μεγάλο ποσοστό των κατοίκων και ενέτεινε την δημιουργία παραγκουπόλεων.

Τα προβλήματα στο πολιτικό προσκήνιο της χώρας εμφανίστηκαν αμέσως μετά την ανεξαρτησία της, λόγω της συντηρητικής και εθνικιστικής αστικής πολιτικής που εφάρμοσε η τότε κυβέρνηση. Συγκεκριμένα, η νέα κυβέρνηση ανακατένειμε τη γη που άφησαν οι λευκοί άποικοι φεύγοντας από την χώρα το 1964 σε συμμαχικές τους φυλές, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις και μακροχρόνιες εχθρότητες μεταξύ των υπόλοιπων εθνοτήτων. Παράλληλα, η καταστολή του μοναδικού κόμματος αντιπολίτευσης από την κυβέρνηση με ανέντιμα πολιτικά και οικονομικά μέσα, ενίσχυσε τις κοινωνικές εντάσεις. Για την επίτευξη πολιτικής σταθερότητας, η Εθνοσυνέλευση τροποποίησε το σύνταγμα τον Ιούνιο του 1982, καθιστώντας την Κένυα ένα επίσημα μονοκομματικό κράτος. Ωστόσο, η κίνηση αυτή δεν έγινε δεκτή από όλους, προκαλώντας 2 μήνες αργότερα πραξικόπημα, το οποίο όμως καταστάληκε γρήγορα από την αστυνομία. Ο αυταρχικός και διεφθαρμένος τρόπος άσκησης της εξουσίας εντάθηκε και τα επόμενα χρόνια με την αλλαγή προέδρου, προκαλώντας διαμαρτυρίες από ξένα κράτη για την αυξανόμενη βιαιότητα του καθεστώτος.

Αποτέλεσμα της εξωτερικής πίεσης ήταν η συνταγματική τροποποίηση του 1991, που απέρριψε το μονοκομματικό τμήμα του συντάγματος, και η προκήρυξη εκλογών τον επόμενο χρόνο. Οι εκλογές αυτές, αν σηματοδεύτηκαν από εκφοβισμό των αντιπάλων και από παρενόχληση εκλογικών στελεχών, σηματοδότησαν την αρχή της πολυκομματικής πολιτικής. Η αλλαγή στο πολιτικό τοπίο της Κένυας ήρθε δέκα χρόνια αργότερα, με την πραγματοποίηση πιο δίκαιων και ελεύθερων εκλογών και την εκλογή δημοκρατικότερων κομμάτων, τα οποία όμως δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν τις υποσχέσεις τους για αλλαγή και περιορισμό της βίας.¹⁴¹

Η ανεξαρτησία της χώρας έφερε σημαντικές αλλαγές και στον οικονομικό τομέα. Η πρώτη κυβέρνηση της Κένυας είχε σκοπό την προώθηση της αφρικανικής οικονομίας μέσω των δημόσιων επενδύσεων και της ενθάρρυνσης της γεωργικής παραγωγής, οδηγώντας την σε ανάπτυξη. Ωστόσο, η σταδιακή αυτή ανάπτυξη της οικονομίας διήρκεσε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, καθώς η διαφθορά της νέας κυβέρνησης που διοικούσε τη χώρα από το 1980, οδήγησε στην μείωση του ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, η νέα κυβέρνηση ληλάτησε τα δημόσια ταμεία, ενώ μείωσε τις κρατικές δαπάνες στους τομείς της εκπαίδευσης και των κοινωνικών υπηρεσιών. Ως αποτέλεσμα αυτών ήταν η αύξηση της ανεργίας, η ανάπτυξη της άτυπης οικονομίας και η πτώση του βιοτικού επιπέδου μεγάλου μέρους των κατοίκων της χώρας. Η κακή οικονομική κατάσταση της Κένυας συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια του 1990, καθώς οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που συμφωνήθηκαν με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Παγκόσμια δεν πραγματοποιήθηκαν. Η οικονομική κατάσταση της χώρας άρχισε να ανακάμπτει το 2003, με την αλλαγή της κυβέρνησης, ενώ την τελευταία δεκαετία αναπτύσσεται με υψηλούς και σταθερούς ρυθμούς. Ωστόσο, παρά την ισχυρή ανάπτυξη, το χρέος της χώρας εξακολουθεί να είναι υψηλό, ενώ το 43% των κατοίκων της ζει κάτω από το όριο της φτώχειας.¹⁴²

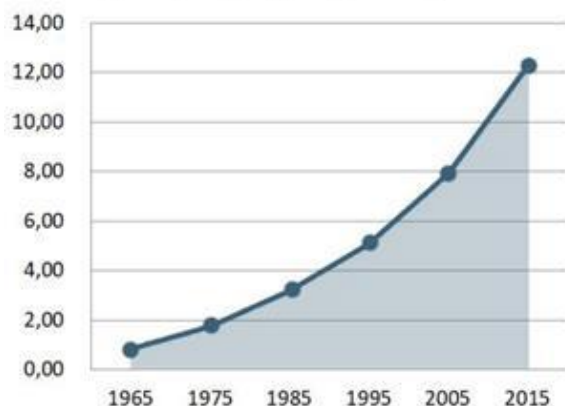
Η ανάγκη της οικονομικής βελτίωσης των κατοίκων, σε συνδυασμό με την μετατόπιση της ισορροπίας μεταξύ των αστικών και των αγροτικών οικονομιών, οδήγησε σε σταδιακή μετανάστευση μεγάλης μερίδας ανθρώπων από την ύπαιθρο προς τις πόλεις. Οι πόλεις της Κένυας, οι οποίες ήταν ήδη από την περίοδο της αποικιοκρατίας το επίκεντρο των δραστηριοτήτων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, ξεκίνησαν να αυξάνουν τον πληθυσμό τους αισθητά από την ανεξαρτησία της χώρας μέχρι και σήμερα. Η έντονη αυτή αστικοποίηση φαίνεται στο διάγραμμα 5.1, όπου ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε από 82 χιλιάδες κατοίκους το 1965 σε 12,25 εκατομμύρια το 2015. Η απότομη αύξηση του πληθυσμού που παρατηρείται την τελευταία δεκαετία είναι αποτέλεσμα όχι μόνο της εσωτερικής μετανάστευσης, αλλά και της μεγάλης προσέλευσης προσφύγων από τις γειτονικές χώρες, οι οποίοι κινούνται ολοένα και περισσότερο προς τις πόλεις.¹⁴³

¹⁴¹ Walter O., Oyugi P., Wanyande C., Odhiambo-Mbai, *The politics of transition in Kenya*, Heinrich Böll Foundation, Nairobi, 2003, σελ.: 101-105, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://ke.boell.org/sites/default/files/thepoliticsoftransitioninkenyapublication.pdf>, [Πρόσβαση στις 29/2/2020].

¹⁴² Diwakar S., Shepherd A., *UNDERSTANDING POVERTY IN KENYA*, Chronic poverty advisory network, London, 2018, σελ.: 11, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.sida.se/contentassets/4ecfd42348644d32abbfdccbed6f15c0/kenya-mdpa.pdf>, [Πρόσβαση στις 29/2/2020].

¹⁴³ Ronald H., *Urbanisation in Kenya*, άρθρο στο African J. Economic and Sustainable Development, Vol. 1, No. 1, 2012, σελ.: 6-9.

Αστικός πληθυσμός (σε χιλιάδες)

διάγραμμα 5.1, αστικός πληθυσμός

Η μεγάλη αυτή αύξηση του πληθυσμού των πόλεων, σε συνδυασμό με την ανεργία και την ανισότητα, οδήγησαν στην ανάπτυξη των κοινοτήτων των φτωχών. Οι άτυποι οικισμοί, οι οποίοι χρονολογούνται από την αποικιακή περίοδο, ξεκίνησαν να αυξάνονται μετά την ανεξαρτησία της χώρας, φτάνοντας το 1990 τα 2,18 εκατομμύρια (πίνακας 5.1). Η αύξηση των παραγκουπόλεων συνέχισε και τις επόμενες δεκαετίες παράλληλα με την αύξηση του πληθυσμού, ενώ σύμφωνα με τις τελευταίες απογραφές, το 55% των αστών ζουν σε slums. (πίνακας 5.1)

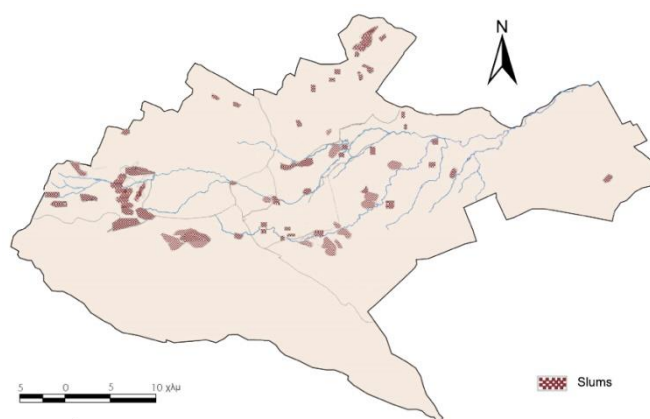
Πληθυσμός σε εκατομμύρια	Έτος				
	1990	1995	2000	2005	2010
Συνολικός	23,72	27,76	31,96	36,62	42,03
Αγροτικός	19,75	22,69	25,63	28,68	32,12
Αστικός	3,97	5,07	6,33	7,94	9,91
Αστικός πληθυσμός σε slums	2,18	2,78	3,47	4,35	5,42

πίνακας 5.1, κατανομή πληθυσμού ανά κατηγορία

Μια από τις πόλεις της Κένυας με τον μεγαλύτερο αριθμό παραγκουπόλεων είναι η πρωτεύουσα της, το Nairobi. Συγκεκριμένα, στη μητροπολιτική περιοχή του Nairobi υπάρχουν πάνω από 200 φτωχογειτονίες, στις οποίες ζουν περίπου 1.5 εκατομμύρια άνθρωποι, δηλαδή το 60% του επίσημου πληθυσμού της πόλης.¹⁴⁴ Οι παραγκουπόλεις αυτές δημιουργήθηκαν παράλληλα με την πόλη και καλύπτουν σε έκταση μόλις το 5% της συνολικής γης. Η κατανομή των παραγκουπόλεων στην περιφέρεια του Nairobi φαίνεται στην εικόνα 5.1, όπου αποτυπώνονται σε σχέση με τον υπόλοιπο αστικό ιστό.

Η αναγνώριση του φαινομένου των φτωχογειτονιών άρχισε στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν αναπτύχθηκε η πρώτη Στεγαστική Πολιτική για την Κένυα το 1967. Την περίοδο αυτή ξεκίνησαν και οι πρώτες προσπάθειες αντιμετώπισης της κατάστασης, οι οποίες περιελάμβαναν κυρίως την κατεδάφιση των παραγκουπόλεων. Οι προσπάθειες αυτές κρίθηκαν σε μεγάλο βαθμό ανεπιτυχείς, καθώς δεν έλυσαν αλλά μετατόπισαν το πρόβλημα, με αποτέλεσμα οι ανεπίσημοι οικισμοί να συνεχίζουν να αναπτύσσονται. Από τότε, οι πολιτικές που ασχολούνται με τις παραγκουπόλεις έχουν σταδιακά δώσει έμφαση στην λύση της αναβάθμισης των οικισμών με τη συμμετοχή των πολιτών, χωρίς ωστόσο εντυπωσιακά αποτελέσματα.¹⁴⁵

Μετά από αρκετές μεμονωμένες προσπάθειες αναβάθμισης των παραγκουπόλεων σε διάφορα μέρη του Ναϊρόμπι, η πρώτη πιο οργανωμένη επιχείρηση ξεκίνησε το 2000, μετά από αναγνώριση της συνεχούς ανάπτυξης των φτωχογειτονιών, με σκοπό τη στη βελτίωση των μέσων διαβίωσης τουλάχιστον 5,3 εκατομμυρίων κατοίκων των παραγκουπόλεων μέχρι το 2020.¹⁴⁶

Εικ.5.1, τα slums στην μητροπολιτική περιοχή του Nairobi

¹⁴⁴ Muraguri L., *Kenyan Government Initiatives in Slum Upgrading*, άρθρο στο Les cahiers d'Afrique de l'Est, Nairobi, 2012, κωδικός άρθρου: 00751869, σελ.: 1.

¹⁴⁵ Mutheu M., *A Critical Analysis of the Implementation of the Slum Upgrading Policies in Kenya*, εργασία για το πανεπιστήμιο Pietermaritzburg, 2013, σελ.: 1.

¹⁴⁶ Amnesty International, *KENYA THE UNSEEN MAJORITY: NAIROBI'S TWO MILLION SLUM-DWELLERS*, Amnesty International Publications, Λονδίνο, 2009, σελ.: 22, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.refworld.org/pdfid/4a3660e82.pdf>, [Πρόσβαση στις 9/3/2020].

5.1.2 Η αναβάθμιση

Το πρόγραμμα αναβάθμισης των παραγκουπόλεων της Κένυας (Kenya Slum Upgrading Programme) KENSUP ξεκίνησε να εφαρμόζεται το 2004 σε μεγάλες πόλεις της χώρας όπως το Nairobi, το Mavoko, τη Mombasa και το Kisumu. Σκοπός του προγράμματος είναι η βελτίωση του συνολικού βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων που ζουν και εργάζονται στις παραγκουπόλεις, μέσω της εξασφάλισης της ιδιοκτησίας γης, της βελτίωσης της στέγασης, της δημιουργίας εσόδων και της παροχής κοινωνικών υποδομών. Πέρα από τον ευρύτερο αυτό σκοπό, το πρόγραμμα στοχεύει επίσης στη δημιουργία συνθηκών που μπορούν να στηρίξουν τη μακροπρόθεσμη αναβάθμιση των παραγκουπόλεων σε όλη την Κένυα, στην ανάπτυξη σχεδίων και στρατηγικών για την βελτίωση των κοινωνικών υπηρεσιών, στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση προγραμμάτων στέγασης για τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού και στην καταπολέμηση σοβαρών ασθενειών όπως το AIDS και η ηπατίτιδα.¹⁴⁷

Το KENSUP ξεκίνησε να αναπτύσσεται στις αρχές του 2000, με πρωτοβουλία της UN-HABITAT¹⁴⁸ και του κράτους της Κένυας στο πλαίσιο του προγράμματος Cities Without Slums της UN-HABITAT, ενώ εφαρμόζεται από το Υπουργείο Στέγασης και τις τοπικές αρχές. Παράλληλα, οι συμμετέχουσες τοπικές κοινότητες και ο ιδιωτικός τομέας συμπληρώνουν και στηρίζουν τις προσπάθειες τους. Για την εφαρμογή του προγράμματος, κρίθηκε απαραίτητη η αναθεώρηση της Εθνικής Πολιτικής Στέγασης, η οποία επέτρεψε στους φτωχούς να αποκτήσουν πρόσβαση στη στέγαση και στις βασικές υπηρεσίες, ενθαρρύνοντας παράλληλα τις συμμετοχικές προσεγγίσεις στην αναβάθμιση των παραγκουπόλεων. Η αναθεώρηση αυτή πραγματοποιήθηκε το 2004 και δέσμευσε την κυβέρνηση να εστιάσει στους κατοίκους των παραγκουπόλεων, ενώ παράλληλα αποτέλεσε και τη ραχοκοκαλιά του KENSUP.¹⁴⁹

Πιο συγκεκριμένα, οι δράσεις του KENSUP περιλαμβάνουν τη κατασκευή νέων υποδομών στέγασης, τη βελτίωση των υπαρχουσών κατοικιών, τη παροχή φυσικών υποδομών όπως ύδρευση, αποχέτευση, δρόμοι και ηλεκτρική ενέργεια, και την εγκατάσταση κοινωνικών υποδομών όπως σχολεία, κέντρα υγείας, και στάδια. Παράλληλα, για τη βιωσιμότητα των γειτονιών κρίθηκε απαραίτητη η διαχείριση των περιβαλλοντικών και στερεών αποβλήτων μέσω της συλλογής και επεξεργασίας των απορριμμάτων των κατοίκων και του καθαρισμού ποταμών και φραγμάτων. Ακόμα, άλλες παρεμβάσεις του προγράμματος είναι η δημιουργία θέσεων απασχόλησης με το άνοιγμα νέων αγορών και επιχειρήσεων και η οργάνωση και κινητοποίηση των κοινοτήτων μέσω του σχηματισμού συνεταιρισμών που θα προστατεύουν τα συμφέροντα των κατοίκων των παραγκουπόλεων και θα φροντίζουν για την στέγαση τους κατά τη διαδικασία αναβάθμισης.¹⁵⁰

Για την πραγματοποίηση των παραπάνω δράσεων, το πρόγραμμα KENSUP αποτελείται από υποπρογράμματα, ώστε να ανταποκριθεί στις ανάγκες των παραγκουπόλεων σε διαφορετικές πόλεις. Κάποια από αυτά είναι:

- Kibera Slum Upgrading Initiative, στο Nairobi
- Cities without Slums, στο Kisumu
- Sustainable Neighbourhood Programme, στο Mavoko
- Mombasa Slum Upgrading Programme
- Provision of Basic Services in Selected Slum Settlements in Nairobi – στο Kahawa Soweto
- Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management Project, (K-WATSAN) στο Nairobi
- Kiandutu Slum Youth Project, Thika
- Youth Empowerment Programme, Kibera, Mavoko¹⁵¹

Το KENSUP περιλαμβάνει τρεις φάσεις: την καταγραφή και μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης, την προετοιμασία και την υλοποίηση. Μέχρι σήμερα έχουν ολοκληρωθεί οι δύο πρώτες φάσεις και το έργο βρίσκεται στη διαδικασία της υλοποίησης, ξεκινώντας από τη μεγαλύτερη παραγκούπολη στο Nairobi, την Kibera.

¹⁴⁷ Raakel S., *UN-HABITAT AND THE KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME STRATEGY DOCUMENT*, UNON Print Shop, Nairobi, 2008, σελ.: 14.

¹⁴⁸ United Nations Human Settlement Programme: πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών που στοχεύει στην κοινωνική και περιβαλλοντικά βιώσιμη ανάπτυξη των ανθρώπινων οικισμών και στην επίτευξη κατάλληλης στέγασης για όλους.

¹⁴⁹ Mutheu M., *A Critical Analysis of the Implementation of the Slum Upgrading Policies in Kenya*, εργασία για το πανεπιστήμιο Pietermaritzburg, 2013, σελ.: 49.

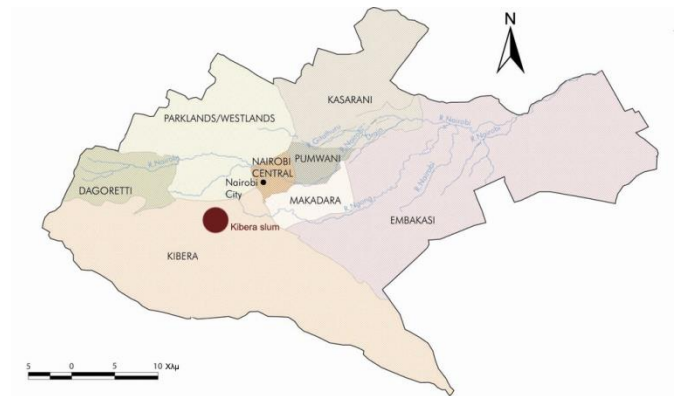
¹⁵⁰ Ibid, σελ.: 50, 51.

¹⁵¹ Raakel S., *UN-HABITAT AND THE KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME STRATEGY DOCUMENT*, UNON Print Shop, Nairobi, 2008, σελ.: 21.

Η Kibera είναι ένα προάστιο του Nairobi που βρίσκεται 6,6 χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης (εικ.5.2) και φιλοξενεί πάνω από 1.000.000 κατοίκους σε μια έκταση 2.5 τετραγωνικών χιλιομέτρων (εικ.5.3). Ο ανεπίσημος οικισμός της Kibera επιλέχθηκε για την πιλοτική προσπάθεια αναβάθμισης του KENSUP από την κυβέρνηση καθώς είναι μια από τις μεγαλύτερες φτωχογειτονιές στον κόσμο, που υποφέρει σημαντικά από υπερπληθυσμό, υψηλά ποσοστά ανεργίας, και πανδημίες.

Η διαδικασία αναβάθμισης της παραγκούπολης της Kibera ξεκίνησε με την φυσική χαρτογράφηση του οικισμού και την κοινωνικοοικονομική καταγραφή των κατοίκων του. Έπειτα, με τα στοιχεία που συλλέχτηκαν, οι αρμόδιοι φορείς του προγράμματος προχώρησαν στον σχεδιασμό ενός master plan με τις προθέσεις αναβάθμισης της περιοχής (εικ.5.4) και στην σύσταση των υποπρογραμμάτων για την υλοποίηση του.

Στη συνέχεια θα μελετηθούν τα υποπρογράμματα του KENSUP που αφορούν την αναβάθμιση της Kibera. Η περιοχή αυτή επιλέχθηκε για ανάλυση καθώς αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη αναβάθμιση, αν και ημιτελής, ενώ στις υπόλοιπες πόλεις οι επεμβάσεις είναι πολύ μικρές και σε πολύ πρώιμο στάδιο.

Εικ.5.2, η Kibera στο Nairobi

Εικ.5.3, Η Kibera πριν την αναβάθμιση το 2003

Εικ.5.4, το master plan αναβάθμισης της Kibera

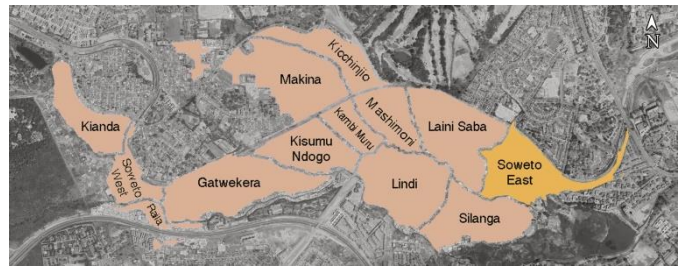
5.1.2.1 Kibera Slum Upgrading Initiative

Το Kibera Slum Upgrading Initiative ξεκίνησε με την επιλογή του χωριού Soweto East για την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος, ώστε να αποτελέσει παράδειγμα για την αναβάθμιση και της υπόλοιπης παραγκούπολης. Το Soweto East βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της Kibera (εικ.5.5), έχει έκταση 213.000 τ.μ. και κατοικούνταν από 19.318 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του αρμόδιου Υπουργείου το 2004.¹⁵² Η περιοχή επιλέχτηκε για αναβάθμιση λόγω της εύκολης πρόσβασης σε αυτήν, της ποικιλίας που παρουσιάζει σε κατοίκους διαφορετικών εθνοτήτων.

Στόχος του πιλοτικού προγράμματος είναι η αντικατάσταση των slums με νέα συγκροτήματα κατοικιών, τα οποία θα νοικιάζονται ή θα αγοράζονται από τους κατοίκους τους. Ως εκ τούτου, το KENSUP πρότεινε την προσωρινή μετεγκατάσταση των κατοίκων σε νέα διαμερίσματα σε μια άλλη περιοχή, έως ότου ολοκληρωθούν οι νέες μόνιμες κατοικίες τους.

Η διαδικασία της αναβάθμισης ξεκίνησε το 2004 με τον διαχωρισμό του χωριού σε 4 ζώνες (zones A, B, C, D) (εικ.5.6). Επίσης, πραγματοποιήθηκε η καταμέτρηση των υπάρχουσών κατοικιών και η χαρτογράφηση της περιοχής, ενώ οι κάτοικοι έλαβαν πιστοποιητικά που επιβεβαίωναν το δικαίωμα τους για τη νέα κατοικία.¹⁵³

Παράλληλα με της διεργασίες στο Soweto East, ξεκίνησε το 2007 και η κατασκευή των προσωρινών κατοικιών στην περιοχή Langata για την μετακίνηση των κατοίκων της ζώνης Α. Η περιοχή αυτή βρίσκεται δυτικά της Kibera, σε μια απόσταση 3 χιλιομέτρων από το Soweto East (εικ.5.7). Ο χώρος που παραχωρήθηκε για την κατασκευή των κατοικιών έχει έκταση 20.000 τ.μ. και αποτελείται από 17 πολυκατοικίες 5 ορόφων, με συνολικά 632 μονάδες κατοικίας (εικ.5.8).

Εικ.5.5, το Soweto East στην Kibera

Εικ.5.6, οι ζώνες του Soweto East

Εικ.5.7, η περιοχή της Langata σε σχέση με το Soweto East

Εικ.5.8, ο οικισμός στην Langata στις 28.7.2009

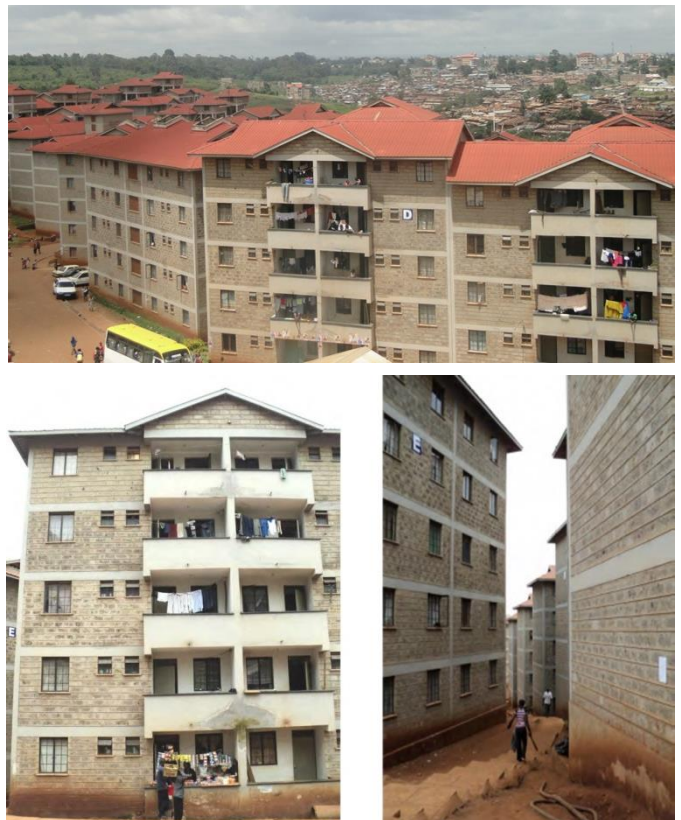
¹⁵² Mutheu M., *A Critical Analysis of the Implementation of the Slum Upgrading Policies in Kenya*, εργασία για το πανεπιστήμιο Pietermaritzburg, 2013, σελ.:52.

¹⁵³ Fernandez R., Calas B., *The Kibera Soweto East Project in Nairobi, Kenya*, άρθρο στο Les cahiers d'Afrique de l'Est, IFRA Nairobi, 2011, κωδικός άρθρου: 00751873, σελ.: 1, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00751873/document>, [Πρόσβαση στις 24/3/2020].

Όπως φαίνεται από την εικόνα 5.8, η περιοχή συνορεύει στο βόρειο τμήμα της με έναν χωματόδρομο, ο οποίος σήμερα είναι μια μεγάλη οδική αρτηρία, ενώ σαφές όριο είναι διαμορφωμένο και στην ανατολική της πλευρά, καθότι γειτνιάζει με ένα πυκνοκατοικημένο τμήμα της παραγκούπολης. Αντίθετα, στη δυτική της πλευρά συνορεύει με μια περιοχή ήπιας φύτευσης και κατοίκησης, ενώ στο νότιο τμήμα του οικισμού βρίσκονται οι γυναικείες φυλακές της περιοχής. Τα συγκροτήματα κατοικιών είναι τοποθετημένα με διαφορετικούς προσανατολισμούς, διαμορφώνοντας ωστόσο μέτωπα στο ανατολικό και δυτικό τμήμα, ενώ η είσοδος στον οικισμό γίνεται κυρίως από τον οδικό άξονα στην νότια πλευρά, που τον διαχωρίζει από τις φυλακές. Οι πολυκατοικίες είναι κυρίως ορθογώνιοι όγκοι με κεκλιμένες στέγες, οι οποίοι ενώνονται ανά δύο με τους κοινόχρηστους χώρους των κλιμακοστασίων και σχηματίζουν μικρούς υπαίθριους χώρους για την εκτόνωση των κατοίκων (εικ.5.9). Όσον αφορά τον σχεδιασμό των κατοικιών, το κάθε διαμέρισμα έχει μέγεθος 50 τ.μ. και αποτελείται από τρία δωμάτια (ένας χώρος καθιστικού και δύο υπνοδωμάτια), ένα μπάνιο και μια μικρή βεράντα (εικ.5.10). Τα διαμερίσματα αυτά, ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα των οικογενειών, μπορούν είτε να νοικιαστούν σε μια οικογένεια, είτε να μοιραστούν με άλλες δύο.¹⁵⁴

Η κατασκευή των προσωρινών κατοικιών ολοκληρώθηκε το 2009 και στις 16 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους ξεκίνησε η πρώτη φάση του σχεδίου με την μετεγκατάσταση 5.000 κατοίκων από τους 6.288 της ζώνης Α του Soweto East. Οι υπόλοιποι κάτοικοι της ζώνης Α αρνήθηκαν να μετεγκατασταθούν γιατί δεν ήθελαν να πληρώσουν μεγαλύτερο μίσθωμα από πληρώνουν στην Kibera και μεταφέρθηκαν στις υπόλοιπες ζώνες Β, C και D.

Σύμφωνα με τον σχεδιασμό του προγράμματος, η κατεδάφιση και η κατασκευή των μόνιμων κατοικιών στην περιοχή Α του Soweto East έπρεπε να ξεκινήσει αμέσως μετά την μετακόμιση των κατοίκων. Ωστόσο, οι εργασίες σταμάτησαν λόγω της προσφυγής κάποιων ιδιοκτητών των κατοικιών που ήταν προγραμματισμένο να κατεδαφιστούν στο δικαστήριο, ζητώντας αποζημίωση για την καταστροφή της περιουσίας τους. Ακόμα, επιπλέον καθυστέρηση κατά τη διαδικασία της κατεδάφισης παρουσιάστηκε λόγω της κατάληψης των άδειων κατοικιών των οικογενειών που είχαν ήδη μετεγκατασταθεί από άλλα άτομα.¹⁵⁵

Εικ.5.9, οι κατοικίες της Langata

Εικ.5.10, τυπική κάτοψη ορόφου

¹⁵⁴ Ibid, σελ.: 5,6

¹⁵⁵ Boniburini I., *Production of Hegemony and Production of Space in Nairobi*, άρθρο στο Territoire en Mouvement, Κωδικός άρθρου: 10.4000, τεύχος 3110, σελ: 7,8, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/286511479_Production_of_Hegemony_and_Production_of_Space_in_Nairobi, [Πρόσβαση στις 25/3/2020].

Εν τέλει, η κατασκευή ενός δρόμου πρόσβασης στην περιοχή άρχισε το 2011, ενώ η ανέγερση των 822 οικιστικών μονάδων ξεκίνησε στα τέλη του επόμενου έτους και ολοκληρώθηκε το 2014 (εικ.5.11). Ωστόσο, εκτός από τα συγκροτήματα κατοικιών, το πρόγραμμα περιλάμβανε και την κατασκευή κοινόχρηστων εγκαταστάσεων, όπως 245 εμπορικούς πάγκους, δημόσιες τουαλέτες και σχολείο, οι οποίες ολοκληρώθηκαν σταδιακά μέσα στα επόμενα χρόνια. Όπως φαίνεται στην εικόνα 5.11, ο οικισμός περικλείεται από τις υπόλοιπες ζώνες του Soweto East που έχουν ακόμα τη δομή της παραγκούπολης, ενώ βόρεια συνορεύει με τον σιδηρόδρομο που διασχίζει την Kibera. Οι πολυκατοικίες είναι τοποθετημένες παράλληλα στον σιδηρόδρομο σχηματίζοντας ως επί το πλείστον οικοδομικά τετράγωνα με κοινόχρηστο χώρο στη μέση. Η είσοδος στον οικισμό γίνεται κυρίως από τον οδικό άξονα που βρίσκεται στη νότια πλευρά, ενώ ο ίδιος δρόμος συνδέει τον οικισμό με το σχολείο που βρίσκεται στην ανατολική του πλευρά και κατασκευάστηκε το 2016. Τέλος, όσον αφορά τα κτίρια των κατοικιών, είναι εξάωροφα και περιλαμβάνουν διαμερίσματα των δυο κυρίως δωματίων, ενώ υπάρχουν και κάποια μονόχωρα (εικ.5.12).

Με την ολοκλήρωση της κατασκευής των μόνιμων κατοικιών, το Υπουργείο Στέγασης συγκρότησε επιτροπές για την μετεγκατάσταση των κατοίκων πίσω στο Soweto East. Ωστόσο, κατά τη διαδικασία αυτή προέκυψαν διάφορα προβλήματα καθώς αρκετοί από τους κατοίκους που στην πρώτη φάση του προγράμματος είχαν λάβει πιστοποιητικό για το δικαίωμα τους στην νέα ιδιοκτησία, αποκλείστηκαν στο τέλος από τις επιτροπές, καθώς δεν πληρούσαν τα νέα κριτήρια κατανομής κατοικίας. Ακόμα, αρκετές οικογένειες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να νοικιάσουν στις νέες κατοικίες, με αποτέλεσμα είτε να μείνουν στην περιοχή Langata, είτε να μετακινηθούν

Εικ.5.12, οι νέες μόνιμες κατοικίες δίπλα στην υπόλοιπη παραγκούπολη

22.3.2009

ο οικισμός πριν την κατεδάφιση

24.2.2012

η περιοχή που κατεδαφίστηκε

15.9.2014

η οικοδόμηση των οικιστικών συγκροτημάτων

12.1.2017

ο οικισμός μαζί με τις δημόσιες υποδομές

Εικ.5.11, η διαδικασία κατασκευής των μόνιμων κατοικιών στην ζώνη A του Soweto East

σε άλλα σημεία της παραγκούπολης. Επιπλέον, σε ορισμένες περιπτώσεις, κάτοικοι άλλων χωριών της Kibera αγόρασαν διαμερίσματα στον οικισμό, περιορίζοντας τη διαθεσιμότητα για τις οικογένειες που ήταν προγραμματισμένο να μετεγκατασταθούν εκεί.¹⁵⁶

Σήμερα, το πρόγραμμα Kibera Slum Upgrading Initiative παραμένει ημιτελές, καθώς εκτός από την περιοχή A του Soweto East όπου αναγέρθηκαν οι πολυκατοικίες, οι υπόλοιπες ζώνες παραμένουν μέρος της παραγκούπολης. Αυτό οφείλεται σε διάφορα προβλήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια εφαρμογής του προγράμματος και αφορούν την διαδικασία της προσωρινής μετεγκατάστασης και τη σχέση των κατοίκων με το πρόγραμμα. Για παράδειγμα, η έλλειψη συμμετοχής της κοινότητας στη λήψη αποφάσεων καθώς και η μη επαρκής πληροφόρηση της, άφησε τους κατοίκους να εικάζουν σχετικά με την υλοποίηση του έργου, με αποτέλεσμα την παραπληροφόρηση σχετικά με το κόστος των κατοικιών, τα σχέδια κατασκευής και τη διαδικασία ιδιοκτησίας των νέων κατοικιών στην αποκατασταθείσα περιοχή. Το γεγονός αυτό δημιούργησε υποψίες και δυσπιστία από τους κατοίκους, ιδιαίτερα λόγω παλαιότερων αποτυχημένων παρεμβάσεων που αφορούσαν την κάθαρση των παραγκουπόλεων, και προκάλεσε προβλήματα κατά τη διαδικασία της εφαρμογής της μετεγκατάστασης. Ακόμα, η ανασφάλεια των κατοίκων για το δικαίωμα απόκτησης τίτλου ιδιοκτησίας μετά την αναβάθμιση του Soweto East καθυστέρησε τη διαδικασία κατεδάφισης, φανερώνοντας την έλλειψη εμπιστοσύνης της κοινότητας στην κυβέρνηση.

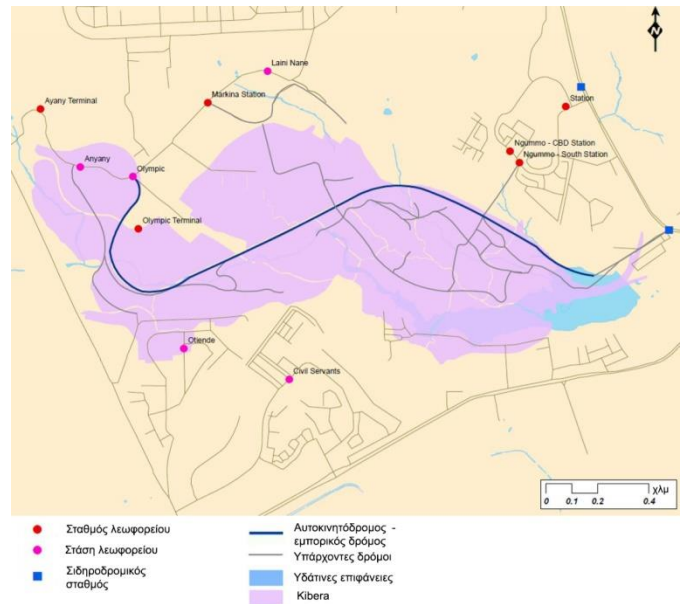
¹⁵⁶ Kenya National Commission on Human Rights, *ALLOCATION OF HOUSING UNITS IN KIBERA SOWETO EAST ZONE 'A' REDEVELOPMENT PROJECT UNDER THE KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME*, αναφορά της Kenya National Commission on Human Rights στο Ανώτατο Δικαστήριο της Κένυας, Nairobi, 2015, σελ.: 33-37, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://knchr.org/Portals/0/IDP%20Work/Kibera%20Housing%20Project.pdf?ver=2018-06-07-105134-690>, [Πρόσβαση στις 25/3/2020].

5.1.2.2 KENSUP Transportation plan

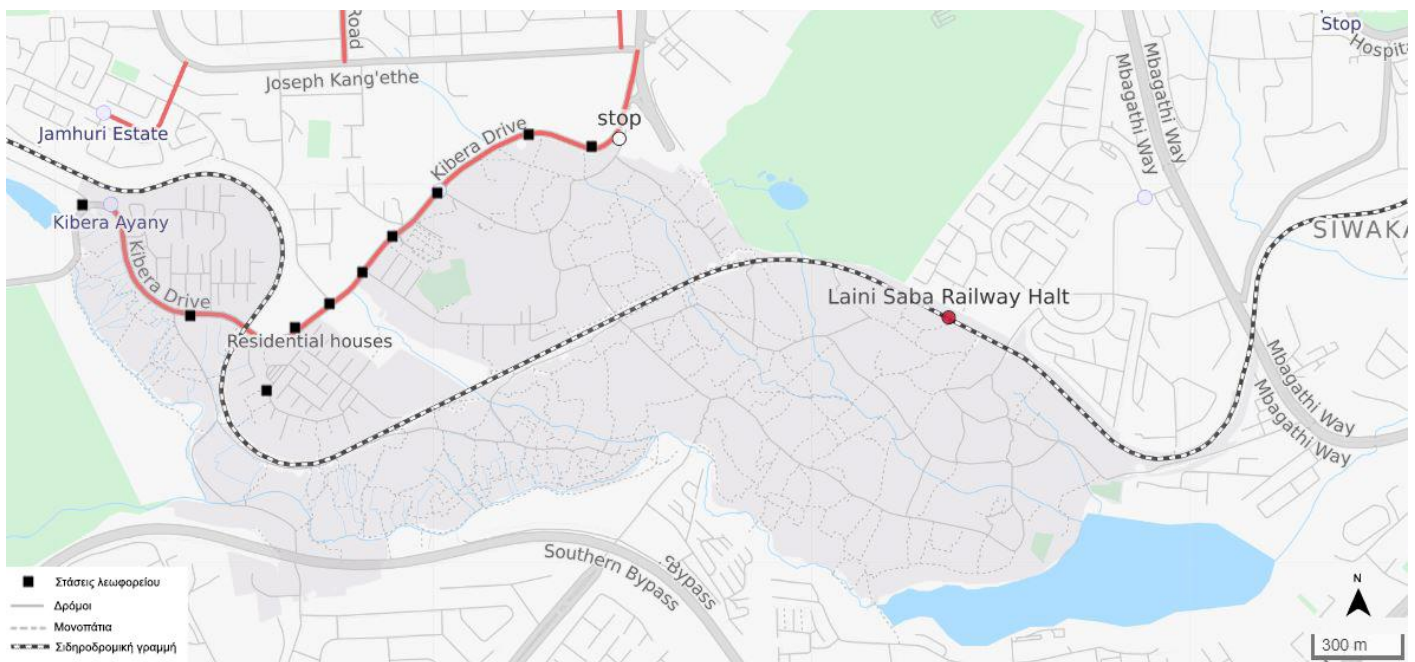
Το πρόγραμμα αναβάθμισης του Soweto East, εκτός από την κατασκευή υποδομών στέγασης και υπηρεσιών, περιλαμβάνει και την βελτίωση των οδικών μεταφορών. Συγκεκριμένα, το KENSUP στοχεύει στην κατασκευή ενός νέου αυτοκινητόδρομου μήκους 2,6 χιλιομέτρων παράλληλα με τη σιδηροδρομική γραμμή που διασχίζει την Kibera, ώστε να βελτιώσει τη σύνδεση της περιοχής με τα άλλα προάστια της πόλης (εικ.5.13). Επιπλέον, σκοπός του αυτοκινητοδρόμου αυτού, πέραν της διευκόλυνσης των συγκοινωνιών, είναι να λειτουργήσει και ως εμπορικός οδικός διάδρομος, με την τοποθέτηση εκατέρωθεν των πάγκων επιχειρήσεων. Ακόμα, το πρόγραμμα περιλαμβάνει την κατασκευή δρόμων και πεζοδρόμων στο εσωτερικό της παραγκούπολης, καθώς και την πραγματοποίηση έργων για την αποστράγγιση των όμβριων υδάτων και τον φωτισμό των δρόμων, τα οποία θα αναλυθούν εκτενέστερα στην συνέχεια. Τέλος, όσον αφορά την καλύτερη εξυπηρέτηση των κατοίκων, είναι προγραμματισμένη η κατασκευή περισσότερων στάσεων λεωφορείων.¹⁵⁷

Το πρόγραμμα βελτίωσης των οδικών μεταφορών δεν έχει μέχρι σήμερα ολοκληρωθεί, καθώς από τον αυτοκινητόδρομο των 2,6 χλμ έχουν κατασκευαστεί μόλις τα 750 μέτρα. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην μεγάλη πυκνότητα της παραγκούπολης, καθώς μεγάλος αριθμός σπιτιών και επιχειρήσεων θα πρέπει

να μετακινηθεί αλλού προσωρινά. Ωστόσο, όπως φαίνεται από την εικόνα 5.14, έχει υλοποιηθεί η κατασκευή ορισμένων μικρού μήκους δρόμων στο εσωτερικό της παραγκούπολης και στάσεων λεωφορείων στο βόρειο κυρίως τμήμα του οικισμού.

Εικ.5.13 προτεινόμενο Δίκτυο Μέσων Μαζικής Μεταφοράς

Εικ.5.14, το οδικό δίκτυο της Kibera σήμερα

¹⁵⁷ Cavaretta A., *EXAMINING THE VIABILITY OF TRANSPORTATION DEVELOPMENT TO REDUCE URBAN POVERTY IN THE DEVELOPING WORLD THROUGH ACCESSIBILITY: THE CASE OF KIBERA - NAIROBI, KENYA*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο της Florida, 2013, σελ.: 70-71.

5.1.2.3 Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management Project

To Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management (K- WATSAN) είναι ένα πιλοτικό πρόγραμμα που ξεκίνησε στο Soweto East το 2007 και υποστηρίζεται από την κυβέρνηση και την τοπική M.K.O. Maji na Ufanisi (Water and Development). Στόχος του προγράμματος είναι η βελτίωση των μέσων διαβίωσης των ανθρώπων που ζουν και εργάζονται στις παραγκουπόλεις της Κένυας, υποστηρίζοντας κοινοτικές στον τομέα της ύδρευσης, της αποχέτευσης και της διαχείρισης στερεών αποβλήτων, μέσω της παροχής βασικών υπηρεσιών και υποδομών.¹⁵⁸ Για την υλοποίηση του κύριου σκοπού του προγράμματος, το K-WATSAN έχουν τεθεί οι παρακάτω ειδικοί στόχοι:

- **Βελτίωση των συνθηκών ύδρευσης, αποχέτευσης και διαχείρισης αποβλήτων**, μέσω της παροχής αποχετευτικών δικτύων, κοινοτικών εγκαταστάσεων ύδρευσης και αποχέτευσης και της σύστασης υπηρεσιών για τη συλλογή και ανακύκλωση αποβλήτων από πόρτα σε πόρτα. Συγκεκριμένα για την πρόσβαση των περισσότερων κατοίκων στις κοινοτικές εγκαταστάσεις ύδρευσης και αποχέτευσης (sanitation blocks), σκοπός του K-WATSAN ήταν η κατασκευή 8 sanitation blocks, ανά 2 σε κάθε ζώνη του Soweto East. Οι υποδομές αυτές περιλαμβάνουν ένα σύνολο από απαραίτητες κοινόχρηστες εγκαταστάσεις, όπως ντουζ, κουζίνες, χώρους για πλύσιμο ρούχων, κοινόχρηστες εστίες ύδρευσης και παιδικά μπάνια (εικ.5.15). Για την εύκολη πρόσβαση στις εγκαταστάσεις αυτές, το πρόγραμμα προϋπέθετε την κατασκευή δρόμου μήκους 2,6 χιλιομέτρων (εικ.5.13), ο οποίος περιελάμβανε αποστραγγιστικά έργα μήκους 1,8 χιλιομέτρων για την απορροή των όμβριων υδάτων.

Εικ.5.15, sanitation block

- **Ενδυνάμωση του πλαισίου διακυβέρνησης για τη ρύθμιση της διανομής και της προσβασιμότητας στο νερό και στην αποχέτευση**, μέσω του σχηματισμού επιτροπών ύδρευσης και αποχέτευσης στην κοινότητα. Σκοπός των επιτροπών υγιεινής είναι να επιτρέπουν σε ορισμένα άτομα από την κοινότητα να παρακολουθούν τη χρήση των εγκαταστάσεων υγιεινής, να τα επισκευάζουν και να εισπράττουν τα έσοδα.
- **Υποστήριξη της κοινότητας να εντοπίσει και να επενδύσει σε νέες ευκαιρίες δημιουργίας εσόδων και επιχειρηματικών ευκαιριών**, όπως στο σχηματισμό μικρών επιχειρήσεων για τη διαχείριση των sanitation blocks. Τα μέλη των επιχειρήσεων αυτών μπορούν να έχουν πρόσβαση δωρεάν στις υπηρεσίες αυτές, ενώ από τα έσοδα που αποφέρουν οι εγκαταστάσεις, το 25% μοιράζονται μεταξύ των μελών και το 75% αποταμιεύεται στις συνεταιριστικές εταιρίες που δημιουργήθηκαν. Αναμένεται ότι τα εξοικονομημένα χρήματα αυτά θα βοηθήσουν στην χρηματοδότηση της αγοράς του KENSUP.
- **Ενίσχυση της πρόσβασης στην ηλεκτρική ενέργεια για τους κατοίκους του Soweto East**. Οι περισσότεροι από τους κατοίκους του Soweto East χρησιμοποιούν παραφίνη, καυσόξυλα και κάρβουνο για τις καθημερινές τους δραστηριότητες, παρόλο που γραμμές ηλεκτρικού δικτύου διασχίζουν τον οικισμό. Μερικοί από τους κατοίκους μέχρι τώρα έκλεβαν ηλεκτρική ενέργεια από τις γραμμές, και πολλές φορές την πουλούσαν παράνομα και σε άλλους. Το K-WATSAN στοχεύει στο να παρέχει στους κατοίκους εναλλακτικές πηγές ενέργειας, φωτισμό στους δρόμους και μεμονωμένες ηλεκτρικές συνδέσεις οικιακής χρήσης.
- **Ενίσχυση της πληροφόρησης και των τεχνολογικών δεξιοτήτων του πληθυσμού, με σκοπό τη σύνδεση του με την παγκόσμια τεχνολογική πρόοδο**. Για την επίτευξη αυτού δημιουργήθηκε ένα κέντρο πληροφόρησης και εκμάθησης τεχνολογίας με 8 υπολογιστές και πρόσβαση στο διαδίκτυο, που εγκαταστάθηκε στο γραφείο της UN-HABITAT στη Kibera.
- **Ενίσχυση των θεσμικών και τεχνικών δυνατοτήτων της κοινότητας**, με σκοπό την ενδυνάμωση της για να διαχειρίζεται το έργο με βιώσιμο τρόπο. Η δημιουργία δυνατοτήτων στους κατοίκους πραγματοποιείται μέσω μαθημάτων κατάρτισης, που έχουν στόχο να κινητοποιήσουν και να ευαισθητοποιήσουν την κοινότητα να ασχοληθεί ουσιαστικά και ωφέλιμα με το έργο.

¹⁵⁸ Raakil S., *UN-HABITAT AND THE KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME STRATEGY DOCUMENT*, UNON Print Shop, Nairobi, 2008, σελ.: 68.

Walubwa J., *"KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME"; An Analysis of Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management Project*, έρευνα για το Πανεπιστήμιο του Nairobi, Nairobi, 2010, σελ.: 68-72.

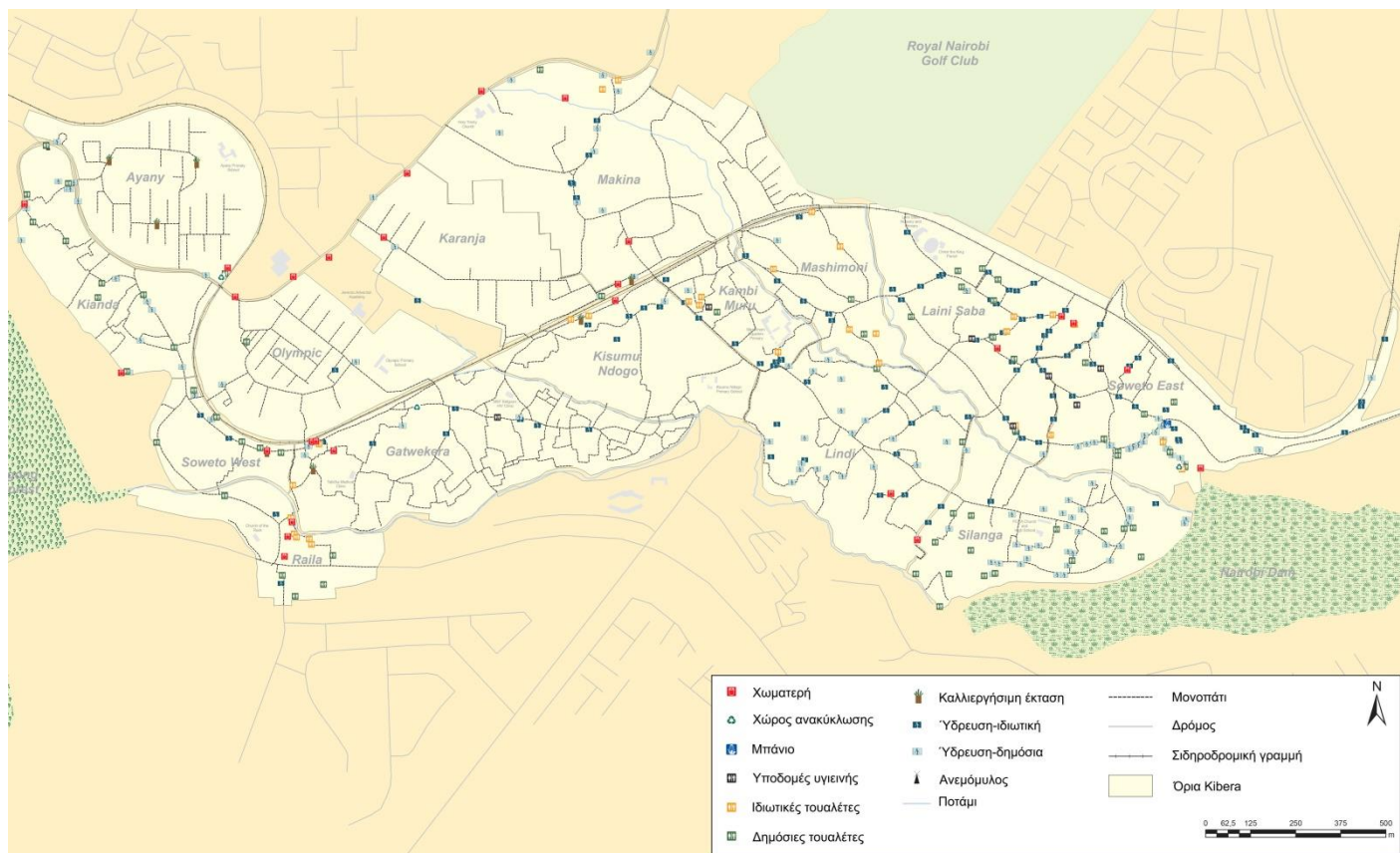
Το πρόγραμμα ξεκίνησε με την χαρτογράφηση των κοινωνικοοικονομικών αναγκών του οικισμού και την αξιολόγηση τους, και με τα δεδομένα αυτά προχώρησε στο σχεδιασμό των προτεινόμενων έργων υποδομής. Στη συνέχεια, μετά τη φυσική ταυτοποίηση όλων των χώρων τοποθέτησης των υποδομών, ξεκίνησε την κατασκευή τους στην περιοχή του Soweto East. Το έργο σήμερα βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη καθώς, ενώ ορισμένοι από τους στόχους του, όπως η κατασκευή των sanitation blocks έχουν επιτευχθεί, άλλες δράσεις, όπως η κατασκευή των αποστραγγιστικών έργων είναι ημιτελής (εικ.5.16).

Μέχρι στιγμής, το έργο έχει βελτιώσει τη ζωή πολλών οικογενειών του Soweto East. Η εργασία στις εγκαταστάσεις ύδρευσης και υγιεινής προσφέρει ένα καλύτερο επιχειρηματικό περιβάλλον και δίνει την ευκαιρία σε όσους κατοίκους επιθυμούν να κερδίσουν τα προς το ζην. Παράλληλα, η ευκολότερη πρόσβαση σε νερό και αποχέτευση έχει βελτιώσει την υγεία των κατοίκων, οι οποίοι έχουν πλέον την ικανότητα να αναζητήσουν οι ίδιοι καλύτερα μέσα διαβίωσης. Ακόμα, οι κοινωνικές εκπαιδεύσεις για την υγεία και την υγιεινή βελτίωσαν τις περιβαλλοντικές συνήθειες των νοικοκυριών, καθώς το 27,6% των νοικοκυριών της ανατολής χρησιμοποιούν πλέον σάκους απορριμμάτων. Τέλος, η ενθάρρυνση της συμμετοχής των κατοίκων στο έργο, ευαισθητοποίησε ως ένα βαθμό τους κατοίκους σε σχέση με την κοινότητα και την προσφορά (εικ.5.17).

Εικ.5.17, χειρωνακτική εργασία από την κοινότητα, με πρωτοβουλία του K-WATSAN

Εικ.5.16, χάρτης με τις υποδομές νερού και υγιεινής της Kibera

Ωστόσο, ενώ το πρόγραμμα λειτουργεί μέχρι στιγμής καλά, υπάρχουν ορισμένες προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει. Για παράδειγμα, σε ορισμένες περιπτώσεις η κοινότητα δεν έχει εμπιστοσύνη στην υλοποίηση του έργου, γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε προηγούμενες εμπειρίες από προγράμματα αναβάθμισης που δεν ήταν διαφανή και απογοήτευσαν τους κατοίκους. Αποτέλεσμα αυτού είναι η απροθυμία του πληθυσμού να βοηθήσει στην υλοποίηση του προγράμματος ή ακόμα και στη διαμόρφωση επιτροπών για την καταστολή του.¹⁶⁰ Επιπλέον, ένα μέρος του πληθυσμού δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να ανταποκριθεί στις χρεώσεις για τη χρήση των εγκαταστάσεων ύδρευσης και αποχέτευσης, χαρακτηρίζοντας τις απαγορευτικές για το εισόδημα του. Επίσης, ορισμένα τεχνικά προβλήματα όπως η ακανόνιστη παροχή νερού στους χώρους αποχέτευσης προκαλώντας ανθυγιεινές συνθήκες, η έλλειψη σύνδεσης των εγκαταστάσεων υγιεινής με την ηλεκτρική ενέργεια καθιστώντας τις δύσχρηστες κατά τη διάρκεια της νύχτας, και η ανεπαρκής αντιμετώπιση των στερεών αποβλήτων, εξακολουθούν να αποτελούν προβλήματα στο χωριό.

5.1.2.4 Youth Empowerment Programme

Το Youth Empowerment Programme (YEP) είναι ένα πιλοτικό πρόγραμμα που ξεκίνησε στη Kibera και στο Mavoko το 2008 και υποστηρίζεται από την κυβέρνηση της Κένυας με τη χρηματοδότηση της Παγκόσμιας Τράπεζας. Σκοπός του προγράμματος είναι η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των νέων που ζουν και εργάζονται σε παραγκουπόλεις στις αστικές περιοχές της Κένυας, μέσω της παροχής κατάρτισης στον τομέα των κατασκευών, της ανάπτυξης των επιχειρήσεων και της τεχνολογίας της πληροφορικής. Επιπλέον, το YEP στοχεύει στην ενεργοποίηση της κοινωνίας σε ότι αφορά την αναβάθμιση των παραγκουπόλεων, στην σύμπραξη του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα για την κατασκευή των κατοικιών του KENSUP και στην προώθηση της επιχειρηματικότητας των νέων για τη δημιουργία οικονομικά βιώσιμων και ανταγωνιστικών μικρών επιχειρήσεων.¹⁶¹

Το πρόγραμμα του YEP περιλαμβάνει ορισμένα στάδια εκπαίδευσης. Αρχικά, οι νέοι παρακολουθούν μαθήματα γενικών δεξιοτήτων για δύο εβδομάδες και μαθήματα βασικής επαγγελματικής κατάρτισης για τις επόμενες 3-5 εβδομάδες. Στη συνέχεια, οι νέοι, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους, χωρίζονται σε διαφορετικές ομάδες κατάρτισης και εκπαιδεύονται πάνω σε συγκεκριμένους τομείς, ενώ μετά το πέρας της εκπαίδευσης, συμμετέχουν σε πρακτική άσκηση 12 εβδομάδων. Κατά τη διάρκεια της πιλοτικής φάσης του προγράμματος σχεδόν 300 νέοι εκπαιδεύτηκαν πάνω σε κατασκευαστικές δεξιότητες στους τομείς της ξυλουργικής, της τοιχοποιίας, της ηλεκτρικής καλωδίωσης και των υδραυλικών εγκαταστάσεων. Παράλληλα, απέκτησαν και διοικητικές και οργανωτικές δεξιότητες, χρήσιμες για την ανάπτυξη επιχειρήσεων. Οι απόφοιτοι του προγράμματος συνήθως προσλαμβάνονται σε κατασκευαστικές εταιρίες του ιδιωτικού τομέα και ασχολούνται κυρίως με τα έργα αναβάθμισης του KENSUP.

Για παράδειγμα, μία από τις εταιρίες που ξεκίνησαν από τη νεολαία του YEP είναι η Construction Brigade, η οποία υποστηρίζεται από πολλά τμήματα του UN-HABITAT. Η εταιρία αυτή ασχολείται με τον εντοπισμό και την προσέλκυση επαγγελματιών από όλο τον κόσμο για την παροχή συμβουλών στους νέους που έχουν ολοκληρώσει το πρόγραμμα YEP και επιθυμούν καθοδήγηση. Η εταιρία αυτή σήμερα εξακολουθεί να αναπτύσσεται και έχει πάνω από 300 μέλη.

¹⁶⁰ Raakel S., *UN-HABITAT AND THE KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME STRATEGY DOCUMENT*, UNON Print Shop, Nairobi, 2008, σελ.: 68.

¹⁶¹ Ibid, σελ.: 70.

Παράλληλα, η νεολαία του YEP συμμετείχε ενεργά και στο πρόγραμμα K-WATSAN στη Kibera. Αρχικά, η συμμετοχή της νεολαίας στο πρόγραμμα δεν ήταν ιδιαίτερα ενεργή, καθώς στα πρώτα στάδια του έργου ο σχεδιασμός του K-WATSAN δεν είχε προβλέψει δραστηριότητες για τους νέους, πέραν της οργάνωσης ορισμένων ομάδων με ποδήλατα για την διαλογή και πώληση ανακυκλώσιμων υλικών. Ωστόσο, μετά την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης τους, οι νέοι συμμετείχαν στην κατασκευή των sanitation blocks, αποκτώντας δεξιότητες σημαντικές για την καθημερινή τους ζωή ακόμα και μετά το έργο (εικ.5.18).¹⁶²

Το πρόγραμμα είναι ακόμα σε λειτουργία και μέχρι σήμερα έχει εκπαιδεύσει πάνω από 20.000 νέους στην Kibera.

Εικ.5.18, η συμβολή του Soweto Youth Group στη διαδικασία κατασκευής των sanitation blocks

5.1.3 Αξιολόγηση της αναβάθμισης

Το Kenya Upgrading Project βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη, και δεν προβλέπεται να ολοκληρωθεί μέσα στο 2020 που ήταν η αρχική του προθεσμία. Μέχρι στιγμής, πέρα από το πιλοτικό πρόγραμμα στην Kibera, που παραμένει ημιτελές, προσπάθειες αναβάθμισης έχουν γίνει και σε άλλες περιοχές της χώρας όπως στο Mavoko, στο Kisumu, και στη Mombasa. Οι παρεμβάσεις αυτές έχουν σημειακό κυρίως χαρακτήρα και περιλαμβάνουν έργα όπως την τοποθέτηση φώτων στους δρόμους, την κατασκευή υπαίθριων αγορών και αιθουσών διδασκαλίας και την σύσταση επιτροπών με σκοπό την ενημέρωση των κοινοτήτων για τα επερχόμενα έργα αναβάθμισης.

Η μέχρι σήμερα υλοποίηση του προγράμματος KENSUP μας δίνει μια εικόνα σχετικά με την αποτελεσματικότητα του. Ένα από τα βασικά ζητήματα του προγράμματος που τίθεται υπό αμφισβήτηση από τους κατοίκους είναι το κατά πόσον οι λύσεις που προτάθηκαν εστιάζουν στα πραγματικά προβλήματα του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, αρκετοί κάτοικοι της Kibera δεν θεωρούν ότι η στέγαση αποτελεί το σημαντικότερο από τα προβλήματα τους, καθώς η έλλειψη χρημάτων για την κάλυψη βασικών αναγκών όπως σίτιση και ύδρευση αποτελεί σημαντικό ζήτημα που δεν έχει ακόμα επιλυθεί. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται με το παράδειγμα της αναβάθμισης του Soweto East, όπου τόσο στις προσωρινές κατοικίες στην Langata, όσο και στις μόνιμες πίσω στον οικισμό, αρκετοί κάτοικοι δεν μπορούσαν να αντέξουν οικονομικά το ενοίκιο για τα νέα σπίτια και έτσι τα μίσθωσαν σε οικογένειες της μεσαίας τάξης και επέστρεψαν στην παραγκούπολη.

Ακόμα, το KENSUP θεωρήθηκε ότι σε πολλές φάσεις αδυνατεί να εκπληρώσει τον αρχικό στόχο του, που είναι η ενεργός συμμετοχή των κατοίκων της παραγκούπολης στο σχεδιασμό των δράσεων αναβάθμισης. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του αρχικού master plan, οι κύριες αποφάσεις για τη διαμόρφωση της Kibera πάρθηκαν χωρίς να παρουσιαστούν στις συνελεύσεις των κοινοτήτων, γεγονός που πιθανόν θα απέτρεπε από μελλοντικά λάθη. Επίσης, πολλοί κάτοικοι της Kibera πριν μετακινηθούν στον προσωρινό χώρο εγκατάστασης, δεν γνώριζαν το σχέδιο KENSUP ή τα δικαιώματα στέγασής τους, ενώ άλλοι ισχυρίστηκαν πως δεν εκπροσωπήθηκαν πλήρως από την αρμόδια επιτροπή στέγασης.¹⁶³

¹⁶² Walubwa J., *Recognition of Informal Norms in Creating Resilient Water Management Structures : The Case of Soweto East, Nairobi*, Διδακτορική διατριβή στο Πανεπιστήμιο Bordeaux Montaigne, 2016, σελ.: 203-205.

¹⁶³ Mutheu M., *A Critical Analysis of the Implementation of the Slum Upgrading Policies in Kenya*, εργασία για το πανεπιστήμιο Pietermaritzburg, 2013, σελ.:64.

Η απουσία της ουσιαστικής συμμετοχής της κοινότητας στον σχεδιασμό, σε συνδυασμό με την έλλειψη σωστής ενημέρωσης της κοινότητας φανερώνουν την αδυναμία των αρχών να εντάξουν αποτελεσματικά το πρόγραμμα αναβάθμισης στη ζωή των κατοίκων της παραγκούπολης, προκαλώντας τους δυσπιστία και δυσκολεύοντας την υλοποίηση των έργων.

Επιπλέον, σημαντικό ζήτημα αποτελεί η μεταφορά των κατοίκων από τις μικρές, ισόγειες και παραδοσιακά χτισμένες κατοικίες, σε πολυώροφα κτίσματα. Οι αρχικές κατοικίες της περιοχής ήταν χτισμένες με ελάχιστο ή και καθόλου κενό μεταξύ τους, συμβάλλοντας στη δημιουργία ισχυρών κοινωνικών δεσμών και αλληλεγγύης μεταξύ των κατοίκων της γειτονιάς. Οι νέες κατοικίες αποτελούν διαμερίσματα σε πολυώροφα συγκροτήματα αντιπροσωπεύοντας το δυτικό μοντέλο κατοίκησης, το οποίο επηρεάζει το φυσιολογικό τρόπο ζωής των κατοίκων της παραγκούπολης, που συνδέεται με την κοινή χρήση των εγκαταστάσεων και την κοινωνική αλληλεπίδραση. Ακόμα, η αλληλεγγύη της γειτονιάς χάθηκε εξαιτίας της τυχαίας τοποθέτησης των οικογενειών πίσω στον οικισμό, ενώ ακόμα και αν οι κάτοικοι επιθυμούν να δημιουργήσουν σχέσεις με τους άγνωστους νέους γείτονες, η κατακόρυφη δόμηση εντείνει την απομόνωση και δυσχεραίνει την προσπάθεια αυτή. Αποτέλεσμα του κοινωνικού κατακερματισμού που προκαλείται από τέτοιου είδους μετεγκατάσταση είναι η αύξηση του ποσοστού των ψυχολογικών διαταραχών των κατοίκων.

Παράλληλα, ο νέος σχεδιασμός των κατοικιών είχε επιπτώσεις και στην οικονομία του πληθυσμού, η οποία κατά κύριο λόγο στηρίζεται στις άτυπες εμπορικές δραστηριότητες. Παρότι οι υπεύθυνοι της μετεγκατάστασης του Soweto East επιβεβαίωσαν ότι οι άτυπες δραστηριότητες των πολιτών δεν θα επηρεαστούν, στην πραγματικότητα εξαιτίας της έλλειψης γης για την φιλοξενία των άτυπων αγορών, όλες οι περιοχές που προορίζονταν για αναψυχή καθώς και οι ανοιχτοί χώροι μεταξύ των κτιρίων καταλαμβάνονται από εμπορικά περίπτερα.

Ακόμα, σε πολλές περιπτώσεις, η βεράντα των διαμερισμάτων στο ισόγειο χρησιμοποιείται επίσης για να στεγάσει άτυπες βιοτεχνικές ή εμπορικές δραστηριότητες (εικ.5.19). Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού των περιοχών κατοικίας οι υπεύθυνοι δεν εξέτασαν τον παράγοντα της άτυπης οικονομίας, προκαλώντας έτσι επιπλέον βιοποριστικά προβλήματα στους κατοίκους.¹⁶⁴

Επιπλέον, για την υποστήριξη και συμπλήρωση του προγράμματος KENSUP, η κυβέρνηση σε συνεργασία με την Παγκόσμια Τράπεζα εισήγαγε το 2011 μία νέα πρωτοβουλία, το Kenya Informal Settlement Improvement Program (KISIP). Το πρόγραμμα αυτό επικεντρώνεται στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις παραγκούπολεις 15 δήμων της Κένυας, επενδύοντας σε υποδομές (κατασκευή δρόμων και αποχετευτικών συστημάτων) και ενισχύοντας την ασφάλεια της κατοχής (σχεδιασμός, έρευνα και έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας). Σκοπός του προγράμματος είναι να επεκτείνει το όραμα της κυβέρνησης για την βελτίωση των μέσων διαβίωσης των κατοίκων των παραγκούπολεων μέχρι το 2030.¹⁶⁵

Συμπερασματικά, μέχρι να οριστικοποιηθεί το τελικό αποτέλεσμα του KENSUP, από την ως τώρα υλοποίηση του έχουν εξαχθεί χρήσιμα συμπεράσματα που θα πρέπει να μελετηθούν για την βελτίωση του. Είναι γεγονός ότι οι συνθήκες υγιεινής των κατοίκων στην περιοχή της Kibera έχουν βελτιωθεί, καθώς μετά από την εφαρμογή του K-WATSAN, οι περισσότεροι κάτοικοι έχουν καλύτερη πρόσβαση σε πόσιμο νερό και αποχέτευση. Ωστόσο, ο τρόπος που προσεγγίστηκε το θέμα της κατοίκησης δεν φαίνεται να έχει ακόμα λύσει ουσιαστικά τα προβλήματα της παραγκούπολης. Επομένως, για την αποτελεσματικότερη λειτουργία του προγράμματος κρίνεται απαραίτητη η βαθύτερη ανάλυση των παραμέτρων της ζωής των κατοίκων, καθώς και η ενδυνάμωση των κοινοτήτων, προκειμένου να βρεθούν νέες βιώσιμες λύσεις για την αναβάθμιση των παραγκούπολεων της χώρας.

Εικ.5.19, η άτυπη οικονομία στην Langata

¹⁶⁴ Fernandez R., Calas B., *The Kibera Soweto East Project in Nairobi, Kenya*, άρθρο στο Les cahiers d'Afrique de l'Est, IFRA Nairobi, 2011, κωδικός άρθρου: 00751873, σελ.: 7-9.

¹⁶⁵ Muraguri L., *Kenyan Government Initiatives in Slum Upgrading*, άρθρο στο περιοδικό Les cahiers d'Afrique de l'Est, Nairobi, 2012, κωδικός άρθρου: 00751869, σελ.: 3.

5.2 Bangkok, Thailand

Έκταση: 1,500 km²

Πληθυσμός: 10.500.000

Ίδρυση: 1782

5.2.1 Το πλαίσιο πριν την αναβάθμιση

Η Ταϊλάνδη αναγνωρίστηκε ως κράτος το 1932 μετά από το πραξικόπημα που αντικατέστησε την απόλυτη μοναρχία με την συνταγματική. Έκτοτε, η πολιτική κατάσταση της χώρας χαρακτηρίστηκε από συνεχείς εναλλαγές εξουσίας, οι οποίες, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, προκάλεσαν κοινωνικές αναταραχές. Παράλληλα, η έντονη αστικοποίηση του 1980 αύξησε το ποσοστό των αστικών φτωχών και οδήγησε στην επέκταση των παραγκουπόλεων.

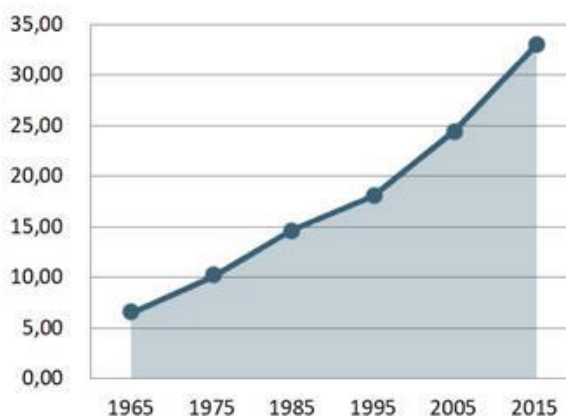
Το σταθερό πολιτικό σύστημα της χώρας ξεκίνησε να κλονίζεται μόλις ένα χρόνο μετά το πραξικόπημα, καθώς αντίπαλες φατρίες βασιλικών και στρατιωτικών αγωνίστηκαν για την κατάλυση του νέου καθεστώτος εξουσίας. Οι κλίκες αυτές προκάλεσαν συχνά πραξικοπήματα, ενώ επέβαλλαν στρατιωτικό νόμο για παρατεταμένες περιόδους στη χώρα. Μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος συνέπεσε με καθεστώς μοναρχίας στην Ταϊλάνδη, υπήρξε μια σύντομη περίοδος ακμής της δημοκρατίας, όπου το Σύνταγμα του 1946 προσπάθησε να μειώσει τον ρόλο του στρατού και να παρέχει περισσότερα δημοκρατικά δικαιώματα. Ωστόσο, η περίοδος αυτή κράτησε μόλις 2 χρόνια, με τους διαδόχους της εξουσίας να επιβάλλουν απόλυτη στρατιωτική δικτατορία με την κατάργηση του συντάγματος, τη διάλυση του κοινοβουλίου, την απαγόρευση όλων των πολιτικών κομμάτων και την βίαιη καταστολή διαδηλώσεων.¹⁶⁶ Ο στρατιωτικός έλεγχος της χώρας συνεχίστηκε μέχρι το 1988 όπου μετά τη διαδικασία εκλογών, η Ταϊλάνδη είχε τον πρώτο της εκλεγμένο πρωθυπουργό. Τα επόμενα χρόνια οι εναλλαγές μεταξύ στρατιωτικής και συνταγματικής μοναρχίας στον πολιτικό χώρο συνέχισαν, με αποκορύφωμα την πολιτική κρίση του 2013, όπου μετά από δύο πραξικοπήματα επιβλήθηκε ο στρατιωτικός νόμος μέχρι και σήμερα.

Παρά τις αναταραχές στο πολιτικό τοπίο, η οικονομία της χώρας ξεκίνησε μια εντυπωσιακή αναπτυξιακή πορεία από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, όπου έγιναν για πρώτη φορά σταθερές δεσμεύσεις για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Συγκεκριμένα, η σύσταση του πρώτου Εθνικού Σχεδίου Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης της Ταϊλάνδης το 1961 προώθησε τις επενδυτικές πολιτικές και τις εξαγωγικές βιομηχανίες, συμβάλλοντας στην αύξηση της μεταποιητικής δραστηριότητας και της γεωργικής παραγωγής. Έκτοτε, η οικονομική ανάπτυξη της χώρας συνεχίστηκε αδιάλειπτα, διαμορφώνοντας μια δυνατή βιομηχανική οικονομία τη δεκαετία του 1980. Ωστόσο, η ασιατική χρηματοπιστωτική κρίση του 1997 τερμάτισε την ανάπτυξη αυτή, αναγκάζοντας την κυβέρνηση σε υποτίμηση του νομίσματος. Η οικονομική κατάσταση της χώρας ξεκίνησε να ανακάμπτει το 2000, ενώ σήμερα θεωρείται η δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία της νοτιοανατολικής Ασίας.¹⁶⁷

Η οικονομική άνθιση της Ταϊλάνδης, σε συνδυασμό με την σταδιακή βιομηχανοποίηση της, ώθησε ένα μεγάλο αριθμό κατοίκων σε μετεγκατάσταση στις μεγάλες πόλεις. Η αστικοποίηση της χώρας, η οποία ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960 και εντατικοποιήθηκε τη δεκαετία του 1980, συνέβαλε στην ταχεία ανάπτυξη της πρωτεύουσας και άλλων αστικών κέντρων, οι οποίες υποστηρίχτηκαν από σχέδια οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της κυβέρνησης.¹⁶⁸ Σύμφωνα με το διάγραμμα 5.2, ο ρυθμός αστικοποίησης του πληθυσμού είναι αυξανόμενος από το 1965, με μια μικρή μείωση την πενταετία 1995-2000, λόγω της οικονομικής κρίσης του 1997. Έκτοτε, ο αστικός πληθυσμός συνέχισε να αυξάνεται, φτάνοντας το 2015 σε 32,77 εκατομμύρια, δηλαδή στο 48% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.¹⁶⁹

Αστικός πληθυσμός (σε χιλιάδες)

διάγραμμα 5.2, αστικός πληθυσμός

¹⁶⁶ Yasunaka C., *Evaluation of the Baan Mankong Slum Upgrading Project in Thailand*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο Cincinnati, 2013, σελ.: 14.

¹⁶⁷ Bhatkal T., Lucci P., *COMMUNITY-DRIVEN DEVELOPMENT IN THE SLUMS: Thailand's experience*, άρθρο στο ODI, Ιούνιος 2015, σελ.: 9.

¹⁶⁸ Archer D., *SOCIAL CAPITAL AND PARTICIPATORY SLUM UPGRADING IN BANGKOK, THAILAND*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο του Cambridge, 2009, σελ.: 25.

¹⁶⁹

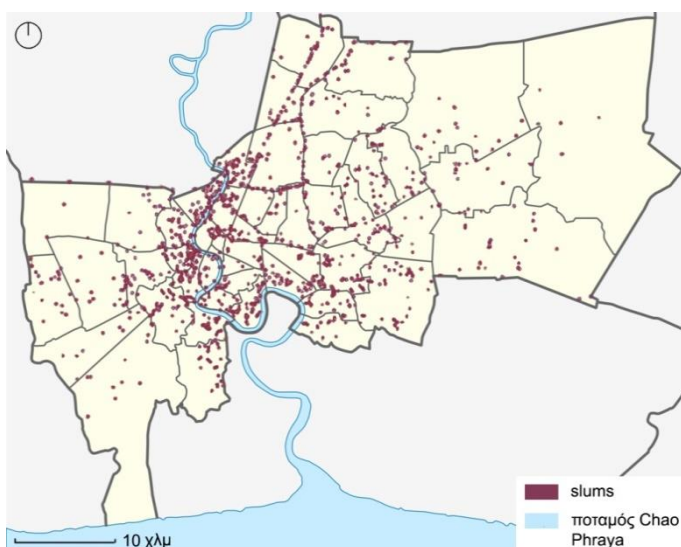
<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?end=2017&locations=TH&st=null>

Η αυξημένη αστικοποίηση της χώρας, σε συνδυασμό με τον ανεπαρκή προγραμματισμό για την κάλυψη των νέων απαιτήσεων για προσιτή στέγαση των κατοίκων χαμηλού εισοδήματος, συνέβαλε στη δημιουργία παραγκουπόλεων. Οι άτυποι οικισμοί, οι οποίοι εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1950, άρχισαν να αυξάνονται δέκα χρόνια αργότερα, με αποτέλεσμα το 2014 το 25% του αστικού πληθυσμού να ζει σε φτωχογειτονίες (πίνακας 5.2).

Πληθυσμός σε εκατομμύρια	Έτος			
	2005	2007	2009	2014
Συνολικός	65,42	66,18	66,86	68,43
Αγροτικός	40,95	39,74	38,42	36,3
Αστικός	24,47	26,44	28,44	32,13
Αστικός πληθυσμός σε slums	6,36	7,01	7,68	8,03

πίνακας 5.2, κατανομή πληθυσμού ανά κατηγορία

Ο κύριος προορισμός των φτωχών μεταναστών υπήρξε η μητροπολιτική περιφέρεια της Bangkok. Ήδη από τη δεκαετία του 1970, η Bangkok γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη του αστικού της πληθυσμού, ενώ σταδιακά οικισμοί χαμηλού εισοδήματος ξεκίνησαν να οργανώνονται στα κέντρα των πόλεων της. Ωστόσο, η μεγάλη αύξηση των παραγκουπόλεων έγινε με την οικονομική κρίση του 1997, ενώ την ίδια περίοδο, οι άτυποι οικισμοί άρχισαν να επεκτείνονται και σε περιφερειακές περιοχές. Σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή του 2014, στην μητροπολιτική περιφέρεια της Bangkok υπάρχουν 2.057 slums όπου κατοικούν πάνω από 2 εκατομμύρια άνθρωποι.¹⁷⁰ Η κατανομή των παραγκουπόλεων αυτών φαίνεται στην εικόνα 5.20, όπου παρατηρείται μεγάλη συγκέντρωση άτυπων οικισμών εκατέρωθεν του ποταμού Chao Phraya που διασχίζει την περιοχή.

Εικ.5.20, τα slums στην μητροπολιτική περιοχή της Bangkok

Η κυβέρνηση της Ταϊλάνδης έχει κατά καιρούς εφαρμόσει διάφορες πολιτικές στέγασης για την αντιμετώπιση του φαινομένου των παραγκουπόλεων. Οι πρώτες προσπάθειες περιορισμού των slums την περίοδο 1950-1970 αφορούσαν κυρίως την εκκαθάριση και την μετεγκατάσταση των άτυπων οικισμών, στο πλαίσιο της εφαρμογής δράσεων για την ανάδειξη της ομορφιάς των πόλεων. Ωστόσο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 η κυβέρνηση υποστήριξε μια νέα προσέγγιση που αφορούσε την αναβάθμιση των παραγκουπόλεων. Για τον σκοπό αυτό, ιδρύθηκε η κυβερνητική επιχείρηση NHA (National Housing Authority), που ήταν υπεύθυνη για την κατασκευή κατοικιών για οικογένειες μεσαίου και χαμηλού εισοδήματος.

Η NHA μέσα στα επόμενα χρόνια ξεκίνησε μικρής κλίμακας δράσεις για την βελτίωση των άτυπων οικισμών με την υποστήριξη της Παγκόσμιας Τράπεζας, οι οποίες όμως δεν ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματικές λόγω της έλλειψης των απαραίτητων πόρων. Περαιτέρω προσπάθειες για την αντιμετώπιση των αναγκών στέγασης ομάδων χαμηλού εισοδήματος έγιναν και κατά τη δεκαετία του 1990, όπου τα προβλήματα των φτωχογειτονιών έγιναν πιο κατανοητά μέσω της εμπειρίας και άρχισαν να γίνονται δράσεις με γνώμονα την κοινότητα. Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές βασίστηκαν κυρίως σε έργα που τείνουν να ευνοούν τη μετεγκατάσταση παρά τις επιτόπιες βελτιώσεις.¹⁷¹

Μετά από αρκετές αμφισβητούμενες προσπάθειες αντιμετώπισης του φαινομένου των παραγκουπόλεων και ενόψει των αυξανόμενων ανησυχιών σχετικά με την αστική φτώχεια, η κυβέρνηση της Ταϊλάνδης παρουσίασε το 2003 το πρόγραμμα αναβάθμισης Baan Mankong, που επηρέασε πάνω από 100.000 νοικοκυριά.

¹⁷⁰ Strategy and Evaluation Department, *Statistical Profile of Bangkok Metropolitan Administration 2014*, Bangkok Metropolitan Administration, Religious Affairs Printing Press Office of National Buddhism, Bangkok, 2014, σελ.: 19.

¹⁷¹ Usavagovitwong N., Pruksuriya A., Supaporn W., Rak-U C., Archer D., McGranaha G., *Housing density and housing preference in Bangkok's low-income settlements*, άρθρο για το International Institute for Environment and Development, κωδικός άρθρου: 978-1-84369-956-9, Λονδίνο, 2013, σελ.:4,5

5.2.2 Η αναβάθμιση

Το πρόγραμμα Baan Mankong («ασφαλής στέγαση») είναι ένα εθνικό πρόγραμμα αναβάθμισης παραγκουπόλεων που ξεκίνησε να εφαρμόζεται το 2003, τόσο σε μεγάλες πόλεις, όσο και σε μικρότερα αστικά κέντρα της Ταϊλάνδης. Σκοπός του προγράμματος είναι η αναβάθμιση της στέγασης, των υποδομών και του περιβάλλοντος διαβίωσης 300.000 φτωχών νοικοκυριών σε 2.000 άτυπους οικισμούς που βρίσκονται σε 200 πόλεις και κωμοπόλεις της χώρας. Παράλληλα, εκτός από τον ευρύτερο αυτό σκοπό, το πρόγραμμα στοχεύει στην ενδυνάμωση των φτωχών κοινοτήτων ώστε να αναγνωριστούν ουσιαστικά από την κοινωνία και στην δημιουργία πιο ευέλικτων νόμων που να είναι συμβατοί με την ανάπτυξη τους.¹⁷²

Το πρόγραμμα υλοποιείται από το Κοινοτικό Ινστιτούτο Ανάπτυξης Οργανισμών (CODI), που είναι ένας δημόσιος οργανισμός του Υπουργείου Κοινωνικής Ανάπτυξης και Ανθρώπινης Ασφάλειας. Το Baan Mankong αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης πολιτικής τάσης υπέρ των αστικών φτωχών που ξεκίνησε στις αρχές του 2000, και η ιδιαιτερότητα του έγκειται στην ανάπτυξη του κοινοτικού δικτύου και της οικονομικής ικανότητας των παραγκουπόλεων τόσο σε λειτουργικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο.¹⁷³

Η διαδικασία εφαρμογής του Baan Mankong ξεκινάει με τον εντοπισμό των ενδιαφερόμενων κοινοτήτων και την ενημέρωσή τους για την λειτουργία του. Για να είναι επιλέξιμη για συμμετοχή στο πρόγραμμα αναβάθμισης μια παραγκούπολη, πρέπει πρώτα να έχει δημιουργήσει ένα ταμείο με εισφορές των μελών της κοινότητας και να έχει εκλέξει μια ομάδα κατοίκων να το διαχειρίζεται. Στη συνέχεια, η ομάδα αυτή σε συνεργασία με αρχιτέκτονες του CODI και άλλους τοπικούς φορείς αποφασίζουν για τον τύπο αναβάθμισης που θα επιλέξουν βάσει των αναγκών και της χωρητικότητας της κοινότητας και εκπονούν τα αντίστοιχα σχέδια. Έκτοτε, αφού παρουσιάσουν τα σχέδια αναβάθμισης στην ομάδα διαχείρισης του Baan Mankong και εγκριθεί η κοινότητα για αναβάθμιση, ξεκινάνε οι δράσεις του προγράμματος.¹⁷⁴

Πιο συγκεκριμένα, οι δράσεις του Baan Mankong περιλαμβάνουν την παροχή επιδοτήσεων για υποδομές και στεγαστικά δάνεια με ευνοϊκούς όρους απευθείας στις κοινότητες των παραγκουπόλεων, οι οποίες ερευνούν, σχεδιάζουν και υλοποιούν τα δικά τους έργα βελτίωσης, είτε στον τόπο κατοικίας τους, είτε σε κοντινές περιοχές. Επιπλέον, το πρόγραμμα παρέχει υποστήριξη για την συνεργασία των οικισμών με τις δημοτικές αρχές και άλλους τοπικούς οργανισμούς και πανεπιστήμια για την ανάπτυξη σχεδίων αναβάθμισης σε ολόκληρη την πόλη, ώστε να λύσουν τα προβλήματα στέγασης εντός 3-5 ετών. Ακόμα, το Baan Mankong ενθαρρύνει τις οικογένειες των παραγκουπόλεων να αποκτήσουν νόμιμα την ιδιοκτησία της γης τους, είτε αγοράζοντας την με τη βοήθεια δανείων με ευνοϊκούς όρους από την CODI είτε μισθώνοντας ένα μέρος της για 3 μέχρι 30 χρόνια.¹⁷⁵

Το ευέλικτο σύστημα χρηματοδότησης και η τεχνική υποστήριξη που παρέχονται από την CODI, σε συνδυασμό με την ενίσχυση της συλλογικότητας και της ουσιαστικής συμμετοχής της κοινότητας στην αναβάθμιση αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την υλοποίηση του Baan Mankong. Ακόμα, το πρόγραμμα χαρακτηρίζεται από ευελιξία όσον αφορά τους τύπους επιλογών αναβάθμισης που διατίθενται στις κοινότητες.

Οι διαφορετικοί τύποι αναβάθμισης στο Baan Mankong περιλαμβάνουν:

- **Την επιτόπου αναβάθμιση (on site improvement):** Στην περίπτωση αυτή γίνονται ενέργειες για την επίλυση των προβλημάτων ιδιοκτησίας και την βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος και των βασικών υπηρεσιών στις υπάρχουσες κοινότητες, με ελάχιστες προσαρμογές στις διατάξεις ή στα μεγέθη των οικοπέδων. Έτσι, οι κοινότητες διατηρούν τον χαρακτήρα και τις κοινωνικές δομές τους, ενώ οι αναβαθμίσεις μπορούν να λειτουργήσουν ως εφελκυστικό για τη δημιουργία εισοδήματος και την ανάπτυξη της κοινωνικής πρόνοιας και των επιχειρήσεων.

¹⁷² Boonyabancha S., *Land for housing the poor – by the poor: experiences from the Baan Mankong nationwide slum upgrading programme in Thailand*, άρθρο στο International Institute for Environment and Development, Vol 21, 2009, κωδικός άρθρου: 10.1177/0956247809342180, σελ.: 312.

¹⁷³ Poonsiri P., *The role of community participation in low-income housing program: a case of Baan Mankong, Thailand*, εργασία για το πανεπιστήμιο του Erfurt, Erfurt, 2017, σελ.: 8-9.

¹⁷⁴ Archer D., *SOCIAL CAPITAL AND PARTICIPATORY SLUM UPGRADING IN BANGKOK, THAILAND*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο του Cambridge, 2009, σελ.: 5.

¹⁷⁵ UN-Habitat, *Housing the Poor in Asian Cities, Quick Guide 2*, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2008, σελ.: 38.

- **Την προσαρμογή (reblocking):** Οι διατάξεις των σπιτιών και των δρόμων προσαρμόζονται έτσι ώστε να μπορούν να αναπτυχθούν εύκολα νέοι δρόμοι και αποχετεύσεις. Με τον τρόπο αυτόν βελτιώνονται οι υποδομές, διασφαλίζοντας παράλληλα την συνέχεια της κοινότητας. Στη συνέχεια, οι οικογένειες μπορούν να αναπτύξουν τη στέγαση τους σταδιακά, με τον δικό τους ρυθμό, ή να ανακατασκευάσουν μερικές από τις κατοικίες που υπέστησαν αλλαγές. Η προσαρμογή εφαρμόζεται συχνά σε περιπτώσεις όπου οι κοινότητες έχουν διαπραγματευτεί να αγοράσουν ή να αποκτήσουν μακροχρόνιες μισθώσεις για τη γη που ήδη καταλαμβάνουν. Και στις δύο περιπτώσεις, η διαδικασία επανασύνδεσης είναι ένα σημαντικό βήμα στην πρόοδο προς την ασφάλεια της ιδιοκτησίας γης και τη βελτίωση της στέγασης.
- **Την ανοικοδόμηση (reconstruction):** Οι υπάρχουσες κοινότητες κατεδαφίζονται εντελώς και ξαναχτίζονται στην ίδια γη, είτε με μακροχρόνια μίσθωση, είτε μετά από διαπραγμάτευση των ανθρώπων για την αγορά της. Παρόλο που η στρατηγική της ανοικοδόμησης περιλαμβάνει σημαντικές αλλαγές εντός της κοινότητας και απαιτεί προσαρμογή σε ένα νέο περιβάλλον, επιτρέπει στους ανθρώπους να συνεχίσουν να ζουν στην ίδια τοποθεσία και να παραμείνουν κοντά στους χώρους εργασίας τους.
- **Την κοινή χρήση γης (land sharing):** Είναι μια στρατηγική αναβάθμισης που επιτρέπει στον ιδιοκτήτη της γης και στους κατοίκους της κοινότητας να μοιράζονται τη γη και τα οικονομικά της οφέλη. Για την εφαρμογή του τρόπου αυτού, η πρώην παραγκούπολη χωρίζεται σε δυο τμήματα, εκ των οποίων το ένα μισθώνεται για την ανακατασκευή των κατοικιών (συνήθως το λιγότερο εμπορικά ελκυστικό μέρος της περιοχής), ενώ το άλλο επιστρέφεται στον ιδιοκτήτη της γης για να το αξιοποιήσει. Η νέα κατάσταση συμφέρει και τις δύο εμπλεκόμενες πλευρές καθώς οι κάτοικοι, παρά την μικρότερη πλέον διαθέσιμη έκταση γης, έχουν καλύτερες συνθήκες για τη δημιουργία μιας ασφαλούς στέγασης και ο ιδιοκτήτης έχει οικονομικό όφελος από την γη του.
- **Την μετεγκατάσταση (relocation):** Στην στρατηγική αυτή, οι κάτοικοι μετεγκαθίστανται σε νέες περιοχές όπου τους παρέχονται δικαιώματα χρήσης γης, ιδιοκτησίας ή μακροχρόνιες μισθώσεις. Οι τοποθεσίες αυτές βρίσκονται ιδανικά σε απόσταση 5 χλμ από την παλιά τους τοποθεσία, ώστε οι κάτοικοι να μην χάσουν τις παλιές τους δουλειές. Σε κάθε περίπτωση μετεγκατάστασης, είτε σε κοντινή απόσταση από την υπάρχουσα περιοχή είτε όχι, οι κοινότητες αντιμετωπίζουν το κόστος της ανακατασκευής των σπιτιών τους στην νέα τοποθεσία και, σε ορισμένες περιπτώσεις, το πρόσθετο βάρος των πληρωμών της αγοράς της γης. Ωστόσο, η ασφάλεια της ιδιοκτησίας που τους παρέχεται είναι ένα μεγάλο κίνητρο για την επένδυση στη στέγαση και στην περιβαλλοντική ανάπτυξη στη νέα κοινότητα.¹⁷⁶

Κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου του προγράμματος, πραγματοποιήθηκαν πιλοτικές προσπάθειες αναβάθμισης σε 10 προσεκτικά επιλεγμένες κοινότητες από διάφορες πόλεις της χώρας (πίνακας 5.3). Σκοπός της εφαρμογής των πιλοτικών προγραμμάτων ήταν η πραγματοποίηση ενός συνόλου διαφορετικών στρατηγικών βελτίωσης των παραγκούπολεων για την εξερεύνηση νέων προσεγγίσεων, τη δημιουργία ιδεών και την διάδοση εμπειριών σε πόλεις με ποικίλες δομές και προβλήματα. Απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιλογή των κοινοτήτων ήταν να έχουν κάποια εμπειρία συνεργασίας με άλλους οργανισμούς και να αποτελούνται από οικογένειες με ως επί το πλείστον σταθερό εισόδημα. Ακόμα, για την διευκόλυνση της διαδικασίας της αναβάθμισης, επιλέχθηκαν περιοχές που βρίσκονταν κυρίως σε κρατική γη.¹⁷⁷

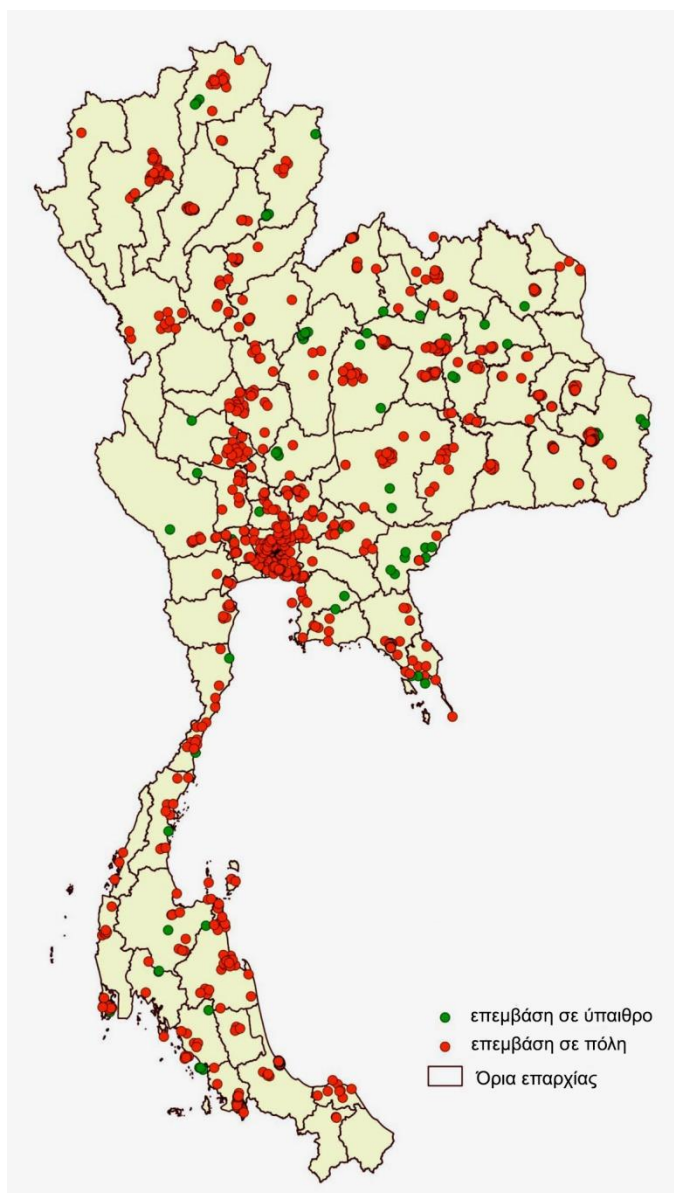
1. Charoenchai Nimitmai	6. Klong Lumnoon
2. Bonkai	7. Boon Kook
3. Klong Toey Block 7-12	8. Laem Rung Reung
4. Kao Pattana	9. Kaoseng
5. Ruam Samakkee	10. Kolok Village

πίνακας 5.3, τα 10 πιλοτικά προγράμματα του Baan Mankong

¹⁷⁶ Bhatkal T., Lucci P., *COMMUNITY-DRIVEN DEVELOPMENT IN THE SLUMS: Thailand's experience*, άρθρο στο ηλεκτρονικό περιοδικό ODI, Ιούνιος 2015, σελ.: 14, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/9668.pdf>, [Πρόσβαση στις 28/5/2020].

¹⁷⁷ Yasunaka C., *Evaluation of the Baan Mankong Slum Upgrading Project in Thailand*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο Cincinnati, 2013, σελ.: 45, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://oatd.org/oatd/record?record=oai%5C%3Aetd.ohiolink.edu%5C%3Aucin1368085651>, [Πρόσβαση στις 28/5/2020].

Έκτοτε, το πρόγραμμα Baan Mankong εφαρμόστηκε σε πολλές κοινότητες της χώρας, τόσο σε αστικό όσο και σε αγροτικό περιβάλλον (εικ.5.21). Όπως φαίνεται από την εικόνα 5.21, οι περισσότερες προσπάθειες αναβάθμισης έγιναν στις πόλεις, ενώ αρκετές συγκεντρώνονται στην μητροπολιτική περιοχή της πρωτεύουσας. Στη συνέχεια, θα μελετηθούν ορισμένες χαρακτηριστικές περιπτώσεις αναβάθμισης των κοινοτήτων της Bangkok.

Εικ.5.21, ο χάρτης με τις περιοχές αναβάθμισης του Baan Mankong

5.2.2.1 Battana Bonkai Community: ανοικοδόμηση

Η ανοικοδόμηση της κοινότητας Bonkai αποτελεί μια από τις έξι πιλοτικές επεμβάσεις του προγράμματος Baan Mankong που πραγματοποιήθηκαν στην μητροπολιτική περιοχή της Bangkok. Η κοινότητα Bonkai βρίσκεται στην περιοχή Pathum Wan κοντά στο κέντρο της πρωτεύουσας (εικ.5.22) και δημιουργήθηκε το 1973, όταν οι πρώτοι καταληψίες εγκαταστάθηκαν σε δημόσια γη. Έκτοτε, ο οικισμός αναπτύχθηκε καλύπτοντας μια έκταση 40.000 περίπου τετραγωνικών μέτρων και φιλοξενώντας πάνω από 560 οικογένειες.

Εικ.5.22, ο οικισμός στην Bangkok

Το πρόγραμμα αναβάθμισης στην κοινότητα ξεκίνησε μετά την καταστροφή 160 περίπου σπιτιών από πυρκαγιά το 2001 (εικ.5.23). Όπως φαίνεται στην εικόνα 5.23, ο οικισμός συνορεύει νότια και ανατολικά με δύο μεγάλους αυτοκινητόδρομους και βόρεια με κατοικήσιμες περιοχές, ενώ το τμήμα που καταστράφηκε βρίσκεται στην ανατολική του πλευρά.

Εικ.5.23, ο οικισμός Bonkai

Η καταστροφή αυτή έδωσε την ευκαιρία στην κοινότητα να εκπονήσει σχέδια ανασυγκρότησης που αφορούσαν τόσο τις κατοικίες που ισοπεδώθηκαν, όσο και 43 νοικοκυριά ακόμα, που δεν επηρεάστηκαν από την πυρκαγιά αλλά χρειάστηκε να κατεδαφιστούν για την βελτίωση του σχεδιασμού της περιοχής. Τα σχέδια αυτά συνέπεσαν με την καθιέρωση της πολιτικής Baan Mankong το 2003, με αποτέλεσμα η κοινότητα να δημιουργήσει έναν συνεταρισμό και να διαπραγματευτεί μια 30ετή μίσθωση της γης, η οποία θα μπορούσε να ανανεωθεί. Η Bonkai ήταν η πρώτη ταϊλανδέζικη κοινότητα στην οποία παραχωρήθηκε μακροχρόνια μίσθωση δημόσιας γης, καθώς μέχρι τότε οι μισθώσεις γης πραγματοποιούνταν σε μεμονωμένα νοικοκυριά και ήταν βραχυπρόθεσμες, επηρεάζοντας την ασφάλεια ιδιοκτησίας των κατοίκων.¹⁷⁸

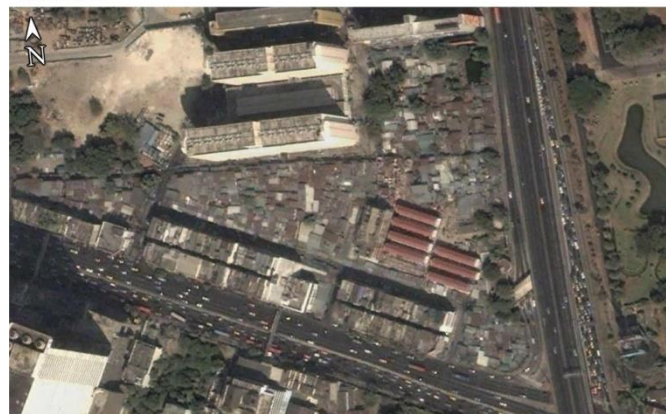
Η ανακατασκευή των κατοικιών σχεδιάστηκε σε τρεις φάσεις, έτσι ώστε κανένα νοικοκυριό να μην αναγκαστεί να εγκαταλείψει την περιοχή (εικ.5.24). Η πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε το 2003, όπου κατασκευάστηκαν 72 κατοικίες για να φιλοξενήσουν τις οικογένειες που επλήγησαν περισσότερο από την φωτιά και ζούσαν σε σκηνές, ενώ ένα χρόνο αργότερα, ολοκληρώθηκε και η δεύτερη φάση με την κατασκευή 29 επιπλέον κατοικιών. Η τρίτη και τελευταία φάση πραγματοποιήθηκε την περίοδο 2008-2009 όπου κατασκευάστηκαν και οι υπόλοιπες 101 μονάδες κατοικίας από τις 202 που προέβλεπε το σχέδιο αναβάθμισης. Η διαδικασία ανοικοδόμησης του οικισμού φαίνεται στην εικόνα 5.24, όπου η ανέγερση των νέων κατοικιών ξεκίνησε από το νότιο τμήμα της περιοχής και σταδιακά επεκτάθηκε προς το εσωτερικό του οικοδομικού τετραγώνου.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Boonyabancha S., *HOW UPGRADING OF THAILAND'S INFORMAL SETTLEMENTS IS SPEAR HEADING A COMMUNITY-DRIVEN, CITY-WIDE, INTEGRATED SOCIAL DEVELOPMENT PROCESS*, Conference paper για το Arusha Conference, 2006, σελ.: 14, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://en.codi.or.th/baan-mankong-housing/baan-mankong-rural/>, [Πρόσβαση στις 8/6/2020].

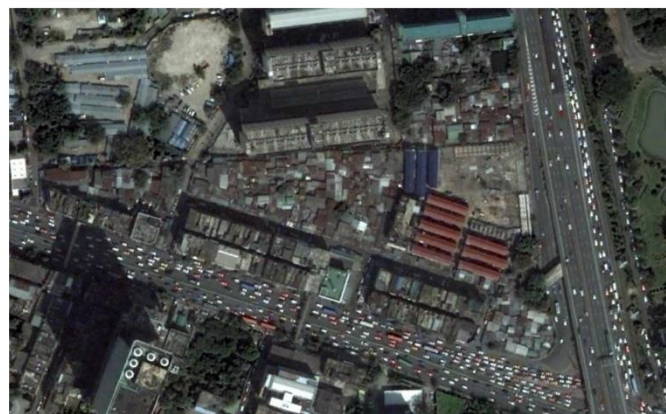
¹⁷⁹ Archer D., *SOCIAL CAPITAL AND PARTICIPATORY SLUM UPGRADING IN BANGKOK, THAILAND*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο του Cambridge, 2009, σελ.: 86, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.repository.cam.ac.uk/bitstream/handle/1810/244821/Diane%20Archer%20thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, [Πρόσβαση στις 8/6/2020].

13.2.2004

13.12.2004

8.1.2009

22.2.2020

Εικ.5.24, η διαδικασία ανοικοδόμησης του οικισμού Bonkai

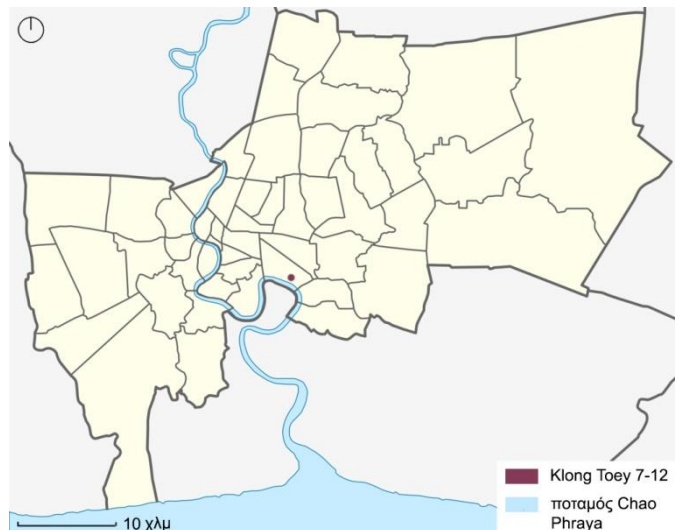
Η νέα περιοχή αποτελείται από στενές και συμπαγείς τριώροφες κατοικίες, χτισμένες σε οικόπεδα μόλις 24 τ.μ., οι οποίες τοποθετούνται ανά 8-10 έτσι ώστε να σχηματίζουν οικιστικά συγκροτήματα. Τα γραμμικά αυτά συγκροτήματα ακολουθούν το περίγραμμα της περιοχής διαμορφώνοντας μέτωπο προς τον υπόλοιπο οικισμό. Οι κατοικίες έχουν ύψος τριών ορόφων, εκ των οποίων ο τελευταίος αποτελεί μισή σοφίτα και θα μπορεί μετέπειτα να μετατραπεί σε πλήρη όροφο (εικ.5.25). Ακόμα, για να μειωθεί το κόστος κατασκευής των σπιτιών, οι κατοικίες της δεύτερης και της τρίτης φάσης κατασκευάστηκαν από τα ίδια τα μέλη της κοινότητας.¹⁸⁰

Εικ.5.25, οι νέες κατοικίες

5.2.2.2 Klong Toey 7-12 Community: μετεγκατάσταση

Η κοινότητα Klong Toey 7-12 ήταν μια παραγκούπολη 400 περίπου οικογενειών που είχαν κάνει κατάληψη από το 1950 στην περιοχή Klong Toey, δίπλα στο λιμάνι της Bangkok (εικ.5.26). Η περιοχή που δημιουργήθηκε ο οικισμός άνηκε στην Λιμενική Αρχή της Ταϊλάνδης και φιλοξενούσε κυρίως οικογένειες εργατών του λιμανιού και διάφορων μικροεμπόρων. Με την πάροδο των χρόνων, η κοινότητα βίωσε πυρκαγιές, χημικές εκρήξεις και πολλές προσπάθειες εκδίωξης της από την Λιμενική αρχή, με αποτέλεσμα να απομείνουν μόνο 49 οικογένειες στην περιοχή, καθώς οι υπόλοιπες είτε πήραν αποζημίωση και απομακρύνθηκαν είτε μετακόμισαν σε απομακρυσμένες αποικίες μετεγκατάστασης. Μετά από 20 χρόνια απειλών εκδίωξης, το 2003, οι εναπομείνουσες οικογένειες διαπραγματεύτηκαν μια συμφωνία που τους επέτρεψε να ανοικοδομήσουν τον οικισμό τους σε μια νέα έκταση του Λιμεναρχείου, ένα χιλιόμετρο μακριά, με μίσθωση 30 ετών. Η συμφωνία αυτή συνέπεσε με τη εισαγωγή του προγράμματος Baan Mankong, οπότε η κοινότητα επιλέχτηκε ως μια από τις δέκα πιλοτικές επεμβάσεις του προγράμματος (η μοναδική με βραχυπρόθεσμη μίσθωση γης) εξαιτίας του μεγέθους και της μακρόχρονης ιστορίας της.¹⁸¹

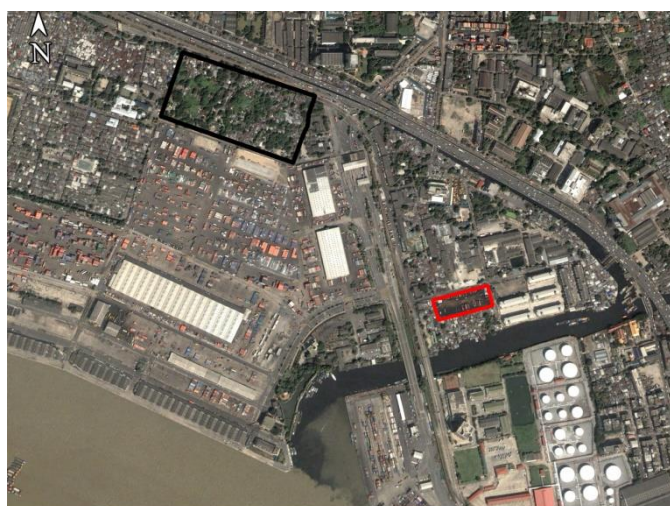

Εικ.5.26, ο οικισμός Klong Toey 7-12 στην Bangkok

¹⁸⁰ UN-Habitat, *Housing the Poor in Asian Cities, Quick Guide 2*, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2008, σελ: 22.

¹⁸¹ Boonyabancha S., *HOW UPGRADING OF THAILAND'S INFORMAL SETTLEMENTS IS SPEAR HEADING A COMMUNITY-DRIVEN, CITY-WIDE, INTEGRATED SOCIAL DEVELOPMENT PROCESS*, Conference paper για το Arusha Conference, 2006, σελ.: 14, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://en.codi.or.th/baan-mankong-housing/baan-mankong-rural/>, [Πρόσβαση στις 13/6/2020].

Η αρχική τοποθεσία της κοινότητας Klong Toey 7-12, καθώς και η τοποθεσία μετεγκατάστασης της φαίνονται στην εικόνα 5.27. Σύμφωνα με την εικόνα, η κοινότητα αναπτύχθηκε αρχικά σε μια έκταση 66.000 τετραγωνικών μέτρων περίπου, σε απόσταση λιγότερη του ενός χιλιομέτρου από το λιμάνι της Bangkok. Η περιοχή αυτή συνορεύει δυτικά με την παραγκούπολη Rim Klong, βόρεια με τον κεντρικό δρόμο Toll, ενώ στην νότια πλευρά υπάρχουν διαμερίσματα της National Housing Authority και εκτάσεις της Λιμενικής Αρχής. Η νέα περιοχή που συμφωνήθηκε για την μετεγκατάσταση του πληθυσμού βρίσκεται ένα χιλιόμετρο περίπου νοτιοανατολικά της αρχικής τοποθεσίας της παραγκούπολης, καταλαμβάνει έκταση 8,5 χιλιάδων τετραγωνικών μέτρων, ενώ μέχρι τότε ήταν χώρος αποθήκευσης εμπορευματοκιβωτίων. Η περιοχή αυτή βόρεια και ανατολικά συνορεύει με μια τοπική οδό ενώ νότια βρίσκεται μια άλλη παραγκούπολη.

Αρχική τοποθεσία Klong Toey 7-12
Τοποθεσία μετεγκατάστασης Klong Toey 7-12

Εικ.5.27, οι τοποθεσίες του οικισμού πριν και μετά το πρόγραμμα αναβάθμισης

Τα σχέδια της περιοχής μετεγκατάστασης εκπονήθηκαν από την κοινότητα, με την βοήθεια των αρχιτεκτόνων της CODI, και περιελάμβαναν τον σχεδιασμό 114 κατοικιών, τόσο για τις 49 εναπομείνουσες οικογένειες, όσο και για μερικούς ακόμα ενοικιαστές που είχαν ήδη εκδιωχθεί από τον αρχικό οικισμό. Η διαδικασία κατασκευής των κατοικιών ξεκίνησε το 2004, και ολοκληρώθηκε σταδιακά μέσα στα επόμενα 2 χρόνια (εικ.5.28). Ο νέος οικισμός είναι ορθογώνιος και αποτελείται από μικρότερα ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα που διαχωρίζονται με στενές τοπικές οδούς. Στο κέντρο της περιοχής ένας ευρύτερος κεντρικός δρόμος χωρίζει κάθετα τον οικισμό και αποτελεί την κεντρική του είσοδο, ενώ σε συνδυασμό με το πάρκο που βρίσκεται αριστερά του, δημιουργούν έναν δημόσιο ανοιχτό χώρο για συναθροίσεις και αγορές (εικ.5.29,5.30).

7.12.2002 Πριν την κατασκευή του οικισμού

24.8.2004

12.8.2006

4.9.2019 Ο οικισμός σήμερα

Εικ.5.28, η διαδικασία ανοικοδόμησης του οικισμού Klong Toey 7-12

Ακόμα, ο οικισμός αποτελείται από δύο τύπους κατοικιών οι οποίες χτίζονται από τους ίδιους τους κατοίκους σε οικοπέδα 30 και 60 τετραγωνικών μέτρων, ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειας. Οι κατοικίες αυτές είναι διώροφες, με δίδριχτες στέγες και συνολικό ύψος 7 μέτρων (εικ.5.31,5.32), ενώ σε πολλές περιπτώσεις, ισόγειο και όροφος κατοικούνται από διαφορετικές οικογένειες.

Εικ.5.29, η κεντρική είσοδος του οικισμού από τον κεντρικό δρόμο

Εικ.5.30, το πάρκο του οικισμού λειτουργεί ως κοινωτικό κέντρο, αλλά και ως χώρος συγκέντρωσης του πληθυσμού σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης

Εικ.5.31, ο πρώτος τύπος κατοικίας οικοπέδου 30τ.μ.

Εικ.5.32, ο δεύτερος τύπος κατοικίας οικοπέδου 60τ.μ

5.2.2.3 Klong Lumnoon community: κοινή χρήση γης

Η άτυπη κοινότητα Klong Lumnoon δημιουργήθηκε στις αρχές του 1980 στην περιοχή Khan Na Yao της επαρχιακής Bangkok (εικ.5.33). Η περιοχή την περίοδο αυτή ήταν σχετικά απομονωμένη, ενώ το οικοπέδο στο οποίο εγκαταστάθηκαν οι οικογένειες αποτελούσε ιδιωτική ιδιοκτησία. Όπως φαίνεται στην εικόνα 5.34, ο οικισμός βρισκόταν στη μέση μιας μεγάλης πεδινής φυτεμένης έκτασης, ενώ οι κατοικίες ήταν τοποθετημένες παράλληλα στο κανάλι που διατρέχει την περιοχή και αποκόπτει την παραγκούπολη από τον υπόλοιπο αστικό ιστό. Η είσοδος στον οικισμό γινόταν αποκλειστικά μέσω ενός χωματόδρομου, που βρισκόταν στην βόρεια πλευρά του και ενωνόταν με μια οδική αρτηρία της περιοχής.

Εικ.5.33, η κοινότητα Klong Lumnoon στην Bangkok

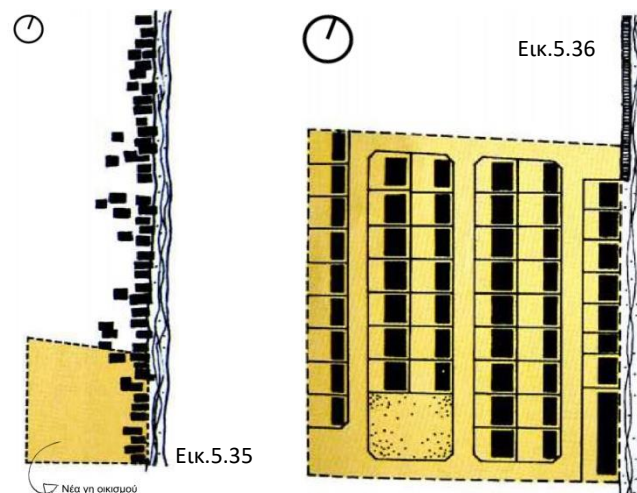
Εικ.5.34, ο αρχικός οικισμός Klong Lumnoon

Το 1997, ο ιδιοκτήτης της περιοχής αποφάσισε να εκδιώξει τους κατοίκους ώστε να αναπτύξει τη γη εμπορικά. Ορισμένα νοικοκυριά δέχτηκαν την αποζημίωση και απομακρύνθηκαν, ενώ 49 οικογένειες αρνήθηκαν να εγκαταλείψουν την κατοικία τους. Μετά από μια δύσκολη περίοδο διαπραγματεύσεων και με την συμβολή των τοπικών Μ.Κ.Ο., το 2002 οι κάτοικοι της παραγκούπολης έπεισαν τον γαιοκτήμονα να τους πουλήσει ένα μικρό μέρος της γης που είχαν καταλάβει, με αντάλλαγμα την εκκένωση της υπόλοιπης περιοχής (εικ.5.35).¹⁸² Σύμφωνα με την εικόνα 5.35, το κομμάτι γης που αγόρασαν οι οικογένειες για να χτίσουν τις κατοικίες τους βρίσκεται στο νοτιότερο τμήμα του οικισμού και εκτείνεται όχι μόνο παρόχθια, αλλά και προς το εσωτερικό της περιοχής.

Η συμφωνία αυτή της κοινής χρήσης γης συνέπεσε με την εισαγωγή του προγράμματος Baan Mankong, και η κοινότητα επιλέχθηκε ως μια από τις 10 πιλοτικές επεμβάσεις. Ακολουθώντας τη διαδικασία του προγράμματος, η κοινότητα δημιούργησε ταμείο και συνεταιρισμό, και συνεργάστηκε με τους αρχιτέκτονες της CODI για τον σχεδιασμό 38 νέων κατοικιών, οι οποίες θα γειτνιάζουν με 11 προϋπάρχουσες που βρίσκονται στο παρόχθιο μέτωπο και θα διατηρηθούν (εικ.5.36). Οι κατοικίες αυτές θα τοποθετηθούν σε 6 ζώνες παράλληλες με το κανάλι, εκ των οποίων 4 ενδιαμέσες σχηματίζουν ανά δύο οικοδομικά τετράγωνα. Ακόμα, στο νότιο τμήμα του νέου οικισμού, έχει σχεδιαστεί ένας μεγάλος ελεύθερος χώρος.

Η διαδικασία ανοικοδόμησης του οικισμού ξεκίνησε το 2003 και ολοκληρώθηκε μέσα σε 2 περίπου χρόνια, σύμφωνα με το σχέδιο της CODI (εικ.5.37). Παράλληλα, οι κατοικίες της αρχικής παραγκούπολης κατεδαφίστηκαν και στη θέση τους δημιουργήθηκε ένα μεγάλο θεματικό πάρκο, ενώ νότια του νέου

οικισμού κατασκευάστηκε μια κύρια οδική αρτηρία, μέσω της οποίας γίνεται πλέον η είσοδος στην περιοχή κατοικιών. Οι κατοικίες είναι διώροφες με δίριχτες στέγες, σε αντίθεση με αυτές του πρώτου οικισμού που ήταν καλύβες υπερυψωμένες σε πασσάλους (εικ.5.38). Ακόμα, στον μεγάλο ελεύθερο χώρο κατασκευάστηκε ένα κέντρο ημερήσιας φροντίδας και μια κοινοτική κουζίνα.

Εικ.5.35, η περιοχή που αγοράστηκε από τους κατοίκους για την κατασκευή του οικισμού

Εικ.5.36, σχέδιο της CODI για τον νέο οικισμό

Οι κατοικίες της παραγκούπολης

Οι κατοικίες του νέου οικισμού

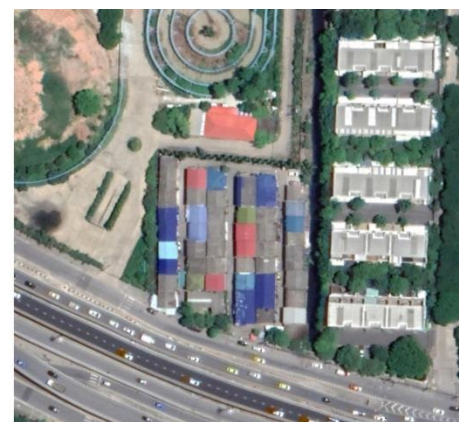
Εικ.5.38, οι κατοικίες της παραγκούπολης και οι νέες κατοικίες

3.3.2003

12.8.2006

22.6.2019

100 m

Εικ.5.37, η διαδικασία κατασκευής του οικισμού Klong Lumnoon στην νέα γη

¹⁸² Boonyabancha S., *HOW UPGRADING OF THAILAND'S INFORMAL SETTLEMENTS IS SPEAR HEADING A COMMUNITY-DRIVEN, CITY-WIDE, INTEGRATED SOCIAL DEVELOPMENT PROCESS*, Conference paper για το Arusha Conference, 2006, σελ.: 15.

5.2.2.4 Charoenchai Nimitmai: προσαρμογή

Η κοινότητα Charoenchai Nimitmai βρίσκεται στην περιοχή Chatuchak της μητροπολιτικής Bangkok (εικ.5.39) και δημιουργήθηκε πριν από 60 περίπου χρόνια, όταν 41 οικογένειες εγκαταστάθηκαν σε 7.800 τ.μ. ιδιωτικής γης. Όπως φαίνεται από την εικόνα 5.40, βόρεια του οικισμού βρίσκεται μια άλλη παραγκούπολη, ενώ στις υπόλοιπες πλευρές του συνορεύει με το κανάλι Prem Prachakon και έναν μεγάλο αυτοκινητόδρομο ταχείας κυκλοφορίας.

Η διαδικασία αλλαγής της παραγκούπολης ξεκίνησε το 1998, όταν ο ιδιοκτήτης της γης την έθεσε προς πώληση, απειλώντας τους κατοίκους με έξωση. Η κοινότητα τότε μετά από διαπραγματεύσεις χρόνων, ίδρυσε συνεταιρισμό και, παίρνοντας ένα δάνειο από την CODI, αγόρασε τη γη στο ένα τέταρτο της αξίας της το 2000. Τρία χρόνια αργότερα και αφού επιλέχθηκε ως ένα από τα πιλοτικά έργα του προγράμματος Baan Mankong, η κοινότητα Charoenchai Nimitmai ξεκίνησε με την βοήθεια αρχιτεκτόνων τα σχέδια για την αναβάθμιση της περιοχής.¹⁸³

Όπως φαίνεται από την εικόνα 5.41, ο αρχικός οικισμός περιελάμβανε 41 κατοικίες σε τυχαία διάταξη στον οικόπεδο, ενώ η πρόσβαση στην γέφυρα στα ανατολικά που αποτελούσε την είσοδο για τον οικισμό ήταν δύσκολη. Η αναβάθμιση που προτάθηκε για την περιοχή ήταν ένα σχέδιο reblocking που περιλάμβανε 89 οικόπεδα ποικίλων μεγεθών, ώστε να φιλοξενήσουν όχι μόνο τον υπάρχοντα πληθυσμό, αλλά και ευπαθείς οικογένειες από κοντινές παραγκούπολεις. Η αύξηση αυτή του αριθμού των οικοπέδων έγινε με σκοπό να μειωθεί το κόστος ανά οικογένεια. Σύμφωνα με το σχέδιο της εικόνας 5.42, τα οικόπεδα μοιράστηκαν σε 4 οριζόντιες λωρίδες που χωρίζονται από τρεις παράλληλους δρόμους πλάτους 3,5 μέτρων. Για το άνοιγμα των δρόμων αυτών, χρειάστηκε να μετακινηθούν σε νέες τοποθεσίες οι περισσότερες κατοικίες, εκτός από 15 που φαίνονται στην εικόνα 5.41. Παράλληλα, η κοινότητα διαπραγματεύτηκε συμφωνίες με διάφορες δημοτικές υπηρεσίες για να χορηγηθούν οικοδομικές άδειες, αλλά και για να πραγματοποιηθούν συνδέσεις ηλεκτρικής ενέργειας και νερού.¹⁸⁴

Εικ.5.39, η κοινότητα Charoenchai Nimitmai στη Bangkok

Εικ.5.40, ο αρχικός οικισμός Charoenchai Nimitmai

Εικ.5.41, σχέδιο του αρχικού οικισμού

Εικ.5.42, σχέδιο της CODI για τον οικισμό

¹⁸³ Ibid, σελ.: 27,28.

¹⁸⁴ Carracedo O., *THE FORM BEHIND THE INFORMAL: SPATIAL PATTERNS AND STREET-BASED UPGRADING IN REVITALIZING INFORMAL AND LOW-INCOME AREAS*, εργασία για το National University of Singapore, σελ.: 174-175, , Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.academia.edu/23726523/The_Form_Behind_the_Informal, [Πρόσβαση στις 17/6/2020].

Η διαδικασία αναβάθμισης της παραγκούπολης ξεκίνησε το 2003, ενώ δύο χρόνια μετά είχε ολοκληρωθεί η κατασκευή των δρόμων και ενός μέρους των κατοικιών. Η ανέγερση σπιτιών συνέχισε σταδιακά, και μέχρι το 2009 είχε ολοκληρωθεί το μεγαλύτερο μέρος του οικισμού (εικ.5.43). Μέσα στα επόμενα χρόνια, παράλληλα με την προσθήκη ορισμένων κατοικιών, πραγματοποιήθηκε η κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών πάνω από το κανάλι στα ανατολικά του οικισμού. Όσον αφορά τις κατοικίες, είναι ως επί το πλείστον διώροφες με δέριχτες στέγες (εικ.5.44). Επιπλέον, καθώς οι κάτοικοι έχτιζαν οι ίδιοι τα σπίτια τους χρησιμοποιώντας συχνά υλικά από τις προηγούμενες κατοικίες τους, το κόστος κατασκευής μειώθηκε κατά 30%.

Εικ.5.44, οι νέες κατοικίες του οικισμού

3.6.2004

23.4.2005

16.4.2009

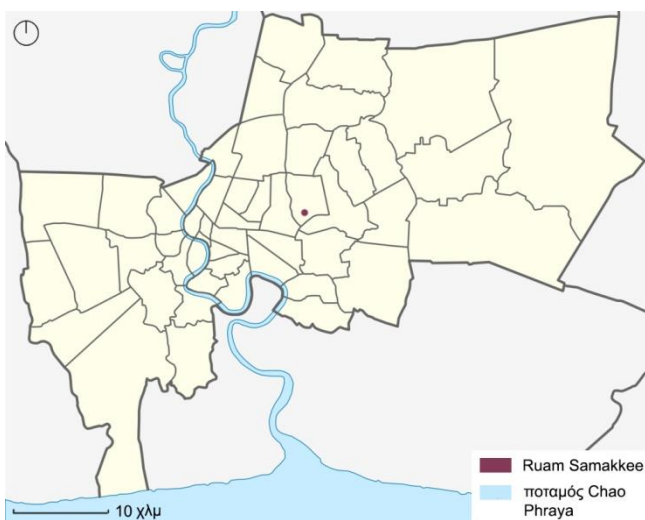
22.2.2020

100 m

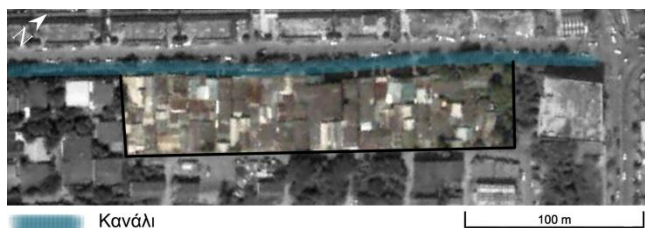
Εικ.5.43, διαδικασία κατασκευής οικισμού

5.2.2.5 Ruam Samakkee: επί τόπου αναβάθμιση και κοινή χρήση γης

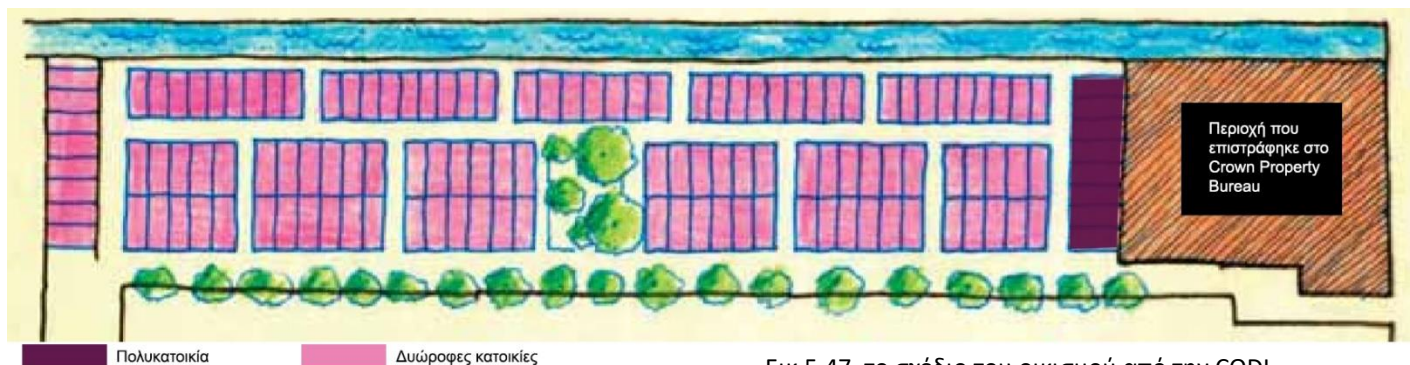
Η κοινότητα Ruam Samakkee δημιουργήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην περιοχή Wang Thong Land της μητροπολιτικής Bangkok (εικ.5.45). Η γη στην οποία εγκαταστάθηκε η κοινότητα ανήκε στον κυβερνητικό οργανισμό Crown Property Bureau και φιλοξενούσε κυρίως οικογένειες των εργατών της υπαίθρου, που μετανάστευσαν στην περιοχή αναζητώντας ευκαιρίες απασχόλησης. Έτσι, ο άτυπος οικισμός αναπτύχθηκε γρήγορα και έγινε μια υπερβολικά πυκνή και πολυκατοικημένη κοινότητα με 124 οικογένειες.¹⁸⁵ Όπως φαίνεται στην εικόνα 5.46, ο οικισμός καταλαμβάνει μια έκταση 9.000 τ.μ. περίπου και συνορεύει με περιοχές χαμηλού εισοδήματος και με ένα κανάλι στο βορρά.

Εικ.5.45, ο οικισμός Ruam Samakkee στη Bangkok

Εικ.5.46, ο αρχικός οικισμός Ruam Samakkee

Ωστόσο, το 1998 το Crown Property Bureau αποφάσισε να αναπτύξει την περιοχή και να την μισθώσει σε έναν ιδιωτικό φορέα, κάνοντας έξωση στους κατοίκους της παραγκούπολης. Σε αυτό το σημείο η κοινότητα αποφάσισε να οργανωθεί, δημιουργώντας μια ομάδα διαχείρισης οικονομικών πόρων, και να διαπραγματευτεί την προσωρινή παραμονή της στην περιοχή. Η προσπάθεια αυτή της κοινότητας συνέπεσε με την εφαρμογή του Baan Mankong, με την επιτροπή της CODI να επιλέγει την Ruam Samakkee ως το πρώτο από τα πιλοτικά έργα που θα πραγματοποιηθούν. Το 2003 η κοινότητα προχώρησε με το Crown Property Bureau σε συμφωνία διανομής της γης, όπου οι κάτοικοι θα επέστρεφαν ένα τμήμα της για εμπορική ανάπτυξη, και θα παρέμεναν στο υπόλοιπο. Παράλληλα, η κοινότητα εξασφάλισε τη μίσθωση της γης για 30 χρόνια, προκειμένου να προχωρήσει στην κατεδάφιση των υφιστάμενων και την ανοικοδόμηση νέων κατοικιών, και την λήψη δανείου από την CODI, για την πραγματοποίηση των εργασιών.¹⁸⁶

Τον Μάιο του 2003, οι κάτοικοι συνεργάστηκαν με τους αρχιτέκτονες της CODI για την ανάπτυξη σχεδίου που περιλάμβανε 134 κατοικίες για τους ενοίκους της Ruam Samakkee, αλλά και για ορισμένες οικογένειες της παραγκούπολης Kao Pattana που βρισκόταν κοντά. Σύμφωνα με την εικόνα 5.47, η ανοικοδόμηση που προτάθηκε αφορούσε μια γραμμική διάταξη του νέου οικισμού, όπου ένας δρόμος πλάτους 6 μέτρων και μήκους 250 μέτρων αποτελούσε τον κύριο άξονα της κοινότητας. Οι κατοικίες βρίσκονται ως επί το πλείστον παρατεταγμένες σε τρεις σειρές: οι δυο είναι εκατέρωθεν του κύριου άξονα ενώ η τρίτη σειρά βρίσκεται απέναντι από τον εξωτερικό δρόμο. Παράλληλα, στα ανατολικά και δυτικά σημεία του οικισμού σχηματίζονται όρια, το ένα από την μοναδική τετραώροφη πολυκατοικία της κοινότητας, και το άλλο από μια σειρά διώροφων κατοικιών. Ακόμα, στο κέντρο του οικισμού είχε σχεδιαστεί ένα πάρκο, το οποίο όμως δεν πραγματοποιήθηκε.

Εικ.5.47, το σχέδιο του οικισμού από την CODI

¹⁸⁵ Boonyabancha S., *Community Development Fund in Thailand: A Tool for Poverty Reduction and Affordable Housing*, United Nations Human Settlements Programme, Nairobi, 2009, σελ.: 28.

¹⁸⁶ Archer D., *SOCIAL CAPITAL AND PARTICIPATORY SLUM UPGRADE IN BANGKOK, THAILAND*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο του Cambridge, 2009, σελ.: 88.

Η διαδικασία της ανοικοδόμησης του οικισμού ξεκίνησε την ίδια χρονιά με την σταδιακή κατεδάφιση των υφιστάμενων κατοικιών και μέχρι το τέλος του 2004, είχαν κατασκευαστεί 31 νέα σπίτια (εικ.5.48). Η ανέγερση των κατοικιών συνέχισε μέχρι το 2008, όπου ολοκληρώθηκε η κατασκευή των διώροφων οικιστικών μονάδων, ενώ στις αρχές του επόμενου έτους, η κατασκευή της πολυκατοικίας διακόπηκε λόγω έλλειψης χρημάτων, αφήνοντας 18 οικογένειες σε δυσμενή θέση. Εν τέλει, η πολυκατοικία ολοκληρώθηκε 2 χρόνια αργότερα, μετά από πολλές διαπραγματεύσεις της κοινότητας με την CODI. Όσον αφορά τις περισσότερες κατοικίες του οικισμού, είναι διώροφες με δίδριχτες στέγες, σαφώς αναβαθμισμένες από τις προηγούμενες (εικ.5.49).

10.1.2005

10.12.2009

8.4.2019

Εικ.5.48, η διαδικασία ανακατασκευής του οικισμού Ruam Samakkee

Όπως φαίνεται από την σημερινή κατάσταση του οικισμού, υπάρχουν διάφορες αλλαγές ανάμεσα στο αρχικό σχέδιο της CODI και στην τελική κατασκευή, όπως η μετακίνηση του σχεδιασμένου πάρκου στην πλευρά του καναλιού και αντικατάσταση του με γήπεδο. Ωστόσο, ο χώρος αυτός τελικά δεν λειτουργεί ως σημείο συνάντησης, αλλά ως χώρος στάθμευσης και απλώματος ρούχων, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι να χρησιμοποιούν το ενός μέτρου πεζοδρόμιο μπροστά από τα σπίτια τους ως έναν ημι-ιδιωτικό ανοιχτό χώρο, ο οποίος γίνεται ο κύριος τόπος κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μέσα στην κοινότητα.¹⁸⁷

Οι κατοικίες πριν την αναβάθμιση

Οι κατοικίες μετά την αναβάθμιση

Εικ.5.49 οι κατοικίες πριν και μετά την αναβάθμιση του οικισμού

¹⁸⁷ Carracedo O., *THE FORM BEHIND THE INFORMAL: SPATIAL PATTERNS AND STREET-BASED UPGRADING IN REVITALIZING INFORMAL AND LOW-INCOME AREAS*, εργασία για το National University of Singapore, σελ.: 174-175, Διαθέσιμο στον τύπο: https://www.academia.edu/23726523/The_Form_Behind_the_Informal, [Πρόσβαση στις 20/6/2020].

5.2.3 Αξιολόγηση της αναβάθμισης

Το πρόγραμμα αναβάθμισης Baan Mankong βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη, ενώ σύμφωνα με τα τελευταία επίσημα στοιχεία του 2019¹⁸⁸, έχουν πραγματοποιηθεί συνολικά 1.231 επεμβάσεις σε αστικό και αγροτικό περιβάλλον. Από τις επεμβάσεις αυτές, έχουν επηρεαστεί 112.777 νοικοκυριά (91 οικογένειες κατά μέσο όρο ανά project αναβάθμισης), εκ των οποίων μόλις τα 7.705 βρίσκονται στην επαρχία. Ακόμα, σημαντικό χαρακτηριστικό του προγράμματος είναι ότι οι μέχρι τώρα επεμβάσεις αφορούν κατά κύριο λόγο την επί τόπου αναβάθμιση και την ανοικοδόμηση (το 63% των έργων), παρά την μετεγκατάσταση σε νέα τοποθεσία.

Η πολυετής εφαρμογή του Baan Mankong μας επιτρέπει να εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα για την αποτελεσματικότητα του. Αρχικά, το πρόγραμμα συνέβαλε αισθητά στην βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατοίκων, όχι μόνο με την αναβάθμιση της ποιότητας της στέγασης, αλλά και με την εξασφάλιση της γαιοκτησίας. Η ασφάλεια κατοχής γης που επιτεύχθηκε με διάφορους τρόπους σε κάθε περίπτωση ενθάρρυνε την αποτελεσματικότερη ανάπτυξη της περιοχής και βοήθησε αρκετούς κατοίκους να αποκτήσουν επίσημη απασχόληση για πρώτη φορά. Το γεγονός αυτό βελτίωσε την οικονομική κατάσταση πολλών νοικοκυριών, που αύξησαν τις επενδύσεις τους στις επιχειρήσεις και μείωσαν τα στεγαστικά τους χρέη.

Παράλληλα, η συμμετοχική προσέγγιση στην οποία βασίστηκε το πρόγραμμα είχε ως αποτέλεσμα τον σχεδιασμό ποικίλων προτάσεων που το εμπλούτισαν και την πραγματοποίηση έργων βελτίωσης, προσαρμοσμένων στις ανάγκες, τις προτεραιότητες και τις δυνατότητες της κάθε κοινότητας. Ακόμα, πέρα από την φυσική αναβάθμιση, το Baan Mankong συνέβαλε στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών της κοινότητας, δίνοντας στους κατοίκους την δυνατότητα της λήψης αποφάσεων και της συλλογικής δράσης. Μέσω των κοινοτικών ταμείων και της συλλογικής διαδικασίας σχεδιασμού και εφαρμογής των προτάσεων αναβάθμισης, ενισχύθηκαν οι κοινωνικοί δεσμοί των κατοίκων, επιτρέποντας τους να αλληλοβοηθούνται και να επιλύουν καλύτερα τα κοινοτικά προβλήματα. Επιπλέον, το πρόγραμμα βοήθησε στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ των κατοίκων των παραγκουπόλεων και των υπόλοιπων κοινοτήτων, οι οποίες τους αναγνώρισαν πλέον ως νόμιμα μέλη της πόλης τους.

Ωστόσο, σε ορισμένες από τις περιπτώσεις αναβάθμισης ο τρόπος εφαρμογής του προγράμματος δεν ικανοποίησε τους κατοίκους της κοινότητας. Για παράδειγμα, σε ορισμένες παραγκουπόλεις όπως στη Ruam Samakkee, η συμμετοχή της κοινότητας στη διαδικασία σχεδιασμού περιορίστηκε στη διαβούλευση, καθώς οι κάτοικοι απλώς ψήφισαν την προτίμηση τους από τις παρεχόμενες επιλογές. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει πως υπήρχε ελάχιστος διάλογος στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και πως οι κάτοικοι συμμετείχαν κυρίως στις εργασίες κατασκευής των κτιρίων.¹⁸⁹ Ακόμα, σε αρκετές περιπτώσεις το ενοίκιο ή η αγορά της νέας κατοικίας ήταν ιδιαίτερα ακριβό για ορισμένους από τους κατοίκους της παραγκούπολης, με αποτέλεσμα είτε να χρεωθούν υπέρ των οικονομικών τους δυνατοτήτων, είτε να εγκαταλείψουν την περιοχή.

Ανακεφαλαιώνοντας, το Baan Mankong αποτελεί ένα καινοτόμο πρόγραμμα αναβάθμισης των παραγκουπόλεων, καθώς σε αντίθεση με άλλες προσπάθειες, εστιάζει όχι μόνο στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των αστικών φτωχών, αλλά και στην ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία γενικότερα. Η μέχρι σήμερα υλοποίηση του μας επιτρέπει να είμαστε αισιόδοξοι για την πορεία του, καθώς έχει καταφέρει να αναβαθμίσει επιτυχώς πολλούς άτυπους οικισμούς της Ταϊλάνδης. Εντούτοις, υπάρχουν ορισμένες παράμετροι που θα πρέπει να μελετηθούν εκτενέστερα, προκειμένου να ανταποκριθεί αποτελεσματικότερα στις ανάγκες ορισμένων παραγκουπόλεων.

¹⁸⁸ Community Organizations Development Institute, *Thailand's national, people driven, collective housing program*, Bangkok, 2019, σελ.: 7, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://en.codi.or.th/documents/>, [Πρόσβαση στις 26/6/2020].

¹⁸⁹ Carracedo O., *THE FORM BEHIND THE INFORMAL: SPATIAL PATTERNS AND STREET-BASED UPGRADING IN REVITALIZING INFORMAL AND LOW-INCOME AREAS*, εργασία για το National University of Singapore, σελ.: 173.

Μέσα από την ανάλυση των παραγκουπόλεων, αλλά και την μελέτη των τριών κυριότερων κατηγοριών επεμβάσεων σε αυτές, αποδεικνύεται η σημαντικότητα του φαινομένου στην κοινωνία, καθώς και η επιτακτική ανάγκη για την αντιμετώπιση του. Ωστόσο, εξαιτίας της πολυπλοκότητας του φαινομένου, η επιτυχία ή μη της εκάστοτε πολιτικής για την αντιμετώπιση του δεν μπορεί να αξιολογηθεί από μια μόνο παράμετρο, παρά από μία σειρά κριτηρίων, που αφορούν τόσο τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν πριν την εφαρμογή της, όσο και το μετέπειτα αντίκτυπο της στην πόλη και την κοινωνία. Έτσι, η κάθε επέμβαση που μελετήθηκε εξετάζεται αρχικά ως προς τις σχέσεις της με το ιστορικό, κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο της περιοχής, τους λόγους που οδήγησαν σε αυτήν καθώς και τον βαθμό μελέτης και οργάνωσης της. Ακόμα, ερευνώνται οι επιπτώσεις της επέμβασης στους κατοίκους των παραγκουπόλεων αλλά και στο ευρύτερο αστικό, πολεοδομικό και κοινωνικό πλαίσιο της πόλης.

6.1 Ο ρόλος του πολιτικού καθεστώτος και του οικονομικού περιβάλλοντος στη συντήρηση του φαινομένου των παραγκουπόλεων

Είναι γεγονός ότι η δημιουργία και η διατήρηση των παραγκουπόλεων είναι συνυφασμένη με την πολιτικοοικονομική ιστορία του τόπου. Στις περιπτώσεις που αναλύθηκαν, η σύγχρονη ιστορία και των έξι χωρών χαρακτηρίζεται από πολιτικές αναταραχές και διαρκείς εναλλαγές εξουσίας, ενώ ιδιαίτερα βίαιες πολιτικές περιόδους υπήρξαν στην Ζιμπάμπουε, την Βραζιλία και την Ινδία. Η πολιτική αστάθεια που αντιμετώπισαν οι χώρες προκάλεσε σημαντικά προβλήματα στον οικονομικό τους τομέα, καθώς ακόμα και σε περιπτώσεις όπως στη Βραζιλία, στην Ινδία, στην Ταϊλάνδη και στις Φιλιππίνες όπου τα τελευταία χρόνια παρατηρείται οικονομική ανάκαμψη, υπάρχει μεγάλη οικονομική ανισότητα και σημαντική ανάπτυξη της άτυπης οικονομίας. Αποτέλεσμα της οικονομικής δυσπραγίας και των έντονων ταξικών διαφορών ήταν η αύξηση του αριθμού των αστικών φτωχών, γεγονός στο οποίο συντέλεσε και το φαινόμενο της αστικοποίησης που πραγματοποιήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες και επηρέασε έντονα τις 6 χώρες που μελετήθηκαν. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως παρά τα ιδιαίτερα κοινωνικοπολιτικά χαρακτηριστικά της εκάστοτε χώρας, η κακή πολιτική και οικονομική κατάσταση, καθώς και η άκριτη αστικοποίηση αποτελούν κοινές αιτίες στην συντήρηση του φαινομένου των παραγκουπόλεων σε όλες τις μελέτες περίπτωσης.

6.2 Η θέση ως παράμετρος για την αντιμετώπιση των παραγκουπόλεων

Επιπλέον, από την μελέτη των περιπτώσεων προκύπτει ότι η τοποθεσία ανάπτυξης των παραγκουπόλεων διαφέρει ανάλογα με την περιοχή. Συγκεκριμένα, στο Rio de Janeiro και στη Manila οι παραγκουπόλεις βρίσκονται διάσπαρτες στις μητροπολιτικές περιοχές, σε αντίθεση με το Ahmedabad και την Bangkok, όπου είναι συγκεντρωμένες κυρίως στο κέντρο της μητροπολιτικής περιοχής και κοντά σε μεγάλα ποτάμια. Ακόμα, στις περιπτώσεις του Nairobi και της Harare, οι άτυποι οικισμοί βρίσκονται σε μεγαλύτερες συγκεντρώσεις κυρίως στα προάστια και γύρω από τις μεγάλες πόλεις. Τα διαφορετικά σημεία ανάπτυξης των παραγκουπόλεων προκύπτουν λόγω των μοναδικών κοινωνικών, πολεοδομικών και φυσικών χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής, και υποδεικνύουν την ανάγκη για την αξιολόγηση της κάθε περίπτωσης ξεχωριστά.

6.3 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης στις παραγκουπόλεις

Σημαντικό στοιχείο της παρούσας εργασίας είναι η αξιολόγηση των πολιτικών αντιμετώπισης των παραγκουπόλεων, εξετάζοντας την κάθε επέμβαση από το στάδιο της αρχικής της μελέτης έως τις επιπτώσεις που προκάλεσε μετά την ολοκλήρωση της, τόσο στους αστικούς φτωχούς, όσο και στην υπόλοιπη πόλη.

6.3.1 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τον σκοπό για τον οποίο επιλέχθηκαν

Τα κριτήρια βάσει των οποίων οι κυβερνήσεις επέλεξαν τον τρόπο αντιμετώπισης των παραγκουπόλεων ποικίλλουν ανάλογα με το είδος της επέμβασης. Οι κυριότερες αιτίες αφορούν την αναγκαιότητα της επέμβασης, το οικονομικό της όφελος καθώς και την κοινωνική ευαισθησία της εκάστοτε κυβέρνησης. Η επέμβαση της εκκαθάρισης αποτελεί τον πιο άμεσο και λιγότερο δαπανηρό τρόπο αντιμετώπισης των άτυπων οικισμών, καθώς στηρίζεται απλώς στην απομάκρυνση τους από την περιοχή, χωρίς να προβλέπει κάποια περαιτέρω διαδικασία. Αυτό φαίνεται στην περίπτωση της Zimbabwe, όπου η κυβέρνηση επιδίωξε να εξαλείψει τις παραγκουπόλεις άμεσα με σκοπό να αποκαταστήσει την τάξη και να εκφοβίσει τους αστικούς φτωχούς από το να πραγματοποιήσουν εξεγέρσεις, σε μια περίοδο έντονων πολιτικών και οικονομικών προβλημάτων.

Ακόμα, η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε και στο Rio de Janeiro, όπου η κυβέρνηση χρειαζόταν μια άμεση λύση για να εκκενώσει ορισμένες περιοχές με σκοπό την υλοποίηση αναπτυξιακών έργων για την φιλοξενία των μεγάλων εκδηλώσεων. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, οι επεμβάσεις εκκαθάρισης πραγματοποιήθηκαν σε δύο χώρες με βίαιη πολιτική ιστορία, όπου προτεραιότητα για την επιλογή της επέμβασης δεν ήταν η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων ή η αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά η εξυπηρέτηση πολιτικής σκοπιμότητας και οικονομικού συμφέροντος.

Από την άλλη πλευρά, η πολιτική της μετεγκατάστασης χρειάζεται περισσότερο χρόνο και οικονομική υποστήριξη για να πραγματοποιηθεί, καθώς είναι μια διαδικασία δύο φάσεων που περιλαμβάνει όχι μόνο την εκκαθάριση της περιοχής αλλά και την μετακίνηση του πληθυσμού σε νέα τοποθεσία. Στην περίπτωση του Ahmedabad σκοπός της μετεγκατάστασης σύμφωνα με την κυβέρνηση ήταν η βελτίωση της ζωής των φτωχών κοινοτήτων, παρέχοντας τους καλύτερες δομές σε νέες, πιο ανεπτυγμένες περιοχές. Ωστόσο, η εξέλιξη της επιχείρησης απέδειξε πως κύρια προτεραιότητα ήταν η ανάπτυξη του παρόχθιου μετώπου με σκοπό το οικονομικό κέρδος. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της Manila, όπου ο κακός σχεδιασμός του προγράμματος και η εστίαση του στην φάση της εκκένωσης των περιοχών και όχι στην ένταξη των κατοίκων στις νέες περιοχές, υπαινίσσεται την ύπαρξη οικονομικών και αναπτυξιακών συμφερόντων ως κύρια αιτία για την πραγματοποίηση του προγράμματος.

Όσον αφορά την επέμβαση της αναβάθμισης των παραγκουπόλεων, αποτελεί μια χρονοβόρα και πολυδάπανη διαδικασία καθώς προϋποθέτει τον σχεδιασμό των περιοχών που χρειάζονται βελτίωση, και κατόπιν την υλοποίηση ενός πλήθους έργων, όπως κατασκευή κατοικιών, δημοσίων υποδομών και δρόμων. Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες δύο πολιτικές στέγασης, σε αυτή την προσέγγιση σκοπός των κυβερνήσεων τόσο στην Κένυα, όσο και στην Ταϊλάνδη ήταν η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων που ζούσαν και εργάζονταν στις παραγκουπόλεις. Παράλληλα, στις περιπτώσεις αυτές αιτία για την εφαρμογή της πολιτικής αναβάθμισης αποτελούσε και η ανάγκη για πολιτιστική και πολεοδομική ανάπτυξη της εκάστοτε περιοχής.

6.3.2 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τον βαθμό οργάνωσης τους

Ένα ακόμα κριτήριο που επηρεάζει την επιτυχία της εκάστοτε επέμβασης είναι ο βαθμός οργάνωσης της. Διερευνώντας την διαδικασία πραγματοποίησης του κάθε τρόπου αντιμετώπισης των παραγκουπόλεων, ένα από τα κατά πλειοψηφία κοινά τους χαρακτηριστικά είναι απουσία της ουσιαστικής μελέτης των προγραμμάτων. Στις περιπτώσεις της Zimbabwe και της Βραζιλίας, οι επεμβάσεις ήταν βίαιες και πραγματοποιήθηκαν ως επί το πλείστον χωρίς να έχουν ενημερωθεί οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων για την επικείμενη εκκαθάριση, γεγονός που προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, αλλά και ανθρώπινες απώλειες. Παράλληλα, η έλλειψη μελέτης της πολιτικής αυτής και στις δύο χώρες φαίνεται από την αδυναμία της εκάστοτε κυβέρνησης να διαχειριστεί τις επιπτώσεις της επέμβασης, δηλαδή τον μεγάλο όγκο του άστεγου πληθυσμού. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Zimbabwe τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αδυνατούσαν να καλύψουν τις ανάγκες όλων αυτών των ανθρώπων, ενώ στην περίπτωση της Βραζιλίας τα προγράμματα που υποσχέθηκε η κυβέρνηση για την στέγαση του πληθυσμού δεν έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα. Το γεγονός της παντελούς έλλειψης οργάνωσης που παρατηρείται και στις δύο περιπτώσεις συνάδει και με τον τύπο της επέμβασης, ο οποίος δεν εστιάζει στις ανθρώπινες και κοινωνικές επιπτώσεις, παρά σε κυβερνητικές επιδιώξεις.

Περιορισμένος βαθμός οργάνωσης υπήρξε και στις περιπτώσεις μετεγκατάστασης στο Ahmedabad και στις Φιλιππίνες, αλλά και στο πρόγραμμα αναβάθμισης της Κένυας. Συγκεκριμένα, σε πολλές περιοχές στο Ahmedabad πρώτα πραγματοποιήθηκαν οι εκκαθαρίσεις, και μετά ολοκληρώθηκε η κατασκευή κατοικιών για τον διωγμένο πληθυσμό, με αποτέλεσμα για ένα συναπτό χρονικό διάστημα να μείνουν πολλές οικογένειες άστεγες, είτε στους δρόμους είτε στα ερείπια των παλιών τους σπιτιών. Ακόμα, ορισμένες από τις συνέπειες της κακής οργάνωσης της επέμβασης που πραγματοποιήθηκε στις Φιλιππίνες είναι η μη ολοκλήρωση των προγραμματισμένων κατοικιών, αλλά και η έλλειψη κατασκευής βασικών κοινοτικών υποδομών στις νέες περιοχές εγκατάστασης. Επιπλέον, στην περίπτωση της Κένυας, εμφανίστηκαν σημαντικά προβλήματα τόσο κατά τη μεταφορά των κατοίκων στις προσωρινές κατοικίες, όσο και κατά τη διάρκεια της μετεγκατάστασης τους πίσω στην περιοχή, λόγω της έλλειψης οργάνωσης από τις επιτροπές που ήταν αρμόδιες για την κατανομή του πληθυσμού στις κατοικίες.

Αντίθετα, στην περίπτωση της Bangkok, η αναβάθμιση που πραγματοποιήθηκε ήταν περισσότερο μελετημένη, καθώς δινόταν έμφαση στην προσέγγιση της κάθε περιοχής επέμβασης ξεχωριστά. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο της οργάνωσης του προγράμματος ήταν ότι οι επεμβάσεις γίνονταν με την πρωτοβουλία των κοινοτήτων και με βάση τα δικά τους χρονικά περιθώρια. Παράλληλα, οι κάτοικοι συμμετείχαν ιδιαίτερα τόσο κατά τη διαδικασία σχεδιασμού όσο και της εκτέλεσης της εκάστοτε επέμβασης, με αποτέλεσμα να προσαρμοστεί στο πρόγραμμα στις δικές τους απαιτήσεις και συνθήκες και να μην προκύψουν άστεγες οικογένειες κατά τη διαδικασία της αναβάθμισης.

6.3.3 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τις συνέπειες τους στους κατοίκους των παραγκουπόλεων

Ιδιαίτερη σημασία στην αξιολόγηση μιας επέμβασης έχει η μελέτη των επιπτώσεων της στις συνθήκες ζωής των κατοίκων των παραγκουπόλεων. Όσον αφορά την πολιτική της εκκαθάρισης, και στις δύο επεμβάσεις που μελετήθηκαν παρατηρείται ότι η καταστροφή των περιουσιών των κατοίκων, η απομάκρυνση τους από τις περιοχές εργασίας και η έλλειψη τροφίμων, υγειονομικής περίθαλψης και στέγης, επηρέασαν ιδιαίτερα την οικονομία και την υγεία των οικογενειών που εκκαθαρίστηκαν. Κατά συνέπεια, η ήδη επιβαρυνόμενη ζωή των κατοίκων των παραγκουπόλεων, μετά την εφαρμογή της επέμβασης επιδεινώθηκε δραματικά.

Από την άλλη πλευρά, στην κατηγορία της επέμβασης μετεγκατάστασης, τα αποτελέσματα που αφορούν την βελτίωση ή μη της ζωής των κατοίκων είναι αμφίρροπα. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι κάτοικοι επωφελήθηκαν από την επέμβαση καθώς οι νέες τους κατοικίες ήταν καλύτερης ποιότητας, σε αντίθεση με τις προηγούμενες που είτε είχαν πληγεί από φυσικές καταστροφές, είτε απειλούνταν από αυτές. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, τόσο στο Ahmedabad όσο και στην Manila αντιμετώπισε σοβαρά οικονομικά προβλήματα εξαιτίας της μετακίνησης, καθώς οι οικογένειες απομακρύνθηκαν από την περιοχή εργασίας τους, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι νέοι οικισμοί πραγματοποιήθηκαν σε εντελώς αποκομμένα σημεία, με αποτέλεσμα την έλλειψη ευκαιριών εργασίας. Παράλληλα, εξαιτίας της απομάκρυνσης των κατοίκων από την υπόλοιπη πόλη αλλά και της τυχαίας μετεγκατάστασης οικογενειών από διαφορετικές παραγκουπόλεις στον ίδιο χώρο, δημιουργήθηκε κλίμα ανασφάλειας σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, καθώς και το αίσθημα ότι είναι πλέον αβοήθητοι και απομονωμένοι.

Αμφισβητούμενα είναι τα αποτελέσματα και στις επεμβάσεις αναβάθμισης, και ιδιαίτερα στην περίπτωση του Nairobi. Στην επέμβαση αυτή, παρά το γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων βελτιώθηκαν μέσω των διαφόρων εργασιών, προέκυψαν ορισμένα προβλήματα στην οικονομία του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, λόγω της κατακόρυφης δόμησης που πραγματοποιήθηκε στις μόνιμες κατοικίες και της απουσίας κατάλληλων χώρων για την φιλοξενία των αγορών, επηρεάστηκε σημαντικά η άτυπη οικονομία του πληθυσμού, στην οποία στηριζόταν μεγάλο μέρος των οικογενειών. Ακόμα σε πολλές περιπτώσεις, οι νέες κατοικίες ήταν αρκετά ακριβές για τις δυνατότητες των κατοίκων, με αποτέλεσμα να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν την περιοχή. Ανάμεικτα είναι τα αποτελέσματα στον οικονομικό τομέα και στην επέμβαση στην Bangkok, καθώς παρά το γεγονός ότι η αποτελεσματικότερη ανάπτυξη της περιοχής βελτίωσε την οικονομική κατάσταση πολλών νοικοκυριών, το αυξημένο ενοίκιο των νέων κατοικιών δημιούργησε προβλήματα σε αρκετές οικογένειες.

Ωστόσο, η μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο επεμβάσεων αναβάθμισης, εστιάζει στις κοινωνικές επιπτώσεις των κατοίκων. Στην αναβάθμιση του Nairobi, το δυτικό πρότυπο που προσπάθησε να εφαρμοστεί στην περιοχή, αλλά και η τυχαία τοποθέτηση των κατοίκων στις μόνιμες κατοικίες επηρέασαν αρνητικά την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη της κοινότητας. Αντίθετα στην Bangkok, η συλλογική διαδικασία σχεδιασμού και εφαρμογής του προγράμματος, ενίσχυσε την εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών της κοινότητας, γεγονός που αύξησε την αποτελεσματικότητα της αναβάθμισης.

6.3.4 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τις συνέπειες τους στην πόλη

Μελετώντας τις διαφορετικές περιπτώσεις, παρατηρήθηκε ότι σε ορισμένες από αυτές, οι επεμβάσεις επηρέασαν αισθητά τη μορφή και τη δομή των περιοχών. Για παράδειγμα, στην πολιτική της αναβάθμισης έγιναν και στις δύο χώρες σημαντικές προσπάθειες για την εξυγίανση των περιοχών επέμβασης μέσω της κατασκευής δρόμων, τόσο για την καλύτερη λειτουργία του οικισμού της παραγκούπολης εσωτερικά, όσο και για την ευκολότερη σύνδεση τους με τον υπόλοιπο αστικό ιστό. Παράλληλα, σημαντικές αλλαγές έγιναν και στην φυσιογνωμία των περιοχών, ιδιαίτερα στην περίπτωση του Nairobi, όπου οι εξάωροφες πολυκατοικίες που πραγματοποιήθηκαν στη Kibera έρχονται σε αντίθεση με το αστικό περιβάλλον της πόλης, αλλά και με την υπόλοιπη παραγκούπολη.

Αντίθετα, στην αναβάθμιση της Bangkok, κατασκευάστηκαν ως επί το πλείστον 2όροφες κατοικίες που συνάδουν με την φιλοσοφία της παραγκούπολης και ενσωματώνονται περισσότερο στον αστικό ιστό.

Αλλαγές στη φυσιογνωμία των περιοχών πραγματοποιήθηκαν και στις περιπτώσεις του Ahmedabad και της Manila, όχι μόνο στις νέες περιοχές εγκατάστασης, αλλά και στις περιοχές εκκαθάρισης. Συγκεκριμένα, στο Ahmedabad, στο παρόχθιο μέτωπο του ποταμού Sabarmati όπου φιλοξενούνταν αρχικά οι περισσότερες παραγκουπόλεις που εκκαθαρίστηκαν, πραγματοποιήθηκαν εργασίες ανάπλασης, με αποτέλεσμα σήμερα να αποτελεί έναν δημόσιο χώρο με πάρκα, εκθεσιακά κέντρα και κήπους. Όσον αφορά τις περιοχές μετεγκατάστασης, αυτές βρίσκονται ως επί το πλείστον σε απομακρυσμένες περιοχές, είτε στα προάστια της μητροπολιτικής περιοχής, είτε σε αστικά κενά. Στις περιπτώσεις που η κυβέρνηση προσέφερε στέγη στους κατοίκους, οι οικογένειες εγκαταστάθηκαν κυρίως σε τετραώροφες πολυκατοικίες που διαφοροποιούνταν αισθητά με την φυσιογνωμία της περιοχής, τόσο από πλευράς ύψους, όσο και σχεδιασμού. Ακόμα, στις περιπτώσεις όπου η κυβέρνηση απλώς παραχώρησε δημόσια γη χωρίς την υλοποίηση υποδομών ώστε να μεταφερθούν οι οικογένειες, λόγω της κακής οικονομικής κατάστασης των κατοίκων και της έλλειψης βοήθειας, δημιουργήθηκαν στις περιοχές αυτές νέες παραγκουπόλεις. Με ανάλογο τρόπο πραγματοποιήθηκε και η επέμβαση στην Manila, καθώς στις περιοχές μετεγκατάστασης εντός πόλης, οι πολυκατοικίες που δημιουργήθηκαν έρχονταν σε αντίθεση με την φυσιογνωμία της περιοχής, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις όπου οι οικογένειες μεταφέρθηκαν στα προάστια, επιλέχτηκαν σημεία ιδιαίτερα απομονωμένα από τον αστικό ιστό και με περιορισμένη πρόσβαση στην υπόλοιπη πόλη.

Στις περιπτώσεις εκκαθάρισης, οι αλλαγές στην πόλη δεν ήταν τόσο μέρος της διαδικασίας επέμβασης, αλλά προήλθαν από τις συνέπειες της και από τις επιδιώξεις της κυβέρνησης. Συγκεκριμένα, στην Ζιμπάμπουε, οι περισσότερες εκτάσεις που εκκαθαρίστηκαν από τους άτυπους οικισμούς παραμένουν έως σήμερα ανεκμετάλλετες, ενώ ο μεγάλος όγκος άστεγου και φτωχού αστικού πληθυσμού οδήγησε στην δημιουργία παραγκουπόλεων σε νέες τοποθεσίες στην μητροπολιτική περιοχή της Harare. Αντίθετα, στην περίπτωση του Rio de Janeiro, στις τοποθεσίες των αρχικών παραγκουπόλεων κατασκευάστηκαν αθλητικές εγκαταστάσεις και υποδομές για αστική κινητικότητα, ώστε να φιλοξενηθούν οι Ολυμπιακοί Αγώνες και το Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου.

Παράλληλα, πολλές από τις γειτονικές φαβέλες που δεν εκκαθαρίστηκαν, φιλοξένησαν σημαντικό μέρος των άστεγων οικογενειών, με αποτέλεσμα να επεκταθούν γεωγραφικά.

6.3.5 Αξιολόγηση των τρόπων επέμβασης ως προς τη σχέση τους με την κοινωνία

Όσον αφορά τη σχέση των επεμβάσεων με την υπόλοιπη κοινωνία, μέσα από την μελέτη των περιπτώσεων παρατηρείται πως είναι αρκετά αδύναμη, ιδιαίτερα στις επιχειρήσεις της εκκαθάρισης και της μετεγκατάστασης. Συγκεκριμένα, οι επεμβάσεις εκκαθάρισης πραγματοποιήθηκαν αποκλειστικά από την κυβέρνηση και τις τοπικές αρχές της κάθε χώρας, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων και των δύο χωρών έμεινε αμέτοχη τόσο κατά την διαδικασία της επιχείρησης, όσο και μετά το πέρας της και παρά τις ανάγκες των εκδιωγμένων οικογενειών για βοήθεια. Το γεγονός αυτό εντείνει την κοινωνική ανισότητα μέσα στις πόλεις και αποδεικνύει τον μεγάλο βαθμό περιθωριοποίησης και απομόνωσης των αστικών φτωχών.

Σχετικά με τις μετεγκαταστάσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Ahmedabad και στη Manila, η απότομη μετακίνηση του πληθυσμού σε διάσπαρτες τοποθεσίες που σε πολλές περιπτώσεις δεν ήταν προετοιμασμένες για την παραλαβή των οικογενειών τόσο από πλευράς υποδομών, όσο και κοινωνικά, δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις των κατοίκων με την υπόλοιπη κοινωνία. Παράλληλα, είναι σημαντικό να τονιστεί πως η αναγκαστική συνύπαρξη κοινωνικών συνόλων με διαφορετική κουλτούρα δημιουργούσε πολύ συχνά εντάσεις και εχθρότητες μεταξύ τους, ενώ ούτε οι κυβερνήσεις προσπάθησαν με κάποιον τρόπο να εντάξουν τους νέους κατοίκους στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, αντί να αφομοιωθεί ο νέος πληθυσμός, δημιουργήθηκαν μικρές περιθωριοποιημένες ομάδες, οδηγώντας στον κοινωνικό κατακερματισμό των τοπικών κοινοτήτων.

Αντίθετα, στις επεμβάσεις της αναβάθμισης των παραγκουπόλεων, οι κυβερνήσεις σε ορισμένες περιπτώσεις προσπάθησαν να βοηθήσουν τους κατοίκους να ενταχθούν στην κοινωνία μέσω της υλοποίησης προγραμμάτων υποστήριξης. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του Nairobi, η κυβέρνηση ξεκίνησε ένα πιλοτικό πρόγραμμα εκπαίδευσης των νέων, με σκοπό την προώθηση της επιχειρηματικότητας τους για τη δημιουργία επιχειρήσεων. Η προσπάθεια αυτή πραγματοποιήθηκε ώστε να ενεργοποιηθεί η κοινωνία σε ότι αφορά την αναβάθμιση των παραγκουπόλεων, καθώς και να δημιουργηθούν οικονομικές ευκαιρίες στους αστικούς

φτωχούς. Όσον αφορά την αναβάθμιση της Bangkok, το πρόγραμμα εστίασε κυρίως στην εξασφάλιση της γαιοκτησίας των κατοίκων, με αποτέλεσμα να νιώσουν ασφάλεια ώστε να αποκτήσουν επίσημη απασχόληση και σιγά σιγά να ενταχθούν στην κοινωνία.

Η διαρκής εξέλιξη του φαινομένου των παραγκουπόλεων και η προσαρμογή του στις χωρικές και κοινωνικές συνθήκες της εκάστοτε περιοχής, απαιτεί την μελέτη της κάθε επέμβασης ξεχωριστά. Ωστόσο, από την μελέτη των παραδειγμάτων μπορούμε να πούμε πως οι επιχειρήσεις εκκαθάρισης και στις δύο χώρες, παρά την αμεσότητα των επεμβάσεων τους, δεν κατάφεραν να περιορίσουν τον αριθμό των αστικών φτωχών, καθώς απλώς μετέφεραν το πρόβλημα σε άλλες περιοχές. Από την άλλη πλευρά, στις περιπτώσεις της μετεγκατάστασης, παρά την μετακίνηση του πληθυσμού σε ασφαλέστερες περιοχές, η έλλειψη προσοχής στο στάδιο της ενσωμάτωσης του πληθυσμού στην υπόλοιπη κοινωνία επηρέασε σημαντικά την απόδοση των επεμβάσεων, και οδήγησε ορισμένες οικογένειες να εγκαταλείψουν τις νέες περιοχές, και να επανεγκατασταθούν σε παραγκουπόλεις. Όσον αφορά τις επεμβάσεις αναβάθμισης, τα αποτελέσματα τους είναι αμφίρροπα, καθώς τα προγράμματα τους διαφέρουν αρκετά. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε πως η αναβάθμιση της Bangkok αποτελεί ένα καινοτόμο πρόγραμμα με ελπιδοφόρα αποτελέσματα, καθώς η συμμετοχική του προσέγγιση κατάφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των αστικών φτωχών και να βελτιώσει σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα ζωής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία και άρθρα

ActionAid International Southern Africa Partnership Programme, *The impact of "operation Murambatsvina/Restore order" in Zimbabwe*, 2005, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resource/s/D53DF6C24E11E5DC1257069004CE6C7-act-zwe-31aug.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Alvarez M., *Benevolent evictions and cooperative housing models in post-ONDoy Manila*, άρθρο στο *Radical Housing Journal*, κωδικός άρθρου: ISSN 2632-2870, 2019, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://radicalhousingjournal.org/wp-content/uploads/2019/04/03_Long-Read_Alvarez_49-68-1.pdf, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Amnesty International, *KENYA THE UNSEEN MAJORITY: NAIROBI'S TWO MILLION SLUM-DWELLERS*, Amnesty International Publications, Λονδίνο, 2009, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.refworld.org/pdfid/4a3660e82.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Amnesty International/ Zimbabwe Lawyers for Human Rights, *Zimbabwe Shattered Lives - the case of Porta Farm*, 2006, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.amnesty.org/download/Documents/68000/afr460042006en.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Annez C., Bertaud A., Bertaud M., Bhatt B., Bhatt C., Patel B., Phatak V., *Ahmedabad: More but Different Government for "Slum Free" and Livable Cities*, World Bank, 2012, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.hcp.co.in/assets/projects/research/docs/88560Ahmedabad_City_Wide_Diagnostic_Shelter_for_the_Urban_Poor_DEC_WB_Sub.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Arimah Ben C., *SLUMS AS EXPRESSIONS OF SOCIAL EXCLUSION: EXPLAINING THE PREVALENCE OF SLUMS IN AFRICAN COUNTRIES*, UN-HABITAT, Nairobi, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.oecd.org/development/pgd/46837274.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Atuesta L., Soares Y., *Urban upgrading in Rio de Janeiro: Evidence from the Favela – Bairro programme*, άρθρο στο *Urban Studies*, κωδικός άρθρου: 10.1177/0042098016669290.

Ballesteros M., *Linking Poverty and the Environment: Evidence from Slums in Philippine Cities*, άρθρο στο *Philippine Institute for Development Studies*, no: 2010-33, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://dirp4.pids.gov.ph/ris/dps/pidsdps1033.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Bandyopadhyay A., Agrawal V., *Slums In India: From Past To Present*, άρθρο στο *International Refereed Journal of Engineering and Science*, Volume 2, Issue 4, 2013

Barnes T., *"Am I a Man?": Gender and the Pass Laws in Urban Colonial Zimbabwe, 1930-80*, άρθρο στο *African Studies Review* Vol. 40, No. 1, 1997, κωδικός άρθρου: 10.2307/525033

Bhatkal T., Lucci P., *COMMUNITY-DRIVEN DEVELOPMENT IN THE SLUMS: Thailand's experience*, άρθρο στο ODI, Ιούνιος 2015, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/9668.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Bolay J., *"Slums and urban development: questions on society and globalisation"*, *The European Journal of Development Research*, vol. 18, no 2, κωδικός άρθρου: 10.1080/09578810600709492.

Boniburini I., *Production of Hegemony and Production of Space in Nairobi*, άρθρο στο *Territoire en Mouvement*, Κωδικός άρθρου: 10.4000, τεύχος 3110, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/286511479_Production_of_Hegemony_and_Production_of_Space_in_Nairobi, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Boonyabancha S., *HOW UPGRADING OF THAILAND'S INFORMAL SETTLEMENTS IS SPEAR-HEADING A COMMUNITY-DRIVEN, CITY-WIDE, INTEGRATED SOCIAL DEVELOPMENT PROCESS*, Conference paper για το Arusha Conference, 2006, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://en.codi.or.th/baan-mankong-housing/baan-mankong-rural/>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Boonyabancha S., *Land for housing the poor – by the poor: experiences from the Baan Mankong nationwide slum upgrading programme in Thailand*, άρθρο στο *International Institute for Environment and Development*, Vol 21, 2009, κωδικός άρθρου: 10.1177/0956247809342180

Braathen E., *Rio de Janeiro: Favela policies and recent social mobilizations*, Norwegian Institute for Urban and Regional Research, 2013

Cernea M. M., *The Urban Environment and Population Relocation*, World Bank Discussion Papers no. WDP 152., Washington, 1993

Chaturvedi C., *Delhi Slums Under 3-D Fire*, Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE: BGeography, Geo-Sciences, Environmental Science & Disaster, Vol. 16, no. 6, κωδικός άρθρου: 2249-460x

Chitekwe-Biti B., *Struggles for urban land by the Zimbabwe Homeless People's Federation*, άρθρο στο International Institute for Environment and Development, vol. 21, no.2, 2009, κωδικός άρθρου: 10.1177/0956247809343764

Cities Alliance, *ABOUT SLUM UPGRADING*, 2016 , Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.citiesalliance.org/About-slum-upgrading#Why_is_slum_upgrading_important, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Community Organizations Development Institute, *Thailand's national, people driven, collective housing program*, Bangkok, 2019, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://en.codi.or.th/documents/>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Darshini M., Neha B., Bijal B., Resident Welfare Associations (RWAs) in BSUP Sites of Ahmedabad: Experiences of Mahila Housing SEWA Trust (MHT), Centre for Urban Equity, 2014, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/25CUEWP%2025_RWAs%20at%20BSUP%20sites%20in%20Ahmedabad.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Davis M., *Planet of slums*, Verso, Λονδίνο, 2006
Department of Public Works and Highway, Metro Manila Development Authority, *Metro Manila Flood Management Project*, Manila, 2017, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://documents.worldbank.org/curated/en/635631468144005752/pdf/SFG1810-REVISED-RP-P153814-Box402913B-PUBLIC-Disclosed-6-7-2017.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Deri G., *Project Profile*, επιστολή από την National Housing Authority, 2018, Quezon, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://twdbcw20190204-dot-efoiph.appspot.com/requests/aglzfmVmb2ktcGhyHQsSB0NvbnRlbnQiEE5IQS00MzY2NTc5MTA2MzUM>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020]

Desai R., *Governing the Urban Poor: Riverfront Development, Slum Resettlement and the Politics of Inclusion in Ahmedabad*, άρθρο στο Economic & Political Weekly, vol xlvil, no 2, 2012

Desai R., Shachi Sanghvi, Abhilaasha N., *Mapping Evictions and Resettlement in Ahmedabad, 2000-2017*, CEPT University, 2018.

Desai R., *Urban Planning, Water Provisioning and Infrastructural Violence at Public Housing Resettlement Sites in Ahmedabad, India*, άρθρο στο Water Alternatives, Volume 11, Issue 1.

Dianingrum A., Muhammad F., Dewi S., *Development of Kampung Improvement Program in Surabaya, Indonesia*, άρθρο στο The International Journal of Engineering and Science, Τόμος 6, Τεύχος 7, 2017

Diwakar S., Shepherd A., *UNDERSTANDING POVERTY IN KENYA*, Chronic poverty advisory network, London, 2018, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.sida.se/contentassets/4ecfd42348644d32abbfdccbed6f15c0/kenya-mdpa.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Environmental Science for Social Change, *Government Resettlement Sites in Rodriguez and Tanay, Rizal, Manila*, 2013, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://essc.org.ph/content/wp-content/uploads/2013/11/Fact-Sheet-Rodriguez.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Fallavier P., *The case of Phnom Penh*, UN-Habitat, σελ: 4,5 Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu/projects/Global_Report/pdfs/PhnomPenh.pdf [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Fay M., Ghesquiere F., Solo T., *NATURAL DISASTERS AND THE URBAN POOR*, World Bank, no.32, 2003, σελ.2, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/10374/356570ENGLISH0Oct031321Nat1Dis1EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Fernandez R. , Calas B., *The Kibera Soweto East Project in Nairobi, Kenya*, άρθρο στο Les cahiers d'Afrique de l'Est, IFRA Nairobi, 2011, κωδικός άρθρου: 00751873, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00751873/document> , [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Fernandez Rosa F., *Physical and Spatial Characteristics of Slum Territories Vulnerable to Natural Disasters*, Les Cahiers de l'Afrique de l'Est, 2011, no.44

Galuszka J., *Civil society and public sector cooperation: Case of Oplan LIKAS*, άρθρο στο Philippine Institute for Development Studies, κωδικός άρθρου: ISSN 2508-0865, 2018, σελ.: 5, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidspn1810.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Gayatri S., Gauri G., *Navigating Informality Perils and Prospects in Metro Manila's Slums*, The World Bank, New York, 2017, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://pubdocs.worldbank.org/en/564861506978931790/Navigating-Informality-Metro-Manila-7-26-17web.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Gayatri S., Gauri G., *Navigating Informality Perils and Prospects in Metro Manila's Slums*, The World Bank, New York, 2017, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://pubdocs.worldbank.org/en/564861506978931790/Navigating-Informality-Metro-Manila-7-26-17web.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Gruber D, Kirschner A., Mill S., Schach M., Schmekel S., Seligman H., *Living and Working in Slums of Mumbai*, 2005, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.iso.vgu.de/isoz_media/downloads/arbeitsberichte/36.pdf [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Hilderbrand R., Schlotterbeck J., *Rio de Janeiro's Bitter 2016 Olympic Evictions*, άρθρο στο Council on Hemispheric Affairs, 2016, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.coha.org/wp-content/uploads/2016/05/Rio-de-Janeiro%E2%80%99s-Bitter-2016-Olympic-Evictions2.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Hoskins, W.G., *The Making of the English Landscape*, Hodder and Stoughton., Λονδίνο, 1977
Housing for All Mission, *HOUSING NEEDS OF THE URBAN POOR IN NAGPUR*, YUVA, Mumbai, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://yuvaindia.org/wp-content/uploads/2017/03/City-se-Housing-Need-of-the-urban-poor-in-nagpur.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Hughes K., *Operation "Drive Out the Trash": The Case for Imposing Targeted United Nations Sanctions Against Zimbabwean Officials*, Fordham Law Review, vol. 76, no.1, 2007

Human Rights Watch, "Clear the Filth" Mass Evictions and Demolitions in Zimbabwe, 2005, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

<https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/zimbabwe0905/zimbabwe0905.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Institute of Alternative Policies for the Southern Cone, *Post Olympics Rio - The legacy of the Games one year later*, WalPrint, Rio de Janeiro, 2017

International Journal of Humanities and Social Sciences, Volume 6, No 11, 2012

International Labour Organization, *Global Employment Trends for Youth 2017 : Paths to a better working future*, INTERNATIONAL LABOUR OFFICE, Geneva, 2017, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_598669.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Jagdale R., *An Overview of Slum Rehabilitation Schemes in Mumbai, India*, εργασία στο University of Texas, 2014, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/281804481_An_Overview_of_Slum_Rehabilitation_Schemes_in_Mumbai_India, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Jones B., *Slum Clearance, Privatization and Residualization: the Practices and Politics of Council Housing in Mid-twentieth-century England*, Twentieth Century British History Vol. 21, No. 4

Kajumulo Tibaijuka A., *Report of the Fact-Finding Mission to Zimbabwe to assess the Scope and Impact of Operation Murambatsvina*, UN Special Envoy on Human Settlements Issues in Zimbabwe, 2005, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.un.org/News/dh/infocus/zimbabwe/zimbabwe_rpt.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Kapse V., Pofale A., Mathur M., *Paradigm of Relocation of Urban Poor Habitats (Slums): Case Study of Nagpur City*, άρθρο στο World Academy of Science, Engineering and Technology

Kenya National Commission on Human Rights, *ALLOCATION OF HOUSING UNITS IN KIBERA SOWETO EAST ZONE 'A' REDEVELOPMENT PROJECT UNDER THE KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME*, αναφορά της Kenya National Commission on Human Rights στο Ανώτατο Δικαστήριο της Κένυας, Nairobi, 2015, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://knchr.org/Portals/0/IDP%20Work/Kibera%20Housing%20Project.pdf?ver=2018-06-07-105134-690>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Kimani-Murage W. E., Ngindu M. A., *Quality of Water the Slum Dwellers Use: The Case of a Kenyan Slum*, Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine, vol. 84, no. 6, κωδικός άρθρου: 10.1007/s11524-007-9199-x.

Leigha C. Crout, *Forced Evictions, Homelessness, and Destruction: Summer "Games"? Olympic Violations of the Right to Adequate Housing in Rio de Janeiro*, άρθρο στο Notre Dame Journal of International & Comparative Law: Vol. 8 : Iss. 1, Article 7, 2018

Makinde O., *HOUSING: CENTRAL CITY SLUMS, A CASE STUDY OF IBADAN*, Journal of Environment and Earth Science, Journal of Environment and Earth Science, Vol. 2, No. 9, ISSN 2225-0948, 2012

Marquez M., *Linking Household Structure and Living Condition to Health Outcomes in Socialized Housing Project: Case of Camarin Residence I, Caloocan City*, άρθρο για το UP Population Institute, Diliman Quezon City, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://biotechevent.com/includes/uploads/1484625948.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Marx C., Charlton S., *The case of Durban, South Africa*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Durban.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Metcalf B. Metcalf T., *A Concise History of Modern India SECOND EDITION*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://apnaorg.com/books/english/concise-history-india/concise-history-india.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Msindo P., Ignatius G., Zorodzai C., *Squatter Settlements an Urban Menace in Zimbabwe? Examining Factors behind the Continued Resurfacing of Squatter Settlements in Epworth Suburb, Harare*, άρθρο στο Journal Settlements and Spatial Planning, vol. 4, no. 2, 2013

Muraguri L., *Kenyan Government Initiatives in Slum Upgrading*, άρθρο στο Les cahiers d'Afrique de l'Est, Nairobi, 2012, κωδικός άρθρου: 00751869.

Murisa T., *Social Development in Zimbabwe Discussion Paper prepared for the Development Foundation for Zimbabwe*, Development Foundation for Zimbabwe, 2010, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.dfzim.com/wp-content/downloads/Social_Development_in_Zimbabwe_by_Dr_T_Murisa.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Navez- Bouchanine F., *The case of Rabat - Salé, Morocco*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Rabat.pdf [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Neuwirth R., *Shadow Cities – A billion squatters, a new urban world*, Routledge, 2005

Pagunsan R., *NHA HOUSING PROGRAMS AND TECHNOLOGIES*, παρουσίαση για το 9^ο Συνέδριο Chamber of Real Estate & Builders' Associations, 2015, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://creba.ph/pdf/NHA_AttyPagunsan.pdf, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Pranati D., *Urbanisation in India*, Indian Statistical Institute, Kolkata, 2006.

Raakel S., *UN-HABITAT AND THE KENYA SLUM UPGRADE PROGRAMME STRATEGY DOCUMENT*, UNON Print Shop, Nairobi, 2008

Ragragio J., *The case of Metro Manila, Philippines*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Manila.pdf, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Richard R., *'Slums and suburbs: the persistence of residential apartheid'*, στο P.J. Waller (επιμ.), *The English Urban Landscape*, Oxford University Press, Oxford, 2000

Risbud N., *The case of Mumbai, India*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Mumbai.pdf [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Ronald H., *Urbanisation in Kenya*, άρθρο στο African J. Economic and Sustainable Development, Vol. 1, No. 1, 2012

Selim J., *Human Development Report 2015 Work for Human Development*, Development Programme, New York, 2015, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.compassion.com/multimedia/human-development-report-2015-undp.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

United Nations Shelter and Zimbabwe Homeless People's Federation, *Harare Slum Upgrading Profiles*, 2014, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://knowyourcity.info/wp-content/uploads/2015/04/Harare_Slum_Upgrading_Profiles.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Silvestre G., *AN OLYMPIC CITY IN THE MAKING Rio de Janeiro mega-event strategy 1993-2016*, Λονδίνο 2012, σελ.: 23,24, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/304497157_An_Olympic_city_in_the_making_Rio_de_Janeiro_mega-event_strategy_1993-2016, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Sims D., *The case of Cairo, Egypt*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Cairo_bw.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020]

Strategy and Evaluation Department, *Statistical Profile of Bangkok Metropolitan Administration 2014*, Bangkok Metropolitan Administration, Religious Affairs Printing Press Office of National Buddhism, Bangkok, 2014.

Sukari Ivester, *Removal, resistance and the right to the Olympic city: The case of Vila Autodromo in Rio de Janeiro*, άρθρο στο JOURNAL OF URBAN AFFAIRS, VOL. 39, NO. 7, κωδικός άρθρου: 10.1080/07352166.2017.1355665, 2017.

The World Bank Group, *What is slum upgrading?*, 1999, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://web.mit.edu/urbanupgrading/upgrading/whatis/what-is.html>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Usavagovitwong N., Pruksuriya A., Supaporn W., Rak-U C., Archer D., McGranah G., *Housing density and housing preference in Bangkok's low-income settlements*, άρθρο για το International Institute for Environment and Development, κωδικός άρθρου: 978-1-84369-956-9, Λονδίνο, 2013.

Wakely P., Riley E., *The Case for Incremental Housing*, the Cities Alliance, 2011, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://documents.worldbank.org/curated/en/883891468150578554/pdf/809580NWP0Case0box0379824B00PUBLIC0.pdf>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Walter O., Oyugi P., Wanyande C., Odhiambo-Mbai, *The politics of transition in Kenya*, Heinrich Böll Foundation, Nairobi, 2003, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://ke.boell.org/sites/default/files/thepoliticsoftransitioninkenyapublication.pdf>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Watanabe A., Nakasu T., Inokuchi T., *Representations over a Tropical Storm Disaster and the Restoration of Everyday Lives for Urban Poor Victims in the Philippines – The Case of Typhoon Ondoy –*, άρθρο στο Natural

Disaster Research Report of the National Research Institute for Earth Science and Disaster Prevention, No.: 45, 2011

World Cup and Olympics Popular Committee of Rio de Janeiro, *Rio 2016 Olympics: The Exclusion Games*, Terre des Hommes, 2015, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.childrenwin.org/wp-content/uploads/2015/12/DossieComiteRio2015_ENG_web_ok_low.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Xavier H., Magalhães F., *The case of Rio de Janeiro*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Rio.pdf, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Yelling J.A., *Slums and Slum Clearance in Victorian London*, Allen & Unwin, Λονδίνο, 1986

Εργασίες

Archer D., *SOCIAL CAPITAL AND PARTICIPATORY SLUM UPGRADING IN BANGKOK, THAILAND*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο του Cambridge, 2009, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.repository.cam.ac.uk/bitstream/handle/1810/244821/Diane%20Archer%20thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, [Πρόσβαση στις 5/5/2020].

Arcila C., *Learning from Slum Upgrading and Participation: A case study of participatory slum upgrading in the emergence of new governance in the city of Medellín-Colombia*, ερευνητική εργασία στο Kungliga Tekniska Högskolan, Στοκχόλμη, 2008

Carracedo O., *THE FORM BEHIND THE INFORMAL: SPATIAL PATTERNS AND STREET-BASED UPGRADING IN REVITALIZING INFORMAL AND LOW-INCOME AREAS*, εργασία για το National University of Singapore, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.academia.edu/23726523/The_Form_Behind_the_Informal, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Cavaretta A., *EXAMINING THE VIABILITY OF TRANSPORTATION DEVELOPMENT TO REDUCE URBAN POVERTY IN THE DEVELOPING WORLD THROUGH ACCESSIBILITY: THE CASE OF KIBERA - NAIROBI, KENYA*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο της Florida, 2013, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://ufdc.ufl.edu/UFE0045562/00001>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Constanti P., Development For Whom? Sabarmati Riverfront Development Project and Its Impacts on the Urban Poor, ερευνητική εργασία στο Utrecht Universit, 2012, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/254022>, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Gehander M., Mörnhed E., *From Slum to Adequate Homes - A Study on Housing Solutions for the Urban Poor in Manila, Philippines*, εργασία, Lund University, Σουηδία, 2006

Jonas F., *Slums in Rio de Janeiro, Spatial and morphologic analyses of slums derived from remote sensing data based on visual image interpretation*, ερευνητική εργασία, Augsburg, 2015, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/226156646_The_favelas_of_Rio_de_Janeiro_A_temporal_and_spatial_analysis, [Πρόσβαση στις 13/8/2020].

Mutheu M., *A Critical Analysis of the Implementation of the Slum Upgrading Policies in Kenya*, εργασία για το πανεπιστήμιο Pietermaritzburg, 2013, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://researchspace.ukzn.ac.za/bitstream/handle/10413/10627/Mwau_Diana_Mutheu_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Ndukui C., *CHALLENGES OF SLUM UPGRADING FOR URBAN INFORMAL SETTLEMENTS; CASE OF SOWETO EAST VILLAGE IN KIBERA INFORMAL SETTLEMENTS, CITY OF NAIROBI*, ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο του Nairobi, 2013

Noriko H., *The illusion of community participation: experience in the irregular settlements of Bogotá*, ερευνητική εργασία, University College London, 2007

Poonsiri P., *The role of community participation in low-income housing program: a case of Baan Mankong, Thailand*, εργασία για το πανεπιστήμιο του Erfurt, Erfurt, 2017, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.researchgate.net/publication/319036681_The_role_of_community_participation_in_low-income_housing_program_a_case_of_Baan_Mankong_Thailand, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Uancharoenkul P., *A Slum Upgrading Framework Taking Opportunity Cost into Account A case study of Thailand*, εργασία για το KTH Architecture and Built Environment, Στοκχόλμη, 2009.

Valeriano S., *INFORMAL SETTLEMENTS IN METRO-MANILA: RELOCATION COMMUNITY PROGRAM AND DESIGN*, εργασία, UNIVERSITY OF HAWAII, 2012, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/10125/45686>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Walubwa J., "KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME"; *An Analysis of Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management Project*, έρευνα για το Πανεπιστήμιο του Nairobi, Nairobi, 2010, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://erepository.uonbi.ac.ke/bitstream/handle/11295/4615/Walubwa_Kenya%20slum%20upgrading%20programme.%20An%20analysis%20of%20Kibera%20integrated%20water,%20sanitation%20and%20waste%20management%20project?sequence=1, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Walubwa J., *Recognition of Informal Norms in Creating Resilient Water Management Structures : The Case of Soweto East, Nairobi*, Διδακτορική διατριβή στο Πανεπιστήμιο Bordeaux Montaigne, 2016, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01787660/document>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Yasunaka C., *Evaluation of the Baan Mankong Slum Upgrading Project in Thailand*, ερευνητική εργασία για το πανεπιστήμιο Cincinnati, 2013, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://oatd.org/oatd/record?record=oai%5C%3Aetd.ohiolink.edu%5C%3Aucin1368085651>, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Yoshiko N., *National Income Accounts in Philippine Economic History: A Preliminary Report on Data Gathering and Research Trends*, εργασία, Hitotsubashi University, Τόκιο, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.academia.edu/7645924/National_Accounts_in_Philippine_Economic_History_A_Preliminary_Report_on_Data_Gathering_and_Research_Trends, [Πρόσβαση στις 14/8/2020].

Δατσέρη Μ., *ΑΤΥΠΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ SLUMS, Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ SAO PAULO*, διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2011.

Κουτσούκου Μ., *ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME ΣΤΟ ΝΑΪΡΟΜΠΙ*, Διάλεξη για τη σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, 2012.

Λατζούνη Ε., *ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΡΙΟ 2016: Οικονομικές – κοινωνικές - πολεοδομικές μεταλλαγές στο Ρίο ντε Τζανείρο λόγω της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων*, διπλωματική εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 2017

Οικονομοπούλου Ε., *τα SLUMS ως αστικές δομές*, ερευνητική εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πάτρας, 2010-2011

Παπαγεωργίου Μ., <<ORDEM E PROGRESSO>> *ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ ΣΤΙΣ ΦΑΒΕΛΕΣ ΤΟΥ ΡΙΟ ΝΤΕ ΤΖΑΝΕΙΡΟ*, ερευνητική εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 2010

Reports

UN-Habitat, “ *Improving the Lives of at Least 100 Million Slum Dwellers*”, *Progress towards the Millennium Development Goals*, UN-Habitat, Nairobi, 2003

UN-Habitat, *THE STATE OF THE WORLD'S CITIES REPORT 2006/2007 30 Years of Shaping the Habitat Agenda*, UN-HABITAT, Nairobi, 2006

UN-Habitat, *Forced Evictions*, UN-Habitat, New York, 2014

UN-Habitat, *Global Report on Human Settlements 2003, The Challenge of Slums Part IV: 'Summary of City Case Studies'*, UN-Habitat, Nairobi, 2003

UN-Habitat, *Housing the Poor in Asian Cities, Quick Guide 2*, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2008

UN-Habitat, *SLUM ALMANAC 2015/ 2016 Tracking Improvement in the Lives of Slum Dwellers*, UN-Habitat, Nairobi, 2016

UN-Habitat, *Slums of the world: The face of urban Poverty in the new millennium?*, UN-Habitat, Nairobi, 2003

UN-Habitat, *State of the World's Cities 2010/2011 Bridging The Urban Divide*, Earthscan, London, 2008

UN-Habitat, *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*, UN-Habitat, Nairobi, 2003

UN-Habitat, *Twenty First Session of the Governing Council*, UN-Habitat, Nairobi 2007

Διαδικτυακοί σύνδεσμοι

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?end=2017&locations=TH&st=null>

<https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/goal-11/>

<https://www.worldbank.org/en/about/annual-report-2015>

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ.1.1:

<http://affordablehousinginstitute.org/blogs/us/2008/08/how-a-slum-dies-part-2-in-the-21st-century.html>

Εικ.1.2: <https://archive.indiaspend.com/wp-content/uploads/kids-at-pump-ARTICLE.jpg>

Εικ.1.3:

<https://www.undp.org/content/undp/en/home/news-centre/news/2012/09/04/protecting-the-rights-of-informal-slum-dwellers-through-improved-and-more-inclusive-urban-governance/>

Εικ.1.4: http://www.theasian.asia/wp-content/uploads/2013/05/NISI20130516_0008180779_960.jpg

Εικ.1.5: <https://d23vk1trp0fmbf.cloudfront.net/project-s/fe02072a-44b8-4f3e-8524-fd7f33bd5560/project-image>

Εικ.1.6: <https://waterjournalistsafrica.files.wordpress.com/2011/04/pix.jpg>

Εικ.1.7: <https://www.the-star.co.ke/news/the-conversation/2018-04-17-why-shared-toilets-in-slums-may-pose-serious-health-risk/>

Εικ.1.8: https://static01.nyt.com/images/2011/12/28/world/asia/20111229_INDIA_GOBIG-slide-ZOIX/20111229_INDIA_GOBIG-slide-ZOIX-jumbo.jpg?quality=90&auto=webp

Εικ.1.9: https://blogs.agu.org/landslideblog/files/2010/10/08_12-brazil-landslides.jpg

Εικ.1.10: https://www.middleeasteye.net/sites/default/files/styles/wysiwyg_large/public/images/EgyptEIaiat%20%2812%29.jpg?itok=-iGCyk2

Εικ.1.11: <https://www.habitatforhumanity.org.uk/wp-content/uploads/2017/10/what-is-a-slum-definition-in-romania-390x220-c-default.jpg>

Εικ.1.12: <https://www.flickr.com/photos/gtzeccosan/5163712556/in/photostream/>

Εικ.1.13: <https://image.jimcdn.com/app/cms/image/transf/dimension=820x10000:format=jpg/path/s9524a0afdc5b40b0/image/i135c837ad3530ac6/version/1484570169/smokey-mountain-the-slums-of-manila-philippines-sabrina-iovino-justonewayticket-com.jpg>

Εικ.1.14: https://www.windowtonews.com/wtn-admin/upload/103792_Child_labour_in_India.jpg

Εικ.1.15: United Nations Human Settlements Programme, The challenge of slums: Global report on human settlements 2003, σελ.: 17

Εικ.1.16: <http://geoknow.net/anthroposphere/urbanization.html>

Εικ.1.17: <https://en.actualitix.com/country/wld/population-below-poverty-line.php>

Εικ.1.18: <https://nairametrics.com/wp-content/uploads/2013/05/URBAN-SLUMS-REPORT-IBADAN.pdf>, σελ.: 11

Εικ.1.19: <https://www.mumbailive.com/en/infrastructure/260-residents-of-n-m-joshi-marg-bdd-chawl-will-get-new-homes-through-mhada-lottery-45747#gallery>

Εικ.1.20: <https://externalpreview.redd.it/mWhW1DR8cSvjsWNV3b4Sx3nEqa5sUGN4vSZXD2Ya-k4.jpg?auto=webp&s=07002303a4ada1c786a39640b19b82427ce276c2>

Εικ.1.21: <https://www.khmertimeskh.com/535019/phnom-penhs-urban-poor/#!gallery-171-1373>

Εικ.1.22: <https://www.rgs.org/in-the-field/field-research-programme/cities/colombo/>

Εικ.1.23: <https://img2.thejournal.ie/article/4430494/river?version=4430498&width=1340>

Εικ.1.24: <https://tribuneonlineng.com/wp-content/uploads/2020/06/At-Gege-Olopa-open-defecation-takes-place-here.jpg>

Εικ.1.25: https://www.deccanherald.com/sites/dh/files/article_images/2020/05/26/dharavi%2010-361679873-1590450609.jpg

Εικ.1.26: <http://images.mid-day.com/images/2015/dec/Slum-2.jpg>

Εικ.1.27: https://miro.medium.com/max/1250/1*GtvNf-rFJguUXnBIVCmiFw.jpeg

Εικ.1.28: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Rabat.pdf σελ.15

Εικ.1.29: https://scribol.com/wp-content/uploads/sites/default/files/images/Shawn_Baldwin_NY_Times.jpg

Εικ.1.30: <http://www.tadamun.co/wp-content/uploads/2015/02/Haggana-F.jpg>

Εικ.1.31: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο:
<https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/goal-11/>

Εικ.1.32: <https://sevenfigurepublishing.com/wp-content/uploads/2014/06/GlobalThreat.png>

Εικ.2.1: http://newsimg.bbc.co.uk/media/images/46386000/jpg/_46386858_dsc_0713.jpg

Εικ.2.2: Jones, Ben, *Slum Clearance, Privatization and Residualization: the Practices and Politics of Council Housing in Mid-twentieth-century England*, Twentieth Century British History Vol. 21, No. 4, σελ. 521

Εικ.2.3: https://assets.irannews.org/s3fs-public/styles/responsive_large/public/images/20065813.jpg?qHh7259KLOD5ip3yKLa73QuVv2tWQp4W&itok=fz0T8Cqm

Εικ.2.4: Reimers Carlos A., *After Sites and Services: Planned Progressive Development Strategies in Low Income Housing during the 1990s*, 2002, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

<https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/69443/51894789-MIT.pdf?sequence=2>, σελ. 52

Εικ.2.5: <https://theoccupiedtimes.org/wp-content/uploads/2015/03/Statement Inline.jpg>

Εικ.2.6: https://s3.us-east-1.amazonaws.com/media.archnet.org/system/media_contents/contents/9378/original/IAA0001.jpg?1384690826

Εικ.2.7: https://s3.us-east-1.amazonaws.com/media.archnet.org/system/media_contents/contents/9379/original/IAA0002.jpg?1384690827

Εικ.2.8: https://s3.us-east-1.amazonaws.com/media.archnet.org/system/media_contents/contents/9380/original/IAA0003.jpg?1384690827

Εικ.3.1: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: bing

Εικ.3.2: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/styles/report-large/public/resources-pdf-previews/1424963-2CC53CD5CE813B8E8525703B00568B0B-unosat_DMG_zwe090705.png?itok=AZT4AEsr

Εικ.3.3: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/styles/report-large/public/resources-pdf-previews/1424963-2CC53CD5CE813B8E8525703B00568B0B-unosat_DMG_zwe090705.png?itok=AZT4AEsr

Εικ.3.4: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: bing

Εικ.3.5: <https://www.aas.org/resources/community-demolitions-zimbabwe>

Εικ.3.6: <https://www.refworld.org/pdfile/451797fc2.pdf>

Εικ.3.7: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.3.8: ibid

Εικ.3.9: https://knowyourcity.info/wp-content/uploads/2015/04/Harare_Slum_Upgrading_Profiles.pdf, σελ.7

Εικ.3.10: http://unosat-maps.web.cern.ch/unosat-maps/ZW/harare_map01-22July2005_high.jpeg

Εικ.3.11: http://unosat-maps.web.cern.ch/unosat-maps/ZW/harare_map01-22July2005_high.jpeg

Εικ.3.12: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.3.13: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google maps

Εικ.3.14: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.3.15: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google maps

Εικ.3.16: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.3.17: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google maps

Εικ.3.18: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.3.19: <https://www.amnesty.org/download/Documents/68000/afr460052006en.pdf>, σελ.7

Εικ.3.20: <https://www.amnesty.org/download/Documents/68000/afr460052006en.pdf>, σελ.11

Εικ.3.21: <https://i.redd.it/6gzecutes6m11.jpg>

Εικ.3.22: <https://www.economist.com/the-americas/2009/10/08/rios-expensive-new-rings>

Εικ.3.23: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth και <https://www.rioonwatch.org/?p=21863#prettyPhoto/0/>

Εικ.3.24: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: bing

Εικ.3.25: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.3.26: ibid

Εικ.3.27: ibid

Εικ.3.28: ibid

Εικ.3.29: ibid

Εικ.3.30: ibid

Εικ.3.31: ibid

Εικ.3.32: <https://www.rioonwatch.org/?p=52484>

Εικ.4.1: ίδια επεξεργασία, πηγή: <https://pas.org.in/Portal/document/PIP%20Application/Ahmedabad%20Slum%20Free%20City%20Action%20Plan%20RAY.pdf>, σελ. 38

Εικ.4.2: ίδια επεξεργασία, πηγή: <https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/CUE%20WP39%20%-20Mapping%20Evictions%20and%20Resettlement%20in%20Ahmedabad%20%282000%20%E2%80%93%2017%29%20-%20%20Sept%202018.pdf>, σελ.9

Εικ.4.3: ibid, σελ. 19

Εικ.4.4: https://www.researchgate.net/publication/323245344/figure/fig1/AS:608785332703232@1522157142001/Location-of-the-Vatwa-BSUP-sites-and-evicted-localities-resettled-at-the-sites-in-2010-12_W640.jpg

Εικ.4.5: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.6: ίδια επεξεργασία, πηγή: <https://counterview1.files.wordpress.com/2017/06/map-1.png>

Εικ.4.7: <https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/CUE%20WP39%20%-20Mapping%20Evictions%20and%20Resettlement%20in%20Ahmedabad%20%282000%20%E2%80%93%2017%29%20-%20%20Sept%202018.pdf>, σελ.20

Εικ.4.8: https://www.researchgate.net/publication/323245344/figure/fig2/AS:60878533270328@1522157142028/Buildings-around-an-underground-water-tank-at-VGG-Nagar-photo-by-author-April-2014_W640.jpg

Εικ.4.9: ίδια επεξεργασία

Εικ.4.10: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.11: https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Advocacy/Living%20Conditions%20in%20Ganeshnagar_Resize.pdf, σελ.5

Εικ.4.12: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.13: ίδια επεξεργασία

Εικ.4.14: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.15: <https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipOghSUFqeY1ykNk78mBh4kFx4Sul8DzPOkVmkyQ=h1440>

Εικ.4.16: ίδια επεξεργασία

Εικ.4.17: ίδια επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.18: https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/25CUEWP%2025_RWAs%20at%20BSUP%20sites%20in%20Ahmedabad.pdf, σελ.20

Εικ.4.19: <https://counterview1.files.wordpress.com/2017/05/policy-brief-2-1.png?w=499&h=320>

Εικ.4.20: <https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/CUE%20WP39%20%-20Mapping%20Evictions%20and%20Resettlement%20in%20Ahmedabad%20%282000%20%E2%80%93%2017%29%20-%20%20Sept%202018.pdf>, σελ.43

Εικ.4.21: ιδία επεξεργασία, πηγή:
https://www.researchgate.net/publication/326688999_Are_the_Poor_Digitally_Left_Behind_Indications_of_Urban_Divides_Based_on_Remote_Sensing_and_Twitter_Data, σελ.11

Εικ.4.22: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο:
https://radicalhousingjournal.org/wp-content/uploads/2019/04/03_Long-Read_Alvarez_49-68-1.pdf, σελ.55

Εικ.4.23: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth, πηγή: http://creba.ph/pdf/NHA_AttyPagunsan.pdf

Εικ.4.24: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.25: ibid

Εικ.4.26: <http://wikimapia.org/29386057/NHA-Camarin-Residences-I#/photo/4726882>

Εικ.4.27: <https://ect-architects.com/wp-content/uploads/2018/08/Camarin-1-1024x597.jpg>

Εικ.4.28: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.29: ibid

Εικ.4.30: <https://docplayer.net/84451521-Nha-housing-programs-and-technologies.html>, σελ.35

Εικ.4.31: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.32: ibid

Εικ.4.33: <https://image.slidesharecdn.com/theinformalsettlerfamilies-160517032620/95/the-informal-settler-families-42-638.jpg?cb=1463455686>

Εικ.4.34: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.35: ibid

Εικ.4.36: <https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipOQnsol4SvzGmXxoWjXkOc9tLUvSqmomUMfCwkY=h1440>

Εικ.4.37: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.4.38: ibid

Εικ.4.39: <https://docplayer.net/84451521-Nha-housing-programs-and-technologies.html>, σελ.25

Εικ.5.1: ιδία επεξεργασία, πηγές:
https://hungrycities.net/wp-content/uploads/2015/09/Nairobi_InformalSettlements_Map.png
https://www.researchgate.net/profile/Dean_Cira/publication/299624917/figure/fig28/AS:669406405333000@1536610332743/Informal-settlements-Nairobi-City-County.png

Εικ.5.2: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο:
https://cranwellkiberaproject.weebly.com/uploads/4/2/3/3/42333133/8223378_orig.jpg

Εικ.5.3: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.4: MacDonald Melanie, *COMMUNITY PERCEPTION OF SLUM UPGRADING INITIATIVES IN SOWETO EAST, KIBERA (NAIROBI, KENYA)*, ερευνητική εργασία, 2014, σελ.22

Εικ.5.5: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth και https://mapkiberaproject.yolasite.com/resources/villages_names.jpg

Εικ.5.6: <https://journals.openedition.org/eastafrica/docannexe/image/536/img-1.png>

Εικ.5.7: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.8: ibid

Εικ.5.9: <https://images.squarespace-cdn.com/content/58d4504db8a79b27eb388c91/1491561343660-W60SKK0Y02KEGEGYGYXS/dsc01483.jpg?format=2500w&content-type=image%2Fjpeg>
<https://journals.openedition.org/eastafrica/docannexe/image/536/img-2.png>
<https://journals.openedition.org/eastafrica/docannexe/image/536/img-5-small580.png>

Εικ.5.10: <https://dspace.lib.ntua.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/7471/Koutsoukou.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, σελ.48

Εικ.5.11: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.12: <https://www.100resilientcities.org/wp-content/uploads/2017/07/header.jpg>

Εικ.5.13: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: <https://ufdc.ufl.edu/UFE0045562/00001> σελ.86

Εικ.5.14: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: open street map kibera και https://www.researchgate.net/profile/Tomas_Holderness/publication/270884141/figure/fig2/AS:295122630660097@1447374126278/Map-showing-Kibera-settlement-public-toilets-and-locations-identified-as-suitable-for.png

Εικ.5.15: <https://docplayer.net/docs-images/68/58120062/images/48-0.jpg>

Εικ.5.16: <https://mapkibera.org/download/maps/watsan/WatSanDraftAddedData2.pdf>

Εικ.5.17: <https://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/Evaluation%20of%20Kibera%20Water,%20Sanitation%20and%20Waste%20water%20project.pdf> σελ.18

Εικ.5.18: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01787660/document> σελ.247

Εικ.5.19: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00751873/document>, σελ.8

Εικ.5.20: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: <https://in.one.un.org/wp-content/themes/unindia/pdf/Energy%20Access%20in%20Urban%20Slum-2008.pdf> σελ.6,
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Thailand_Bangkok_location_map.png

Εικ.5.21: <https://en.codi.or.th/baan-mankong-housing/baan-mankong-rural/>

Εικ.5.22: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Thailand_Bangkok_location_map.png

Εικ.5.23: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.24: ibid

Εικ.5.25: <https://en.codi.or.th/file-document/>, CODI Update 4 Baan Mankong June 2004, σελ.7

Εικ.5.26: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Thailand_Bangkok_location_map.png

Εικ.5.27: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.28: ibid

Εικ.5.29:

<https://oatd.org/oatd/record?record=oai%5C%3Aetd.ohiolink.edu%5C%3Aucin1368085651>, σελ.77

Εικ.5.30:

<https://oatd.org/oatd/record?record=oai%5C%3Aetd.ohiolink.edu%5C%3Aucin1368085651>, σελ.80

Εικ.5.31:

<https://oatd.org/oatd/record?record=oai%5C%3Aetd.ohiolink.edu%5C%3Aucin1368085651>, σελ.85,86

Εικ.5.32:

<https://oatd.org/oatd/record?record=oai%5C%3Aetd.ohiolink.edu%5C%3Aucin1368085651>, σελ.86,92

Εικ.5.33: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Thailand_Bangkok_location_map.png

Εικ.5.34: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.35: <https://en.codi.or.th/file-document/>, CODI

Update 4 Baan Mankong June 2004, σελ.8

Εικ.5.36: ibid

Εικ.5.37: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.38: <https://en.codi.or.th/file-document/>, Baan

Mankong Cities Handbook Oct 2005, σελ.7

Εικ.5.39: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Thailand_Bangkok_location_map.png

Εικ.5.40: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.41: <https://en.codi.or.th/file-document/>, CODI

Update 4 Baan Mankong June 2004, σελ.7

Εικ.5.42: ibid

Εικ.5.43: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.44: ibid

Εικ.5.45: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Thailand_Bangkok_location_map.png

Εικ.5.46: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.47: <https://en.codi.or.th/wp-content/uploads/2020/01/CODI-Update-5-Baan-Mankong-March-2008.pdf> σελ.37

Εικ.5.48: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: google earth

Εικ.5.49: <https://en.codi.or.th/file-document/>, Trusting People can Do It Essay Sept 2011, σελ.68,69

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 3.1: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<http://www.fao.org/faostat/en/#country/181>

Διάγραμμα 3.2: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://www.un.org/en/development/desa/population/index.asp>

Διάγραμμα 4.1: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://www.un.org/en/development/desa/population/index.asp>

Διάγραμμα 4.2: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://www.worldometers.info/world-population/philippines-population/>

Διάγραμμα 5.1: ιδία επεξεργασία, πηγές:

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=KE>

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=KE>

Διάγραμμα 5.2: ιδία επεξεργασία, πηγές:

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=TH>

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL?locations=TH>

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.1: ιδία επεξεργασία, υπόβαθρο: The

challenge of slums: Global report on human settlements 2003, UN-HABITAT, Nairobi, 2003, σελ: 85

Πίνακας 2.1: ιδία επεξεργασία

Πίνακας 3.1: ιδία επεξεργασία, πηγές:

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=EN.POP.SLUM.UR.ZS>,

<https://tradingeconomics.com/zimbabwe/population-living-in-slums-percent-of-urban-population-wb-data.html>

Πίνακας 3.2: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/D53DF6C24E11E5DC1257069004CE6C7-act-zwe-31aug.pdf>, σελ. iii

Πίνακας 3.3: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?locations=BR>

Πίνακας 3.4: ιδία επεξεργασία, πηγή: Mega-Events

and Human Rights Violations in Rio de Janeiro Dossier, World Cup and Olympics Popular Committee of Rio de Janeiro | november 2015 Rio 2016 Olympics:

The Exclusion Games, σελ.: 36

Πίνακας 4.1: ιδία επεξεργασία, πηγές:

<https://data.worldbank.org/indicator/sp.urb.totl.in.zs>

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?locations=IN>

Πίνακας 4.2: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://cept.ac.in/UserFiles/File/CUE/Working%20Papers/Revised%20New/CUE%20WP39%20-%20Mapping%20Evictions%20and%20Resettlement%20in%20Ahmedabad%20%282000%20%E2%80%932017%29%20-%2020Sept%202018.pdf>, σελ.18

Πίνακας 4.3: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?locations=PH>

Πίνακας 5.1: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?locations=KE>

Πίνακας 5.2: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?end=2017&locations=TH&st=null>

Πίνακας 5.3: ιδία επεξεργασία, πηγή:

<https://en.codi.or.th/file-document/>, CODI Update 4 Baan Mankong June 2004, σελ.6

